Cursus 4-3. Wijsgerige retoriek.

Situering

4. Cursussen van 1984 tot 1987

4.1. Inleiding tot de logica, 1984-1985, (L1-L95, 169p.)

4.2. Inleiding tot de hiëro-analyse, 1984-1985 (HA1- HA122, 141p.)

4.3. Wijsgerige retoriek, 1985-1986 (WR1-WR305, 328p.)

4.4. Vraagst. uit de hedendaagse ontologie, 1986-1987, (HO1-HO368, 416p.)

Opmerking: *Deze cursus werd van een grotere spatiëring voorzien dan de tekst van de oorspronkelijke cursus. Verwijzingen in de oudere versie van deze tekst stemmen dus niet overeen met de huidige paginering van 'word'. Daarom wordt de oorspronkelijke paginering telkens weergegeven met de letters 'WR'. Ze staan voor 'Wijsgerige Retoriek', en worden gevolgd van het oude paginanummer.*

Inleiding:

Inhoud*: Klik hieronder de tekst aan die je wenst te lezen.*

C.4-3. Wijsgerige retoriek. 1985/1986 1
1. Historische inleiding tot de wijsgerige retoriek. 8
1.1. Het eerste cultuurhistorisch kader (7/8) 8
1.1.1. De eerste tenzone's (redé twistgedichten) in Soemer (9/15) 10
1.1.2. Twee erg oude Egyptische wijsheidsschrijvers (16/18) 17
1.1.3. Toemaatjes (19/30) 20
1.2. Het tweede cultuurhistorisch kader (30/36) 32
1.2.1. Eerste steekproef: Thales van Miletos (39/91) 40
1.2.2. Tweede steekproef: Het paleopythagoretsme (98/177) 102
1.2.2.a. Puthagoras van Samos (98/100) 102
1.2.2.b. De Paleopthagoreeërs (100/101) 105
1.2.2.c. De Neopythagoreeërs (101/182)) 106
1.2.3. Derde steekproef: het xenofaneïsch en eleatisch rationalisme (182/185) 192
1.2.3.a. Eerste kenmerk: het scepticisme (182/185) 192
1.2.3.b. Tweede kenmerk : het eigenwettelijke 'ik' (185/224) 195
1.2.4. Vierde steekproef: Protagoras van Abdera (225/247) 238
2. Inleiding tot de stelselmatige retoriek (248/285). 262
2.1. Voorretoriek (preretoriek) (249/285). 264
2.2. Retoriek, welsprekendheidsleer (286/304) 305

B.II. -- De mnemotechnische retoriek (302) 324
B. III. De signifische of taaldaadretoriek (303/)..... 325

WR1

Bibliografische steekproef.

Het is, gewoon, ondenkbaar de talloze boeken en artikels over retoriek aan te halen.

Hier enkele titels.

(i) *Henri Morier, Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1961-1; 1981-3;

(ii) *Robert Ralph Bolger, Rhetoric*, in: *Encyclopaedia Britannica*, Chicago, 1967, 19: 257/260;

Marc Sangnier (1873/1950; stichter van Sillon (1902), de Christen-democratische beweging), *Aux sources de l' éloquence* (*Lectures commentées*), Paris, 1908;

Deze twee werken schetsen de historiek van de retoriek;

(iii) *C. Rehdantz, Demosthenes: Acht philippische Reden*, Hft, 1, Leipzig, 1865-2, 13/16 (*Kurze Geschichte der Redekunst*);

-- *J.W. Hey Atkins, Greek Rhetoric*, in: *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford; 1949-1; 1950-2, 766/767;

-- *Ed. von Tunk, Kurze Geschichte der altgriechischen Literatur*, Einsiedeln / Köln, 1942, 40/51 (*Die Redekunst*);

-- *R. Stock, Welsprekendheid*, in: *Helikoon* (Bloemlezing uit Griekse en Latijnse schrijvers), Antwerpen, s.d., 243/306;

-- *H.I. Merrou, Histoire de l' éducation dans l'antiquité*, Paris, 1948, 91/98 (*Les Sophistes*); 268/282 (*L'enseignement supérieur: la rhétorique*);

Deze vijf werken handelen over de antieke Griekse retoriek, die, steeds, de grote aanloop blijft, tot op heden;

(iii) *M.Weller/ G. Stuiveling, Moderne welsprekendheid* (*Handboek voor mondelinge taalbeheersing*), Amsterdam / Brussel, 1968-3;

-- *Paul-C. Jagot, L' éducation de la parole* (*Comment convaincre, séduire et captiver par une élocution claire et assurée*), 45800 St. Jean de Braye, 1975;

-- *George T. Vardaman, Effective Communication of Ideas*, New York, 1970;

Deze drie werken bewegen zich, eerder, op praktisch gebied: het daadwerkelijk beïnvloeden van de medemens.

(iv) *Fauconnier, Algemene communicatietheorie* (*Een overzicht van de wetenschappelijke theorieën over communicatie*, Utrecht/ Antwerpen, 1981, vooral 19/27 (*Van retoriek naar algemene communicatietheorie*);

-- *Chaim Perelman, Retorica en argumentatie*, Baarn, 1979;

-- *Samuel IJsseling, Retoriek en filosofie* (*Wat gebeurt er, wanneer er gesproken wordt?*), Bilthoven, 1975;

-- *Lionel Bellenger, La persuasion*, Paris, 1985;-- werken, die een aspect bespreken.

WR2

Voorwoord

Vooraf een paar omschrijvingen ('definities' of 'wezensbepalingen', als men wil).

(i) *Pierre Larousse* (1817/1875; in 1852 medestichter van *La Librairie Larousse*), *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, 15 vol., 1866/1876; 2 suppl., 1878,1890, -- t. 13, 1143, schrijft dat "La rhétorique est la théorie de l' éloquence; l ' éloquence étant l'art de persuader.

M.a.w., de retoriek is de leer omtrent de welsprekendheid; -- waarbij onder 'welsprekendheid' verstaan wordt "de kunst van het overreden: Steller - Géruzez - voegt eraan toe dat de overredingstheorie

(a) de stelregels aangeeft - het is dus een prescriptieve of normatieve vakwetenschap,

(b) doch op grond van retorische meesterwerken, uit onze cultuurgeschiedenis - het is, meteen, een inductief-historische vakwetenschap.

(ii) Bolger, o.c., 257, zegt het anders, doch daarom nog niet strijdig met Larousse.-- "Retoriek is de naam, die, traditiegetrouw, gegeven wordt aan

(i) het taalgebruik

(ii) als een kunst (vaardigheid) gesteund op een geheel van geordende kennis".

M.a.w.: **(i)** een stel technieken inzake taalgebruik (vergelijk met de stelregels, hierboven), **(ii)** gesteund op een reeks inzichten terzake.

Op het einde van zijn uiteenzetting (a.c., 25, verwijst steller uitdrukkelijk naar "de jaren 1930, toen het logisch positivisme (190, Carnap) de aandacht trok op het belang van de analyse van het taalgebruik". ((56. Proklos v. Konst.; 176).

Opgemerkt zij dat het logisch positivisme aanknoopt aan David Hume (1711/ 1776), de topfiguur van het Engelse Enlightenment (Verlicht Rationalisme) en aan Auguste Comte (1798/1857), de stichter van het Franse Positisme. (73: Burnet, Gomprez: 90 Renan; 97; 142 (Huismans).

'Positivisme' neemt de moderne natuurwetenschappelijke methode (239: Protagoras) (de mathematische natuurkunde, vooral) als model voor alle denken, ook het wijsgerige (sciëntistiek). 'Neopositivisme' (= logisch positief denken) is dat positivisme dat de taal, vooral de exact-wetenschappelijke taal, centraal stelt.

Meteen is duidelijk dat de retoriek, voor zover zij taalgebruik vat (zij is meer den dat), de belangstelling van de taalpositivisten moest gaande houden. Ook naar *I.A. Richards, Philosophy of Rhetoric* (1941) wordt verwezen, die, in de USA, een op school- en universiteitsonderricht gerichte retoriek voorstaat.

WR3

Bolger (a.c., 257) voegt, veiligheidshalve, daaraan toe dat, "in haar oorspronkelijke vorm (opm. -- dit is in haar antiek-Griekse vorm), de retoriek de stelselmatige (= methodische) analyse van de welsprekendheid was". -- Wat met Géruzez (= Larousse) overeenstemt.

Inleiding

De titel van dit cursusjaar luidt 'wijsgerige retoriek': dit behelst dat wij ons met retoriek zullen bezighouden, zoals zij is, maar naar haar 'grondslagen' (238), (axiomata,-- platonisch uitgedrukt: 'lemmata: vooropstellingen). even goed zou zijn 'fundamentele retoriek'

Om, nu, deze vooropstellingen bloot te trekken, zullen wij, in een eerste gedeelte, de retoriek situeren in de vroegere antiek-Griekse filosofie. - Dit impliceert dat de student(in) genetisch (297) leert denken (genetische methode). (31: ideeënleerst.; 32, aswent. 32, Gr. W.B.; 39 muzisch), 56: taalanal.; 83: relig. -132 Pyth. ; 136)

(i) *Aristoteles van Stageira* (-384/-322), in zijn ***Politica*** 1:2, zegt: Indien men de dingen in hun worden, vanaf de aanvang, kan volgen, dan is dit de beste methode". Zo b.v. heeft hij het over de (stads)staat: hij gaat, daarbij, uit van de primitieve maatschappijen - de familie en het dorp - om, zo, tot de toenmalige Griekse stadsstaat te komen. Hij heette deze doenwijze 'gennetikè' (letterlijk: 'gennetisch'; doch men heeft de gewoonte 'genetisch' te schrijven).

(ii) *G.F.W. Hegel* (1770/1831), als dialectieker, volgt, eveneens, de genetische denkstijl.-- Alleen al het feit dat twee denkers van zo'n formaat deze methode toepassen, bewijst een deel van haar degelijkheid.

Zoals *O. Willmann* (1839/1920), *Abriss der Philosophie* (*Philosophische Propädeutik*), Wien, 1959 (1912/1914-1), 51, zegt, ontspringt deze methode aan een organi(cisti)sche zienswijze (31/31: ideeënleerstellig; 12: tot. Begr. , 136, 110, 127, 177) : een plant, een dier, een menselijk lichaam (biologisch),

een gedicht (van zijn eerste ontwerp tot zijn afwerking), een wereldrijk (zoals dat van Rome b.v.) (culturologisch) (cultuurhist. Meth. 31; 91; 46: thaletisch)

(i) ontstaan,

(ii) ontwikkelen zich (groeien),

(iii) meestal, vervallen (vergaan),-- daarin a.h.w. een wetmatigheid, aan 'organismen' (44: inter-, multi-, disc.) ('systemen' zegt men nu) eigen volgend. Men zegt, nu, ook wel 'organismisch'.

In een tweede gedeelte, zullen wij de retoriek in haar algemene wezenheid ('structuur' zegt men, nu, graag), zoals zij, doorheen haar lange evolutie, zich staande houdt, blootleggen.

WR4

Inderdaad: zoals de wijsbegeerte - eerst als wijsheid, daarna als uitgewerkte wijsbegeerte - één lange, ononderbroken levensloop heeft, zo heeft ook de retoriek het uitzicht van een 'rhetorica perennis' ('eeuwige retoriek'). (13: theol. Perennis).

1. *Augustinus Steuchus Eugubinus* (d.i. de Augustijner koorheer Agostino Steuco uit Gubio, +1550), in zijn werk *De perenni philosophia*, Lyon, 1540-1, Basel 1542-2, ontwikkelt de idee dat, vanaf het wereldbegin, de mensheid één erfgoed aan ideeën bezeten heeft, waarvan men, gespreid over de culturen en de volkeren, de brokstukken en sporen kan terugvinden. G.W. Leibniz (1646/1716), de baanbreker van de Duitse Aufklärung, eigent zich de uitdrukking 'perennis philosophia' toe (52; 75; 116; 132; 162; (Orf. Dual); 254: omstandigheden.) en stelt ze als een behoefte voor. (107: algoritmische Methode, 145; 169; 181; 199 (indirect bewijs): 229 criteriologie)

2. Sla een boek als *A.Heymer, Vocabulaire éthologique* (Allemand/ Anglais / Français), Berlin/ Hamburg /Paris, 1977, 191/192, open : de gedragsbiologie stelt, én bij dier én bij mens, (6; 17 (signif.; 20, 24 (erot.) verstandhoudingsmiddelen vast: tactiele (lichaamsverzorging b.v.), chemische (reukmiddelen o.m.) optische (beweging, mimiek b.v.), akoestische (geluiden o.m.), zelfs elektrische (bij sommige vissen) communicatiemiddelen bouwen een intersubjectief en sociaal leven op.

Inderdaad: vanaf de primitieven zien wij de mensheid aan beïnvloeding van zichzelf en de medemens doen. Gezien op die achtergrond is de retoriek één erfgoed, dat, sedert het wereldbegin, zich staande houdt.

Wij zeggen "sedert wereldbegin": sedert *Donald C. Johanson / Maitlend A. Edey, Lucy (The Beginnings of Mankind*), New York, 1981, kan men, met enig vakwetenschappelijk recht, zeggen dat dat 'wereldbegin' zich situeert rond de drieënhalf miljoen jaren voor ons.

De driehoek Afar (in het Noorden van Ethiopië), met name het dorp Hadar, is de vindplaats van Lucy, het oudste, meest volledige en best bewaard geraamte van een rechtop gaande menselijke voorouder, de homo afarensis.

Sedertdien bestaat een rhetorica perennis, een welsprekendheidsonderwijs, die zich eeuwen en eeuwen staande houdt, totdat zij, in Hellas, uitgewerkte theorie der verstandhoudingsmiddelen wordt.

WR5

Tekstuologie der retoriek.

1. *P. Larousse*, o.c.,1143, bij monde van Géruez, (179) aangehaald in *A. Langlois, Le style: la chose et la manière* (*Du XVIIe au XXe siecle*), Bruxelles, 1925, 56/58 -- verklaart, vooreerst, de drie eerste deelideeën, (107, 151, 209) die, in het Latijn,

(1) inventio (vinding van de gegevens, die, samen, én het onderwerp (thema) én al wat ermee samenhangt, uitmaken),
(2) dispositio (schikking van de tekstonderdelen, de indeling voorop) en
(3) elocutio (vormgeving of uitwerking van de tekst) heten. (29 =/ actio)

2. Aldus Géruzez: "alle geestesarbeid komt tot stand o.g.v. vinding, schikking en vormgeving. Ofschoon deze drie bewerkingen wel onderscheiden zijn, toch zijn zij niet gescheiden.

(a) Inderdaad : zodra onze geest (30), met zorg, alle elementen die een integrerend bestanddeel van het midden of, met de Latijnse benaming, 'corpus' van de tekst uitmaken, heeft verzameld,-- zodra onze geest er, o.g.v. een grondig onderzoek, de rol ('functie') in het tekstgeheel (...) van heeft vastgelegd,

(b) vanaf dat ogenblik zullen, o.g.v. hun in hun eigen wezen gewortelde samenhangen, voornoemde tekstbestanddelen zich aaneensluiten; meer nog: zij zullen, uitgaande van hun eigen wezensaard, hun natuurlijke volgorde (11; 17) vinden (....).

(c) Ons verstand, als vermogen tot beheersing van de tekstmaterialen, zal deze verwoorden met een zeggingskracht en een kleurigheid, die de 'projectie' (uitdrukking) zijn van de hem eigen heldere inzichten en ze bezielen met zijn eigen levenswarmte".

Men herkent onder **(a)** vinding, onder **(b)** schikking en onder **(c)** vormgeving.

3. De door Géruzez geschetste drieledigheid vertegenwoordigt de

tekstretoriek:

(a) het vindingsproces, door de antieke Grieken 'heuresis' (daarvandaan 'heuristische retoriek') geheten;

(b) het schikkingsproces ('diataxis' of 'taxis');

(c) het uitzeggings- of vormgevingsproces ('lexis') (WR 276: stilistiek) . Zij zijn de momenten van het tekstproces, waarin een stuk leven tekstuele (tekstuologische) vorm krijgt.

4. Ideeënleerstellig (in Platonische zin) kan men wat Géruez tekstleerstellig uitzegt, als volgt verwoorden.

WR6

Wat voor type van onderwerp men ook 'ontwikkelt' (17) ('auxèsis' (*Arist,, Rhet*. 3:12, 4), amplificatio) of wat voor wijze van 'ontwikkelen' uiteenzetten, tekstueel uitwerken) men ook uitvoert, het grondwerk van onze geest zal steeds zijn:

1. Ideeën verzamelen, **2.** ideeën schikken (volgorde, indeling), **3.** ideeën overtuigend, 'signifisch' (WR 20) verwoorden.

Besluit:

Tot daar de tekstuele (tekstuologische), drieledige retorische structuur.

Mnemotechniek der retoriek.

Bibliografische Steekproef

J.P. Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs (*Etudes de psychologie historique*), I, Paris, 1971, 80/ 123 (vrl. 106s, (*Mnémotechnie d'Hippias*)).

Hippias van Elis (-470/-400), één der Protosofisten, had, blijkbaar, een fenomenaal geheugen en voerde de 'memoria' (mnemosunè') (38/39), de memorisering - een oud erfgoed, overigens, der dichters - in de retoriek in.

Vernant ziet er, echter, slechts, (38/39, 125) de secularisering van de (godin) mnèmosunè in, die, in sacraal kader, het geheugenwerk van de dichter, redenaar of wie ook, inspireerde. (Cfr. *J. -P, Dumont, Les Sophistes* (*Fragments et témoignages*), Paris, 1969, 145s.)

Inderdaad: men kan luidop memoriseren; men kan stil inoefenen,-- dit alleen of met medemensen (b.v. men vat samen wat men gaat zeggen, in een groep). Men kan totaalwoordelijk 'van buiten leren' of deelwoordelijk.

Beslissend is, ondertussen, dat men, meer dan één keer, de tekst, programmerend, overloopt (in zijn binnenste). Beslissend is, eveneens, dat men, daarna, steekproeven neemt uit die geprogrammeerde tekstvoordracht,

meer dan één, alsof men reeds aan het uitspreken was (situatief).

Significa (signifiek) of actio (agogè) der retoriek.

(18; 20; 28; 29; - 654 (Thales), 173: agogie(k)). De voordracht zelf heten de antieken actie (ageren, inwerken): zij is het wezen der retoriek. De tekstuologie en de mnemotechniek zijn, slechts, voorbereidende bewerkingen. Meer niet. Ware retoriek is altijd actiewetenschap geweest. Wij verwijzen naar W.R. 20 (signifiek); 4 (gedragsbiologie). 'actie', is meer dan dictie, met of zonder gestiek (gebarenvaardigheid), met of zonder algeheel voorkomen (kledij kan (wel)sprekend zijn!), met of zonder infrastructuur (bewijsmaterialen (op het gerecht b.v.), bord, tabellen, computerschermbeelden, enz.). Het uitspreken is, immers, een taaldaad.

Samengevat: Twee voorbereidende deelideeën (tekst en geheugenwerk) één doorslaggevende deelidee (voordracht); ziedaar de totaalidee 'retoriek'. Al wat meer is, is meer dan retoriek; al wat minder is, is minder dan retoriek. Ziedaar het lemma (analyseerprogramma) van deze cursus!

WR7

1. Historische inleiding tot de wijsgerige retoriek.

1.1. Het eerste cultuurhistorisch kader (7/8)

De oudheidkunde, met haar hulpwetenschappen, leert ons, grosso modo, volgende voorhistorische ontwikkelingslijn.

Bibliografische steekproef:

-- *J. Hawkes, Archeologisch panorama* (*Wat gebeurde er tegelijk met wat, in de wereld van -35.000 tot +500?*), Amerongen, 1977;

-- *R.E. Leaky/ R. Lewis, Nieuwe inzichten in oorsprong en ontwikkeling van de mens*, Utr./ Antw., 1978;

-- R.E. Leaky, *Op het spoor van de mens*, Utr./Antw., 1981 (vrl. 198/217: Een nieuwe levenswijze);

-- *Z.K.H. Prins Claus der Nederlanden e.a., De evolutie van de mens* (*De speurtocht naar de ontbrekende schakel*), Maastricht/ Brussel, 1981.

1.1. *Een nomadenbestaan*

Gedurende minstens drieënhalf miljoen jaren leiden de mensachtigen en de prehistorische mensen - en, heden nog, zeldzamer wordende getuigeresten ervan - een nomadenbestaan, gesteund op verzameling (pluk), alsook op jacht en visvangst.

1.2. *De agrarische revolutie*.

Bib. Steekpr.:

J. Northon Leonard, Les premiers cultivateurs, Life-Time International (Nederland), 1977- 3.

Ongeveer -28.000 doen zich, op verschillende punten van de aardbol, de eerste sporen voor van de landbouwrevolutie: hier en daar ontstaan akkerbouw en/ of veeteelt.

2.1. ***De voorsprong van voor-Azië.***

Bib. steekpr.: *Galeries nationales du Grand Palais* (07.05.82/ 09.08.82), *Naissance de l'écriture* (*Cunéiformes et hiëroglyphes*), Paris, 1982, 19/27 (Pierre Amiet, *Introduction historique*).

"Feitelijk bezat Voor-Azië, waarvan Soemer (of Sumer, het land van Laag-Mesopotamië, tussen Tigris en Eufraat), gedurende lange tijd, het intellectuele centrum was, een aanvankelijk duidelijke voorsprong.

Enerzijds bevindt Egypte zich, op dat ogenblik, nog in de prehistorie. Anderzijds kunnen wij, tussen de hooglanden van Iran en de Middellandse Zee, die ontwikkeling volgen, die de 'beschaving' (*Opm.*-- Zoals wij ze ons nu voorstelten) met zich brengt.

(i) Vanaf het einde van het tiende millennium (rond -9.000) veranderen de jagers, Natoefiërs genaamd en gevestigd van Palestina tot de Eufraat, alsook hun buren op de heuvels van Koerdistan de basis van hun bestaan.

WR 8

Zij houden ermee op aan roofbouw te doen als hun paleolithische voorouders. In door overvloedige regens gedrenkte streken leerde de mens, geleidelijk, een aantal 'onkruiden' - bedoeld zijn wilde grasachtigen als b.v. het een koren (een zeldzame tarwesoort, triticum monococcum) - te selecteren. Hij leerde ook de geiten en de schapen binnen een omheinde ruimte onder te brengen, om ze des te gemakkelijker te kunnen jagen, -- voordat hij ze tot huisdieren temde".

(ii) In het VIII-ste millennium (-8.000/-7.000) werden de landbouwers, in het grote dorp Jericho (*Opm.*- Heden is dit Ariha, in Jordanië, 23 km. ten N.-O. van Jeruzalem; de stad werd door Israël, o.l.v. Josue (Jozuah) veroverd tussen -1.410 en -1.350), alsook in Ganj Dareh (*Opm.*- In West-Iran) tot ingezetenen. Zij ontdekten stilaan de kunst klei te bakken en zo te verharden, terwijl zij hun gerief uit been en silex verder verfijnden.

2.2. ***De urbanisering.***

Rond -7.000 ontstaan, in de vruchtbare sikkel (= de vruchtbare halve maan, van de Perzische Golf, via het Taurusgebergte (Z.-Turkije) en Palestina tot de Nijldelta) een hele reeks dorpjes, van agrarische aard. in dat midden ontstaat de stedenbeschaving (Jericho geldt als oudste stad).

3. ***Egypte.***

Het antieke Egypte, dat rond -4.000 nog afgezonderd lag, ontwikkelt, op zijn beurt, de agrarische revolutie.

4. *Het schrift.*

Rond -3.300 vindt men, in Laag-Mesopotamië (Uruk IVb) het pictografisch schrift uit. Rond -3.100 ontstaat het hiëroglyfisch schrift, in Egypte. Rond -2.800/-2.600 wordt het Soemerisch schrift (in Laag-Mesopotamië) spijkerschrift.

Rond -2.300 ontwikkelden de volkeren in de Indusvallei (Mohenjo-Daro; Harappa), in het huidige Pakistan en ten N. van Karachi, een eigen schrift, dat, tot nog toe niet ontcijferd bleef. Rond -1.500 komt ideografisch schrift voor op bronzen vazen en orakelbeenderen, in China.

Rond -1.100 komen de eerste opschriften voor van het lineaire alfabet der Feniciërs. rond -800 vinden de Grieken het moderne alfabet met klinkers uit.-- Meteen ontstaan de geschreven bronnen der geschiedenis.

Opm.-- Retoriek in Soemer en Egypte. Men denke niet dat de Hellenen inzake retoriek, geen Vooraziatische voorgangers hadden.

WR9

1.1.1. De eerste tenzone's (redé twistgedichten) in Soemer (9/15)

Bib. steekpr.: *Samuel Noah kramer, l'histoire commence à Sumer*, Paris, 1975, 153/159 (*Logomachie: les premières tensons*).

'Tenzone' komt van het Latijn 'tensio', zich inspannen, debat.

1. Kramer zegt dat de Soemeriërs, die zichzelf 'Kengir' heetten, zich in Mesopotamië vestigden in het IV-de millennium (-4.000/-3.000). Hun voornaamste steden waren Oer (Ur), Lagasj (Lagash), Oeroek (Uruk), Eridoe (Eridu). Zij stichtten een eigen landbouw en metaalnijverheid, een stadstatenwetgeving. Zij bezaten de ziggoeratbouwkunst (trapvormig omhooglopende toren, tempel en sterrenwacht) en een eigen beeldhouwkunst, vergelijkbaar met de antiek-Egyptische.

2. De Soemeriërs dachten in systechieën (tegenstellingsparen), één type van vergelijkende methode: zo luiden de titels van de redetwistgedichten 'De zomer en de winter', 'Het graan en het vee', 'De vogel en de vis', 'De boom en het riet', 'Het koper en het zilver', 'De houweel en de ploeg: Men ziet de cultuur van die tijd doorheen de titels schemeren.

3. In de tenzone's werden de elementen of de voorwerpen verpersoonlijkt zo dat zij de handelende personen van een soort redeneerduel werden, waarin men zichzelf - grotendeels als spel -- ophemelde en de tegenstander

neerhaalde.

'De zomer en de winter'

Kramer, o.c., 154/156, ontleedt dit redetwistgedicht'.

(a) ***Myhtische inleiding***

Enlil, de luchtgod, beslist allerlei bomen en planten te doen groeien zo dat overvloed heerst in Soemerië.

(b) ***Rolverdeling***.

Daartoe schept ('veroorzaakt' (281); zie cursus Hiëro-analyse 103/106 (Die Urheber van N. Söderblom)) hij twee 'cultuurstichters' (cultuurhelden), de broeders Emesj (de zomer) en Enten (de winter); als 'functiegodheden' (H. Usener (1834/ 1905)) hebben zij elk hun eigen functie (werkdadigheidsterrein)

Enten veroorzaakt het feit dat het schaap het lam baart, dat de geit het geitje baart, dat koe en kalf zich vermenigvuldigen, dat de room en de melk er overvloedig zijn. (...). Emesj veroorzaakt het bestaan van de bomen en de velden, de uitbreiding van stallen en schaapskooien. (...)".

WR10

Denk, nu, niet dat alleen de natuur de 'functie' der godheden is, want wat verder luidt het: "Emesj veroorzaakt de stichting van steden en woningen, de bouw van huizen in het land, het verheffen van de tempels op de berghoogten".

(c) ***De twist.***

Eens dat hun opdracht vervuld is, begeven de twee gebroeders zich naar Nippoer (Nippur) om offergaven aan te bieden aan hun 'vader'(veroorzaker) Enlil. Emesj zorgt voor allerlei wilde en tamme dieren, voor vogels en planten. Enten brengt edelstenen en zeldzame metalen, bomen en vissen aan.

Doch, aangekomen voor het levenshuis (de naam van het heiligdom), lokt Enten, uit afgunst, twist uit met Emesj.

(d) ***Het twistgesprek.***

Iedere god zet, voor het aanschijn van Enlil, de situatie uiteen. Zegt Enten: "Vader Enlil, gij hebt mij het bewaken der kanalen als 'functie' gegeven. Ik heb het overvloedswater bezorgd. Ik heb veroorzaakt dat hoeve aan hoeve raakt; ik heb mijn 'functie' vervuld: de graanzolders barsten. (...).

Welnu, Emesj, de ..., die van velden niets verstaat, heeft mijn arm gestoten ...". (*Opm.*-- De tekst is soms onleesbaar, in het oorspronkelijk). -- Waarop Emesj zijn versie voordraagt, door met gevlei te beginnen.

(e) ***Het oordeel***.

Na aandachtig beider pleidooi te hebben beluisterd, antwoordt Enlil: “de wateren, die het leven veroorzaken, in alle landen, -- Enten heeft als ‘functie’ ze te bewaken. Als landbouwer der godheden veroorzaakt hij alles. -- Emesj, mijn zoon, hoe kunt gij u met uw broer Enten gelijkstellen?”

(f) ***Verzoening.***

De god Enlil velt het vonnis, onwederroepelijk: beide broers, eerbiedig gehoorzamend, verzoenen zich met elkaar.

“De heilige woorden van Enlil, die een diepe zin hebben, wier beslissing onveranderlijk is, -- wie zou ze durven onteren? Emesj buigt de knie voor Enten, biedt hem een gebed aan. In zijn huis brengt hij nectar (mede, godendrank), wijn en bier. Beiden drinken, tot verzadiging toe, de nectar, die het hart verheugt, de wijn en het bier. Emesj heeft zijn broer goud, zilver, lapis lazuli ten geschenk als broeders en als vrienden plengen zij drankoffers. (...)”.

(g) ***Slot***. -- “In de twist tussen Emesj en Enten, heeft Enten, de getrouwe landbouwer der goden, zich overwinnaar getoond. (...). Vader Enlil, wees verheerlijkt!”.

WR11

Hermeneutische opmerkingen.

‘Hermneutiek’ (176 tp.; 164; 11) is ‘tekstduiding’.

1.-- Retorisch is het duidelijk dat het twistgesprek gestructureerd is: de schikking (W.R.5: indeling) bewijst dot een retorische cultuur bestond. ook de agonistiek - om het op zijn Grieks te zeggen -, d.i. het elkander beïnvloeden met overredingsmiddelen als een vorm van krachtmeting, ja, van machtswil (27) en geldingsdrang, bewijst het bestaan van retoriek, -- al is het nog geen Griekse, natuurlijk.

2.-- Godsdiensthistorisch (‘hiëro-analytisch’) is deze tekst typisch voor de demonistische religie, zie Hiëro-analyse 93; 95; 98; 100; 106vv.;

Kenmerk, bij uitstek, van ‘demonisme’ is de harmonie der tegengestelden in de godheden zelf. Wij staan, hier, voor een antiek polytheïsme (veelgodendom), waarin twee lagen onderkenbaar zijn:

(i) het primitieve polydemonisme, met zijn lokale natuurgeestenverering (‘naturisme’; zie Hiëro-analyse 91/92); voor de idee ‘polydemonisme’ zie *Salomon Reinach* (1858/1932), *Cultes, mythes et religions*, III, Paris, 1913- 2, 364/433, vooral 429/433; ‘polydemonisme’ als term dateert van **(i)** Johann Mosheim (1733/1773),

(ii) A. Milchhöfer, die de religie der Oostelijke Pelasgen bedoelde);

(ii) Het latere heroïcisme (80; 79) (heldenverering i.v.m. godheden); wij verwijzen naar *Hector Munro Chadwick* (1870/1947), *The Heroic Age* (1912); id., *The Growth of Literature,* 3 vol., 1932/1940: er is een heroïsche tijdvak in Soemerië (-2.750+), Hellas (-1.200+), India (-1.100+), Germanië (+300+).

Welnu, zowel het primitieve polydemonisme als het latere heroïcisme (dat met invallende volkeren samengaat) vertonen een godheden- en mensentype dat, naast goede, tegelijk boze kenmerken vertoont en een barbaarse indruk nalaat.

De tegengestelden - goed en kwaad, opgang en ondergang, enz. - lopen ineen ('harmonie').

J-. W. Goethe (1749/1832), in zijn *Faust* (1808/1832), I, zegt, bij monde van Mefistofeles: "Ik ben de geest, die steeds ontkent! En dat met recht! Want alles wat ontstaat, is waard dat het te gronde gaat. 't Waar beter, dus, dat niets ontstonde! -- Zo is dan alles wat g' als zonde, Verderf, kortom, als 't boze kent, mijn eigenaardig element".

WR12

Met deze uitspraak typeert Goethe, die ooit tot de groep Sturm und Drang (1771/1785) behoorde, de neergaande beweging (die het fysische kwaad (kwetsuur, ziekte, dood, -- natuurramp) en het ethische kwaad (zonde) vertegenwoordigt) in het demonisme. Daartegenover staat dat datzelfde demonisme, tegelijk, de opgaande lijn vertegenwoordigt (het fysische goed (onkwetsbaarheid, gezondheid, (over)leven) en het ethische goed (deugd, gewetensvol gedrag)).

Beide zijden samen heetten de antieken, soms, dood en leven (waarbij 'dood' zowel het fysische als het ethische kwaad aanduidt). Deze totaliteit, dood en leven hetend, vormt het wezen van de polytheïstische godheden, die, zodoende, de kringloop, waarbij dood en leven, voortdurend, op elkaar volgen, stichten.

Bibl. steekpr.:

-- *W.B. Kristensen, Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947 (vrl. 231/290: *Kringloop en totaliteit*, -- een schitterende studie);

-- *P. Ricoeur, Finitude et culpabilité*, II (*La symbolique du mal*), Paris, 1960 (199/217 : *Le dieu méchant et la vision 'tragique' de l'existence*);

-- *Kurt Leese, Recht und Grenze der natürlichen Religion,* Zürich, 1954, schrijft: "Het buiten- en binnenmenselijke natuurgebeuren is nooit in eenduidige (...) zin een openbaring van God (*opm,* -- 'God' wordt, hier, in Bijbelse zin begrepen, als Opperwezen, staande boven het demonisme).

Zo'n natuurgebeuren is niet per se heilig (*opm.*-- 'Heilig', hier, weerom in de verheven Bijbelse zin van 'buiten het fysische en ethische kwaad staande'). Het kan heilig zijn. Het Christelijke geloof scherpt de blik voor de demonieën in dat natuurgebeuren, d.i. voor datgene, dat erin niet goddelijk-scheppend, doch tegengoddelijk-vernietigend, ja, satanisch is". (o.c., 295f.). M.a.w.: de Bijbel zag duidelijk de demonisering, die, in het polytheïsme aan het werk is.

Dat onze opvatting van 'demonisme'('demonisering') ook voor de Soemerische religie geldt, blijkt uit Kramer o.c., 124: "Ofschoon de Soemeriërs dachten dat de grote godheden (vooral de godin Nansje (Nanshe)), zich ethisch goed gedroegen, toch geloofden zij dat, bij de stichting (veroorzaking) der menselijke cultuur, diezelfde godheden ook het kwaad (de leugen, het geweld, de verdrukking) hadden ingevoerd.

WR13

De lijst der 'ME', d.i. der 'beginselen', door de godheden uitgevonden om de kosmos (het heelal, de natuur) vlot de doen verlopen, omvatte niet alleen de waarheid, de vrede, de goedheid, de rechtvaardigheid, doch ook de leugen, de onenigheid (twist), de klacht, de heilige angst.

Waarom hadden de godheden het noodzakelijk geacht het kwaad, de zonde, het lijden, de misrekening te stichten (veroorzaken) en te begunstigen. (...) Dachten de wijzen van Soemer niet dat de wil van de godheden en hun beweegredenen, resp. drijfveren ondoorgrondelijk waren?"

Kramer, blijkbaar geen godsdiensthistoricus of theoloog, vergeet te zeggen dat de onberispelijke Nansje b.v. intiem met de boze godheden samenwerkte binnen één, samenhangend godhedensysteem, -- wat haar medeplichtigheid behelst! Daarom verkiezen wij Kristensen, waar hij de tweesnedigheid in het wezen der godheden zelf legt.

Theologia perennis.

Hierboven (W.R.4) hadden wij het over de 'eeuwige filosofie of - retoriek, die, m.a.w., sinds mensenheugenis, de eeuwen trotseert. Z.H. Paus Johannes-Paulus II sprak, in onze Antwerpse kathedraal, op vrijdag 17.05.1985, over de inzet ('engagement') van de leek in de kerk. Daarin komen o.m. volgende woorden voor: "Naar het woord van C. Houtman: "In de Bijbel wordt de natuur getekend als een macht met een Januskop (*opm.*-- In twee richtingen gekeerd):

(i) zij kan de mens vriendelijk gezind zijn, -- hem voedsel schenken;
(ii) maar zij kan hem ook bedreigen, -- en hem van zijn leven beroven. (...).

Het is voldoende bekend dat het Bijbelse scheppingsgeloof heeft bijgedragen tot
(i) zowel de onttovering
(ii) als de valorisatie van de natuur. Dat betekent dat de wereld noch goddelijk (*opm.*-- In de Bijbelse zin van 'boven fysisch en ethisch kwaad verheven') noch duivels is en dat de afstand tussen schepper en schepsel onoverbrugbaar is en blijft.

(i) Aanbidding van natuurkrachten of dodencultus zijn uit den boze,
(ii) Anderzijds wordt, in de Bijbel, de fundamentele goedheid van het geschapene, met klem, bevestigd".

Men ziet dat, wellicht drie - vier millennia na de Soemerische theologen, ook onze huidige Paus, nog steeds, met het probleem der demonisering der natuur (= heelal) worstelt. En niet alleen hij! Alleen is de taal, waarin over die demonisering wordt gesproken, gedeeltelijk verschoven.

WR14

De religieuze projectietheorie.
1. In de psychologie is een idee in omloop, die men met de naam 'religieuze projectie' aanduidt. Het psychische subject (ik, de onbewuste laag in ons)
(i) bezit, in zich, bepaalde eigenschappen (kenmerken, begeerten, gemoedstoestanden, enz.);
(ii) het kent ze toe aan de godheid ("Het subject 'projecteert wat in hem is, **a/** buiten hem, **b/** ja, boven hem, in de godheid").
Men ziet, in deze psychologische idee, één der mogelijke toepassingen van Etienne Bonnot, abbé de Condillac (1714/1780) en de sensualisten, met hun 'projection'.

2. De vraag rijst, althans in Verlicht-Rationele middens (of, wat men heet, de 'klassieke' traditie), of de Soemeriers, hier, niet aan religieuze projectie doen. Met name: of zij niet de demonistische werkelijkheid in henzelf buiten, ja boven hen, in de godheden projecteren.

Gewoner gezegd: antropomorfisme. Zich de godheden als mensen voorstellen. De Griekse denker, die dit het eerst deed, is Xenofanes van Kolofon (-560/-490), de baanbreker der religiekritische Griekse verlichting.

a. Het antwoord daarop is duidelijk: Alleen een van de archaïsche (en antieke, inzonderheid) religie vervreemdende of reeds vervreemde mentaliteit kan zoiets als loutere projectie terzake aannemen.

b. Eén enkel getuigenis zij, hier, aangehaald. *H. Limet, Religion de Sumer*, in: *P. Poupard e.a., Dictionnaire des religions*, Paris, 1984, 1620/1629, zegt: "Eén der fundamentele ideeën van de Soemerische religie wordt met de term 'ME' aangeduid.

Deze idee wordt slechts in het meervoud verwoord. Zij betreft alle menselijke activiteiten: de eredienst, het koningschap, de ambachten, het verstand en wat de mens weet, het sociale leven (gevechten, recht, prostitutie), de muziek.

De ME veroorzaken dat een persoon, een voorwerp, een functie (rol) met een toonbeeldig model overeenstemt (…). Zo is een koning slechts een enkeling tussen vele andere, zolang de me van het koningschap hem niet verleend werden.

Zo beantwoordt een stad, die zich over haar ME verheugt, aan de idee wat een stad behoort te zijn. (…). Zonder goddelijke wezens te zijn, behoren de ME toch tot de wereld van de godheden, die er de voornaamste bezitters en uitdelers van zijn".

WR15

Besluit:
Natuur en, nog veelmeer, cultuur zijn geworteld in de veroorzakers, resp. veroorzaaksters (goden, godinnen, natuurwezens) èn, tegelijk, in de voorafbestaande (preëxistente) toonbeeldige modellen (in Soemer 'Me' geheten).

a.-- Louter theologisch is er geen twijfel mogelijk: De 'mythen' (waarvan de tenzone, hierboven, één exemplaar is) zijn allesbehalve 'projecties'. Zij zijn - zoals in de cursus Logica (1984/1985), 109/110, is uiteengezet - wezenheidsinzichten, in verhaalvorm verwoord, thuishorend in het sacrale.

b. -- Doch het theologisch taalgebruik (W.R.2) is niet het enige: zo kan men b.v. bovenstaande tenzone op amusante wijze voor een Soemerisch kinderpubliek voordragen of als verhaalstof in een debatoefening - zoals, blijkbaar, volgens Kramer, in sommige cultuurmiddens, toen ten tijde geschiedde - vrij laten be- en verwerken. Dat daar, binnen het reeds gegeven sacrale kader, aan echte projectie gedaan wordt, is meer dan normaal. Doch daarmee zit men in het niet-theologisch taalgebruik.

Besluit: het antwoord of, al dan niet, bovenstaande tekst projectie bevat, hangt af van de types taalgebruik binnen de toenmalige Soemerische cultuur.

Bib. steekpr.

Tussen een massa 'mythanalytische' vakliteratuur zij juist één werk aanbevolen: *P. Schebesta, red., Oorsprong van de godsdienst* (*Resultaten van het prehistorisch en volkenkundig onderzoek*), Tielt/Den Haag, 1962, vooral 95/102 (*Mythe: sprookje of geschiedenis*), waar blijkt dat, ook heden nog, de primitieven b.v. meer dan een taalgebruik inzake 'mythisch verhalen' kennen, -- o.m. speelse, artistieke en streng sacrale vormen van taalgebruik.

Literatuurtypologie.

Men kent het idee 'letterkundig genre' (literatuurtype). Het is, meteen, duidelijk dat de drie taalgebruiktypes - speels, artistiek, sacraal - evenzovele 'letterkundige genres' vertegenwoordigen. Situatie en bedoeling spelen daarin een beslissende rol.

De traditionele retoriek is steeds, ook, een literatuurtheorie, o.m. bezorgd om het juist begrijpen van het letterkundig genre, geweest. Wij zitten, met bovenstaande hermeneutiek (tekstinterpretatie) volop in de klassieke retoriek!

WR16

1.1.2. Twee erg oude Egyptische wijsheidsschrijvers (16/18)

Bibl. steekpr. :

-- G. Fauconnier, o.c., 19 ("Andere bronnen (bedoeld is -*R. Scherer, Structure et fondement de la communication*, Paris, 1955 ;

-- id., *Philosophies de la communication*, Paris, 1971) zouden, zelfs, teruggaan tot het oude Egypte, waarbij 'retoren' genoemd worden als Kagemni en Ptahhotep".

-- *Miriam Lichtheim, Ancient Egyptian Literature* (*A book of Readings*), Vol. I (*The Old and Middle Kingdoms*), Univ. of Calif. Press, Berkeley / Los Angeles / London, 1073-1; 1975-2,

1. *Kagemni.*

Lichtheim, o.c,, 58/61, situeert '*The Instruction Addressed to Kagemni*' (Les gericht tot Kagemni) in het didactische of leerstellig genre, met als subtype 'LES' (W.R. 15).

De volledige betiteling luidt: "The Instruction Addressed to Kagemni by a sage'. (... vanwege een 'wijze'). Daarmee, echter, situeert Lichtheim de tekst in de sapiëntiële of wijsheidsliteratuur (of, op zijn Oosters, sofiologie). 'Instructie' betekent, behalve 'leer' (in het Grieks 'didachè', doctrine), ook, gebeurlijk, leermiddel, zelfs, soms, straf (blijkbaar als middel tot 'leren' 'bijleren').

De letterkundige vorm (genre), waarin die leer (les) gegoten wordt, varieert van stellen levensbeginselen en/of gedragsregels tot dialogen en didactisch bedoelde verhalen.

Terloops gezegd: het genre 'instructie' komt ook in Soemer voor. Ook elders in het antieke Nabije Oosten (Babylonisch-Assyrische, Kanaänitisch-Fenicische, Bijbelse lit.). Wij weten, immers, dat, in het antieke Israël, benevens priesters, profeten en apocalyptiekers, ook 'wijzen' geschreven hebben.

De tekst komt voor op de Papyrus Priss (Bib. Nat.) en dateert van de Vijfde Dynastie (-2.450/-2.300). - Hij luidt als volgt: "De eerbiedige mens kent voorspoed. Geprezen is de bescheidene. De tent gaat open voor de zwijgzame. De zitplaats van de stille mens is ruim".

Taalkundig-logische hermeneutiek.

Het is duidelijk dat de vier zinnetjes, eigenlijk, voorwaardelijke zinnen zijn:

"De mens, indien hij eerbiedig is, dan kent hij voorspoed, iemand, indien hij bescheiden is, dan wordt hij geprezen, de tent gaat open voor de mens, indien hij zwijgzaam is. De zitplaats van de mens, indien hij stil is, is ruim".

Zonder die conditionalis, verliest ieder zinnetje zijn zin.

WR17

Miriam Lichtheim merkt op dat de uitdrukking "een ruime zitplaats hebben" betekent "goed ontvangen worden" zo dat men "er comfortabel aan toe is".

Zingevingshermeneutiek.

Hoe behoort men, nu, die tekst te verstaan?

(i) Lichtheim zegt dat juist één idee in vier zinnetjes verwoord is: de stille, bescheiden mens wordt gewaardeerd en is succesvol.

(ii) Toch hebben wij de indruk dat dit niet helemaal klopt. Zou de volgende zingeving niet beter passen?

a. De eerbiedige, eerbiedvolle mens gaat het best mee;

b. want, o.g.v. zijn eerbied, is hij een bescheidene, een stille figuur, een zwijgzame, -- drie deelideeën van de totaalidee 'eerbied - voor - de medemens', -- drie kenmerken die hem gegeerd maken.

Zonder verdere contextuele gegevens is dit niet verifieerbaar, natuurlijk.

2. *Ptahhotep.*

M. Lichtheim, o.c; 61/80 (*The Instruction of Ptahhotep*), -- Behoort, eveneens, tot de Papyrus Priss o.m. en dateert van de Zesde Dynastie (-2.300/-2.150).

De schikking.

(W.R.5)

a. inleiding.

b. corpus (midden): 37 stelregels ('maxims'), waarbij iedere stelregel ontwikkeld ('developed'; W.R. 6) is als een eenheid ('unit') van minstens vier en zelden meer dan twaalf zinnen en bijzinnen. De 'eenheden', hier, zijn teksteenheden, natuurlijk -

c. slot. (Abc: 103 (drie); 231; 296).

Medemenselijkheid als ethische opdracht.

(1) Sommige gegevens en themata (onderwerpen) worden, ettelijke malen, herhaald, -- wat op het belang ervan wijst binnen de waardenschaal van de steller.

(2) De tekst biedt noch een volledige ethiek noch een uiteenzetting inzake ethiek, die streng logisch geschikt is. Wel biedt hij

(a) de belangrijkste aspecten van de menselijke verstandhouding (W.R. 4) en

(b) de basisdeugden. Lichtheim somt op: zelfbeheersing, matiging, vriendelijkheid, edelmoedigheid, rechtvaardigheid, zin voor waarheid, bescheidenheid.

Totaalindruk.

"Geen krijgshaftige 'deugden' worden vernoemd de ideale mens is de 'man of peace', de vreedzame mens'.

Ziedaar het mensbeeld of de idee mens, die de tekst a.h.w. doorzindert. Voorwaar ook een 'homo perennis' (een 'eeuwig' mensbeeld)!

WR18

Een tekstgedeelte.

Christiane Ziegler, Deux feuillets de 'l'enseignement de Ptahotep', in: *Naissance de l'écriture*, 305/306.

Op een papyrus, waarvan de tekst dateert van het Oude rijk (rond - 2.400), doch de kopie van het Middenrijk (rond - 2.000). Steeds de *Papyrus Prisse*.

Schrijfster zegt: "Dergelijke wijsheden dateren van het pyramidentijdperk. Van geslacht tot geslacht geeft men de naam van hun auteur door. Zij maken één van de grondslagen van het onderwijs uit: de scholieren leren ze kunnen vanaf hun prille ouderdom.

De inhoud van de Egyptische wijsheden bereikt, in de aanvang van het eerste millennium voor Christus (-1.000), een hoog ethisch peil. Sommige uitspraken neemt de Bijbel over. Want, zoals een Libanees vorst, die, rond -

1.000 leefde, ervoor uitkomt: “Uit Egypte is de wijsheid gekomen en zij bereikte het land waarin ik woon”.

1.-- “Ga niet groot op uw kennis. (Wel integendeel) vraag raad (zowel) aan de onwetende (als) aan de ‘wijze’ (degene die weet). (Immers) de grenzen van de vaardigheid zijn (nog) niet bereikt en geen enkele schetsmatige (kennis) is volmaakt.

Het goede (*opm.*-- Versta: degelijke) woord (*opm.*-- Versta: inzicht) is even verborgen als de groene steen. Toch kan het aangetroffen worden bij de meiden, die het graan malen”.

Eén opmerking: binnen de zeer streng autoritaire Egyptische maatschappij valt het op dat steller (Ptahotep, Ptah - Hotep, Ptahhotep) de waarheid (42; 67: Grieks mod.) onafhankelijk van de sociale klasse opvat, want zowel de onwetende (= cultuurloze) als de gewone meid kunnen waarheiddragende medemensen zijn.

2.-- “Gesteld dat gij een tegenstander in volle actie ontmoet, -- een machtig man, die uw meerdere is, - in dat geval: plooi uw arm, buig uw rug! Tegen hem in het harnas gaan zal niet maken dat hij met u tot (goede) verstandhouding komt”. –

Let niet al te veel op zijn boze taal! Wel integendeel: door hem, in zijn actie, niet tegen te werken, (zult gij bereiken dat) men van hem zeggen zal:”Hij is een onwetende”. -- Uw zelfbeheersing zal het halen op zijn woordenovervloed”. (…).

3.-- “Gesteld dat gij, te midden van de genodigden, aan de tafel van een medemens zit, die hogergeplaatst is dan gij, in dat geval: neem wat hij u geeft en zoals het daar voor u staat. Kijk recht voor u (naar degene die rechtover u zit), maar staar nu maar niet naar hem”.

WR19

1.1.3. Toemaatjes (19/30)

(1) Twee Soemerische spreekwoorden (daterend van einde derde millenium (-2000))).

a. S. Freud (1856/1939), de psychoanalyticus, trok de aandacht van het moderne Westen op een psychologische systechie, het tegenstellingspaar ‘lustbeginsel/ werkelijkheidsbeginsel’. Beluister, nu, volgende Soemerische spreuk: “Omwille van het genot; trouwen. Na diep nadenken: echtscheiding”.

b. In onze tijd van versoberingspolitiek, gekoppeld aan verhoogde belastingen, krijgt de man van de fiscus een erg bijzondere betekenis. Beluister, nu, wat van vierduizend jaar geleden, de zuchtende Soemeriër - *Das*

unbehagen in der kultur (werk van dezelfde *Freud*) - uitzegt: “Gij moogt een meester hebber gij moogt, (zelfs), een koning hebben! Maar de man, die gij werkelijk moet vrezen, dat is de belastingontvanger”.

Dit behelst dat men, te midden van een autoritair-despotische staat, toch nog liever de vorst of de heer had dan de fiscusman, -- die wij, te midden van ons democratisch bestel, voor alle zekerheid bewaard hebben.

(2) *Een Egyptisch liefdesgedicht*

(‘minnelied’) uit het Nieuwe (= Tweede) Rijk (-1.612/-1.064; in -1.463 trekt Mozes, met de Hebreeën uit Egypte).

a. De minne van mijn mooitje bevindt zich op de andere oever. Een rivierarm bevindt zich tussen ons beiden en de krokodil houdt zich gereed op een zandbank.

b. Toch stap ik het water in en duik onder in de waterstromen. Mijn hart is machtvol, boven de golven verheven: als steevaste aarde is, onder mijn voeten, het water. Het is het minnegevoel voor haar dat zo sterk maakt. zo, zelfs, dat ik de gevaren van de stroom bezweer.

c. Zij is een enige minnares; een tweede als zij is er niet. Kijk: zij is als de ster, die rijst bij de aanvang van een gelukt jaar. Zij is lichtend en feilloos; haar gelaatskleur is stralend. Zij is verleidelijk door de blik van haar ogen. Haar woorden en haar lippen zijn haar tover. Rijzig is haar nek en fonkelend haar boezem. Zij bezit haren als lapis lazuli, met een blauwe glans. Haar arm: hij overtreft het goud. Haar vingers doen aan lotusbloemen denken. Zij draagt de gordel nauwsluitend om het middel. De mooiheid van haar benen overtreffen haar andere schoonheden. Als van een adellijke dame is haar houding, wanneer zij gaat.

Tot daar - zo goed en zo kwaad als vertalen gaat - de mooie tekst.

Bib. st. : Naiss. d, l’écriture, 291; 320.

WR20

Comparatieve hermeneutiek.

1. Retoriek is de studie van de menselijke verstandhouding (164; 293: pathetiek) onder oogpunt van beïnvloeding ((W.R. 4; 17; 28). Welnu, de tover, die een vrouw uitstraalt, is ‘n vorm van retorische actio (W.R. 6; 20).

Bib. steekpr.:

-- *C. Tindemans, Welsprekend zwijgen* (*Non-verbale communicatie*), in: *Streven*, jrg. 52 (1985): 11 (aug.-sept.), 950/ 957;

-- *L. Bellenger, La persuasion*, Paris, 1985 (vooral 72/02: *La logique de la séduction*).

2. *Signifiek (significa).*

Doordat men, bewust of onbewust, de traditionele retoriek beperkt tot de tekst- en ideeënretoriek (deze laatste in de verbale zin).

W.R. 6 (textuologisch en voordrachtelijk aspect) -- en, daarbij, de memoria en, vooral, de actio (actie) vergeet, dringt het tot de retoriekkritiekers, telkens weer, niet door dat de volwaardige retoriek (28) ook de onvoorwaardelijke (niet verbale) momenten omvat.

Bib, steekpr.:

G. Mannoury, Significa en moderne begripskritiek, in: *B. Stokvis, Psychologie der autosuggestie en der suggestie* (*Een signifisch -psychologische uiteenzetting voor psychologen en artsen*), Lochem, 1947, 11/14.

Mannoury verwijst naar *Lady Victoria Welby*, een Engelse, die ooit hofdame was onder koningin Victoria (1819/1901). Zij is bekend om haar *What is Meaning*? (1903) en was, o.m., met C.C.S. Peirce (1839/1914), de stichter der semiotiek, in briefwisseling (Cfr *Elisabeth Walther, Hrsg., Ch.S. Peirce, Die Festigung der Ueberzeugung und andere Schriften*, Baden- Baden, 1965 (o.c.,143/167: *Ueber Zeichen, aus Briefen an Lady Victoria Welby*).

Lady Welby geldt als de stichtster van de significa, die “significance, in all its forms, and thus … working in every possible sphere of human interest and purpose” bestudeert.

Met die brede betekenis van ‘signifiance’ (zin, betekenis) vervoegt Lady Welby de echte Platonische idee (die iedere ken- en denkinhoud, ook de niet-verbale, omvat). De signifiek bestudeert de verstandhouding onder oogpunt van beïnvloeding, hoe dan ook. Men spreekt ook wel van theorie der taaldaad (waarbij taaldaad ook de onwoordelijke communicatie omvat).

Hier zij, even, verwezen naar twee denkers.

(1) *Jacob L. Moreno* (189/1974), de man van het psychodrama. In zijn *Gruppenpsychologie, therapie und psychodrama* (einleitung in die theorie und praxis), Stuttgart, 19373-2, 3/4, gaat steller nader in op het niet-talig communiceren

WR21

”De therapeutische groep is (…) niet enkel

(i) een tak van de geneeskunde en

(ii) een vorm van samenleving,

(iii) maar ook de eerste stap in de kosmos. de vraag rijst, meteen : “bestaat er een kosmisch type van verstandhouding?”.

Moreno legt uit:

(i) er is de louter 'dialogische' (gespreksmatige) methode in zijn 'groepen' wier hoofdinstrument inzake verstandhouding de taal is.

(ii) "Hoe gewichtig ook de taal, in de ontwikkeling van de enkeling en de groep, zij, zij is, steeds, slechts de hoofdzakelijk logishe (...) vorm van de verstandhouding". Vooral in de belevingswereld van de baby en het kind spelen niet-talige werkelijkheden een hoofdrol. "De taal vertegenwoordigt slechts een deel van de ganse psyché". In de 'groepen' is dan ook meer - dan - talig communiceren aangewezen als methode.

Besluit: 'kosmisch' betekent, hier,

(a) het feit dat de mens, behalve in de maatschappij, ook in het hele heelal thuis hoort,

(b) het feit dat hij, daarin gesitueerd, extra-talige communicatie opbouwt (156 Dionys. mainades).

(2) ***Charles Bally*** (1865/1947),

Le langage et la vie, Genève/Lille, 1952-3,-- vrl. o.c., 150/153; 157/159.-- Bally, een leerling van de befaamde Ferd. de Saussure (1857/1913), de semioloog, neemt tegen de eenzijdig-rationele en -intellectualistische taalopvatting van de Saussure stelling. Dit, op grond van zijn analyse van de natuurlijke taal, zoals het niet-literaire, in het werkelijke leven gesproken spreken ze blootgeeft.

Daarin komt

(i) het sprekend subject, de enkeling,

(ii) de gehele situatie, waarin de taal gesproken wordt,

(iii) op meer dan louter logische wijze tot uitdrukking.

Allemaal aspecten, die de Saussure tussen haakjes zet.

Men ziet dat zowel Moreno als Bally (de ene als arts-therapeut, de andere als taalwetenschapper) signifische draagwijdte vertonen.

Juist onder signifisch oogpunt gaan wij aan vergelijkende hermeneutiek doen.

L. Bellenger, o.c., 79ss., heeft het over de verleiding als vorm van beïnvloedende verstandhouding. Hij onderscheidt, daarbij, hoofdzakelijk twee types:

(1) de passieve verleiding ("ik word verleid") en

(2) de actieve verleiding ("Ik verleid").

WR22

Bijblse wijsheid inzake echtbreuk.

Spreuken 7 geeft ons een steekproef inzake Bijbelse duiding vin
(i) echtbreuk en
(ii) prostitutie over het algemeen.

a. *Het Boek der Spreuken* dateert van de Perzische overheersing (wat niet uitsluit dat de erin verwoorde wijsheid tot de tijd van koning Salomo(n) (+ in -970) teruggaat).

De hoofdinhoud knoopt aan het kernprobleem der religie aan (W.R.11/12 : harmonie (124) van leven en dood). Dit wordt, meesterlijk, verwoord in Jesus Sirach (= Ecclesiastikus) 15:11/17, waar o.m. gezegd wordt :"Voor de mens liggen leven en dood: op grond van zijn eigen keuze wordt één van beide mogelijkheden hem gegeven". Men ziet de Bijbelse verschuiving : dankzij de tussenkomst van de heer ('Jahweh') wordt de menselijke vrijheid gesticht, in een graad, die de volkeren (de 'heidense religies') nooit vermoed hadden ; de nadruk ligt op de vrije keuze van de mens.

b. De 'parakuptousa', degene, die zich buigend, zijwaarts kijkt.

A. *Inleiding.*

Mijn zoon, pas mijn woorden toe; bewaar mijn voorschriften in uw innerlijkheid. indien gij mijn voorschriften ten uitvoer legt, dan zult gij 'leven' (W.R.12; onderverstaan : en, meteen, uit de kringloop van dood (kwaad) en leven (goed) bevrijd worden) .(...). Zeg tot de wijsheid: 'Gij zijt mijn zuster'; betitel het inzicht ('verstand' als 'verstand hebben van') als 'een familielid! Dit, om u of te schermen tegen een vreemde vrouw, tegen een onbekende dame die verleidelijke woorden spreekt.

B. *Midden ('corpus').*

Op zekere dag zat ik, in mijn woning, aan het venster, door de tralies heen, te kijken. En ik zag het tafereel van jeugdige waanwijzen : ik merkte - te midden van wet men nog 'kinderen' zou moeten heten - een jongeman zonder inzicht.

Hij sluipt, het steegje door, dichtbij de hoek, waar zij staat : hij slaat de richting van haar huis in, -- in de avondschemering, toen de dag ten einde ging, in het hart van de nacht en de duisternis.—

Kijk, een vrouw komt hem tegemoet! Zij is opgedirkt als een deerne en haar hart is vals. Het is er een die ondernemend en uitdagend is. Waarlijk : haar voeten houden het in haar huis niet uit! Nu eens is zij in de straten te zien, dan weer op de pleinen. Op alle mogelijke hoekjes trekt zij de wacht op.

WR23

Kijk: daar heeft ze hem vast en omarmt hem al! Schaamtevrij spreekt zij hem aan :'Ik moest, nog, een offer brengen, om mijn geloften waar te maken. Daarmee ben ik u tegemoet gekomen en, zoekend, heb ik u gevonden. Mijn bedbank heb ik met dekens belegd, met geborduurde stoffen, met Egyptische stof. Waar ik lig, heb ik mirre gesprenkeld, aloë en kaneelolie. Kom maar af: laat ons minnedronken leven tot de morgen! genieten maar, in wellust! Want een echtgenoot is, in mijn huis, niet te bespeuren: 'hij' is weg, weg voor een lange reis. 'Hij' heeft, immers, de zak met munten mee. 'Hij' komt, dus, maar met de volle maan weer thuis!'

Wending, keerpunt

Dankzij overreding met de macht verleidt zij hem en met de poeslieve tover van haar lippen troont zij hem mee. Zonder dralen volgt hij haar -- een os gelijk, die naar de slachtbank trekt,-- gelijk een krankzinnige, die, met voetboeien gekluisterd„ naar zijn folterkamer trekt,-- totdat een pijl hem de lever doorboort. Of gelijk een vogeltje, dat het vangnet in vliegt, - zonder te beseffen dat zijn 'leven' (W.R.12) de inzet is.

C. *Slot.*

En nu : luister naar mij, zoon! Let op de woorden van mijn mond!-- Mocht uw hart toch niet verleid worden in de richting van de wegen van dergelijke vrouwen. loop niet verloren op de paden van zoiets, -- want talrijk zijn degenen, die zij met de dood (W.R. 12) getroffen heeft en de meest stevige kerels heeft zij gehalsrecht. -- Haar woning is de weg naar de sjeol (onderwereld, hel), de weghelling, die uitgeeft op het dodenrijk.

Opm.-- Voor de idee 'onderwereld', 'dodenrijk' (125: chthonisch) pan, saters, hermes); 150: Dionusos) verwijzen wij naar Hiëro-analyse 19 (kosmische as); 37 (sjeol).

Kort gezegd: het huis van de deerne is het dodenrijk tot even boven de aarde reikend (159, 166: orf. licht) wie daar 'leeft' met de deerne, is reeds, anticipatief, (160: Orfeus) in het rijk van de 'dood' (steeds in de archaïsch-antieke, echt religieuze zin).

Net zoals degene die de Bijbelse wijsheid metterdaad beleeft, anticipatief, in het rijk van het 'leven' (weerom in de religieuze zin) is.

M.a.w.: wie de wijsheidsboeken herleidt tot louter 'ethische' werken, miskent er de volle, de religieuze draagwijdte van. Hermeneutisch (d.i. om er de ware zin van te verstaan) is dit beslissend.

Twee types van 'verleiding'.

Herlees, nu, W.R. 19, minnelied„Dit is een beschrijving van 'het verleidelijke' (passief) in het mooitje. (81: heksen; 161 Dionusoskind); 156

158, 145 (Dion): 247: marketing).

WR24

De vrouw zelf – voor zover het minnelied verraadt - is niet wetens en willens betoverend. De minnende man, echter, wordt verleid doordat hij in de medemens, aantreft dat wat hem verleidt.

a. Of, zoals *Jean Baudrillard* (1929/2007), *De la séduction*, Paris, 1979, alle verleiding (28) narcissistisch is, laten wij in het midden: volgens die theorie zou de betoverde man, hier, slechts, zijn eigen wezen, voor zover verleidelijk, terugvinden. De Freudiaanse psychoanalyse heeft, wel geleid tot een inflatie (overdadige rol toekennen aan) van het narcissisme. Herlees de tekst, en tracht tevergeefs - de zelfprojectie (28) van de dichter erin te vinden.

b. Daarentegen gaat de axiologie van *Max Scheler* 1874/1928), *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* (1913/1916); (246 Plat.; 288: 'retoriek') id., *Wesen und Formen der Sympathie*, Frankf.a.M., 1948-5, op.

Er bestaat - aldus Scheler - een voelen, dat oorspronkelijk (uit niets anders afleidbaar) en werkelijkheidsgetrouw ('objectief') is, het waardevoelen. Dat voelen is, verder, zoals het hele bewustzijn, intentioneel: het is ik (subject), gericht op (= intentio) een object (gegeven), die 'voel'! Wat wordt, in het mooie meisje, b.v., gevoeld? Haar erotische en erotiserende waarde.

Niet doordat de dichtende man reeds geërotiseerd, resp. verliefd is, rijst, voor zijn bewustzijn, de erotische waarde van het meisje, aan de overkant, op. Neen, het meisje met zijn erotische waarde - moet eerst gegeven zijn, voordat de man, zich erop richtend, erdoor verleid, aangesproken, getroffen voelt.

Besluit: de man wordt, inderdaad, verleid door het verleidelijke (= waarde) in de andere, het meisje. Maar of hij, in haar, zijn zelfingenomen evenbeeld herkent zoals Baudrillard en de Freudianen beweren, blijkt, voorlopig, nergens. Wij verwijzen, hier, naar W.R.14 (projectietheorie).

c. Binnen de axiologie krijgen de signifische elementen (27) hun waarde (W.R.4: verstandhoudingsmiddelen, vrl. de optische, alsook de akoestische):

a. de deelindrukken: (6: deelidee) (gelaatskleur, blik, nek, boezem, haren, arm, vingers, gordel, benen, woorden);

b, de totaalindruk (6: totaalidee, 31): enig,-- lichtend, feilloos, adellijke houding.

Langs deze elementen en hun totaliteit spreekt zij de man aan: dit betekent dat zij voor hem een waarde uitmaakt,-- de erotische dan. Dat is haar 'significance' (W.R. 20), haar betekenis.

WR25

d. L. Bellenger, o.c., 78, schrijft aan Gorgias van Leontinoi (-487/-190) het idee 'apatè' toe - wat bedrog, list, tijdverdrijf betekent, doch in die zin dat het lukken van dat bedrog, die list, dat tijdverdrijf, te danken of te wijten zou zijn aan het feit dat "een wezen, dat niet zonder gevoel is, zich laat vangen aan het genot" verleid te worden.

M.a.w. degene, die verleid wordt - in ons geval, de dichter, - wacht er, eigenlijk, op om verleid te worden door het verleidelijke in het meisje.

De begeerte om verleid te worden.

a. Het is juist dat deze duiding van het woord 'apatè' (bedot worden, bedotten) past in de denkwereld van de grote retor en (proto)sofist, die Gorgias was.

b. De vraag rijst, echter, of hier, in ons Egyptisch minnelied, van list, bedrog, bedotten moet gesproken worden. Nergens blijkt dit direct. - Wat wel waar is, is dat het gevoel (o.m. voor erotische schoonheidswaarde) vatbaarheid voor de verleidelijke, aansprekende werking (invloed, beïnvloeding: W.R.4, 116: Pyth.) behelst. Doch dit betekent nog niet noodzakelijk dat hier van 'medeplichtigheid' of, zelfs, van 'zwakheid' moet gesproken worden. 'Vatbaarheid' betekent, gewoon, dat men zin voor waarde (hier : voor vrouwelijke schoonheidswaarde) bezit en, dus, niet gemoeds-arm is. Meer niet.

En 'verleidelijk' betekent, hier, voorlopig, alleen 'sterk aansprekend': het behelst, nog niet, dat men bezwijkt voor de macht van het vrouwelijk schoon„- - wat, inderdaad, zwakheid of medeplichtigheid in het eraan bezwijken zou betekenen.

Besluit: sommige onderzoekers verwarren gemakkelijk een aantal betekenisverwante termen. - Zelfs het ononderbroken gebruik van het woord 'begeerte' - zo eigen aan psychoanalytiekers - is misleidend: een begeerte (in Freudiaanse zin of niet) krijgt pas zin, indien, vooraf (bewust of onbewust) waarde en zin voor waarde (in Scheleriaanse zin) aanwezig is.

De basistaal is axiologie. M.a.w. niet alle waardevoelen is reeds 'begeerte', 'begeerte' is één type van waardevoelen. Meer niet,

Herlees, nu, W.R. 22/23 (parakuptousa). - Dit is de scherp ziende beschrijving van 'de verleiding' (actief) in de deerne. Zij is - in tegenstelling tot het Egyptische mooitje, aan de rivieroever, - wetens en willens betoverend, En de jongeman laat zich betoveren, bewust.

WR26

L. Bellenger, o.c.,78, vernoemt twee theorieën over de verleiding:

a.-- De theologische idee 'verleiding', waarbij de godgeleerde de verleiding (in de actieve zin) als de act (daad, inwerking) van de duivelse hoogmoed beschouwt;-- als 'hubris', zelfoverschatting;

b.-- De libertijnse idee 'verleiding', waarbij de libertijn dezelfde actieve verleiding als de act van prometheïsche (zelfzekere) vrijheidszin en, meteen, van menselijke sluwheid duidt.

'Libertijn', heeft, hoofdzakelijk, twee betekenissen:
(i) de XVII-d'eeuwse, wijsgerig - ethische betekenis, die slaat op denkers als P. Gassendi (1592/1655), die de Epikoereïsche lustwaarde centraal stelde,- Saint-Evremond, François La Moths Le Vayer (1588/1672), de sceptieker ("Des choses les plus sûres la plus sûre est de douter"),- zelfs Jean - Baptiste Poquelin, dit Molière (1622/1673), die de lessen van Gassendi gevolgd heeft;

'Libertijn', betekent, hier, vrijdenker, 'esprit fort' (ontvoogde), d.i. wie zich uit de 'greep' (druk) van de religie, de heersende meningen en de heersende gedragsregels heeft losgemaakt; dit 'onbehagen in de (heersende) cultuur' drukt H. *Berr, Du scepticisme de Gassendi* (o.c., 14s.) als volgt uit: "Om te beginnen, zich laten gaan, in het genot; daarna, zomaar levensbeginselen verwoorden,-- ziedaar wat libertijn zijn is".

A. Adam, Les libertins au XVIIe siècle, 1964, 7, zegt: "Er is
(i) de vrijgeesterij, die ergerlijk is, van de enen,
(ii) de geleerde vrijgeesterij van de anderen,
(iii) de onmerkbare en geheime vrijgeesterij, die, zonder er de schijn van te hebben, de eeuw door, een ware revolutie inzake zedelijke waarden doorzette".

(ii) Er is de hedendaagse betekenis: losbandigheid, liederlijkheid, zo dat 'libertijn' een liederlijke aanduidt.

Volgens *Mario Pernolia, Logique de le séduction*, in; *Traverses*, 18 (1980: février), door Bellenger aangehaald, hebben de theologische en de libertijnse idee 'verleiding' één gemeenschappelijke kenmerk: "Het dictaat van een subjectieve wil zo dat het bedotten als omweg gebruikt wordt".

M.a.w.: iemands 'begeerte' (wil) legt haar heerschappij op door middel van bedrieglijke beïnvloeding (W.R.4, 118). verstandhouding, ja, maar via bedotting, beetnemen.

WR27

Ludwig Binswanger (1881/1266), de enige, met wie Freud vriendschappelijke betrekkingen bleef onderhouden, niettegenstaande het feit dat Binswanger, als psychiater, uitgaande van Heidegger's Daseinsanalyse (analyse van het concrete menselijke bestaan), er gans andere opvattingen op nahield, heeft ons een systechie nagelaten, die, hier, van pas komt: er is het nemen van iets, iemand als (wat het, hij/zij is) en er is het nemen van iets, vooral van iemand bij (wat van hem/haar is).

"Men neemt iemand bij zijn woord, bij zijn gebaar, "bei der schwachen Stelle" (bij zijn zwakke plaats) (179: mysteriën) (zijn neigingen, zijn hartstochten). In deze algemene formulering wordt, dus, het, in de ontmoeting (met iemand), "nemen van (die) iemand bij iets" tot een algemeen - menselijke relatie (…).

Het is de ervaring van het betrapt worden, zoals deze, door Jean-Paul Sartre (1905/1980), de grote Franse existentialist, uitstekend beschreven is, in zijn voorbeeld van iemand, die door een sleutelgat kijkt. Op het ogenblik dat hij op zijn schouder getikt wordt en aangezien wordt, voelt hij zich 'gegrepen' (*F.J.J. Buytendijk* (1087/1974; de existentiële fysioloog en gedragspsycholoog), *De vrouw* (*Haar natuur, verschijning en bestaan*), Utr./Bruss., 1951, 320v.).

Welnu, voor de machtsmens (11) (cfr. Ed. Spranger (1882/1963), Lebensformen, Halle, 1921, waar dat type, o.m. in de politieker, verduidelijkt wordt) is 'die schwache stelle', de zwakke plaats van iemand, verleidelijk: "Nous séduisons, parce que notre vulnérabilite apparaît à l'autre"("Wij verleiden, doordat onze kwetsbaarheid voor de andere duidelijk is"),-- aldus Bellenger, o.c. 79.

Welke 'verleiding' ondergaat de 'verleider'/'verleidster' in dat geval? De verleiding ons bij onze zwakke plek te nemen'.

Besluit: voortdurend spelen de betekenisvarianten ineen bij het verleiden en verleid worden! De verleid(st)er wordt, door onze verleidelijkheid, ertoe verleid ons te verleiden! De actieve betekenis loopt, deels, ineen met de passieve betekenis.

Men neme, nu, de parakuptousa door: men zal al die betekenissen a.h.w. gedramatiseerd aan het werk zien.

1. *Men bemerke*…

Men bemerke weerom, de signifische verstandhoudingsmiddelen (W.R.4; 20; 24): de optische (opgedirkt, ondernemend, te zien), de akoestische (zij spreekt hem aan, poeslieve lippen), vooral de chemische (mirre, aloë,

kaneelolie), ook de tactiele (ze heeft hem vast, dekens, stoffen).

Zij neemt hem bij zijn 'lustprinzip' (Freud), zijn zin voor wellust en minnedronken leven tot diep in de nacht. De hartstocht, de passie, is dat in hem, waarbij zij hem neemt en … vasthoudt.

WR28

Het tweede in hem - dat ook in haar is - waarbij zij hem vat, is het onbehagen in de (normen van) de cultuur : haar echtgenoot is weg en, dus, de vrijheid van uitleven van de onderdrukte begeerte is er nu,-- voor haar en … voor hem, die, met haar, aan de druk van een strenge samenleving ontsnapt … "tot de morgen"; daarna loopt hij (en zij) weerom in het harnas der cultuur. Maar dat is 'voor daarna'.

Welnu, de optische, akoestische, chemische, tactiele signifische middelen speculeren op die dubbelheid, die systechie van 'hartstocht / cultuurdruk', in hem, - in haar.

Opm. -- Dat reeds archaïsche en antieke culturen die systechie gevat hebben, blijkt uit W.R. 19: "Omwille van het genot…/ na diep nadenken". Freud heeft iets algemeen - menselijke, materialistisch-hedonistisch, geformuleerd. Perennis homo, de 'eeuwige' mens.

Opm.-- In die zin het kennen beide nachtminnenden zich in elkaar; doch of dat narcissisme is, is wat anders; zij herkennen, immers, wel de eigen wellust- en ontgrenzingsbehoefte in de andere, maar, daarom alleen, nog niet, de eigen zelfingenomenheid en eigendunk, zo typisch voor het narcissisme (W.R.24); meer nog: de ene moet, niet eens, beide tendensen in de andere projecteren, want zij zijn erin, in beiden, zonder (nutteloze) projectie (W.R.24; 14), Zij zijn, gewoon, solidair in hetzelfde. En ontdekken het. Meer niet.

2. *Men bemerke*

Men bemerke de verbale (253, 288) retoriek, hier aan het werk: "Schaamtevrij spreekt zij hem aan.".

Bellenger, o.c., 7, zegt "Men behoort niet iedere beïnvloeding van de medemens te verwarren met het overreden (d.i. met woorden beïnvloeden);

Dat is zeer zeker juist. Daarom, reeds, hebben wij, W.R. 6, onderscheid gemaakt tussen tekst- en voordrachtretoriek (cfr. W.R. 20: volwaardige rh.).

Maar kijk wat Bellenger er, noodgedwongen, onmiddellijk aan toevoegt: "Weliswaar is de overreding moeilijk afzonderbaar: de reden is dat overreding "een 'psychosociaal feit' is. (155: reflexief).

Marcel Mauss (1872/1951), *Sociologie et Anthropologie*, Paris, 1950), een uitdrukking, die door D. Huisman (1929/…), in 1993, is overgenomen.

WR29

De overreding situeert zich in de beïnvloedingstechnieken, die gewild en berekend zijn, dit, terwijl zij samengaan met dwangmatige feiten en met feiten, waarin spontane en onwillekeurige invloed aan het werk is (zoals b.v. tover ('charme'), charisma (*opm.* - bijzondere begaafdheid, in archaïsche tijden aan godheden toegeschreven, nu aan het 'onbewuste'), prestige (aanzien), verleiding, enz.

Wij zullen, overigens, zien dat overreding
(i) min of meer openlijk ('manifeste') kan zijn, zoals b.v. in bewijskracht, het opzoeken van 'bewijzen' pathetiek (beroep doen op het gemoed), enz., of
(ii) min of meer steels ('subreptice') en handig, zoals in verscheidene 'manipulaties' (kunstgrepen), listen, enz.".

Aldus, steeds, Bellenger, die de retoriek - eigenaardig genoeg - beperkt (o.c., 8) tot overreding, die, openlijk, op het gemoedsleven inwerkt. Alsof de traditionele retoriek niet eerder overdreef in de rationeel-intellectuele richting! Wij laten deze beperkt opvatting van retoriek, natuurlijk, voor zijn rekening.

Hier, op de Parakuptousa, toegepast: hoe kan men de woorden van de ontrouwe, deernige echtgenote scheiden (zelfs onderscheiden) van haar algehele signifische verschijnings- en doenwijze? Maak onderscheid, scheid, en… haar woorden verliezen zo goed als alle 'significance' (W.R. 20; 24), alsook alle 'retoriek', verstaan als actio, taaldaad (W.R. 6; 20).

Retoriek is, uiteindelijk, analyse van de actio (niet onkel van het laatste aspect van de tekstvorming, de elocutio, die met de actio, ageren d.m.v. het spreken, niet mag verward worden; W.R. 5). Waarom zouden de retoren, indertijd, de term 'actio' hebben ingevoerd? Tenzij om het meer dan verbale uit te drukken.

Wanneer de parakuptousa zegt "zoekend, heb ik u gevonden", welke retorische waarde (actie, werking) zouden deze woorden hebben, zonder de onwoordelijke werking van het singulier-persoonlijke, dat hem, de bedgenoot, bedoelt? Welke 'actie' zou er uitgaan van "mijn bedbank het ik met dekens belegd" of van "waar ik lig, heb ik mirre gesprenkeld" zonder de signifische, onwoordelijke werking van de bedbank-met -dekens en van de ligplaats-met-reukwerk?

Zij zou nul zijn: spreken is - zoals Heidegger (1889/1976) zegt (253) -

'a.letheia', onthulling, bloottrekken van wat is. Het is dat wat is, dat 'werkt', 'aanspreekt', doorheen het gesproken - en, meteen, retorische - woord, dat in de kracht het zijn (dat wat is en ter sprake komt) zeggingskracht bezit.

WR30

1.2. Het tweede cultuurhistorisch kader (30/36)

O.Willmann (1839/1920), *Geschichte d. Id.*, III (*Der Idealismus der Neuzeit*-Brunschweig, 1907-4, 1034, zegt dat 'idealisme' (ideeënleer) een organische wereldverklaring is. Ideeën werken, zijn 'actio', net als levensbeginselen. Als levende organismen (W.R. 5). (106: Puth.) 117: denkleer, 104-106: lichtmetaf., 121, 126: choreia, 102: Pyth. Getal, 107, 109).

Daarin is Willmann getrouw Platonieker: zoals de steeds wisselende wereld rondom ons, de wereld van onze zintuigen, een veelheid van 'zoa', 'thremmate' (d.i. Leven wezens, 132, 133, 176)) te zien geeft, evenzo, maar op rationeel intellectueel vlak, geeft de ideële wereld, rondom ons, ja, in onze geest (W.R.5), een verzameling van 'noèta zoa' animalia intelligibilia, ken- en denkinhoudelijke levende wezens, te zien, die Platon 'ideeën' heet. (45: hylisch, 55: meetk., 104: theosof.). Cfr O. Willmann, o.c., 431/432. Wij duiden deze eigenaardige uitdrukking, die van Platon, de oudere dan nog, stamt.

1 -- Als 'noèta', intellegibilia, ken- en denkinhouden, (speculatief: 41, 107; 112; 198; 204) zijn de ideeën bovenzinnelijk, buiten het terrein der zintuiglijke ervaring vallend. Doch, voor ons, als verstandbegaafde wezens, toegankelijk: onze 'geest' (als ideeënvermogen) 'ziet' de ideeën, met zijn 'geestelijke'. Daarin valt op dat b.v., bij het zintuiglijk zien van een medemens, onze geest 'de mens op zich', 'de mens als mens - zonder - meer', 'de mens als zodanig' ziet, -- als het prototype of oermodel, dat terug te vinden is in alle concrete mensen, rondom ons.

Als 'zoa', animalia, (110: Pyth.) levende wezens, zijn de ideeën levend en bron van leven (= levensbeginselen): dat wat wij, met onze zintuigen, rondom ons, zien, b.v. om bij Platon's voorbeelden te blijven: mensen en paarden, dat alles leeft dankzij de idee, erin aanwezig en erin agerend : "De ideeën geven de zintuiglijk waarneembare gegevens aandeel aan haar ideëel leven en stichten het levende in hen" o.c., 432).

Dat geeft aanleiding tot het abstract-algemene begrip, dat wij, uit die gegevens, door ervaring en analyse, puren. Zo b.v. 'anthropotès', humanitas, menszijn (menselijkheid, mensheid). Of 'hippotès', 'paardheid' (paard-zijn). de algemene mens, het universele.

Opm. -- Als ken- en denkinhoudelijk, heet Platon de idee 'idea' (wezensuitzicht, aanzijn); als levend wezen, heet hij ze 'eidos', denk- en

kenvorm, begrip (in ons verstand, maar ook, in de dingen zelf).

Zoals men ziet, zijn zeer verkeerde opvattingen over idee en ideeënleer in omloop.

WR31

Opm.-- *H. Limet, Religion de Sumer*, in; *Dict.d.relig.* (W.R.14), sprekend over de Me van de Soemeriërs, d.i. de toonbeeldige modellen van alles, valt Castellino bij, waar hij zegt dat de Me der Soemeriers zeer vergelijkbaar zijn met de ideeën van Platon (o.c.,1627).-- Het staat, overigens, vast dat Platon, welbewust, aanknoopte aan oeroude ('archaïsche') overleveringen terzake.

De Platonisch begrepen idee manifesteert zich, dan ook, als een organisme: zowel het organi(cistis)che of - zoals men, nu, zegt - organismische als het genetische denken (W.R. 3, 110) zijn één der aspecten van de ideeënleer.

Zo is de menselijke cultuur, als feitelijk-historisch waarneembaar fenomeen, in zijn wezenskern, de levende idee 'cultuur', die er zich in uitleeft. Wij weten, nu, dat archeologisch gezien, de menselijke cultuur

(i) een aanvang heeft gehad,

(ii) zich ontwikkeld heeft,

(iii) totdat zij de agrarische revolutie 'genereerde' (voortbracht), op de eerste plaats in voor-Azië (W.R.7v.).

Wij weten, nu, dat diezelfde cultuur urbanisering en, o.m., schrift ontwikkelde (W.R.8). - Fenomenen, als landbouw stadscultuur, schriftcultuur, zijn deelideeën - van een zich ontwikkelende totaalidee 'cultuur'. (91; W.R. 3); 93; 176).

M.b.t. totaal- en deelidee zie W.R. 6 (ret. totaal- en deelidee); 24 (deel- en totaalindruk)).

De Platonisch verstane idee is, immers, het zijn zelf (W.R. 29), voor zover het ideëel, ken- en denkbaar is (ontologische waarheid). Hier : het zijn zelf van de cultuur en haar onderdelen, samen met de evolutie ervan (syn- en diachronische idee). De idee 'cultuur' is - nog anders gezegd - de bestaande cultuur, voor zover onze geest (= ideëel vermogen in ons) ze, in haar dieper wezen, de cultuur op zich, 'ziet', 'begrijpt', 'inziet'. De cultuur (165) is een ken- en denkinhoudelijk levend wezen, want idee.-- Staan wij, nu, stil bij een volgende fase.

De astijdidee van Karl Jaspers, (1883/1969).

In zijn *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, Zürich, 1969, ontwikkelt

deze existentiële denker-psychiater een idee, bestaande uit twee deelideeën:

(i) een as- of wentelingstijdperk is een periode, in de cultuurgeschiedenis, gekenmerkt door omvangrijke verschuiving inzake de leidende cultuurideeën;

(ii) op zo'n overgangstijd volgt de vorming van omvangrijke politieke systemen (b.v. grote wereldrijken).

WR32

Zo'n aswentelingstijdperk was de tijd tussen -700 en -500, omtrent. In India leefde Boeddha (= Buddha: -600/-500), in Medië (Iran) Zerathustra (= Zoroaster, de stichter der Parsis; tss. -700 en -580), in Israël Daniël, de apocalyptieker (rond -608), Jeremia(s) (die optrad van -598 tot -587 (de val van Jeruzalem), Ezekiël (die van -598 tot -587 en daarna, in de ballingschap optrad). - Deze aswenteling is reeds voelbaar rond -800, bereikt rond -600 haar hoogtepunt (W.R.3: genetisch aspect).

In het spoor ervan ontstaan - in Voor-Azië en Oost-Europa en de Middellandse Zee, vooral - grote imperia (men denke aan het Perzische Rijk b.v.).

Deze herstichting van de cultuur, dankzij de materiële voorwaarden en het gunstige milieu, door de voorgaande fase geschapen, ligt aan de grondslag van de volgende 2.500 leer, -- tot op heden.

Bib. steekpr.: *J.Tyciak, Untergang und Verheiszung* (*Aus der Welt der Propheten Jeremias, Ezechiel und Daniel*), Düsseldorf, 1957, vrl. 163ff.

Tegen die achtergrond situeren wij de Griekse wijsbegeerte: zij zet in met Thalès van Miletos (Milete) (-624/-545) en wordt, binnen de materiële voorwaarden en het gunstige milieu, daarna gegroeid, hersticht door Socrates van Athene (-469/-399), om, rond +600, uit te sterven (W.R. 3: genetische kijk; 12 (totaliteit der tegengestelden in een organische werkelijkheid 124).

Het is alsof de idee 'Griekse filosofie'
(i) aanvangt,
(ii) oploeit en
(iii) uitsterft,--
daarin het schema 'opgang/neergang' zo typisch voor de demonistische werkelijkheidsleer (ontologie), waar makend, in de feiten zelf. Daarin de levende wezens gelijk (organisch aspect der ideeënleer).

Cultuurhistorische gegevens

M.b.t. Hellas, ziehier het volgende.

(1) De oudste, gekende beschaving, o.g.v. oudheidkundige vondsten, dateert van omtrent -40.000 (te Kokkinopilos, waar sporen van menselijke bezetting ontdekt werden).

(2) De oudste, enigszins gekende cultuur, op Helleense bodem, is de pelasgische (de Pelasgen),

(3).1. Rond -2.100 (het vroege bronstijdvak) vallen de indo-europeeërs ('Ariers'), uit het Noorden en het Oosten afgezakt (Oekraïne?), het Pelasgische gebied binnen. Men heet ze achaïers, zij vernietigen, minstens gedeeltelijk, vooral in Argolis (oostelijks Peloponnesos), de Pelasgische beschaving.

WR33

Doch, meteen, zet de achaïsche cultuur in. later volgen andere indo-Europeeërs, de Ioniërs en de Aioliërs (= Eoliërs).

(3).2. ***Opm***.-- *Jacqetta Hawkes, Dawn of the Gods*, London, 1968, een allereerst godsdiensthistorisch werk, zet uiteen hoe

(a) De (cycladische cultuur (115v. - denk aan de Kukledes, Cykladen, de eilanden in de Egeïsche Zee, zoals Andros, Delos, Paros, Naxos, enz.), vanaf -3.200,

(b) meer nog, de Kretenzische (= Minoïsche) cultuur, (100: Pyth., 149: Dionusos) onmiddellijk na de Cykladische, opbloeiend, samen, de bakermatcultuur van de Europese cultuur kunnen geheten worden.

Welnu, rond - 1.700, zetten de Kretenzers (van het Minoïsch cultuurtype) voet aan wel in Argolis (op de Peloponnesos, tussen Sparta en Korinthos (= Korinthe), te Asine: de fusie van de reeds bestaande achaïsche cultuur met de Kretenzisch-Minoïsche heet men de Mukeense (= Myceense) cultuur. (66, 68: Agamemnon, 155 Orestes). Zij is, immers, te Mukènai (= Mycene), hoofdstad van Argolis, het opvallendst.

De Trojaanse oorlog is een onderdeel van de Myceense expansie (gebiedsuitbreiding, landhonger). (200: Menelaos, 280; 66: 68, 87: Priamos (= vorst))). Troje - ook Ilion of Pergamon geheten - men verwarre dit Pergamon (of, ook, Pergamos, de burcht van Ilion) niet met de beroemde stad Pergamon, in Mysië - situeert men te Hissarlik (Kl. -Azië) : de schitterende cultuur (Voorhelleens) ervan word - hetzij in de XIV-de hetzij in de XII-de eeuw voor Chr.- door de Achaiërs vernield.

Deze episode werd, later, het thema van *Homeros* (34; 38), de Blinde

zanger, de grootste dichter van Hellas, in zijn *Ilias* en zijn *Odusseia*. Men denkt dat hij Ioniër was en na -900 of -800 geboren is.

(3).3. Tussen -1.200 en -1.100 vallen, als laatste Indo-Europeeërs, de ruige Doriërs binnen: zij vernielen de cultuur der Mukeners (Myceners). daarmee zetten de duistere eeuwen in, van -1.200 tot -800. Daarin situeert zich, blijkbaar, Homeros (Homerus), (179: Sparta) hierboven vernoemd.

Opm.-- De grote dialecten zijn:
(i) het Ionisch-Attisch, (96: Maxime) gesproken in Attika, Euboia, de Cykladen, Ionië);

(ii) het Aiolisch (Eolisch), in Thessalië, Boiotië, Aiolis (Eolië);

(iii) het Dorisch, in de Peloponnesus, Kreta, Zuid-Italië (Groot-Griekenland), Sicilië). Vanaf -830 wegen deze dialecten door (het schrift wordt uitgevonden rond - 800; W.R.8).

WR34

Bibl. steekpr.: Behalve *J. Hawkes*, *Moses I, Finley, Les premiers temps de la Grèce* (*L' âge du bronze et l' époque archaïque*), Paris,1980-2.

De indeling van de Griekse geschiedenis.
Bibl. Steekpr.: behalve *Finley*, o.c., 109/172 (*l' époque archaïque* (-800/-500)); *P. Lévêque, L'aventure grecque*, Paris, 1964-3.

De duistere eeuwen.
Finley, o.c.,89/108, zegt dat de Hellenen van later, zo goed als niet, besef hadden van de breuk met de Minoïsch-Myceense tijd. Twee kenmerken:

a. *Economisch:*
algemene armoede; artistiek: middelmatigheid van de kunstwerken.

(1)a. *De 'archaïsche' tijd* (-800/-500).
Twee kenmerken - aldus Finley vallen op.

a. Het ontstaan en de trage ontwikkeling van de 'polis', (65) de stad(sstaat).
O. Brunner, Bürger und Bourgeois, in: *Wort und Wahrheit* VIII (1953): Juni; 419/426, wijst erop dat in hoofdzaak drie types van steden ontstonden, in de loop der geschiedenis:
1. de Oosterse stad,
2. de antieke stad (waaronder de Griekse 'polis'),
3. de Middeneeuws Moderne stad. (W.R. 8).

b. De weidse uitbreiding van Hellas.

Finley, o.c.,109, zegt dat, op ongeveer twee eeuwen tijd, Hellas zich uitstrekt van de zwarte zee tot de Atlantische oceaan.

Inderdaad: twee koloniseringsgolven grijpen plaats:

(i) -775/-675: Chaldikè en Zuid-Italië en Sicilië (Sikelia) worden overvallen door uitgehongerde, naar landbouwstreken zoekende Hellenen;

(ii) -675/-550: behalve Zuid-Italië en Sicilië, worden aangedaan Gallië (Massalia (Marseille) wordt, in -599, gesticht door inwoners van Fokaia, in Ionië (Kl.-Azië):

P. Scolerdi, Marseille la Grecque, 1974), Iberië (Spanje), in het Westen; -- in het Oosten: de Zwarte-Zeekusten (Propontis, Maiotis inbegrepen; in -660 wordt Buzantion (Byzantium) gesticht), Egypte (in -650 wordt Naukratis gesticht). Cf. Levêque, o.c.,197s..

Deze tijd betekent de Griekse heropleving (Hawkes, o.c.,243ff.):

a. de olympische spelen vangen aan in -776;

b. twee dichters, Homeros (W.R. 33, 39; 284, 125) en Hesiodos van Askra (in Boiotia, Boetië), even later dan Homeros (misschien rond - 800) dagen op;

c. de filosofie ontstaat: Thales van Militos (-624/-545) (49) sticht het wijsgerige denken, in de Milesische groep; Puthagoras van Samos (Pythagoras; - 580/-500) sticht de paleopythagoreïsche school (-550/-3C0);

WR35

Parmeninides van Elea (-540/...) ((37; 77; 131) sticht de Eleatische denkstijl (-520/-400); -- Xenofanes van Kolofon (-580/-490) is de eerste verlichte geest; (78; 82; 84; 86: type 1 =/ 64 (protosofist.): 65) -- wat later: Herakleitos van Efesos (174) sticht de eerste vorm van dialectiek;

(1)b. ***De 'klassieke' tijd*** (-500/-338). (102: Socr.)

Hier situeert zich de eeuw van Perikles, de bloeitijd van Athene, het centrum. Perikleès van Athene (-495/-429) had een gaaf karakter, volgde een verstandige politiek en was een indrukwekkend redenaar; hij was bevriend met kunstenaars en filosofen (Anaxagores van Klazomenai (-499/-428; (52; 49; 117) de stichter van de proefondervindelijke natuurwetenschap).

(2) ***De hellenistische tijd*** (-338 en later).

De term 'Hellenisme', werd, (28) in 1836, gevormd door J.G. Droysen (1808/ 1884), de Pruisische historicus en politicus. De idee 'Hellenisme' omvat twee deelideeën:

a. demografisch: de vermenging van de Macedonisch-Griekse bevolking

met de inheemse bevolkingen in Anatolië (Kl.-Azië), Syrië, Egypte, Mesopotamië, enz. (men schat, in Egypte, b.v. de verhouding één miljoen Grieken tegenover acht miljoen Egyptenaren);

b. cultureel: de vermenging van de zich alom verspreidende Griekse cultuur met de inheemse - vooral de Oosterse - culturen (vooral de religies ervan).

(2)a. ***De Macedonische tijd*** (-338/-146).

In -338 verslaan Filippos van Macedonië (-382/-336), (281) samen met zijn zoon Alexandros de grote (-365/ - 323), (177: Samothr. Myst - Arist.) de Atheners en de Boiotiërs, te Chaironeia, waardoor gans Hellas onder Macedonische heerschappij komt (de Macedoniërs waren noordelijke Grieken).

Maar de veroveringen van Alexander de Grote reiken tot aan de Indus (-325; W.R.8). Binnen zijn rijk verspreidt de Griekse cultuur zich tot in Egypte en Mesopotamië.

Alexander was een opvoedeling van de grootste denker der oudheid, Aristoteles van Stageira (-384/-322).

Mentaliteitsbeschrijving.

P. Lévêque, o.c., 390; 483, 226 schrijft: “Deze eeuw, die de eeuw van Aristoteles is, is ook de eeuw, waarin het heimwee naar het goddelijke, voor het eerst, met zoveel geweld tevoorschijn treedt”.

M.a.w.: niettegenstaande de secularisering (de gerichtheid naar deze wereld), gesticht door de Griekse verlichting (cfr. Xenofanes, hierboven), breekt, machtig, de hang naar het sacrale door.

WR36

Het Hellenisme zal die tendens nog versterken: “De Griek van Egypte, indien hij ziek is, zal zich, eerst, tot een Grieks geneesheer wenden. Deze zal een methode van diagnose, een behandeling, een voorschriftenhandboek - alle van bijna zuiver Griekse aard - toepassen.

Maar, twijfelt hij eraan op die wijze zijn gezondheid terug te krijgen, dan zal hij, graag, boven Thebe (een Egyptische stad), de bergen in, omhoogtrekken naar de graftomben, om de genezing of te smeken van Amenhotep, de zoon van Hapoe (Hapou), “een zeer goede god” zoals de bijna alle in het Grieks gestelde graffiti het uitdrukken”. (*opm.*-- Amenhotep, zoon van Hapoe, de architect van farao Amenofis III (-1.432/-1.395), uit de XVIII de dynastie, is bedoeld: geruime tijd later werd hij ‘vergoddelijkt’ als genezende god (zijn ‘sanatorium’ bevond zich in een heiligdom te Deir el-Behari):

M.a.w.: een soort syncretisme (114) (vergroeiing van op het eerste gezicht onverenigbare gegevens) van secularisme en sacralisme heerste, vanaf de klassieke tijd, gaandeweg meer en meer. Hetgeen men, op onze dagen, evengoed, zien kan, bij een aantal tijdgenoten.

(2)b. ***De romeinse tijd*** (-146 en later).

Ondertussen is een imperium aan het groeien, het Romeinse: in -168 en, nog meer, in -146, worden Macedonië (met Griekenland) een romeinse provincie. Doch, militair overwonnen, heeft Hellas Rome en het imperium cultureel veroverd.

Opm.-- *V. L. Ehrenberg, Hellenistic Age* in: *Encyclopaedia Britannica* 1967, 11: 322/334, zegt: "Droysen vergat Rome (toen hij 'Hellenisme' beperkte tot de Macedonische tijd). Dit tweevoudig:

a. rond -200 begint de druk van de Romeinse veroveringen op de Hellenistische wereld te wegen, -- tot aan de opslorping in -31 (bij Aktion (Actium) verslagen, in een zeeslag, Octavius en Agrippa hun tegenstander Antonius);

b. (...) het Hellenisme, als cultuur, (...) neemt nog toe, zodat men van een tweede Hellenisme, onder de Romeinse overheersing kan spreken".

In +476 eindigt het West-Romeinse Rijk (met de afzetting van Augustulus door Odoaker). Het Oost-Romeinse Rijk gaat door. Het draagt ook de naam Byzantijns rijk (+395/1.453). In 1453 nemen de Ottomaanse Turken Constantinopel in. Dit was een eindpunt, want, vanaf +632 veroveren de eerste kaliefen van de islam, geleidelijk, gedeelten van het Oost-Romeinse Rijk.

Doch de Griekse cultuur herneemt, juist in die dagen van het westen, een vernieuwde invloed (humanisme en renaissance).

WR37

De verhouding 'wijsbegeerte-retoriek':

Zoals voor de Oosterse culturen, zo gaan wij, nu, voor de Griekse wijsbegeerte, enkele steekproeven analyseren, die een licht werpen op wat de vroegere Griekse filosofen hetzij deden aan hetzij dachten over retoriek.

Wij zeggen 'steekproeven', omdat wij, de methode der traditionele retoren (W.R. 2: inductief-historische methode) getrouw, ons oriënteren aan feitelijke modellen, -- om zodoende een normatieve wetenschap, resp. filosofie van de retorische actie (W.R.6) op te bouwen. Niemand, immers, kan exhaustief (tot

de laatste kleinigheid) de geschiedenis weergeven. Alleen steekproeven ('samples' zeggen de Vlengelssprekenden!) zijn aangewezen.

1.2.1. Eerste steekproef: Thales van Miletos (39/91)

(-625/-525). (37/97)

Bib. Steekpr.:

-- *G. Romeyer-Dherbey, Thalès de Milet*, in: D. *Huisman, dir. Dict.d.philosophes*, Paris, 1984; II, 2489/2492;

-- tekstuitgaven:

H. *Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker* (*Griechisch und Deutsch*), I, Berlin, 1922, 1/13;

-- *C.J. De Vogel, Greek Philosophy*, I (*Thales to Plato*), Leiden, 1950, 4/5;

-- weergaven: *W. Röd, Geschichte der Philosophie*, I, 1(*Von Thales bis Demokrit*), München, 1976, 30/36;

-- deelideeën:

J. Zafiropulo, Empédocle d'Agrigente, Paris, 1953, 34/63 (Le milieu, l'appartenance; vrl. 37, 103);

W. Jaeger, *A la naissance de la Théologie (Essai sur les Présocratiques)*, Paris, 1966, 25/44 (*Les Milésiens ou la théologie des philosophes de le nature*);

-- *Fr. Krafft, Geschichte der Naturwissenschaft*, I (*Die Begründung einer Wissenschaft von der Natur durch die Griechen*), Freiburg, 1971, 76/91 (*Thales*);

-- in het Nederlands: *A. Vloemans, De Voorsocratici*, Den Haag, 1961 (eerdere titel: *De Profetische gestalten der wijsbegeerte*), 23/34 (*Thales*).

Daaruit blijkt dat, m.b.t. een denker, van wie wij bitter weinig, rechtstreeks, weten, er een veelheid van gezichtspunten (perspectieven), samen met een veelheid van duidingen mogelijk is.-- Wat ons noopt tot het steekproefkarakter van onze analyse.

1. *De paleomilesiërs* (= Oudere Milesiërs).

Miletos was één der Ionische steden, op de Klein - Aziatische kust, -- overigens, een zeer oude stad. -- Men heet ze 'fusio.logoi', (102: Pyth., 99. Pyth. Stad.) 'fusikoi', natuurfilosofen. Dit, omdat zij de natuur ('fusis', natura) als werkelijkheid hebben opgevat.

WR38

Wat, sedert Parmenides (W.R. 35, 77) 'zijn' heet, heten zij 'fusis', al is het nog niet het zijnsbegrip van Parmenides (waarover later), toch gaat het sterk in die richting. Immers, de Ionische natuurfilosofie (81; 83; 122; 130) is een 'muzische' filosofie, -- een denken, dat geïnspireerd (70; 79) wordt door 'de

mousai', muzen, en, langs die muzen om, door mnemosune, memoria, gedenken' (indachtigheid, gedachtigheid), (169; 125 anamnesis, albesef, alwetensch.) -- waarbij ons modern woord 'geheugen' (W.R.6), slechts, slaat op het gedenken van het verleden. De godin Mnèmosunè, Gedenken, nl., verschaft hetzij de dichter hetzij de denker (de natuurfilosoof b.v.) een onmiddellijk inzicht (66: rechtsgodinnen) (immediatisme) in de gegevens, waarover hij het heeft.

1.-- Zo zegt Homeros (183: verzen = genezend (Pyth.) 33: 84 Scheffer), Ilias: 70, van Kalches, de zoon van Thestor, de beste onder de vogelduiders ('vogelduiden' is één type van 'zien' (41) (als ooggetuige a.h.w.)), dat hij inzicht bezit in "ta t'eonta (de huidige zijnden,-- wat nu is), ta t'essomena (de toekomstige zijnden, -- wat zal zijn), pro t'eonta (de verleden zijnden,-- wat vroeger was):

Zo zegt Hesiodos van Askra (Boiotië), (183: verzen zijn genezend (Pyth.) 34; 125; 139), die nabij de Helikonberg de Muzen (177) en de ermee verbonden godin Gedenken ontmoette, dat zij hem de opdracht hadden gegeven, te spreken over "ta t'essomana (126; 131; 138; 227) (de toekomstige zijnden), pro t'eonta (de verleden zijnden) (Theogonia): De Muzen (met Mnèmosunè) - aldus Theogonia 38 - delen mee "te t'eonta (de huidige zijnden), ta t'essomene (de toekomstige zijnden); pro t'eonta (de vroegere zijnden); Cfr Krafft, I: 67; Jaeger, 212.

Besluit: men ziet dat, vanaf de Homerische tijden, de antieke Grieken in die alomvattende perspectief (43: transcendenteel) hebben leren denken, op muzische grondslag (42: ontvoogdingsfil. 124: nieuwe 'muziek'; 142). Want deze alomvattende zienswijze wordt, uitdrukkelijk aan muzen en gedenken toegeschreven.

In *Ilias* 2:434 zegt *Homeros*: "Verkondigt mij, muzen, (82; - 123 (Hom.) 119) die in de Olympische woningen thuis zijt, want gij zijt godinnen, aanwezig bij alles (43; 79; 85) en in het bezit van inzicht in (86; 42; 78; 85) alles terwijl wij, stervelingen, slechts een gerucht vernemen, maar geen ooggetuigeninzicht hebben (40)".

2.-- Dezelfde muzische 'filosofie' (denkwijze) benadrukt, telkens weer, dat wie (zoals de dichter en, later, de wijsgeer, vakwetenschapper, retor) inzicht wil hebben, 'ex archès', a principio, vanuit de oorsprong (begin) (beginsel), behoort te denken. De 'arche', (43; 46: cybern., 160: Orf.) principium; term, die zowel aanvang (begin) als beginsel (oorsprong) betekent - is, voor Homeros, (66, 173) II. 14:246, okeanos, de Oceaan.

WR39

Okeanos, de wateren, die de aardschijf (59) omgeven, is 'genesis (92: Anaxim.) pantessi', de oorsprong van alle zijnden. Om te beginnen is hij de oorsprong van alle wateren (45: inductie): zijn overstromingen geven het aanzijn aan "alle stromen, gans de zee, alle bronnen en de diepe putten". Maar, als god (47), is hij, met zijn gemalin, Tethus (Tethys) - II. 14: 201; 302; *Hesiodos, Theogonia* 136; 337 - ook de oorsprong van alle godheden.

M.a.w. het oerwater, Okeanos, (205:// Parm.) is zowel een oerkracht, oerbestanddeel, als een godheid, een natuurgodheid.

Cfr. *E. Mireaux, Zo leefden de Grieken ten tijde van Homerus*, Baarn, 1979-3, 15; Jaeger, o.c., 26; 212.--

Voor Hesiodos, (34) de archè (50), het oerbegin(sel), wat hij heet 'chaos' (Theog. 116; 173; 185; 228) - Dit is een onmetelijke en lichtloze ruimte, die, als eerste, ontstond. Zoals Krafft, I, 69, opmerkt, is chaos, (100: Orf.) een goddelijke werkelijkheid, doch tevens een natuurgegeven, niet de stichtende kracht doch, zelf, het eerste der ontstaande wezens. "Voor Hesiodos is Chaos (...), aanvankelijk, alleen: Chaos vertegenwoordigt a.h.w. de eerste generatie". (Ibid.).

De tweede generatie van zijnden, volgens Hesiodos, bestaat uit:
(i)a Gaia, (66; 69: Themis) de aarde (natuurgegeven èn godheid van vrouwelijke aard),

(i)b Eros, (161; 177; 102 (Orf./ pyth./ theos./ 167 (orf.); 198 (Parm.)) de voortplantingsdrift ('minne'), weerom én natuurgegeven én god van mannelijke aard, - thema waarop Aristoteles van Stageira (-364/-322), met zijn 'genesische' (58; 131) denkwijze, zal terugkeren),--, behalve dit oerkoppel,

(ii) tartara, de onderwereld, een nevelachtige ruimte (een neutraal beginsel), die, later, de kerker der Zeusvijanden zal worden (II. 8/13; Hes., Theog. 807).

Ziedaar wat de ken- en denkgodin, Mnemosune, met haar muzen, meedeelt omtrent de genesis, het begin en de oorsprong van verleden, huidige en komende zijnden. Dat is de oudste muzische voorstellingswijze. transcendenteel (alomvattend) en genetisch (W.R. 3) is die methode. Zelfs genesisch.

'Fusis', Natura, Natuur

(59 (=/); 50 (=); 158 (orf.); 175; 45) De Paleomiliesiërs zijn natuurdenkers. -- 110: organisme (pyth.); 129; 139; 176; 183, - 243: protosof.) W. Jaeger, O.c., 27, omschrijft dit nader. "Fusis is een van die abstracte woordvormen, eindigend op - is, die frequent worden ten tijde van de laatste epische dichters.

(1) Klaarblijkelijk duidt dit woord de daad van 'funai', het ontstaans- en groeiproces, aan; gevolg: de Grieken deden het woord volgen door een genitief ('van…'); zo b.v. 'fusis ton onton', de oorsprong en de groei van de ons omringende zijnden.

WR40

(2) Doch datzelfde woord 'fusis' betekent, eveneens, de oorsprong zelf, van waaruit de zijnden te voorschijn kwamen, ja, onophoudelijk te voorschijn komen.

M.a.w.: de werkelijkheid, die de waarneembare zijnden tot grond(slag) dient. -- Wij vinden deze dubbele betekenis, opnieuw, in het woord 'genesis', een synoniem van 'fusis' dat even oud is en, misschien, zelfs ouder". Ziedaar een ander - woordelijk - aspect van de muzische denkwijze; procesdenken. (104) - genetisch en, zelfs, genesisch (66; 68; 175; 177; 171) (men denke aan Oceanos en Tethus, aan Gala (66) en Eros, als oerkoppels, die generatief of 'genesisch' werkelijkheid scheppen; wat aantoont hoe de erotisch-seksuele werkelijkheid centraal stond). Dit type van denken zal de hele Griekse wijsbegeerte blijven beheersen.

2. *Thales' zienswijze.*

Aristoteles, metaph. A3: 983b 27, merkt op dat tussen (Homeros en) Hesiodos en de Milesiërs een verschil bestaat; beide denktypes 'sofizontai', verkondigen wijsheid, gedegen kennis, maar de beide dichters gaan 'muthikos', mythisch (sacrale verhalen vertellend) te werk en zijn 'theologen' terwijl de Milesiërs een strenge bewijsmethode toepassen.

Dit wijst op een nieuw type van muzisch (63; 139: positief) denken. Om te beginnen, vertrekken de wijsgeren niet meer, wezenlijk, van de overleveringen, zoals de mythen, maar van ta onta, de zijnden van hun eigen waarneming zelf. Wat de rol van godheden b.v. niet per se uitsluit.

2.bis. "Zeer veel weten wij over Thales, nl., dankzij Herodotos van Halikarnassos (-484/ -425), de vader van de geschiedschrijving, die wat hij wist, van Hekataios van Miletos (-560/-480) overnam, terwijl deze, op zijn beurt, aanknoopte aan Anaximandros van Miletos (-610/-547), de onmiddellijke opvolger van Thales". (Krafft, I: 83).-- Dit behelst dat wij, én met authentieke gegevens én met een beeldindruk ('imago') te doen hebben, die beide waardevol kunnen zijn.

Welnu, met de Milesiërs vangt een nieuwe muzische denkstijl aan, die, met een antiek Grieks woord, 'historie' (= historia) 57, 70; 88: Thales - monster; 103: Hipp. ; 154, 173; 180 (Alkm.); 182: ideol. Sceps;), inquisitio, onderzoek

(op grond van eigen aanschouwing of van verslag van ooggetuigen; wr.38), aangeduid wordt.

Met dien verstande dat de Mileziërs die historia op de fusis als geheel toepasten: historia fusike. (209=/ parm. 230; 226: Xenof. 196: orf.)

WR41

Deze 'historia naturalis' (histoire naturelle of natuurlijke historie), (73: theol. Nat.; 144: pyth) dit natuuronderzoek, vertoont een tweevoudig aspect:

(i) enerzijds, is het empeiria, experientia, toetsing, waarneming, ervaring, en

(ii) anderzijds, is het logismos, ratiocinatio, redenering, berekening.

Inderdaad, de antieke wereld maakte een streng onderscheid tussen, enerzijds, Fanera, visibilia, de zichtbare gegevens, toegankelijk voor de empeiria, de waarneming, en anderzijds, Adela, invisibilia, de onzichtbare werkelijkheden, toegankelijk, behalve voor het mantische zien (W.R. 38: Kalchas, de 'ziener' of 'mantis'), voor de logismos, de redenering.

Cfr. *J.P. Vernant, mythe et pensée chez les Grecs*, II, Paris, 1971, 55, ad 28, waar bij deze dubbele systechie wordt stilgestaan.

Of, zoals Anaxagoras van Klazomenai (-499/-428), de stichter van de experimentele natuurwetenschap, later zal zeggen: "Opsis ton adelon to fainomena" (de zichtbare gegevens (fenomena, fenomenen) vertegenwoordigen het zien van de onzichtbare).

De Milesische historia, natuuronderzoek, behelst, in het proces van waarnemen en redeneren, theoria, speculatio, beschouwing.

Inderdaad: de speculatieve geest der natuurfilosofen doet hen stilstaan bij de zijnden van hun waarneming, om er de onzichtbare 'gronden' van te doorgronden.

De uitdrukking 'theoria, waarvandaan ons modern woord 'theorie' komt, vertaalt men door beschouwend doorgronden, terwijl men waarneemt. - De term wordt aan Puthagoras van Samos (-580/-500) toegeschreven.

Naar verluidt zou hij zichzelf als 'thatès', speculator, beschouwer, van de waarheid geheten hebben. Later zal Platon van Athene (-427/-347) in het spoor, overigens, van de Paleopythagoreeërs, de idee 'wetenschap' (episteme), sciëntia, omschrijven als 'theorètikè tou ontos' (de beschouwing, 'theorie', van het zijnde).

Later nog, zal Aristoteles, Platon's leerling, het theoretische leven vergelijken met het praktische leven.

De Romeinen vertaalden 'theatès' door 'speculator', dat, eigenlijk, doorgronder (gluurder, bespieder) betekent. 'Specula' is 'uitkijkpost. 'Theorein', doorgronden, vertaalden zij door 'speculari'.

Hierbij aansluitend schrijft *O. Willmann, Die wichtigsten philosophischen Fachausdrucke in historischer Anordnung*, Kempten/München, 1909, 20f. :"Wij heten 'speculatie' de eigenlijk wijsgerige beschouwing, d.i.:

WR42

(1) onderzoeken, analyseren,
(2) uitgaande van de 'empirische' belangstelling (voor de zijnden)
(3) zo dat de samenhangen, achter de empirie verborgen, blootkomen".

a. Men lette op: heden wordt, in de dagelijkse taal of bij intellectuelen, het woord 'speculatie' of 'speculatief' pejoratief gebruikt om een louter hachelijke, niet op waarneming gesteunde kennis te brandmerken. Wat, natuurlijk, afwijkt van de antieke betekenis.

b. Zoals het woord 'theorie' nu, veelal, gebruikt wordt om een rationele constructie, al of niet op waarneming gesteund, aan te duiden. Wat, eveneens, van het antieke taalgebruik afwijkt: theoria was waarnemend (liefst als ooggetuige) doorgronden op de onzichtbare, niet-fenomenale implicaties (achtergronden),

Opm. -- Zoals, later, wij zullen zien, zullen (Alkmaion van Kroton (een Peleopythagoreër, die rond -500 leefde) en Xenofanes van Kolofon (-580/-490), de eerste religieuze Verlichte geest, de tweeledigheid 'waarneming' (empeiria)/ 'redenering' (logismos), de twee bestanddelen van de doorgronding (theoria), als een duiding, interpretatie (in hun hermeneutiek of duidingsleer) opvatten. Dit, doordat de waarneming, meestal, te onzeker, te veelduidig is en een duiding vereist, waartegenover echter, een andere duiding, soms, evenveel recht heeft.

Men ziet dat, vergeleken met de mantiek, de zien(st)erskunst, de natuurfilosofie der Milesiërs een ontvoogding impliceert t.o.v. de Nnèmosune en haar Muzen: de natuurwijsgeren hebben zelfstandig, autonoom leren denken. Wat niet belet dat de Muze (Mnemosune), als begeleidster, toch een fundamentele rol blijft spelen: zij behandelt haar tolk, de denker, als een volwassen wezen en werkt zo, inspirerend, met hem mee.

In die zin blijft de natuurfilosofie muzisch, het emancipatieproces, in de filosofie, vakwetenschap en retoriek aan het werk, was, voor de antiek-Griekse muzische religie geen hindernis.

Dit verklaart waarom de paleopythagoreeërs, Platon, Aristoteles hun wijsgerige scholen inrichtten als sacrale verenigingen (thiasos), waarbinnen de muzen een echte eredienst kregen. Muzische religie is geen domper op persoonlijk denken, in wijsgerige, vakwetenschappelijke of retorische zin. In die zin blijft er iets mantisch, iets mystisch, in het hele grote antiek-Griekse denktraditie.

WR43

Toepassing op Thales:

a. Het behoort tot de beeldindruk (imago) van Thales dat hij aan theoria, kijkend, waarnemend, redenerend, bespiegelen ('speculari'), 'beschouwen', doet een anekdote vertelt dat, op zekere dag, hij het uitspansel staat te bekijken en, daarbij, vooruitgaand, in een bron valt; zijn meid, een Thrakische, lacht hem uit: "Meteorologika, hemelruimteverschijnselen, -- dat ziet hij wel, doch niet het water dat voor zijn voeten ligt".

Wat van die anekdote ook mag waar zijn, met Thales is de 'doorgrondende mens' geboren ('ho theorètikos), -- met de gebeurlijke verstrooidheid eraan eigen. De hele Griekse filosofiegeschiedenis is bezaaid met dergelijke 'mousikoi' door een Muze en haar Mnèmosunè geinspireerde intellectuelen.

Bib. steekpr.:

W. Jaeger, Paideia (*Die Formung des griechischen Menschen*), 3 Bde, Berlin, 1934/1936-1; 1936/1947-2, i, 211.

b. Behalve die beeldindruk 'doorgronding', resten ons nog enkele losse uitspraken - eerder aforistisch erfgoed - van de eerste wijsgeer, waarvan slechts zeer weinige niet, door de ene of andere geleerde, omstreden worden. Toch kunnen wij het geheel van de overleveringen - al of niet omstreden, vormt het toch een geheel - als volgt schetsen. Meteen bekomen wij een eerste structuur der thaletische wijsheid.

2. A.-- *De transcendentele wijsheid.*

'Transcendenteel' betekent 'alomvattend', het 'heelal', verstaan als de verzameling en het stelsel van alle zijnden, in zich bevattend.

1. Wij weten (W.R.38) dat Mnèmosunè, met de Muzen, zo' n transcendentele zienswijze huldigden (de vroegere, huidige, toekomstige zijnden; 'panta' zegt Homeros, II, 2: 484, kennen, door directe kennis, de godinnen, -- 'panta', betekent 'alle dingen')

2. Wij weten, eveneens, dat de muzische wijsheid 'theoria', doorgronding, was, op haar wijze: zij stootte, doorheen de zichtbare zijnden, door tot de archè, de 'grond' of begin(sel), van alle zijnden (W.R. 38v.). Welnu, uitgerekend deze tweevoudige dimensie vinden wij bij Thales terug.

"Wat, later, tot theologie, filosofie, vakwetenschap (en retoriek) als afzonderlijke vakken uitgroeide, is, oorspronkelijk, een eenheid.

Ook later onderscheiden zich deze afzonderlijke vakken, bij de Grieken slechts door een onderscheiden accent". (Krafft, o.c.,59).

WR44

M.a.w.: wat wij, nu, multi- of interdiciplinaire methode heten, werd in de Oudheid a.h.w. naïeverwijze beoefend. 'Discipline' betekent 'vaardigheid; vakkennis, vakgeleerdheid, 'wetenschap': 'multi-'(veel) en 'inter-'(tussen) zijn de voorvoegsels, die de communicatie en interactie aanduiden.

Door de transcendentele omvang van het object, al wat zijnde is, leent de antiek-Griekse vorming, de toenmalige filosofie eigen, zich uitstekend tot interdisciplinair te werk gaan. Men gaat er, immers van uit dat alles met alles, ergens, samenhang vertoont. Vgl. W.R.3.

2.A.1.-- *De transcendentele oerstof of 'prote hule' (eerste stof).*

Aristoteles, Metaph. A3: 98 3b 18 (Thales Al2), zegt: "De meesten onder degenen die het wijsgerig denken startten, waren ervan overtuigd dat de 'archai', de gronden (oorsprongen, beginselen), van alle zijnden slechts stoffelijk ('hylisch') van aard waren". Hij voegt, daaraan toe dat Thales

(1) de stichter van dat hylische type van denken was en
(2) het water ('hudor'), als 'arche', oergrond, van alle zijnden aanzag. —
Cfr. Krafft, o.c., 82.

a. Romeyer-Dherby, a.c.,2490, zegt: "Wat is dat water juist? Het water is het (ge)smijdige element bij uitstek. Aangezien het vormvrij is, kan het alle vormen aannemen: het neemt die vormen aan en laat ze telkens weer los. Zodoende maakt de soepelheid ('flexibiliteit') van het water, dat vloeiend element ('fluide'), het mogelijk dat

(1) uitgaande van een enige werkelijkheid - hier het water –
(2) een onbegrensde, oneindige, onbepaalde verscheidenheid ('veelheid') denkbaar is, --

"ce qui, pour Thalès, est la definition même de la nature" (hetgeen, voor Thales, de definitie (wezensbepaling) zelf van de 'fusis' is'.

Steller preciseert:"Inderdaad: de formule van de Mileziër legt een beginsel vast, d.i. een oorsprong, waaruit heel de rest ttevoorschijnkomt. Welnu, dit beginsel is 'water', dat het oerbestanddeel is, aanwezig in 'hapanta ta onta', alle zijnden (Ar., Met. I: 3/983b 8)".

Of Thales zelf het woord 'archè' beginsel, gebruikt heeft, is uit geen enkele van zijn gezegden nog op te maken. Maar Aristoteles stond heel en al in de Milezische natuurwetenschappelijke traditie en zal, dus, wel juist geduid hebben -- al doet hij het vanuit zijn denkwijze.

WR45

Fr. Nietzsche (1844/1900), in zijn *Geburt der Tragödie* (1872), zegt van Thales' wateroerstof: "De middelmatige, onsamenhangende en louter 'empirische' (in de zin van niet door een strenge hypothese geleide) waarnemingen, die Thales verricht had omtrent de aanwezigheid en de vormveranderingen (metamorfosen) van het water of - nauwkeuriger gezegd - van het vocht(ige), zouden geenszins deze reusachtige veralgemening (inductie) hetzij toegelaten hetzij, zelfs, gesuggereerd hebben.

Wat er hem toe gedreven heeft, is een filosofisch axioma (vooropstelling, leidende idee, abductie). (...). Dit (axioma) luidde "alles is een"; -

Wat Nietzsche, hier, wil zeggen, is dat, bij Thales, het niet gaat om een doodgewone vakwetenschappelijke inductie ("Indien overal water, dan hier en daar en ginds water. Welnu, hier en daar en ginds water. Dus overal water"). Deze vakwetenschappelijke inductie kan - terloops gezegd - wel gesuggereerd worden door Homeros' tekst (W.R.39: alle wateren) : "alle stromen, gans de zee, alle bronnen en de diepe putten".

Maar het gaat over wat Platon, later, een lichtgevende idee zal heten (W.R. 30v.) : door het water voorop te stellen, werpt Thales een licht (zie lichtmetafysiek, in : cursus denkleer 104/106) op de zijnden, in en rondom hem. De leidende idee, aldus Nietzsche, gesteund op povere aanduidingen, loopt voorop t.o.v. de proefnemende waarneming. Peirce zou zeggen: de abductie gaat aan de inductie vooraf.

Bb *De idee 'arche', begin(sel), wijsgerig gezien.*

Indien wij de verzameling betekenissen (semasiologisch), aan het Griekse woord 'archè' eigen, overzien, dan vallen volgende aspecten op.

(i) Natuurlijk is de betekenis 'oorsprong', 'begin' aanwezig. Het begin van een verloop of proces wordt door de aanvang bewerkstelligd.

(ii)a. ***Harmologisch***.

De idee ‘archè’ is, zoals Nietzsche duidelijk zegt, ordeningsidee: het vele (d.i. de elementen, los van elkander gedacht) wordt een gedacht (d.i. tot een verzameling geordend), waarbij het vele (elementen) zichtbaar en het ene (verzameling) onzichtbaar zijn (W.R.41). De gemeenschappelijke eigenschap (‘kenmerk’) is ‘water’.

Meer nog: duidelijk wordt het onsamenhangend voorkomende vele (elementen, vormen) als samenhangende eenheid gedacht (d.i. tot een systeem, stelsel, geordend), met water als bindmiddel, medium.

WR46

Let er wel op: weerom is de losheid der ‘vormen’ (W.R.44), die de wateroerstof aanneemt, zichtbaar, terwijl de vormloze samenhang (het bindmiddel) onzichtbaar is. Alleen ‘theoria’ (W.R.41), doorgronding, gesteund door redenering (logismos; W.R. 41) doorziet, - doorheen het zichtbare, de elementen (vormen), - de onzichtbare orde (vormloze oerstof), die die elementen tot verzameling en systeem maakt.

(II)B. *Stuurkundig (cybernetisch).*

De archè is, te midden van de vele veranderingen (beweging: ‘kinèsis’, motus), die, zoals wij straks zullen zien, ontstaan, groei, maar ook vergaan omvatten (W.R.3: organismisch denken), sturend, leidend, doelrichtend: er steekt een doelgerichtheid in de wirwar van wording en ondergang, van op- en neergang (W.R.11: harmonie der tegengestelden).

Overigens, in het dagdagelijkse taalgebruik, betekent ‘archè’ o.m. gezag, leiding van onderdanen, -- ja, zelfs het gebied (de verzameling onderdanen), waarover bevel gevoerd wordt. -- ‘Stuurkundig’ betekent dat,

(1) bij afwijking,

(2) een rechtzetting (correctief), vanuit het vooropgestelde doel (idee), door de archè bewerkstelligd wordt.

Deze cybernetische componente steekt zeker in Thales’ wateroerstofidee. Meer nog: zij is conform (M. Scheler (1874/1928: het conformiteitsysteem, dat beweert dat de later komende filosofieën, meestal, voorgaande religieuze ideeën, getrouw herduiden en dus met die religieuze ideeën conform (in overeenstemming) zijn), -- nl. met de muzische denkwijze, die zij, in een nieuwe vorm, verwezenlijkt (W.R.38: alles, vanuit de oorsprong).

Dit impliceert dat het vormloze water, toch, vormstichtende kracht vertegenwoordigt, want het richt, stuurt - doelgericht.

c. *De kathartische achtergrond.*

Bibl. steekpr.:

-- *Dr. Stock, Het Griekse drama en de Westerse mens*, Desclée De Brouwer,

1959;

-- *K. Popma, De kennis omtrent de antieke cultuu*r, in: *Tijdschr.v.Phil.*, 22 (1960): 3 (441/476);

Beide aanhalingen benadrukken dat Griekse wijsbegeerte niet begrijpelijk is zonder kennis van de antieke religie (wat aan Scheler's conformiteitidee beant-woordt);

-- *W.B. Kristensen, Verzamelde Bijdragen tot kennis van de antieke godsdiensten*, A'm, 1947 (vrl. 238/242: Lustratio, 'reiniging').

-- Zoals *Th. Ballauf, Vom Ursprung* (*Interpretationen zu Thales' und Anaximanders Philosophie*), in: *Tijdschr. v. Phil.*, 15 (1953): 1 (18/70), zegt, is er de mythologische, Homerische achtergrond (W.R, 39: Okeanos + Tethus, het oerkoppel als oorsprong), waarvandaan Thales de idee van wateroerstof kon betrekken.

WR47

Weerom een bewijs van conformiteit met de religie (de Homerisch-mythische).

Maar er is een tweede, religieus-sacrale model, dat door Kristensen duidelijk gemaakt wordt. "De Romeinen noemden de kringloop (van leven en dood; W.R. 12: totaliteit) 'lustratio', reiniging (met water). De gehele ritus, na afloop van de 'census' (volkstelling, vermogensschatting), heet 'lustrum', d.i. 'reinigingsmiddel'. Met dit woord werd ook de tijd van 'vijf jaar' tussen twee zulke handelingen aangeduid". (Kristensen, o.c., 238).

Kristensen legt, daarop, uit dat de 'klassieke' (versta: Verlicht-rationele) opvatting van 'reiniging' (lustratio) is: een ritus, die demonische en andere onreine invloeden wegneemt. Dat is juist, maar louter negatief en zeer eenzijdig. Antieke volkeren heten 'rein' wat (goddelijk) leven bezit. 'Reiniging' is iets positiefs, nl. mededeling van goddelijk) leven, -- proces, dat, onder meer, het wegnemen van onreinheid, ongoddelijkheid, 'dood', behelst, maar zich daar niet toe beperkt.

"Voor het antieke bewustzijn was de rituele reiniging, op de eerste plaats, een sacrale handeling, waardoor een goddelijke eigenschap, de eigenschap van het reinigingsmiddel, aan de persoon of het voorwerp meegedeeld werd. Zij had een positieve uitwerking". (O.c.,239). De historische gegevens - aldus Kristensen waaruit dat blijkt, zijn zo rijk dat de gangbare simplistische theorie daar tegenover alle waarde verliest.

Kristensen haalt modellen aan.

De antiek-Egyptische afbeeldingen van de reiniging van de vorst zijn

talrijk. Het reinigingsmiddel is water. Dit watertype, echter, wordt, in de regel, als een straal, over de koning heen, getekend. In vele gevallen is dat watertype niet als gewoon water uitgetekend, maar als een reeks hiërogliefen (ankh-teken), die leven betekenen. Die lettertekens vormen een gebogen straal over de vorst.

Het bijschrift luidt: “Gij zijt gereinigd, als iemand, die leeft en gedijt. Gij vernieuwt u, gelijk uw Vader Re (de zonnegod) zich vernieuwt. Gij viert periodieke feesten (‘kringloop’), gelijk uw Vader Tum (een zonnegod)”.

WR48

Kristensen’s commentaar: “Duidelijker kan niet uitgedrukt worden dat de reiniging een mededeling van het leven is, dat in het reinigsmiddel aanwezig is. Het ‘water’ bezit - volgens algemeen-antieke opvatting - een scheppende en vernieuwende kracht, die, door rituele besprenkeling (die te Rome ‘lustratio’ heette), op anderen overgebracht kan worden. (…). Zij is meer dan afwezigheid van onreinheid, zij is luister, heerlijkheid, goddelijk leven”. (O.c.,240).

Thales, die op zijn Ionisch, de natuur, vooral in haar zomerse ‘luister’, ‘heerlijkheid’, doorleefde, dacht, spontaan, als antiek mens, aan goddelijk leven dat zich, als oorsprong (oorzaak) van die luister en heerlijkheid, in en achter die natuur, bevond (een vorm van ‘theoria’ (W.R. 41v.: doorgronding, hier nog zuiver sacraal)).

Dit geldt ook waar niet water als zinnebeeld, doch b.v. wierook (wijrook) gebruikt wordt, om goddelijk leven op te roepen en over te dragen:”De geur van wierook wordt als goddelijk leven beschreven,-- een voorstelling, die, in de Oudheid, wijd verspreid was”. (O.c., 240). Het reinigingsmiddel is de goddelijke drager en schenker van ‘leven’ (W.R. 12, waar de juiste, antieke betekenis van leven omschreven wordt), wat dat reinigingsmiddel ook mag zijn,-- water, wierook, enz.

Kristensen verwijst naar de antiek-Christelijke opvatting van het doopsel (*Rom 6:3*; gedoopt worden is, via het reinigingsmiddel, water, goddelijk (hier: Trinitair) leven verwerven, -- meteen, gezuiverd worden van erfzonde en andere onreinheden).

Hij verwijst naar het ‘heilige’ (versta: machtgeladen, mana) water van de Ganges, in India; naar de besprenkeling met het ‘water uit Eridu’ (d.i. scheppingswater), in Babylonië; naar de reiniging met het ‘heilige’ bloed van de stier, in de religie van Kubele (Cybele), in Frygië, -- eredienst, die de Romeinen, te Rome, invoerden, in - 204. Ziedaar wat de Grieken ‘katharsis’ heetten.

Cfr. Hiëro-analyse: 70vv. (manaïsme); 91v.: de ondine in het water als krachtbron; -- 88: types van krachtdragende elementen uit de natuur). Welnu, in de riten is het 'water' (als mana, als kracht, fijnstoffelijk) oorsprong van leven. Zo kan - en waarschijnlijk heeft - Thales het water - als oerstof in alles - ook gezien hebben.

WR49

d. *De 'subtiele' (ijl- of fijnstoffelijke, fluïdieke) aard van Thales' wateroerstof.*

Dit aspect ligt in het kathartische aspect opgesloten. Cfr. Hiëro-analyse 44 (zielestof; hylozoïsme); 71; vrl. 73/75 (hylisch pluralisme).

Bibl. steekproef:

-- *J.J. Poortman, Ochêma*, Assen, 1954;

-- id., *Vehicles of Consciousness* (*The Concept of Hylic Pluralism*: *Ochêma*), Utrecht, 1978, 4 dln. (een uitstekend werk terzake);

-- *J. Prieur, L' aura et le corps immortel*, Paris, 1979.

De idee 'lichaam', resp. 'stof' (materie) is, voor de hylisch pluralist, niet beperkt tot het gewone begrip 'stof', dat in onze moderne fysiek, chemie en/of biologie in omloop is. De hylisch pluralist bestempelt dit type van lichaam, resp. stof als grofstoffelijk.

Daarnevens onderscheidt hij een fijn - of ijlstoffelijk (subtiel, fluïdiek) type van lichaam, resp. stof.

Voor de antiek-Griekse filosofen thematiseert Poortman, o.c., II, 28/55 (*Ancient Greece and Rome*), dit hylisch pluralisme. Deze idee 'subtiele stof (lichaam)', wordt, door de Griekse denkers, met woorden aangeduid, die het subtiele ervan moeten aanduiden: de Mileziërs Anaximenes van Miletos (-585/-525) en zijn leerling, Diogenes van Apollonia, duiden dit type stof aan met de term 'aer' (lucht).

De Paleopythagoreeërs (-550/-300) zegden dat de ziel een deel van de 'either' (de fijne, heldere stof, die boven ons uitspansel gesitueerd wordt) was.

Xenofanes van Kolofon (-580/-490) leerde dat de ziel 'pneuma' (spiritus, 'geest', iets in de aard van dunne lucht) was.

Anaxagoras van Klazomenai (-499/-428) - zie hoger W.R.35v. - zei dat de ziel en de wereldgeest 'Nous' Intellectus, 'leptotaton', allerfijnste stof, waren.

Herakleitos van Efesos (-535/-465) zei dat de ziel, althans die van de wijze (sofos), 'laugè xèrè' (licht dat droog is) was, -- wat aan de idee 'vuur' doet denken (lichtend iets).

M.a.w.: slechts de theoria (W.R. 41v.) doet ons, doorheen lucht, either, pneuma, allerfijnste stof, lichtend (vuur),-- de achtergrondidee, subtiele stof, zien. Net zoals, voor Thales, doorheen het grofstoffelijke water, het fijn- of oerstoffelijke 'water' doorschemert.

Of deze vroeg-Griekse idee van de Egyptenaren afkomstig is, kan ter sprake gebracht n.a.v. *A. Volten, Der Begriff der maat in den AEgyptischen Weisheitstexten* (W.R.16/18), in: *Colloque de Strasbourg, Les sagesses du Proche-Orient*, Paris, 1963, 73/101;

WR50

Vrl. 94ff., waar, letterlijk, geschreven wordt: "In ieder geval is het klaar: het zgn. hylozoïsme, eigen aan de Voorsocratische filosofie, is, zoals reeds de Oudheid zelf gezien had, Egyptisch geïnspireerd.

Het hoofdprobleem van de Voorsocratische filosofie is: "Welke is de grondstof (basisstof), waaruit de ziel bestaat?-- Welnu, zoals bij de Egyptenaren, is de ziel in haar wezen gelijk aan God, die de wereld bestuurt'. (A.c.,94).

Wij zullen, straks, nog zien hoe en in welke grote mate de ziel, resp. de zielestof (d.i. de oer- of fijnere stof, waaruit de ziel bestaat) de natuurduiding der Milesiërs en hun onmiddellijke opvolgers beheerst.

Onder 'hylozoïsme' verstaat men de leer dat
(1) alle materie (hulè), hetzij grof- hetzij fijnstoffelijk,
(2) op de ene of andere wijze levend (zoë) is.

Deze technisch-wijsgerige term werd, het eerst, vastgelegd door Ralph Cudworth (1617/1688), de Engelse Renaissanceplatonieker. De term in kwestie betekent, voor deze echte Platonieker, iets, waarin hij zelf nog gelooft, alhoewel uitgezuiverderwijze.

Welnu, alle Mileziërs en hun onmiddellijke opvolgers zijn, in mindere of meerdere mate, hylozoïsten: 'dode' materie, zoals de moderne natuurwetenschap deze meent te moeten vooropstellen, kennen deze denkers, blijkbaar, niet.

De idee 'leven' (met haar tegenhangster 'dood' (w.r.12)) is de dragende idee van hun denken. De oerstof komt slechts ter sprake, doordat zij, met de idee 'leven', de idee 'oer- of fijne stof' meedenken. Of juister: 'leven' en 'subtiele, alom aanwezige stof' zijn de twee deel-ideeën van de totaalidee, waarrond hun denken draait.

Opm.-- Volten, a.c., 92, schrijft, letterlijk: “Al wat leeft, heeft zijn oorsprong (W.R. 39v. (muzisch type 1); 44v. (muzisch type 2)) in een goddelijk fluïdum, dat alles - zowel de hemelse godheden als de mensen, de dieren en de planten - doordringt.

Het ganse heelal wordt gestuurd (W.R.46) door dit fluïdum. Welnu, dit fluïdum, in zijn hoogste vorm, toont zich in de hemellichamen. Het bestuurt het heelal volgens eeuwige, onveranderlijke wetmatigheden”.

Volten zegt dat ook Mesopotamië, bekend om zijn astrale denkwijze, net als Egypte, zo dacht. Zodat wij, hier, voor een wijdverspreide idee staan, dat wij, b.v. bij Platon, zullen terugvinden.

(277, 253; 246; Plato, Herakl. 233: Protosof;istiek 240 Protagoras, 71, 85, 118, 207: Parm. 224 Zenon, 227, 25: werking, 26v., 116, 122, didactiek, 142 inspiratiegroepen, 145: archit. 148: pomo ind. 152 Dion. 156, 162, (Dion. Zagr. , 118, 135, 136, 154, 155, refl. 181 Alkm. 192 Xen.) (108: Pythagor. 115vv: generatief model). (68, 79 (daimon) 81, 123, 137, 148 (Dionusos); 153 (Dion); 168 (Pyth.) 99: Orfeus, Pyth. 179, 191, (Xenof.) 194, 229 (Herakl.):” (20: vergel. H.) (296; 144; 215: zenonistisch model; 231 Siciliaanse m.; 24) 80: nimfen; 86: buitenn;/ sterveling; 150 Dionusos Omadios). (22 spreuken, Ecclesiasticus (Jes. Sirach), 46: Milesisch; 156; 236; Protagoras (184; 226; 171; 112;154; 156; 159 (Euridikè); 169; 176, 124; Nietsche; 150)

WR51

Opm.-- *L. Levy–Bruhl* (1857/1939), de Franse etnoloog–filosoof, in zijn *La mythologie primitive* (*Le monde mythique des Australians et des Papous*), Paris, 1963, 35/38; 42s.; 74; 96; 200; 211; 226; 229; 230; 269; 314 (la fluidité du monde mythique), brengt ter sprake in welke grote mate de wereld (het heelal), zoals de mythen, niet enkel van de Australische en Papoeëse inboorlingen, maar van alle archaïsche culturen, het schilderen, ‘fluidité’ (smijdigheid: W.R. 44: 46) vertoont.

1. Romeyer-Dherby, a.c., schildert het oerstofwater van Thales als het smijdige element bij uitstek: het neemt, moeiteloos, alle mogelijke vormen aan en laat deze vormen, even moeiteloos, weerom varen. Juist daardoor kan Thales -- aldus steller -- er het ene, zoals het in een grenzeloze veelheid aanwezig is, in ontdekken.

2. Op blz. 48 supra zagen wij dat Kristensen vaststelde dat het reinigingsmiddel, in de kathartische riten (die wij nu met het woord ‘exorcisme’ zouden aanduiden), als drager van goddelijk leven, resp. oerstof (W.R. 50: totaalidee), alle vormen kan aannemen, zoals b.v. water, maar ook wierook (rook is een smijdig element), bloed e.d.m.. In de vele vormen is een reinigingsmiddel (goddelijk-levende oerstof) aanwezig en aan het werk.

M.a.w.: het wijsgerig probleem ‘een/ veel’ (orde(ning)/ ordestof) trekt zijn wortel in voorfilosofische denkbeelden.

Welnu, op zeer primitief vlak, komt men het probleem van het ene (b.v. een enkel handelend wezen, in een mythe of, zelfs, sprookje) en het vele (b.v. de verschillende gedaanten, die één enkel wezen aanneemt, in de loop van de mythe, resp. het sprookje) ook tegen: “On a donné à cette propriété caracteristique du monde myhtique le nom de ‘fluïdité’. (...). Sa fluïdité consiste (...) en ceci que les formes spécifiques des plantes et des animaux y sont aussi peu stables que les lois des phénomènes. A tout moment, n’importe quoi peut arriver. De même, tout être vivant peut, à chaque moment, revêtir une nouvelle forme, soit par l’effet de son propre pouvoir, soit sous l’action d’un Dema. Tout dépend des forces mystiques (W.R.42) en jeu et ne dépend que d’ elles”.

Vertaald: "Deze karakteristieke eigenschap van de mythische wereld heeft de naam 'vloeibaarheid' gekregen. (...). Haar vloeibaarheid bestaat (...) in het feit dat de specifieke vormen van planten en dieren even onstabiel zijn als de wetten van de verschijnselen. Op elk moment kan er van alles gebeuren. Evenzo kan elk levend wezen op elk moment een nieuwe gedaante aannemen, hetzij door de werking van zijn eigen kracht, hetzij onder de werking van een Dema. Alles hangt af van de mystieke krachten (W.R.42) die aan het werk zijn en hangt alleen van hen af.

Meteen hebben wij, hier, een der kenmerken van het sprookje, waarop wij, later, nog hopen terug te komen. -- Ook staan wij, hier, voor de mogelijkheidsvoorwaarde van het wonder (mirakel) waarbij wij naar *M. Meslin, Le merveilleux (L’imaginaire et les croyances en Occident*), Paris, 1984, verwijzen.

WR52

Het boek onderzoekt, over een periode van 2.500 jaar, in alle kunstvormen, “een van de duurzame uitingen van de menselijke geest; nl. het ingebeelde (1’ imaginaire)”.

O.l.v. Meslin, prof in vergelijkende godsdienstwetenschap Paris-Sorbonne, biedt het boek wat zijn medewerkers, aan verbeeldingswerk, aantreffen (kunsthistorici, ideeënhistorici, dieptepsychologen, volkskundigen).

Hoofdthema: het metamorfe, d.i. dat wat vatbaar is voor vormverandering, - het smijdige, m.a.w. dit idee ‘smijdigheid’ is één der hoofdideeën van alle kunst. -- De idee ‘oerstof’ is er de mogelijkheidsvoorwaarde van. In die zin heeft Thales een philosophia perennis gesticht (W.R. 4).

a. *Het voorsocratische 'materialisme'.*

Bibl. steekpr.:

-- *G. Verbeke, De wording van het wijsgerig spiritualisme*, in: *Tijdschr.v.Phil.*, 8 (1946): 1 (feb), 3/26;

-- *D.G. Gershenson/ D.A. Greenberg, Anaxagoras and the Birth of Scientific Method*, New York, 1964 (o.m. 33).

Beide geschriften behandelen het probleem of de idee 'reine geest' (onstoffelijke werkelijkheid) nu, al dan niet, hetzij bij Parmenides van Elea (W.R.35; 37) hetzij bij Anaxagoras van Klazomenai (W.R. 35; 49), ter sprake komt. Zo b.v. wordt iemand als Parmenides, door de klassieke traditie (die Platoniserend is) als spiritualist bestempeld, terwijl een geleerde als J. Burnet hem als de vader van het materialisme bestempelt.

Van Anaxagoras zagen wij (W.R.49) dat hij wel 'leptotaton' (het allerfijnste) kent, maar, inzake vergeestelijking, niet verder reikt.

Jammer genoeg: bovengenoemde stellers brengen, ook maar niet in het minst, het hylisch pluralisme (dat een meervoud van types van materie vooropstelt) ter sprake!!! Wat dan toch kras mag geheten worden.

Kort gezegd: pas Platon van Athene (-427/-347), de stichter van de Academie, met zijn ideeënleer, in de strikte zin (van onstoffelijke werkelijkheden), sticht het strenge spiritualisme. Alle Voorplatonische denkers denken zowel immateriële geest, resp. idee als fijnstoffelijke werkelijkheid-(oerstof) nog steeds ineen: het strenge onderscheid maken zij niet.

'Materialisme', bij de Voorplatoniekers, is dan ook nog geen modern, grofstoffelijk materialisme: daarvoor staat de ziel, de zielestof (W.R.50), al te centraal.

WR53

Besluit.

De transcendentele of 'eerste' oerstof is **(a)** smijdig, **(b)** oorsprong (ordenend; sturend), **(c)** reinigend leven, **(d)** fijnstoffelijke zielestof. Zij is het ene (verzameling, systeem) in het vele (elementen).

2.A.2.-- *De transcendentele ethiek, resp. politiek*

O. Willmann, Gesch. d. Id., I, 239/254 (*Hervorgang der Weisheitslehre und Ethik aus der politischen Theologie*), schetst hoe

(1)a. niet met Socrates van Athene (-469/-399), de stichter van de

Klassiek-Attische filosofie,

(1)b. ook niet met de Paleopythagoreeërs (-550/-300), die een echte ethiek (en, in verband daarmee, een echte politiek) hadden,

(2) maar reeds met de zeven wijzen (staatslieden en dichters) een echte ethiek van de grond kwam.

1. *Zeven Wijzen*

Onder die Zeven Wijzen vernoemt men o.m. Solon van Athene (-640/-558); dus ouder dan Thales (-624/-545)), Thales zelf en, zelfs, Puthagoras van Samos (-580/-500). Dezen werken op de reeds bestaande ethiek van de (Apollonische) religie en van de mysteriereligie(s) voort. Wat conformiteit (W.R. 46) met de sacrale denkers insluit.

2. *De hoofdideeën zijn*:

(1) "Ken uzelf" **(2)** zo dat gij **(2)a.** "maat houdt" en **(2)b.** "niet de grens overschrijdt" (O.Willmann, o.c., 251).

Een toepassing daarvan is "handel op het juiste ogenblik ('kairos')"

M.a.w.: de ethiek (en, in gemeenschapsverband, de politiek of het sociaal gedrag) is een fysische ethiek (politiek). Het grote kader, waarin de toenmalige mens zich situeerde, was de natuur (als alle verleden, huidige en komende zijnden). Daarin had ieder afzonderlijk - singulier of particulier zijnde - zijn plaats. Of, zoals men zei, toen, 'zijn maat', d.i. wat aan ieder zijnde, door het lot, is toegemeten.

3. *Op Thales' naam staan spreuken*.

(1) "Ga met maat te werk", waaruit blijkt dat het 'metron', mensura, maat (wat u toegemeten is), de gedragsregel is. Inderdaad: de archaïsche religies gaan ervan uit dat de godheden die maat mee helpen bepalen, maar, ook, dat uw ziel, met haar zielestof, de dosis leven (W.R.50: leven, oerstof) mee bepaalt. Dit, in het transcendentele kader van de natuur als totale oerstof (levens- en handelingsstof).

(2) "Tracht eerder voorwerp van afgunst dan van medelijden te zijn", - waaruit de overwinning op de dodelijke schrik van alle archaïsch denkenden blijkt t.o.v. de afgunst (nijd), die met het boze oog vereenzelvigd werd, dat 'boos' is, omdat de afgunstige medemens uw 'maat' inzake geluk (gunstig lotsaandeel), letterlijk, vernietigt. *Cfr S. Seligmann, Die Zauberkraft des Auges and des Berufen* (*Ein Kapitel aus der Geschichte des Aberglaubens*), Den Haag (herdruk van de uitgave van 1921), waarin, wetenschappelijk, een zeer groot aantal modellen ter sprake komen.

WR54

Uit het economisch gedrag (de woekerwinst, waarover straks) van Thales

kunnen wij opmaken dat hij iets driests in zich had. Hoe hij zulks met de ethiek, resp. politiek van de (lots)maat overeenbracht, is niet zo duidelijk,-- tenzij hij, ook in het overschrijden van de grens, 'maat' hield.

(3) *Kwade dingen*

"Hou de kwade dingen binnen uw huis" lijkt een dagdagelijkse wijsheid: wie te loslippig is bij buren en vrienden omtrent huiselijke kwesties, ondervindt wel dadelijk dat dit nieuwe problemen schept. Men overschrijdt de huiselijke maat niet! (Voor de teksten: *C.J. De Vogel, Greek Philosophy*, I (*Thales to Plato*), Leiden, 1950, 3).

Besluit.

Zoals Willmann opmerkt, kan men uit geen enkel overgebleven uitspraak van Thales, rechtstreeks, opmaken dat hij, tussen zijn fysiek en zijn ethiek, een logisch streng verband legde. Wat, bij de Paleopythaogoreeërs wel het geval was: hun leer omtrent de maat, in getal uitgedrukt, is op dat punt duidelijk.

2.B.-- *De niet-transcendentele wijsheid.*

Werner Jaeger legde er de nadruk op dat de Milesiërs de natuur als geheel doorgrondden en dat, pas daarna, de natuur in haar onderdelen (geografisch, medisch, enz.) ter sprake kwam.

Toch is dit niet zo eenvoudig. Bij Thales - aldus het imago, dat de antieken hem toekenden - komen profane en sacrale vakwetenschappen, wel degelijk, door. Wat wij nu nagaan. Zie W.R.43.

2.B.1.-- *De seculaire (profane) wijsheid.*

Deze is theoria, die, in en doorheen waarneming (empeiria), d.m.v. redenering (logismos) - W.R. 41v. -, de zichtbare gegevens (fanera) verklaart op hun onzichtbare (afanes) gronden.

a. *Wiskundige, resp. Meetkundige wijsheid.* (54/56)

Er is, in de antiek-Griekse kunstgeschiedenis, een geometrische periode, in de keramiek: rond -1050 ontstaat, te Athene, de protogeometrische tijd, die rond -900 uitgroeit tot de geometrische tijd; deze eindigt rond -700. Mensen (soldaten, vrouwen, enz.), dieren worden, i.p.v. figuraal (vloeiend), strak meetkundig (men zou zeggen 'kubistisch') uitgebeeld.

WR55

Hiermee zij erop gewezen dat, behalve Nabij-Oosterse wiskunde (meetkunde), de Mileziërs ook een eigen overlevering terzake bezaten, -- die wij, vooral, in de Paleo-pythagoreeërs aan het werk zullen zien. De wiskundegeschiedschrijving kent aan Thales een aantal inzichten toe.

1. Zo b.v. de stelling dat

(1) voor alle hoeken binnen een gehalveerde cirkel, geldt

(2) dat zij recht(hoekig) zijn.

Opm.-- Cf. Logica (Eerste jaar): 116/118 (*A.N. Whitehead* (1861/1947), *Wiskunde* (*Basis van het exacte denken*), Utr./Antw., 1965), zegt dat de wiskunde, als vakwetenschap welteverstaan, ontstond, toen iemand, "waarschijnlijk een Griek" (aldus Whitehead), voor het eerst stellingen (= oordelen, uitspraken, zinnen) trachtte te bewijzen, over (1) alle dingen, (2) niet-alle dingen ('dingen' = wiskundige gegevens), zonder nadere bepaling inzake singuliere gegevens.

Welnu, Thales' inzicht is van dat formele (later geformaliseerd) type van stellingen. Aangezien hij, althans voor zover wij weten, hiervan geen bewijs leverde (wat de latere euclidische meetkunde wel zal doen), blijft het bij het loutere inzicht (dat het licht van de algemene idee doet schijnen over alle singuliere modellen ; W.R. 30; 45).

2. W. Röd, o.c.,30, omschrijft, louter ideëel-intuïtief (men zou beter zeggen: theoretisch (W.R.41)), de draagwijdte van Thales' ideële intuïtie: "om de juistheid van deze thesis (stelling) in te zien, volstaat het te weten dat men, om rechte hoeken, een cirkel kan tekenen". (cf.. Logica 104: de derde kennismaking met de idee (in de 'afbeelding', nl. in de uitgetekende vorm ervan.)

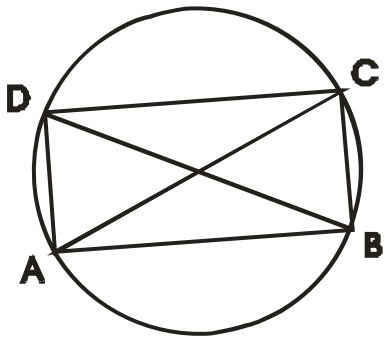

Het snijpunt der diagonalen vormt het middelpunt van de cirkel in kwestie. Men bekijke, nu, juist één van de driehoeken (singulier model), die ontstaat, wanneer de diagonaal de rechthoek halveert. Zo b.v., in de tekening, hiernevens, ACD. Röd, o.c.,30, voegt eraan toe: "Deze methode is toepasselijk op om het even welke (= alle) rechte hoeken; bijgevolg, ook op om het even welke rechthoekige driehoeken"-- Wat in de kaart van Whitehead's bewering speelt.

WR56

3. - Epistemologisch (= kennistheoretisch) gezien: het zichtbare (fanera, enk.: faneron) - hier: de uitgetekende figuur eens waargenomen (empeiria), leidt tot het onzichtbare (afanes; meerv.: afanè) - hhier:de stelling omtrent alle hoeken, binnen de gehalveerde cirkel (Whitehead's bewering; logismos, redenering, is de methode).

M.a.w.: de dyadische (tweeledige) structuur van de antiek-Griekse theoria (W.R. 42).

Opm. –

1. Fr. Krafft, o.c., 86f., haalt Proklos van Konstantinopolis, bijgenaamd 'diadochos' (d.i. opvolger van Platon, als leider der school) (+412/+485), Commentaren op het Eerste Boek van *Euklides' Elementen*, aan.

Proklos, de Neo-Platonieker van de Atheense School, die men 'de scholastieker' van de Oudheid heet (om reden van zijn 'schoolse' denktrant, zoals die in de Middeneeuwse Kerkelijke Scholastiek opbloeide), schrijft:

"De aloude Thales (...) zou, als eerste, ingezien en gezegd hebben dat de hoeken, aan de basis van een gelijkbenige driehoek, gelijk ('goniai isai') zijn. Doch, daarbij, heette hij, naar archaïsch taalgebruik, deze gelijke (isai) hoeken 'gelijkaardige' (homoiai) hoeken".

Men ziet, hier, duidelijk dat deze koploper van de scholastische methode, wel degelijk, taalanalytisch bewustzijn (W.R.2) bezat: hij trekt de aandacht op de taalevolutie, inzake geometrisch taalgebruik. -- Wat ons, opnieuw, tot de gen(n)etische methode voert (W.R.3).

2. Proklos gaat verder: "Deze stelling - bij Eukleides van Alexandreia (-323/-283; de stichter van de School van Alexandrië, schrijver van de beroemde '*Elementen van meetkunde*') - gaat gepaard met het bewijs dat, wanneer twee rechte lijnen elkander snijden, de hoeken, gesitueerd bij het hoekpunt, gelijk zijn.

Dit theorema is - zoals Eudemos van Rhodos (+/- -300; leerling van Aristoteles; hij schreef *De geschiedenis(sen) van de sterrenkunde en de meetkunde*) meedeelt - het eerst door Thales gevonden. De auteur van de Elementen (= Eukleides) achtte deze stelling de moeite van een wetenschappelijk bewijs waard"

Men ziet dat de scholasticus van de oudheid, benevens inzicht in de taalevolutie, ook inzicht bezat in de bewijsvoeringsevolutie (W.R. 3: genetische methode).

b. *Toegepaste wiskundige wijsheid*.

Dezelfde Proklos schrijft: "Eudemos, Geschiedenis der geometrie, voert (volgende) stelling op Thales terug. Thales, immers, had dit theorema nodig voor zijn methode, waarmee hij de afstand der schepen op zee gevonden heeft".

Dit luidde als volgt: “Voor alle driehoeken geldt dat zij bepaald worden door één zijde en beide aanpalende hoeken”

Weerom: Whitehead’s formeel inzicht. - Krafft, o.c 88; zegt dat Thales, daarbij, een door de antieke Egyptenaren gevonden rekenregel als vertrekpunt nam. Maar axiomatisch-deductief ging Thales, zeker, nog niet te werk: deze methode komt maar van de grond in de tweede helft van de vijfde eeuw voor Christus. Thales leeft -624/-545; die tweede helft is - 450 en later. Ideeën hebben tijd, d.i. historie (= historia), vorsingswerk (W.R.40), nodig.

Gaius Plinius (Caecilius) Secundus (+62/+114), in zijn *Naturalis historia* (W.R. 41), 36: 82, deelt ons mee dat Thales een methode gevonden zou hebben om de hoogte der Egyptische piramiden te meten. Wat aantoont dat de moderne metingsidee (niet de b.v. Cartesiaanse uitwerking ervan) reeds in Thales’ geest aan het werk was. - Wij kunnen, in Whiteheadiaanse taal, de methode als volgt typeren:

(ACD = antecedent): “Voor alle verticale voorwerpen geldt dat juist wanneer (tz = ogenblik van de zonnestand) de zonnestand, voor alle gemeten meetmodellen (b.v. de door Thales gebruikte schaduwstaf) zo is dat de erdoor afgeworpen schaduw (lh = horizontale lengte) even lang (lh = 1v) is als de (verticale) hoogte (lv) ervan, juist dan (tz) de zonnestand, voor alle te meten objecten (b.v. een Egyptische piramide), eveneens, zo is dat de erdoor afgeworpen schaduw (lh) even lang (1h = lv) is als de te meten hoogte (1v) ervan;

(CSQ = consequent): zodat men, juist dan (tz), slechts de op de begane grond afgeworpen schaduw hoeft te meten, om de gezochte hoogte te kennen”

De modelmethode bestaat erin dat men, om een ongekend object (hier: de hoogte van een piramide) te kennen (te meten), van een gekend object, ‘model’ (hier: meetmodel) geheten, uitgaat (dat, hier, tweeledig is: zowel de schaduwstaf als de op de grond afgeworpen schaduw). Krafft, o.c., 89, zegt dat Thales, hier, gewoon “de, in Egypte, sinds lang gekende” methode toegepast heeft.

Wat erop wijst dat de (loutere) modelidee, zeker, teruggaat op de (hierboven W.R. 16/29) antieke Egyptische cultuur.

WR58

Opm.-- Technologische wijsheid.

Romeyer - Dherby, a.c., 2489, zegt dat, voor Thales, de theoria (W.R.43), ofschoon, op het eerste gezicht, louter ‘theoretisch’ (in onze, ‘moderne’ zin van

dat woord), steeds gericht was op probleemoplossende praxis. Dit blijkt, reeds, uit beide voorgaande applicatieve modellen (afstandsmeting, hoogtemeting). Maar, *Herodotos, Hist.11*: 74v., vertelt ons dat, om te beletten dat het leger van Kroisos (Croesus, -- de laatste vorst van Lydië; (-560/-546); hij heeft als beeldindruk "schatrijk en gelukkig") een brug zou bouwen, Thales de loop van een rivier omleidt. Wat op wel zeer praktische taken, voor deze 'theoretikos', deze doorgronder, wijst.

c. *Sterrenkundige (astronomische) wijsheid.* (58/59)

R. Flacelière, Devins et oracles Grecs, Paris, 1965-2, 8, zegt dat Thales - niet wichelend (d.i. niet-mantisch; w.r. 41) als de sterrenwichelaars (astrologen) - louter berekenend, een zonsverduistering voorspelde. Deze vond plaats op 28.05.-585, gedurende de slag aan de Halus (Halys, in Klein-Azïe). Dit fenomeen, zo typisch voor de fusis, de wonderenrijke natuur (W.R. 51v.), hielp de oorlog tussen de Lydiërs en de Meden beëindigen.

Van de Mesopotamische magiërs (magoi, een type van 'priesters' bij de Meden) of, wat, gedeeltelijk, op hetzelfde neerkomt, astrologen, kon Thales weten dat een zonsverduistering kringlopig (cyklisch) was (W.R. 50: wetmatigheden). Daaruit kon hij, door deductie (niet mantisch), zowel de mogelijkheid ervan als de benaderende datering vooruit te weten komen en, wellicht, exact berekenen.

Zo ontstond, naast de half mantische, half wetenschappelijke sterrenstudie der Oosterlingen, een zuiver vakwetenschappelijke astronomie.

J.P. Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs, I, 172/173, zegt dat de bestaande Mesopotamische sterrenkunde:

(1) door de koninklijke schriftgeleerden beoefend werd,

(2) 'astraal' (beter: 'astro(theo)logisch') en, tegelijk, arithmetisch (niet geometrisch) was. Als astrologen ('magiërs'), berekenden zij het verband (versta: modelkarakter) (W.R. 57), dat bestaat, volgens hen althans, tussen de hemellichamen, samen met de bewegingen ervan, aan het uitspansel, enerzijds, en, anderzijds, sommige aardse personen en de levensloop ervan. Dit verband heet men, wel, 'levensgelijkloop' (parallel verloop, op analoge (niet volkomen identische) wijze, van de hemellichamelijke bewegingen (eigenlijke sterren, zoals de zon of de andere 'vaste' sterren; planeten; staartsterren e.d.m.), enerzijds, en, anderzijds, de 'bewegingen' (het verloop), eigen aan een op aarde levend mens, resp. groep mensen). Vooral de levens van gezagdragende personen kwamen, in Mesopotamië, daarvoor in aanmerking.

WR59

d. *Aardrijkskundige (geografische) wijsheid.* (59/63)

Aristoteles, De coelo, B 13: 294a, 28/31, zegt: “Anderen zeggen dat de aarde op het water ligt. Zo luidt de ons overgeleverde theorie, die de oudste is. Men zegt dat Thales van Miletos ze geformuleerd heeft: aangezien de aarde zich gedraagt als een stuk hout of iets in die aard, drijft zij (op het water). (W.R.59 (aardschijf); 45 (overal water)).

Ionië, waarin zich Miletos, de handelsmetropool en een cultuurcentrum, situeert, was, toen ten tijde, de ontwikkeldste streek van Hellas. Als grote havenstad onderhield zij (handels)betrekkingen met zowel het westen (Zuid-Italië b.v.) als het noorden (b.v. de Zwarte Zee) of het zuiden (Egypte). Handeldrijvenden zijn, van nature, geïnteresseerd in landen en volkeren.

Welnu, Homeros situeert men gewoonlijk in Ionië. Zijn ‘aardschijf’ was omgeven door

(1) de Atlantische oceaan,
(2) de Baltische zee,
(3) de Kaspische zee,
(4) de noord Indische oceaan,
(5) de zuid Arabische kust.

Thales’ wereld- of, liever, aard-beeld zal, zeker, zo uitgebreid geweest zijn als het Homerische.

Krafft, o.c., 122f., zegt dat, zowel voor Hesiodos als voor Thales, de aarde, als geheel, als voetstuk, niet aan ontstaan en vergaan onderhevig was (W.R.11: Mefistofeles).

Wat wel aan ontstaan en vergaan onderworpen was, zijn:

(1) a. de planten,
(1) b. de dieren,
(1) c. de mensen en
(2) meteora, de gebieden boven de bewoonde aarde (een deel van het uitspansel).

Wat, ons, na het voorgaande (vooral W.R.39), wel wat ‘wonder’ voorkomt. Toch niet: W.R. 50 (hylozoïsme) leert ons dat, vooral (hoewel niet alleen), de levende (zgn. ‘biologische’) natuur de aandacht trok. Ietwat later zal Anaximenes van Miletos (W.R. 49) (-588/-524) zowel de hele aarde als al wat erop leeft en de luchtgebieden erboven (ta meteora) als aan één en dezelfde wetmatigheid van ontstaan en vergaan opvatten (Krafft, o.c.,122f.).

WR60

De causale (oorzakelijke) verklaring.

1. Wij vertrekken van C.S.S. Peirce (1839/1914), voor zover hij een eigen theorie omtrent de wetenschappelijke verklaring heeft uitgewerkt.

Schematisch luidt deze als volgt.

(1) Een verwondering wekkend feit F doet zich voor (zo b.v. de jaarlijkse overstroming van de Nijl, in Egypte, voorafgegaan door de even jaarlijkse noorderwinden (passaatwinden)).

(2) De 'abductieve' redenering (logismos: W.R. 41), volgend op vorige 'empeiria' (W.R.41), dringt zich op:

'Indien de jaarlijkse noorderwinden (= ACD) de oorzaak (= CSQ) waren van de even jaarlijkse overstroming, dan zou het verwonderlijke feit F 'evident; 'natuurlijk', niet meer verwonderlijk zijn;

F zou, m.a.w., zijn gezamenlijk voldoende aantal afzonderlijk noodzakelijke voorwaarden hebben; nog anders: F zou zijn verklaring - en wel causale of oorzakelijke verklaring - gevonden hebben. F wordt als gevolg van een oorzaak 'intelligibel'.

2. Na deze abductieve fase, is er de inductieve. Daarvoor wenden wij ons tot Jan Lukasiewicz (1878/1956), de Poolse logicus van de School van Lwow.

De syllogistische verwoording luidt als volgt (W.R.45):

"Indien alle Nijloverstromingen het gevolg zijn van de noordelijke passaatwinden, dan ook deze van de vorige jaren en van het huidige jaar.

Welnu, vorige jaren en, ook, dit jaar, herhaalt zich dezelfde volgorde '(voorteken:) passaatwinden/ (vervolg:) nijloverstroming"

Dus alle Nijloverstromingen worden veroorzaakt door de Noordelijke passaatwinden".

Men ziet dat men, in de inductieve 'logismos' (W.R .41),

(a) van enkele gevallen (applicatieve modellen)

(b) doorstoot (theoria; W.R.41) tot de - niet zo zichtbare' - 'gronden' (ACD) van alle gevallen (regulatief model).

Bibl. steekpr.:

(1) ***Abductieve redenering***: W.R.45 (leidende idee);

-- *J. Dewey, Le développement du pragmatisme américain*, in: *Revue de Metaph. et de Mor.*, 29 (1922): 4 (oct. - dec.): 411/430;

-- *W.B. Gallie, Peirce and Pragmatism*, New York, 1966 (vrl. o.c., 98);

(2) ***Inductieve redenering***:

-- I.*M. Bochenski* (1902/1995), *Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961 (vrl. o.c., 94);

-- *Ch. Lahr, Cours de philosophie*, I (*Psychologie, Logique*), Paris, 1933-27, 591/598 (L'induction).

WR61

Röd, o.c.,31, zegt: “Methodisch gezien is Thales niet anders dan de vakwetenschappers van latere tijden. Hij beschikte over waarnemingen (Noorderwinden/ Nijloverstroming) en stelde een hypothese (in Peirciaanse termen: abductie) op: er is een samenhang - en wel een causale samenhang - tussen beide fenomenen. Thales duidde die samenhang - aldus Röd - als volgt:

(1) de Noorderwinden stuwen het Nijlwater terug, stroomopwaarts;

(2) ten gevolge daarvan stroomt de Nijl over.

De hypothese (...) verondersteld een directe samenhang tussen de passaatwinden en de overstroming,

De kritiek van de thaletische abductie.

Heliodoros van Emesa, een lokaliteit in Syrië, schreef, iets na +220 - dus eeuwen na Thales - een roman*, Aithiopika*, met als hoofdfiguren Theagenes en Charikleia, die een hele reeks avonturen (avonturenroman) beleven, waaronder hun zeer mooie, enigszins Platonisch aandoende liefde.

In een ‘filosofisch’ gesprek (2:28 (1/5)), dat ingelast wordt, komt de oorzaak der Nijloverstromingen ter sprake. De tekst luidt: “Ik legde uit hoe Neilos, de Nijl, in de bergen van Aithiopia (in de taal van die tijd - W.R.56 (taalevolutie) - betekent dit: Afrika bezuiden Egypte) (...), waar het zuiden begint, ontspringt. De stroom wast, in de zomer. Dit, niet, zoals sommigen (waaronder Thales, natuurlijk) zich voorstellen, doordat de Noordwestelijke winden zijn wateren terugstuwen, doch ten gevolge van een fenomeen, toe te schrijven aan diezelfde winden. De wolken, rond de zonnewende, worden van het Noorden naar het Zuiden gestuwd en opgejaagd, om zich, in de verzengde zone, op te stapelen. Daar wordt haar drift gebroken, door de uitzonderlijke hitte van de streek. De vochtigheid, geleidelijk opgehoopt en verdicht, verdampt,-- met als gevolg overvloedige regens, die de Nijl doen overstromen”.

Schematisch: Thaletisch: passaatwinden -- Nijloverstroming (direct verband);

Heliodoros: passaatwinden -- neerslag-in-brongebied -- overstroming (indirect verband: er is een tussenterm, de regens in het Zuiden.

Opm.--- Falsificeerbaarheid.

Karl Popper (1902/1994), de epistemoloog, heeft de nadruk gelegd op het feit dat een ‘theorie’ (hier: de verklaring van de Nijloverstroming) niet, per se, verifieerbaar hoeft te zijn (verificatie is ‘waar bevinden’), maar, minstens, falsificeerbaar: zij moet weerlegbaar zijn en, dus, vals kunnen bevonden worden. Deze minimalistische kenmerk van iedere theorie was, wel degelijk, aanwezig in de abductieve redenering van Thales.

Bewijs: reeds in de Oudheid heeft men - dankzij nauwkeuriger waarneming (empeiria) - zijn hypothese verbeterd.

WR62

(1) Zij werd, wel, als directe uitleg (geen tussenterm tussen passaatwinden en overstroming), weerlegd.

(2) Zij werd, echter, als indirecte uitleg (de neerslag, in het Zuiden, als naaste oorzaak van de overstroming), bevestigd. Waarbij de passaatwinden, als verwijderde oorzaak, behouden bleven. -- Zodat wij, in Popperiaanse perspectief, staan en voor falsificatie (geen tussenterm) en voor verificatie (tussenterm).

De revolutionaire draagwijdte van de thaletische causale verklaring.

Een tweevoudig aspect maakt dat - voor zover wij weten - Thales, hier als baanbreker fungeert,

(1)a. I.p.v. de totale natuur te (willen) verklaren (door de transcendentele archè; W.R. 44: alle zijnden), beperkt Thales het te verklaren fenomeen tot één enkel, singulier fenomeen, binnen de totale fusis (W.R. 54: de natuur in haar onderdelen).

Wat, klaar en duidelijk, bewijst dat niet na Thales, maar reeds vanaf Thales zelf met - wat W. Jaeger heet - 'deelfysiek' begonnen werd.

(1)b. Dit betekent, meteen, dat, i.p.v. filosofie (ontologie, metafysiek), die het transcendentele bestrijkt, Thales met positieve vakwetenschap begonnen is. Dat blijkt, overigens, ook uit zijn wiskundige, sterrenkundige bezigheden e.d.m.. Eén der constitutieve kenmerken van het positieve der vakwetenschappen is dat zij, als object, niet de totale werkelijkheid, maar een onderdeel ervan (een partiële fysiek) analyseren.

(2)a. Een tweede kenmerk wordt door Fr. Krafft. o.c.,76, opgemerkt: deelfenomenen, binnen het totale kader der fusis, legt Thales uit, niet uitgaande van de totale archè (het oerstofwater), maar uitgaande van deelfenomenen.

Toegepast: de overstroming van de Nijlvallei (deelfenomeen 1) wordt verklaard door de zuidelijke neerslag (deelfenomeen 2) en de passaatwinden (deelfenomeen 3). -- Wat het positieve karakter nog versterkt.

(2)b. Meer nog: het verklarende deelfenomeen blijft binnen de zijnden, voor zover deze door rechtstreekse empeiria bereikbaar zijn. Thales verklaart, hiermee, het zichtbare d.m.v. het zichtbare, i.p.v. het onzichtbare (W.R.41).

WR63

1. Daardoor verwijdert hij zich zowel van de mantiek (die, 'ziende', het onzichtbare bedoelt) als van de metafysiek (die, 'redenerend', het onzichtbare tracht bloot te trekken; men denke aan de oerstof, die, ofschoon alom aanwezig, toch aan de gewone empeiria ontsnapt (juist daarom hebben wij, W.R.46/52, de povere empeiria, in de reinigingsriten (cathartisch) en in het hylisch pluralisme, -- fenomenen, die men slechts mantisch waarneemt, trachten te schetsen).

2. Meteen, echter, heeft Thales, door zijn positieve methode, een nieuw type van onzichtbaarheid blootgetrokken, nl. het oorzakelijk vverband; --dit is, immers, lang niet altijd zichtbaar; wel integendeel. Maar

1. het speelt zich af tussen deelfysische fenomenen en

2. betreft door empeiria waarneembare gegevens.

Dit behelst dat, meteen, een nieuw type van theoria (W.R. 41) aan de dag gelegd wordt, de theoria of fenomeendoorgronding, eigen aan de positieve of vakwetenschap.

De empeiria, waarneming van zichtbare feiten speelt een veel groter rol, in de positieve benadering, dan in de mantische (muzische) of, zelfs, in de metafysische (totaalfysische).

Toch is ook deze theoria, in antiek-Griekse perspectief, een muzische activiteit de muzen, met mnèmosunè, blijven de inspirerende entiteiten, ook van de positieve methode.

Cfr W.R. 42: was het ontvoogdingsproces van metafysisch-filosofische aard geen hinderpaal, voor de muzische inspiratie, de positieve toewending naar

1. het deelfysisch fenomeen en

2. de zichtbare fenomenen als oorzaken was dat evenmin.

Het mystisch element (W.R. 42) bleef bewaard en ook de conformiteit (W.R. 46) met de (muzische) religie. de antiek-Griekse positieve wetenschap is - op haar beurt - een nieuw type van muzisch denken (W.R.40).

2.B.2.-- *De seculaire, menswetenschappelijke wijsheid.*

W. Jaeger, indertijd, steunde erop dat de fysiek, als totale beschrijving en verklaring van de 'natuur', ook de menselijke natuur omvatte.

Toch zal het, voor de toenmalige denkers, hoe natuurfilosofisch ook, klaar zijn geweest dat de mens - onderscheiden van plant, dier en, zeer zeker, van het landschap rondom hem - een eigen wezenheid bezat. Ook al bezaten zij, om dat verschil nauwkeurig te bepalen, nog geen geëigende taal en methode. Daarom zonderen wij volgende deelfysieken af.

Eén bewijs zij, hier terzake, aangehaald.

F. Flückiger, Geschichte des Naturrechtes, I (*Altertum and Frühmittelater*), Zürich, 1954, 9f., waar steller Hesiodos, Erga 274/285, aanhaalt.

1. "Perses (= de broer van Hesiodos), laat dit ene u gezegd zijn: leen het oor aan het recht ('dike'); leen u niet tot geweldpleging. -- Zoals Kronion (= Zeus, de zoon van Kronos) het de mensen als gebod heeft opgelegd.

2. De dieren, die wild zijn, -- de vissen en de vogels, - zij mogen elkander verslinden: onder hen heerst geen dike (rechtsorde).

3. Maar aan de mensen gaf (Zeus) dike (recht), -- waarlijk het beste onder wat ons ten deel viel". Deze taal is overduidelijk:

(1) Dikè, het recht, door Zeus gesticht, is, meteen, sacraal recht: de godheden staan erachter. -- Al blijft het wat, W.R. 12v. (demonisme), gezegd is: die godheden waren, op tijd, zelf, de stichters van onrecht. - Door recht te eerbiedigen en te doen eerbiedigen, treedt de mens, als mens, met de Oppergodheid, in verstandhouding;

(2) Dike, het Zeusrecht, onderscheidt de mens van de niet-menselijke levensorde. -- Dit zal, later, zelfs paradoxaal blijken uit wat sommige protosofisten (-450/-350) zeggen, vooral een zekere Polos en ook ene Trasummachos ("Heten wij 'recht' dat wat, voor de sterkste, resultaat afwerpt"); of ook Kallikles ("Heten wij 'recht' de macht, die, in beginsel, ieder mens bezit om zijn begeerten, door eender welk middel, te bevredigen"). zij beroepen zich, zo redenerend, op de dieren! -- Nu, de Protosofisten vertegenwoordigden een crisis in de Helleense, overbeschaafde geest.

a. *Economische wijsheid.*

Krafft, o.c.,78; Romeyer-Dherby, a.c., 2489.

De anekdote - of ware geschiedenis - komt hierop neer. *Aristoteles, Polit.* 1: 1259a, vertelt.

1.-- De 'astronomische' (W.R.58) 'theoria' laat Thales, op zeker ogenblik, toe, voor het volgende jaar, een rijke olijvenoogst te voorzien.

2.-- Daarop leent hij alle oliepersen (in Miletos o.m.).

3.-- Toen, later, het persseizoen aanbrak en men dringend oliepersen nodig had, leende hij ze door aan de door hem opgedrongen (woeker)prijs

Een andere versie zegt dat hij, lang voordat de olijven rijpen. - Thales komt er, hier, beter uit -- de ganse olijvenoogst van zijn vaderstad opkoopt, om, later, de prijs ervan zelf te bepalen.

WR65

- Wat er ook van zij, Thales bewees, volgens sommigen, dat hij een kapitalistisch koopman was, die zijn kennis (zijn fysiek?) toepassend, rijk werd. Of dit voorval zich meer dan eens heeft voorgedaan - wat hem zou typeren als Spranger's economisch menstype, wiens 'structuur' erin bestaat dat hij leeft om zich te verrijken; weet men niet.

Gewoonlijk zegt men, in boeken van filosofiegeschiedenis, dat pas de zo-even vernoemde Protosofisten (W.R. 64), ook de niet-immoralistische, zich, voor hun wijsheid, lieten betalen.

Iets is zeker: Thales heeft, tot op zekere hoogte, hun de weg gewezen. -- Of wat (W.R. 53) gezegd is, m.b.t. Thales' uitspraak "eerder voorwerp van afgunst te zijn", hier toegepast werd, is niet duidelijk. De gunstigste duiding is deze: heeft hij zich niet willen verrijken, eens en voorgoed, om zich aan theoria te kunnen wijden?

Opm.-- Schaarse gegevens zijn veelduidig: zij laten meer dan één duiding toe, doordat de context (situering) ontbreekt.

b. *Politische wijsheid.*

'Polis' betekent stad, resp. stadsstaat (W.R. 34). 'Politisch' betekent wat met polis strookt of ermee samengaat.

Een anekdote (echte geschiedenis) vertelt het volgende. Lydië, o.l.v. Kroisos (W.R.58), bedreigt, op zeker ogenblik, de twaalf ionische steden, op de Klein-Aziatische kust. Thales raadt haar een verbond aan.

Dit wijst uitdrukkelijk op retorische activiteit (W.R.6: ACTIO).

Doch Miletos verkoos een afzonderlijk verbond met Kroisos, terwijl de andere steden, om te beginner, de Lydische plannen dwarsboomden.

Dat Thales optrad, in politische zaken, is normaal. De stadsstaat kende rechtstreekse democratie: in de agora, de volksvergadering, werd, op grond van isonomia, gelijkberechtiging, door ieder burger (althans de niet-slaaf), vrij gediscussieerd over 'ta koina' (res publicae), de aangelegenheden, die publiek, van de hele gemeenschap, waren.

Echter: welke politische ideeën Thales huldigde, weten wij niet zo best.

(1) Herodotos (1:170) vermeldt dat hij 'ingenieur' was in het leger van Kroisos, althans op zeker ogenblik.

(2) *G. Thomson, Studies in Ancient Greek Society*, II (*The First Philosophers*), London, 1955, wijst erop dat Thales uit een familie van priesterkoningen komt (Thomson is Marxist). Maar een politische stellingname heeft meer noodzakelijke (en voldoende) redenen dan die twee gegevens. Cfr W.R. 60.

Tot daar de 'menswetenschappelijke' fysiek.

WR66

Opm.*-- (i) *Historische opmerking. -- In de aangehaalde tekst (W.R. 64) is herhaaldelijk sprake van 'dike'. -- In feite kwamen, in Hellas twee sacrale rechtslagen voor.

a. ***De oudste laag*** - van voor de Zeusreligie - heette 'Themis'. Dit recht gold de familie, de sibbe, -- het huis, de gastvrijheid, -- de dodenverering (F. Flückiger, o.c., 20). Dit recht is geïnspireerd en geleid door de godin Themis, die tot de moedergodinnen behoort, -- ja, soms, met de aardmoeder, Gaia (W.R.38), vereenzelvigd wordt. "Heilig zijn, voor haar, de Moedergodin, de domeinen van het leven (W.R.50: hylozoïsme; de idee 'leven') en de vruchtbaarheid (W.R.40: genesisch; Gaia). Ook het domein van de aarde en het onderaardse. Evenzo de nacht". (o.c., 29).

Themis heet men, dus, zowel het recht zelf als de rechtsgodin. Er is een immanente en een transcendente zijde aan.

b. ***De jongere laag*** is de Olympische (oeranische) Zeusreligie: zij heet dikè. Haar domein is de polis en het recht (wetgeving) m.b.t. de burger.

Weerom: Dikè is zowel het recht zelf als de rechtsgodin. -- Men mag gerust de rol van deze rechtsgodinnen vergelijken met de rol van de Muzen (W.R.38).-- De geijkte spreuk, in Hellas, was, dan ook, "het is Themis en Dike".

(2) ***Opmerking m.b.t. Homerische antecedenten.***

1. "Vaak heeft men Homeros (W.R.39) als de grondlegger van de retoriek beschouwd. Terecht heeft *Ernst Curtius* (1814/1896; bekend om zijn *Geschiedenis van Griekenland* (1857/1861)) opgemerkt dat haast de helft van de Ilias en meer dan twee - derde van de Odusseia uit redevoeringen van handelende personen bestaan, vaak van aanzienlijke lengte. Vooral de 'listenrijke Odusseus' (...) is een meesterlijk redenaar". (*M. Weller/ G.Stuiveling, Moderne welsprekendheid*, A'm / Bssl, 1968, 38).

2. In de Homerische cultuur staat de agora (W.R.65), toen de volks - of legerverzameling (W. R.56 (taalevolutie)), die, zoals toen normaal, van sacraal recht was, centraal".

De legervergadering is, immers, een stichting der godheden. Zo b.v. krijgt

Agamemnon, de vorst van Mukenai (Mycene; W.R.33), legerleider van de Grieken, voor Troie (W.R.33), - de Achaïers (W.R.33) -, in een godgegeven droom, de opdracht het volk (de strijders) te verzamelen (Il. 2: 1vv.).

WR67

Niet dat de wil van de godheid, steeds, autoritair doorgezet behoort, te worden: zo b.v. krijgt Telemachos, Odusseus' zoon, Od., 1: 289vv., de ingeving, vanwege Pallas Athene (= de godin Athene), die hem verschijnt in de gedaante van Mentès, de agora, de volksvergadering, bijeen te roepen. Dit, om de schaamtevrije vrijers, die het huis van zijn moeder, de vorstin Penelopeia, die op Odusseus' terugkeer wacht, opvreten, aan te klagen. De agora gaat uiteen zonder besluitvorming: zij verneemt enkel dat, indien die vrijers in hun verblinding voortgaan, het noodlot hen zal treffen. Het is een godgegeven waarschuwing. Meer niet.

De vergaderorde, eveneens, is sacraal, degene, die tot spreken bevoegd is, krijgt de scepter van Zeus: hij staat onder de bescherming van de oppergodheid; is, meteen, onschendbaar ('heilig; 'taboe'), zelfs indien hij zich tegen de legerleider keert.

Zo b.v. Diomèdès, die, in volle legervergadering, zich tegen Agamemnon keert, zeggend: "Atride (= Atreides, Atreuszoon), tegen u, allereerst, behoor ik stelling te nemen, in uw gebrek aan inzicht, -- zoals het Themis is (W.R.66), Heer, in de agora (de verzameling is een sacraal gebied, zelfs in volle oorlogstijd. Ook dan nog heerst spreek- en beslissingsvrijheid, onder de bescherming van Zeus. "Dit is de bakermat van de latere democratie" (aldus F. Flückiger, o.c.,14).

M.a.w.: indien een Vernant beweert dat de democratische vrijheid van spreken en beslissen, pas, in de gedesacraliseerde polis, later, mogelijk werd, weerspreekt hij de Homerische teksten.

Wij zagen, overigens, dat ook Mnèmosunè en de Muzen het ontvoogdingsproces integreerden (W.R.42), dat, in de (Milezische) filosofie plaats greep. Ook binnen de Egyptische wijsheid werd, aan de sociaal minderen (b.v. een 'gewone meid' (W.R. 18)) een spreekrecht toegekend.

Weliswaar evolueert, na Homeros, wanneer de polis opkomt, de agora: het volk (de vrijen) van de stadsstaat krijgt, op zijn beurt, een agora, volksvergadering. Daar heerst hetzelfde recht van vrijuit spreken.

J. -P. Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs, I, 177, schrijft dit toe aan "een proces van ontheiliging en rationalisering van het sociale leven" (zoals hij dat verwoordt). In feite is de ontwijde en rationelere polisagora slechts de

verdere uitwerking van het themisrecht.

WR68

(3) *De goddelijke boodschapper.*

Bibl. steekpr.: *W.B. Kristensen, Verzamelde bijdragen tot kennis v.d. antieke godsd.*, A'm, 1947, 125/148 (*De goddelijke heraut en het woord van God*).

Het hoofdstuk is een kleine verhandeling over de gewijde welsprekendheid (kerugmatiek), zoals de archaïsche cultuur dit kende, in de Oudheid.

a. *De god Hermes*

De god Hermes (ook: Hermeias), de zoon van Zeus en Maia, is de middelaar tussen de andere wereld en deze wereld. Niet als een gewoon berichtgever, alleen

1. Hij is psuchopompos, zielengeleider, in de twee richtingen: hij geleidt de zielen naar de onderwereld en geleidt ze er ook uit, naar deze wereld toe.

2. Hij toont, in die functie (W.R.9), dat hij meer is - dan dat: hij is de bemiddelaar van 'leven' (W.R. 12; 22; 23; 32; 48; 50), het 'leven', eigen aan de godheden uit de 'andere' wereld afkomstig,-- dit tussen deze en die andere wereld: hij bemiddelt dit 'leven' naar onze, aardse wereld toe.-- In die brede functie, geleidt hij o.m. de Charites, de gunstgodinnen, de zegenbrengsters, uit de 'grot' (d.i. het zinnebeeld zowel als de tegenwoordigstelling van de onderwereld), om de zegen (d.i. het 'leven' in zijn gelukte vorm) onder de mensen te brengen.

In diezelfde functie, b.v., heet hij 'fut.almios', verwekkende (W.R.40: genesisch) god (veroorzaker van 'leven'), die het plantenleven verwekt. -

Ziedaar twee functies (deelfuncties), met die van psuchopompos, zielengeleider, drie, eigen aan de angelos, de boodschapper (heraut).

3. In die brede, eigenlijke functie, is Hermes ook 'logios', welbespraakt, welsprekend, -- meteen ook, welredenerend, vakkundig.

In *Homeros*, II.,2: 370, hebben wij daar een applicatief model van. Agamemnon (W.R. 66) roept Nestor, de vorst van Pulos, na diens rede (om de strijd niet op te geven), toe:"Ja, waarlijk! Opnieuw overwint gij, door uw welsprekendheid ('agorei'), de zonen der Achaiërs. Beschikte ik toch maar over tien zulke raadslieden ('sumfradmones') als gij, dan zou de stad van vorst Priamos (= Troie; W.R. 33) wel snel het hoofd buigen (...).

Wat juist betekent 'welsprekendheid' - hier (W.R. 58: taalevolutie) -? "Welsprekendheid is

(1) goede raadgeving, in antieke zin,

(2) raadgeving, die zich opdringt en zich, bij de toehoorders, als nieuwe kracht openbaart". (Kristensen, o.c.,142).

WR69

M.a.w.: zij is catharsis, reiniging, d.i. mededeling van godgegeven leven en, meteen, van dit zuivering (hier: van de ontmoediging, voor de muren van Troie) (W.R.47). Het reinigingsmiddel is, hier, het gesproken woord, de uitgesproken idee inbegrepen. Kristensen duidt juist:"De welsprekendheid van tien zulke raadslieden als Nestor zou de Achaiërs tienvoudige kracht (*opm.* 'mana') geven en b.v. de val van Troie verzekeren". (O.c., 142).

Welnu, Hermes bezat de 'gave' van dit type van krachtwoord ('toverwoord'). Hesiodos, Theog., 938, heet hem 'de boodschapper der godheden'. Algemeen zag men in hem het prototype (idee, om Platonisch te spreken) van de menselijke boodschappers. Zo van de sprekers.

b. *De staf der boodschappers (sprekers).*

De antiek-Griekse welsprekendheid had een zinnebeeld, dat, in het epos, in de beeldende kunst, doorkomt: de scepter, de boodschappersstaf. Volgens het epos (W.R. 67: de scepter van Zeus), krijgt iedere spreker - ook de koning: wanneer hij, in de volksvergadering, het woord voert, de scepter van de heraut in de hand. Ook de rechter, bij de rechtspraak, krijgt dezelfde scepter.

In de afbeeldingen, nu, draagt Hermes, steevast, dezelfde scepter.

(1) De antieke Grieken kennen drie termen: kèruk(e)ion, de staf, die in twee samengebogen of doorheen gevlochten takken uitloopt; -- rhabdos, de korte boomtak; skèptron, de gewone staf. Hermes is de typische drager van alle drie.

(2) Volgens het epos is de staf, de boodschapperstaf, het attribuut van vorsten, rechters: allen hebben hem van Hermes ontvangen. Cfr. Kristensen, o.c., 143.

c. *De volksvergadering*.

Koningen, rechters, - herauten, in de agora, spreken, terwijl zij de staf dragen. Hun 'wel'sprekendheid', reinigend (kathartisch), was stichtend, scheppend: zij verkondigen (kèrugma) en, meteen, verwerkelijken de godgegeven wetten, instellingen.

Dit is wat 'Themis', 'themiston', 'themiton' (Lat.: fas, onderscheiden van ius of lex, die louter mensenwerk waren, -- zoals, in het Grieks, 'nomos'

(menselijke wet, gebruik) is. Dit recht was van Themis, de aardgodin (W.R. 39: Gaia; 66), nog meer dan van de (latere) Zeus afkomstig. Cf. W.R. 66: twee lagen in het recht).

De scepter en 'themistes' (Homeros, II, 9: 99) horen samen, in de agora, de volksvergadering.

WR70

Opgemerkt zij:
(1) dat de antieke Grieken zich van het demonistisch karakter, ook van het gesproken woord in de sacrale zin, bewust waren (W.R.12; 68);

(2) dat ook de Bijbel dit type van gewijd of sacraal woord kent; cfr. *A. Bertholet, Die Religion des Alten Testaments,* Tübingen, 1932, 1/9 (Dynamistisches); -- zo zegt Psalm 33: 9: "(Jahweh) sprak en het geschiedde; Hij gebood en het was er". Het Nieuwe Testament zet deze idee voort.

Opgemerkt zij, ook, dat Herodotos, *Hist., 8:11,* spreekt van een godin Peitho, de welsprekende, als van de godin van de welsprekendheid. Dit gelijkt op de Muzen (W.R.38: inspiratie), op Themis en Dikè (W.R. 66): ook zij inspireren, begeleidend, reinigend, levenstichtend.
Tot daar de religieuze traditie, waarin Thales stond en die zijn achtergrond vormt.

d. *De retorische wijsheid.*
(1) Thales heeft ons geen deelfysiek, 'retoriek' geheten (W.R. 43 (vakken); 54 (onderdelen van de fysiek); 62) achtergelaten. Maar hij heeft 'welsprekendheid' beoefend. Deze ligt in zijn economische (W.R.64) en politische (W.R.65) wijsheid opgesloten.

(2) Wij hebben Thales leren kennen als een echt denker. Een fusikos, natuurfilosoof. Wij kruipen, nu, in zijn huid (identitieve of comprehensieve methode), op grond van wat wij, nu, van hem weten. Wij beantwoorden, zo, de vraag: welke deelfysiek en, meteen, welke eigen theoria ligt in Thales' welsprekendheid opgesloten, zonder dat zij, daarom, uitdrukkelijk verwoord werd?

Zodoende werken wij de idee 'theoria' (W.R.41v.: algemene idee; 46: algemeen - fysische idee (transcendenteel); 55v. wiskundige idee; 60: causale idee (ab- en inductief); 63: positieve idee), weer eens, verder uit

Theoria, doorgronding, is, doorheen waarneembare gegevens (empeiria), het zichtbare, doorstoten tot het onzichtbare, via redenering (logismos).

De vraag rijst welke gegevens, in de welsprekendheid, het zichtbare vertegenwoordigen en welke onzichtbare 'archai', denkelementen, het doel uitmaken.

(A) ***Economische retoriek***

Thales leent alle oliepersen en leent ze door, later, aan de door hem opgedrongen prijs. Hij heeft de bezitters ervan moeten overreden zo dat hij, met hen, tot verstandhouding kwam, in de vorm van uitlenen van hunnentwege.

WR71

Of: hij koopt, in zijn vaderstad, de ganse olijvenoogst op. Hij heeft de olijfkwekers moeten overreden zo dat hij, met hen, tot verstandhouding kwam omtrent de prijs.

a. Het onzichtbare, voor beide partijen, is het snijpunt, waar beiden tegelijk eigen voordeel (prijs) 'zien'. Dit drukt zich in de, om te beginnen, onzichtbare prijs, waaromtrent overeenkomst (verstandhouding) moet bereikt worden.

Dit behelst onderhandeling, totdat het punt bereikt wordt, waar beiden 'tevreden' zijn kunnen, op dat ogenblik wordt zichtbaar wat, van de aanvang af, gezocht werd.

In antiek-Griekse taal, heet die onderhandeling 'historia', onderzoek (W.R.40), dat, hier, gezamenlijk gebeurt. Daarbij wordt geredeneerd (logismos): ieder der partijen tracht de juiste bedoeling van de andere te doorgronden.

b.1. Wat, hier, opvalt, in vergelijking net de vroegere vormen van doorgronding - denk aan de oorzaak (archè) van de Nijloverstroming of aan de 'oorzaak' (archè) van de totale (transcendentele) fusis (het oerstofwater) e.d.m.; of aan het meetmodel in de meting van de hoogte of de te meten (vinden) hoogte, dat het gezochte (onzichtbare) sterk in de medemens aanwezig is.

De theoria, hier, is, doorheen de zichtbare gegevens van de medemens (wat hij zegt, wat hij aan persen of olijven bezit en toont, enz.), het onzichtbare in hem (zijn verkoop - of uitleen- bedoelingen of - mogelijkheden; zijn gewenste prijs; zijn nood) doorgronden: - En wel zo dat hij aan de wensen van Thales tegemoet komt. Zijn al of niet gemakkelijke overreedbaarheid b.v. is, lang niet van meet af aan, zichtbaar; wel integendeel.

b.2. Meer nog: die medemens wordt gesitueerd in het fenomeen 'markt' en wel vrije markt. Nu, de markt 'doorzien' (doorgronding) is, doorheen een aantal

zichtbare gegevens, iets sterk onzichtbaars opmerken, als waarnemer van die markt. Het hele economische systeem, immers, werkt, tot in die individuele beslissingen, door.

Besluit: Minstens twee deelfysieken - de medemens als economische partner, de markt op zich, waarin zich economische handelingen situeren, zijn het eigen object - samen met de verstandhouding m.b.t. die twee componenten - maken, samen, de economische retoriek uit. De medemens, de markt, -- de verstandhouding, -- ziedaar twee, drie stukjes fusis, natuur. En positief bekeken (W.R.63: positieve methode).

WR72

(B) ***Politische retoriek***

Weerom: Thales raadt de Twaalf Ionische steden een verbond aan, te midden van een situatie, waarin, Kroisos, de Lydische vorst, ze bedreigt. Dit behelst dat hij een aantal medemensen heeft moeten overreden zo dat hij, met hen, tot verstandhouding kon komen inzake internationale politiek.

1.Men ziet de duidelijke analogie met de economische verstandhoudings-handelingen.

(1) De medemens,

(2) verstandhouding, -- ja, maar, nu, i.p.v. de vrijemarkt-economie, de politieke situatie, binnen de Twaalf Steden en erbuiten, vooral m.b.t. Lydië. De politieke situatie is een deel van de natuur. De analyse ervan leidt tot een nieuwe deelfysiek. De twaalf stadsstaten zijn een deel van de natuur, object van een deelfysiek.

M.a.w.: Het eigen object verschilt van de hierboven ontmoete deelfysieken (en van dat van de totale of transcendentele fysiek). Het onderzoek wordt door het object mee bepaald.

2.a. De theoria, die, doorheen de zichtbare gegevens (= het gerucht dat Kroisos dreigt; de gesprekken, de behandeling in de agora (volksvergadering); misschien de militaire voorbereidingen van Kroisos e.d.m.), al redenerend, tracht door te dringen tot de onzichtbare gegevens (de ware bedoeling van Kroisos, de ware instelling van de Twaalf Steden, -- de invloeden, die op beide instanties inwerken, enz.), is dan ook niet helemaal dezelfde als in de vorige gevallen. Al is er sterke analogie.

2.b. Vooral 'ta koina' (W.R. 65), het algemeen, publiek of openbaar maakt dat politische deelfysiek van alle andere, hierboven, verschilt. Zoals het private welzijn (uitdrukbaar in de leen- of verkoopprijs), in economische handelingen, een hoofdrol speelde, zo speelt het publieke welzijn, in politische aangelegenheden, een beslissende rol. Want iedereen, op de hem eigen wijze,

zoekt welzijn, privaat, publiek. Dat welzijn is een zeer eigen stukje natuur, object van een eigen deelfysiek.

Besluit: Medemens, in polis- en internationaal verband, gericht op algemeen welzijn, -- samen met de verstandhouding, die gezocht wordt, -- ziedaar de twee, drie onderdelen van de fusis, object van de politische retoriek. En wel positief uitgewerkt (W.R.63: positieve methode).

Besluit.
(1) Economie, politiek zijn deelfysieken, waarin de mens centraal staat.
(2) De retoriek, erin verweven, stelt hem nog meer centraal: zij is menswetenschap in de tweede graad.

WR73

2.B.3.-- *De sacrale wijsheid.*
Bibl. steekpr.: *W. Jaeger, Humanism and Theology*, Marquette Un. Pr.,1943 (Fr.: *Humanisme et théologie*, Paris, 1950.

De idee 'theologie'.
M. Terentius Varro, Rerum humanarum et divinarum antiquitates, 2, geeft ons een drieledig idee van 'theologie' of godgeleerdheid. Marcus Terentius Varro (-116/-27) is een encyclopedisch schrijver, aangehaald door *S. Augustinus van Tagaste* (+354/ +430), *De civitate Dei*, 4: 27; 6: 5.

a. De mythische theologie beschrijft de godheid d.m.v. mythen; de dichters vooral beoefenen dit type.

b. De politische (W.R. 65) theologie geeft de godheid weer, zoals de publieke, officiële religie, met haar instellingen en eredienst, ze laat zien. Het volk beoefent deze vooral.

c. De fysische theologie geeft de godheid weer, voor zover de natuur (daarvandaan theologia naturalis (vgl. W.R. 41 (historia naturalis; 57) de godheid als onderdeel heeft.
M.a.w.: de natuurlijke theologie is een deelfysiek (W.R. 43; 54; 62). Cfr W. Jaeger, o.c., 8s.; 206.

De Kristenen, o.m. bij monde van S. Augustinus, zullen deze drieledigheid aanvullen met de theologia supernaturalis, de bovennatuurlijke theologie, zoals zij uit de Bijbelse openbaring tevoorschijn komt.

Terloops gezegd: de term 'theologia' werd, pas, ingevoerd door Platon van Athene, Rep, 2: 379a.

De voorsocratiekers (o.m. de Mileziërs): natuurfilosofen of natuurlijke theologen?

De XIX- d'eeuwse filosofiehistorici zijn, terzake verdeeld, volgens de hun eigen vooropstellingen.

(1) Ed. Zeller, Hegeliaan, en zijn school houden zich aan de traditie van Platon, Aristoteles: de ideeëngeschiedenis interesseert hen, op de eerste plaats; zij situeren b.v. de Mileziërs bij de natuurfilosofen, maar letten op de transcendentele en, zelfs, theologische zijde ervan.

(2) John Burnet en Theodor Gomperz, beiden sciëntistisch georiënteerd (positivistisch (W.R.2)), mijden al wat 'metafysisch' (niet-experimenteel toegankelijk) is en zien in b.v. de Mileziërs het aspect positieve vakwetenschap (W.R.62), ja, het aspect secularisering (W.R.54: seculaire w.), met uitbanning van het transcendentele en het theologische, dat als 'metafysiek' (in de pejoratieve betekenis van 'hersenschimmige ideeënleer') afgedaan wordt.

WR74

Zij zien in hen de eerste 'vakwetenschappers' in de positivistisch-moderne zin van de verklaring van de fenomenen. van de (grof)stoffellijke wereld, dit, d.m.v. 'rationele' systematisering van de causaliteit (W.R. 62v.). Iets dat klopt, maar onvolledig is.

W. Jaeger, o.c., 78ss., zegt dat de 'fysische' archè (W.R. 44/46) - bij Thales b.v.; - het oerstofwater, wel een 'fysische werkelijkheid' was, maar, tegelijk, goddelijk zowel naar eisen wezensaard ('natuur', wezen) als naar rangorde.

Dit zien wij daaraan dat het oerstofwater, als grond van de zijnden,
(1) harmologisch, ordestichtend, en
(2) stuurkundig, doelrichtend, is, net als de godheden: gold Zeus - met zijn vele godheden - niet als ordestichter en als bestuurder (doelrichter) van alle zijnden? Ga na, b.v., waar hij, inzake recht, tussenkomt: W.R.74 (Hesiodische rechtsidee); 67 (Homerisch: Athene's optreden); 68/70 (Homerisch: Hermes' optreden en 'functie'). Duidelijker nog: W.R. 39: het oerkoppel als model van de latere grond van alle zijnden (W.R.46: conform)! Burnet en Gomperz kunnen dit niet loochenen, -- althans cultuurhistorisch.

Het is, dan, ook natuurlijk dat *S. Augustinus, De civ. Dei*, 8:2, de fysische wijsgeren - o.m. Thales - "aan het hoofd van de Griekse wijsgerige theologen" situeert. Met als bewijs:
(1) de fysiekers kennen aan hun grond van alle zijnden als predicaten toe: oneindig, eeuwig voorzienig m.b.t. alle zijnden, alomtegenwoordig; welnu, juist deze kenmerken schrijven de latere theologen, ook de bovennatuurlijke of Bijbels-christelijke, toe aan god, de onstoffelijke;

(2) de kritiek op de mythische theologie, vooral inzake haar demonisme (W.R.12; 68; 70), van de fysische theologen werd door de latere theologen, vooral de bovennatuurlijk-Bijbelse, overgenomen.

Besluit: zij zijn - ook, niet alleen - vakwetenschappers en theologen, - tegelijkertijd.

De eigen retoriek der fysiekers.

J.-P. Vernant, Mythe et pensée, II, 121 zegt dat zij, door drie kenmerken, van de sjamenen (magische genezers; iatromanteis) en de streng religieuze figuren verschillen:

a. sacrale geheimen publiceren zij;

b. een voorrecht, van sacrale aard, breiden zij uit tot een open groep (i.p.v. een geslotene);

c. verkondiging van inzichten aan het brede publiek, - inzichten, die, te voren (b.v. in de mysteriereligies) streng voorbehouden waren aan ingewijden.

M.a.w.: verstandhouding met de publieke opinie, d.m.v. open bespreking.

WR75

Opm.-- Dat de bovennatuurlijke, Bijbels geïnspireerde theologie de natuur der fysiekers in haar systeem heeft geïntegreerd, blijkt vooral uit de Oosters-Christelijke mentaliteit:

"Het (menswordings)mysterie, (dat) van in het begin (voorzien was), wordt, heden, onthuld. De Zoon van God (de Vader) wordt het kind van een mens. Dit, om, terwijl Hij aan onze schamelheid deelneemt, ons zijn heerlijkheid mee te delen.

Ooit werd Adam bedrogen: ofschoon hij het begeerde, toch werd hij niet een 'god'. God (de Zoon), echter, wordt mens opdat Hij 'Adam' (het mensengeslacht) tot 'god' make.

Jubelen van vreugde moet de schepping; de natuur behoort, in koor, te dansen, aangezien de aartsengel (Gabriël), in diepe eerbied, aan de Maagd (Maria) verschijnt en haar het 'Wees gegroet' toespreekt, dat de droefheid (sedert de zondeval) opheft. -- Gij, die, uit diep medelijden, onze God, in een mensenkleed verschenen zijt, U zij eer". (*K.Kirchhoff, Ueber dich freut sich der Erdkreis (Marienhymnen der byzantinischen Kirche*), Münster (Wf.), 1940, 163f.).

Of nog: "Onze zieke (menselijke) natuur, Heer, hebt Gij genezen: in de Maagd hebt Gij haar, als het doeltreffendste middel, ter genezing, Uw vlekkeloze Godheid bijgebracht". (O.c.,55).

Esthetisch: “De natuurlijke schoonheid hebt gij in nog groter schoonheid laten zien, doordat Gij de armzalige mensheid, waarin de Godheid zich hulde, liet uitstralen. Wij prijzen, veelgeprezen Maagd, uw Kind en verheffen Het in alle eeuwen”. (o .c.,57).

Men ziet het: ofwel de totale natuur (= schepping) ofwel de menselijke (deel)natuur, resp. de menselijk-vrouwelijke schoonheid, als natuurlijk fenomeen, worden betrokken in de bovennatuurlijke orde.-- De fysiekers hebben, ons, een blijvende erfenis geschonken (W.R. 4; 52 (Perennis philosophia).

De drieledigheid ‘natuurlijk/ buitennatuurlijk/ bovennatuurlijk!

Bibl. steekpr.: *J. Rivière, Surnaturel*, in: *Dict. prat.d. conn. relig.*, Paris, 1928, 6: 506/510.

Dit Scholastisch-Kerkelijk taalgebruik laat zich, als volgt, verstaan.

(1) Is ‘natuurlijk’ al wat beantwoordt aan de mogelijkheden van een wezen; gevolg: zodra het bestaat, is het (door de Schepper) begaafd met al het ‘natuurlijke’.

(2) Is ‘bovennatuurlijk’ al wat, van godswege, rechtstreeks, het natuurlijke te boven gaat: dit behelst,

a/ iets dat toegevoegd is, o.g.v. goddelijke vrijgevigheid;

b/ iets dat hoger is en de natuur zowel reinigt (W.R. 46/48; vrl. 48: doopsel) als, naar peil, verheft: het klassieke woord, daarvoor, is genade.

WR76

De theologische spreuk, daaromtrent, is duidelijk: gratia supponit, sanat et perficit naturam (de genade veronderstelt, reinigt en verheft de natuur). Men zou net zo goed kunnen zeggen: de bovennatuur veronderstelt, reinigt en verheft de natuur. ‘Genade’ zegt de goddelijke vrijgevigheid uit; ‘bovennatuur’ zegt de reiniging, resp. peilverheffing uit.

Het buitennatuurlijke (de buitennatuur).

In de Latijns-Kerkelijke taal klinkt het ‘praeternaturale’, -- streng onderscheiden van ofschoon zakelijk, meermaals, verweven met het bovennatuurlijke. Het buitennatuurlijke blijft binnen de grenzen van de natuur, maar wijst op het paranormale (d.i. wat noch abnormaal noch normaal is).

De antieke volkeren - de Grieken, vooral - heten het buitennatuurlijke, meestal, het ‘goddelijke’: heet ‘goddelijk’ wat, ofschoon binnen de mogelijkheden van de natuur (fusis) blijvend, toch ongewoon, van hoger peil,

is t.o.v. de doorsnee-verrichtingen van de natuur.

J. Rivière, a.c., 507, geeft, daarvan, twee applicatieve modellen.

(a) Wat de menselijke natuur betreft is de onsterfelijkheid, begeerd object, maar onbereikbaar (voorlopig), binnen de normale grenzen der natuur, maar, in beginsel, bereikbaar in paranormale omstandigheden.

Men herinnere zich hoe alle antieken

(1) de mens, op aarde, als 'sterveling' bestempelen, -- men zou kunnen zeggen 'etiketteren' (want het woord duidt ellende aan),

(2) de echte godheden - goden, godinnen - als 'onsterfelijke godheden' vereren.

(b) "De mirakels - aldus, letterlijk, J. Rivière - behoren "pour la plupart" (meestendeels) tot de orde van het buitennatuurlijke". Anders gezegd: de meeste mirakels - wat 'de mensen' als dusdanig aanzien - zijn, dus, binnen de natuur, al zij het de paranormale natuur, volslagen begrijpelijk.

Het is ook daardoor dat wie het paranormale (de buitennatuur, -- in Scholastisch- kerkelijk taal) loochent - zoals de verlichte rationalisten (buiten of binnen de Kerk) -, meteen ook de mirakels - b.v. als 'parabels', als 'mythisch bijgeloof' 'geëtiketteerd'- loochent.

Men spreekt dan, met de Protestants Vrijzinnige theoloog Rudolf Bultmann (1884/1976), de man van de Formgeschichte inzake Bijbelduiding (hermeneutiek), van 'ontmythologisering' .

WR77

Zo b.v. 'demythologiseert' (desacraliseert) Bultmann zowel de maagdelijke geboorte van Jezus als zijn mirakels en zijn verheerlijking in verrijzenis en hemelvaart, alsook in de geestzending op Pinksteren: ofschoon deels buiten-deels bovennatuurlijk geduid door een eeuwenlange Kerkelijke traditie, zijn deze heilsfeiten, voor de Verlicht-rationele Bultmann, strijdig met onze, huidige, o.m., door positieve vakwetenschap bepaalde 'mentaliteit' ('bewustzijn', 'zelfverstaan').

Het buitennatuurlijke in de thaletische 'natuur'

Bibl. steekpr.:

-- *J. Zafiropulo, Empedocle d'Agrigente*, Paris, 1953, vrl. 35/63 (*Le milieu, l'appartenance*);

-- *J.-P. Vernant, Mythe et pensée*, II: 7 (o.c.,95/124: *Du mythe à la raison*);

-- id., *Divination et rationalité*, Paris, 1974, vrl. o.c., 199/263 (de Griekse denkers).

Vernant, Mythe et p., 105, meent de ontwikkeling van de vroeg-Griekse filosofie te kunnen schematiseren als volgt: "Bij de Ioniërs - *opm.:* vanaf Thales - werd het nieuwe positief-vakwetenschappelijke (W.R.62) uitgangspunt, ineens, tot zijn 'absolute' limietstand doorgetrokken, in de idee 'fusis.'

Bij een Parmenides (W.R. 35; 37; -- waarover verder uitvoeriger) wordt het nieuwe verstandelijk-rationele uitgangspunt, tot in zijn 'absolute' limietstand doorgetrokken, in de idee 'zijn, dat onveranderlijk en met zichzelf identisch is'. Het - *opm.:* wat Vernant heet - 'rationele denken' wordt, meteen, uiteengetrokken door deze twee tegenstrijdige uitgangspunten, die, tegelijkertijd, een beslissende breuk met de mythe aftekenen".

Wij zullen zien dat Vernant, met deze krasse uitspraak, de historische werkelijkheid, minstens, gedeeltelijk, geweld aandoet.

1.-- *Het 'animisme' of zielsgeloof bij Thales.*

De antecedenten, bij Homeros.

Erwin Rohde, Psyche (Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen), Tübingen, 1925-10, vrl. 14ff. (Waar steller het heeft over de eredienst t.a.v. de ziel van gestorvenen).

Volgens Rohde is, in Homeros, een oudere religie nog zeer levendig: zij betreft de eer en het meeleven, dat men de zielen van overledenen gunt. Door het plengen van vloeiend bloed, door wijn te plengen, door de lijken van dieren en mensen te verbranden, wordt de 'psuche', de ziel, van iemand, die pas overleden is, 'erquickt, ihr Groll besänftigtt (verkwikt, haar wrok tot rust gebracht). "In ieder geval, wordt die ziel, hierbij, gedacht als nog steeds voor menselijk gebed toegankelijk, ja, als nog steeds verwijlend in de nabijheid van de offers" (O.c.,17).

WR78

1. Zafiropulo, o.c., 40, gaat juist op dat aloud gebruik nader in. In *Odusseia,*11: 74; 12: 13, b.v. - zo merkt Zafiropulo op - geeft de ziel van de overleden Elpènar aan Odusseus de opdracht, met zijn lijk, ook zijn wapenuitrusting te verbranden. In *Ilias,* 6:48, verhaalt *Homeros* hoe Achilleus de vijand, die hij gedood heeft, eert, door, op de brandstapel, met zijn lijk, ook zijn wapenuitrusting te verbranden.

2. Rohde, o.c., 24, geeft, als uitleg van dit eigenaardige gebruik, de overtuiging dat de ziel van het verbrande (lijk, wapens) gebruik kan maken, daarna na de verbranding. Het is alsof alle bezittingen van de overledene nog steeds zijn eigendom blijven.

Zafiropulo valt deze uitleg bij en verklaart, zelfs, nader: "De overtuiging

bestond dat, door de geliefde voorwerpen te verbranden, men er 'de zielen' van vrijmaakte: die 'zielen' zijn een soort half-stoffelijke wolk ('une espèce de nuage semi-matériel'), die erin opgesloten is. Deze 'zielen' zochten', in het hiernamaals, de ziel van hun gewezen meester op, om hem daar, nog steeds, te dienen. (...).

Dat is de reden, waarom Odusseus, wanneer hij ter helle nederdaalt, aan de gestorvenen belooft hun goederen, op de brandstapel, te verbranden". (O.c.,40; Zafiropulo verwijst, m.b.t. dit laatste, naar Rohde, o.c.,49ff. (*Hadesfahrt des Odusseus*)).

Zafiropulo vergeet eraan toe te voegen dat de alouden - om zulks klaarder uit te drukken - ook van zielestof, i.p.v. louter 'ziel' spraken. In alle geval dachten zij 'ziel' zowel als subtiel wezen alsook als subtiele stof (W.R. 49/52: subtiele stof).

Dit taalgebruik vindt men, overigens, ook bij vele andere volkeren (zie cursus Hiëro-analyse:
(1) nederdaling ter helle H.A. 39/ 42;
(2) zielestof: H.A. 43/44; 56; 71; 73; 75). Meteen zien wij hoe belangrijk de idee 'hylisch pluralisme' is met het oog op het juiste cultuurhistorisch begrip van wat hier behandeld wordt.

Zafiropulo, 40s., voegt daaraan toe dat zelfs de klassieke Grieken, van later, aan dat geloof aan ziel en zielestof, aanwezig in alle voorwerpen o.m., vasthielden, behalve de protosofisten (W.R.64: crisis) (Cfr ook o.c., 36; 39). Nostalgisch voegt Zafiropulo eraan toe: "Maar de Protosofisten ontluisterden de natuur, door er de ziel van te loochenen, -- meteen, door er het leven aan te ontnemen."

WR79

"Meteen, eens dat de natuur ontluisterd was, stortte de geestdrift ('enthousiasmos', d.i. door een godheid (theos) geïnspireerd worden, van binnenuit; W.R. 38; 70: muzisch type van enthousiasmos), die het voorgaande tijdvak, in zijn aanloop, had ondersteund, ineen. Door 'de ziel van de zijnden' (l' âme des choses') te loochenen, wierp de sterveling (de mens) zijn godheden ver van zich weg, in een verafgelegen hemel, zo ontoegankelijk. Ziedaar met welke retorische woorden de Verlicht-rationele geest, die Zafiropulo zelf is, de verlicht-rationele ontluistering der natuur, als buitennatuur, beschrijft".

"Thales was de mening toegedaan dat 'pan', het geheel der natuur zowel 'empsuchon'; bezield, als vol daimones is".
Aldus Aêtios van Amida (Mesopotamië; tss. +500 en +600; een arts). Zafiropulo licht toe: "Alles, in de natuur, is levend en bezit een soort psuche,

ziel(estof).

Opm.-- 'Psuchè' betekent, allereerst, adem; daarna: levensadem en, meteen, levensbeginsel, ziel.

'Daimon' betekent godheid, met de nadruk op de onpersoonlijke macht en 'functie' (W.R. 9; 68: Hermes' functie of 'domein'). Na Homeros, vooral, betekent 'daimon' - ook - één type van buitennatuurlijke wezens, gesitueerd tussen de eigenlijke godheden en de heroën (helden).

Opm.- 1. Om Thales' uitspraak op levendige wijze te snappen - 'existentieel', zou men de antiek-Griekse religie moeten kennen.

Bibl. steekpr.:

-- *M. P. Nilsson, La religion populaire dans la Grèce antique*, Paris, 1954;

-- *L. Gernet / A. Boulanger, Le genie grec dans la religion*, Paris, 1932;

-- vooral *Th. Zielinski, La religion de la Grèce antique*, Paris, 1926 (vrl. 12/30: *La divinisation de la nature*).

"Wellicht was de basis, die het diepgaandst is, voor het religieuze aanvoelen van de antieke Griek, de idee van het geheimzinnige leven in de hem omgevende natuur - en niet enkel het leven van die natuur, maar ook het leven van de vergeestelijking en de vergoddelijking ervan". (Th. Zielinski,o. c.,12).

Zielinski gaat verder: "In de geest van een (antiek) Griek, bestond er geen 'dode' natuur: de natuur was heel en al leven, heel en al ziel, heel en al godheid die natuur was vergoddelijkt niet enkel in haar weiden en wouden, in haar bronnen en haar rivieren, doch ook in (...) haar zeeën en (...) haar bergwoestijnen"(ibid.).

WR80

M.P. Nilsson, Les croyances de la Grèce antique, Paris, 1955, 212, zegt: "De oorspronkelijke Griekse religie was er een die uit de natuur is voortgekomen, wier godheden de verschillende natuurfenomenen beheersten, terwijl andere godheden de menselijke activiteiten of instincten als domein hadden".

In zijn *La religion populaire*, 20s., geeft Nilsson daarvan een applicatief model. "Zoals de volkeren van Noord-Europa, 'zagen' de Grieken, in de natuur, behalve mannelijke wezens - kentauren, silenen, saters b.v. -- ook vrouwelijke geesten, -- zo b.v. de nimfen. Het Griekse woord 'numfè', nimf, betekent, eenvoudig weg, 'jonge vrouw'.

In tegenstelling tot de mannelijke daimones worden de nimfen steeds in

zuiver menselijke gedaante voorgesteld. Zij zijn mooi. Zij houden van dansen. Zij zijn welwillend, maar zij kunnen ook, geprikkeld en dreigend zijn (W.R.11: demonisme). Zo zegt men, indien iemand krankzinnig wordt, dat hij 'numfo lèptos', door de nimfen bezeten is. (...).

Nimfen zijn, vaak, de moeders van mythische helden (W.R. 11; 79). Men treft, bijna overal, de nimfen aan. Zij wonen in de bergen, in koele grotten, in bosjes, in weiden en in de omgeving van bronnen. Er bestaan ook zeenimfen - Nèreïdes - en boomnimfen - dendrodes, druades.

De eredienst der nimfen had plaats op vele plekken, vooral bij bronnen en grotten. Men heeft, in sommige grotten, daarvan de getuigeresten aangetroffen (....). De eredienst, in kwestie, staat in verband met de natuurdaimones en met de dieren. Toch was hij, op de eerste plaats, een vrouweneredienst. (...).

De nimfeneredienst was zeer populair. Mooi en vriendelijk als zij waren, verzinnebeeldden zij bijna alle aangename en welwillende aspecten van de natuur (....). Een grote godin, zeer gelijkend op de nimfen, die haar gezelschap uitmaken, is Artemis, 'de Vrouwe van de wilde dingen'. Zij spookt rond in de bergen en op de weiden. Zij staat in verband met de boomeredienst en met de verering van bronnen en rivieren. Zij beschermt de vrouwen, die bevallen, en waakt over de baby's."

Met Artemis (Diana) en haar nimfen hebben wij een sacraal gegeven dat zeer lang nawerkt: *S. Reinach, Cultes, mythes et religions*, I, Paris, 1922-3, 272/278 (*La religion des Galates*), zegt: "Vanaf de vierde tot de vijftiende eeuw (na Chr.), is men de mening toegedaan dat Diana, gelijkgesteld of verbonden met Herodias (-7/-39), de vorstin van de (heksen)sabbat is.

WR81

Vanaf +314 treft men, in de canones (notulen) van een Kerkelijk Concilie, te Ankura (Ancyra, het huidige Ankara) gehouden, wat volgt aan: '(...) Sommige misdadige vrouwen, die te voren, zich tot Satan bekeerd hebben, verleid als zij zijn (W.R. 23/28) door bedrog en verschijningen ('phantasmatibus'), geloven en belijden dat zij, 's nachts, in gezelschap van Diana, de godin der heidenen, of van Herodias, alsook van een ontelbare menigte vrouwen (*opm.*-- 'nimfen'), te paard rijden op sommige dieren (W.R.80: dieren) (...), aan Diana, als aan haar vorstin ('dominae'), gehoorzamen en, in de loop van bepaalde nachten, tot haar dienst opgeroepen worden".

Wij halen dit cultuurfenomeen aan om erop te wijzen hoe grondig, tot in het onderbewustzijn toe, de antieke religie, in deze vorm vooral, ingrijpt en nawerkt, tot diep in ons Bijbels-Kerkelijk tijdvak. Daaruit kunnen wij aanvoelen hoe diepgaand de natuur, in haar buitennatuurlijke sfeer, indertijd,

in de dagen van de Mileziërs, moet beïndrukt hebben. Pas tegen die achtergrond wordt het zinnetje van Thales volkomen begrijpelijk. Cfr Th. Zielinski, o.c.,12/30 (over de vergoddelijking der natuur).

Opm.- 2. Maar er is, zoals Nilsson zei, meer: de menselijke bezigheden en driften,-- ook zij worden door daimones bezield.

Een applicatief model; - *Th. Zielinski*, o.c., 31/48 (*La consecration du travail*), zegt dat alle arbeid bezield werd door daimones, inspirerende godheden, die er haar functie, domein (W.R. 79 (9; 68)) in vonden: jacht, akkerbouw en veeteelt, wijnbouw, -- handel en nijverheid (ambachten),-- dat alles werd gesacraliseerd door 'geestdrift' (W.R.79), gedragenheid door daimones.

Zo ook de intellectuele arbeid. - Cfr Zielinski, o.c.,45/48. "De godinnen van de geestesarbeid zijn (...) de dochters van de bergen, de nimfen .(...). als inspirantes van de dichters, hadden dezen haar oude naam bewaard 'mousai' muzen, -- woord dat verwant is met het Latijnse woord voor 'berg', 'mons', (*opm.*-- Men denke aan 'montsa', dat tot 'mousa' werd). (...). De Muzen beïnvloedden alle menselijke geestesarbeid. Dermate zelfs dat wie tot geen geestesarbeid in staat was, als 'a.mousos' (muzevreemd, cultuurloos, grof) geëtiketteerd werd. "Mocht het mij nooit als lot overkomen dat ik onder 'amousio', muzevreemden, leef" staat te lezen in een gebed van Euripides van Salamis (-480/-406).

WR82

Het waren, in alle geval, de Muzen - de dochters van Mnèmosunè (Gedenken) die de eerste, aarzelende schreden van het kind, in de lessen van lezen en schrijven, begeleidden. In de klas was een afbeelding van de Muze verplicht: met haar boekrol was zij, in de ogen van het schoolgaand kind, het zinnebeeld van de moeilijke vaardigheid, waarin men het onderwees. Het is, dan ook, niet verwonderlijk dat het kind zijn eerste schoolresultaten aan de Muze wijdde. Ook niet dat het zijn studies aanving met de verbuiging van haar heilige naam: Mouse, Mousas (gen.), Mousai (dat.), Mousan (acc.), in het Grieks; in het Latijn: Musa, Musae (gen.), Musae (dat.), Musam (acc.); dit woord diende tot model van alle woorden van de eerste verbuiging. (...).

In het Christelijk tijdvak, leek deze eer, aan een heidense godin bewezen, natuurlijk, onaanvaardbaar: 'Musa, Mousa' moest de plaats ruimen voor 'mensa' (tafel). (....). Onderwijl, naarmate het kind groter werd en zich meer met geestesarbeid ophield, bleven de Muzen, des te meer, zijn begeleidsters. (...) De dichters richtten hun gebeden, met zorg, tot de Muzen (W.R. 38: Homeros' model). Weliswaar werd, in later tijd, de term 'Muze', te voren levend, tot een 'klassieke getuigerest' (W.R.64; 78v.: Protosofistische crisis). -

Met de Muzen gingen andere stralende godheden gepaard: Apollon, Hermes (W.R. 68/70), Pallas Athene (W.R. 67;74) - deze laatste vereenzelvigden de Romeinen met Minerva. Toch namen de Muzen steeds de voornaamste plaats in.

Ten andere: niet enkel de dichtkunst, ook de muziek (mousikè) erfde de naam der muzen. Muziek, dichtkunst en dans (W.R. 80) maken, samen, de drie muzische kunsten (*opm.:* 'choreia') uit. Deze muzikale vaardigheden - 'muzisch' geheten in de striktere zin - werden onderscheiden van de beeldende ('plastische') kunsten, die uit de ambachten voortkwamen". – Tot daar Zielinski.

Terloops gezegd: de charites, de lichtend-welwillende gunstgodinnen (W.R.68), die blijdschap schiepen, deelden, met de Muzen, in de voorliefde voor de reidans en de erbij horende muziek.

Dat de Muzische religie, hierboven geschetst, ernstig werd opgenomen blijkt o.m., later, uit het feit dat Ptolemaios Soter (= Lagos) (-367/ -2811; generaal van Alexander de Grote; vorst van Egypte -305/-285) de eerste academie voor letterkunde en vakwetenschappen, te Alexandrië stichtte en ze 'mouseion', museum, muzenwoning, doopte.

WR83

Opm. - 3. *Zielinski,* o.c., 49/70 (*Révélation de dieu dans la beauté*), zet uiteen hoe, voor de Griek vooral, de godheid zich in het schone onthult (o.c., 50). Dit is - zegt hij, o.c.,57s., - de ware betekenis van b.v. de Griekse godheidsbeelden.

"Dermate zelfs dat de ernstige en bezonnen Aristoteles vaststelt: "Indien, per toeval, wij, op zekere dag, een mens van het type, waarin de beeldhouwers de godheden uitbeelden, ontmoetten, dan is het onbetwijfelbaar dat wij allen ertoe zouden bereid zijn voor hem een buiging uit te voeren en hem een eredienst te brengen, alsof het om een hoger wezen ging": (o.c., 57s.).

Opm.- 4. *Zielinski*, o.c.,71/94 (*La consécration du milieu social*), wijdt uit over de bezieling (geestdrift, inspiratie) door godheden (daimones) van alle maatschappelijke vormen, te beginnen met het gezin. -- Tot daar wat de cultuurhistorische situering (hier: inzake religie) ons leert omtrent het zinnetje van Thales, dat de arts Aëtios ons bewaard heeft. --

Herlees, III nu, W.R.38 (*mnemosune en de muzen*): 38v. (oorsprongs- of gen(n)etisch denken der Muzen: W.R.3): 42 (ontvoogdingsproces en Muzen) (W.R.67); 43 (transcendentele omvang v.h. muzische denken).

Opm.- 5. *W. Den Boer, De godsdienst van de Grieken,* Den Haag, 1965, 56/62 (Delphi en de wet), heeft het over de enorme invloed van het Delfische orakel, dat universeel geraadpleegd werd, ook door 'intellectuelen:

"De Griekse overlevering kent, bij Pindaros van Kunos Kefalai (letterlijk: honds-koppen, -- heuvels in Boiotië) (-518/-438), de grote lierdichter, een groep van zeven wijzen (W.R. 53 (de ethiekers)), die een door een god geschonken kennis bezitten". (O.c.,57). Welnu, onder die zeven wijzen, wordt onze fysieker Thales vernoemd.

Meer nog: "De beroemde zeven wijzen wijden, bij Platon van Athene (-427/-347), hun wijsheid aan Apollon (W.R. 82) (*opm.:* Apollon is de muzische god van Delfoi, in fokis, -- heden: Kastri), al gaat hun kennis van de mens zelf uit en al krijgt zij de goddelijke sanctie door aangebracht te worden op de tempel". (Ibid.).

M.a.w.: net zoals voor Mnèmosunè met haar Muzen, zo ook voor Apollon (en de Puthia, pythia, de slangenvrouw, die zijn tolk was), is de eigen, autonome geestesarbeid een hindernis. Wel integendeel.

WR84

Opm. *Kurt Leese, Recht und Grenze der natürlichen Religion,* Zürich, 1954, 305, zegt: "de natuur, als bemiddelaarster van goddelijke openbaring, herontdekt te hebben, is (...) het religieuze charisma (opm.: bijzondere begaafdheid) van de - uitgerekend door theologen (*opm.:* van verlicht - rationalistische mentaliteit, natuurlijk) zo vijandig beoordeelde - romantiek".

Zonder commentaar, tenzij dit: W.R.78v., hebben wij Zafiropulo's oordeel gekozen over de ontluistering der natuur, als buitennatuur, in haar geheel. Na wat wij over de menselijke natuur, als door uitgerekend die buitennatuur beïnvloede werkelijkheid, vernomen hebben, kunnen wij de ontluistering ervan door het Verlichte Rationalisme, enigszins, meten. Men herleze, weerom, W.R.64, waar (o.m. het van zijn buitennatuur ontdane 'recht' (indien men die dierlijkheidsethiek nog met de naam 'ethiek' mag aanduiden), heel even, ter sprake komt.

Twee applicatieve thaletische modellen.

(1) Aristoteles, *De anima* A2: 405a/19, zegt dat Thales zou beweerd hebben dat de magneetsteen een 'psuche' in zich droeg. Waarbij Zafiropulo: "Wat de anorganische materie betreft, leidde Thales de magneetsteenziel af - aldus Aristoteles - uit het feit dat de steen van magnesia (deze is een natuurlijke magneet, bestaande uit Fe3O4 (ijzeroxide) en amber (dat in het Grieks 'èlektron' beet). Deze 'animistische' theorie zal door Platon overgenomen

worden (*Robert Baccou, Histoire de la science grecque,* Paris, 1951, 55). -- Aan de hand van dit applicatief model meet men de primitiviteit van de aanvankelijke Griekse natuurwetenschap:

(2) Zafiropulo, o.c., 37, zegt, verder: "Wat de planten betreft: "ta futa empsucha zoa" (De planten zijn levende wezens, die bezield zijn), aldus Thales. Hij leidde dit of uit het feit dat, indien men de richting van de stengel wijzigt, de planten spontaan (uit zichzelf) deze hernemen (W.R.46: stuurkundige structuur: richting/ afwijking/ herstel).

Weerom: de primitiviteit van de toenmalige natuurwetenschap, die stuurkunde met ziel(estof) en/of met godheid (daimon) verklaart. Ondertussen blijkt dat Thales, nog steeds, leeft in de religieus-verzadigde Grieks-antieke levenssfeer.

Opm.-- Misschien duidt Romeyer-Dherby, a.c., 2491, juist, waar hij de alomaanwezigheid van 'ziel(estof)' opvat als 'een sympathie van alle wezens, die op elkaar reageren en met elkaar overeenstemmen (...). Dezelfde ziel circuleert door de veelheid heen".

WR85

Ondertussen raakt steller aan één der hoofdkenmerken van het animisme. -- Ten bewijze.

(1) *Alain Daniélou, Shiva et Dionysos* (*La religion de la nature et de l' éros*), Paris, 1979, o.m. 17. Steller onderscheidt twee nogal grondig onderscheidbare religietypes: "De ene is gebonden aan de leefwereld van de natuur; de andere aan de ordening van het leven-in-groep van de stad". (O.c.,17). Het eerste - volgens steller, het oudste - type draagt als fundamentele kenmerk wat volgt: "De anorganische wereld, de plantaardige wereld, de dierlijke en menselijke wereld alsook de fijnstoffelijke ('subtil') wereld van de geesten en de godheden bestaan dankzij elkander en voor elkander". (O.c., 15). M.a.w.: ineenbestaan!

(2) *Karl Reinhardt, Kosmos und Sympathie* (*Neue Untersuchungen über Posei-donios* (*opm.:* van Apameia (-135/-51)), München, 1926, vrl. 111ff., zet uiteen hoe, bij een aantal Grieken, alsook b.v. bij Cicero (-106/-43), de grote redenaar, wat men toen, heet te 'sumpatheia' (W.R. 56: taalevolutie), in het Latijn: distantium rerum cognatio (samenhang, verwantschap zelfs, van dingen, die op afstand van elkander bestaan), een basisidee, inzake kosmosopvatting was.

Eén van de toepassingen luidt: dankzij deze 'pneumatische' (W.R.49: lucht; pneuna (adem), d.i. fijnstoffelijkheid) samenhang b.v. begrijpen de 'luchtzielen' (= daimones)

(1) elkander en
(2) de zielen der aardse mensen (o.c. 114f.).

M.a.w.: een verstandhoudingstheorie (w.r.4 (ethologische verstandhoudingsmid-delen); 71v. (Thaletische verstandhouding) ligt, in die transcendentele of, liever, kosmische fijnstoffelijkheid ('pneuma'), in het Nederlands ook wel 'geest' vertaald, opgesloten (o.c.,114f.). Wij zullen hierop nog terugkeren i.v.m. het Pythagoreïsme.

2.-- *Het godsgeloof bij Thales.*

Aristoteles, De anima A5: 411a/7, zegt dat Thales de mening zou toegedaan zijn dat "panta plèrè theon einai" (dat 'alles' (W.R.38 (godinnen, aanwezig bij alles en in het bezit van inzicht in alles); 43 (panta: Homerisch); 79 (pan)) van godheden vervuld is).

Bibl. steekpr.:

-- *M.P. Nilsson, Les croyances rel. d. l. Gr. ant*, 71/78;

-- *W. Jaeger, A la naiss. d.l.theol.,* vrl. 7/16 (*Le concept de 'théologie naturelle'*).

Zie, nu, eerst W.R. 73/74 (de idee 'theologie', natuurfilosofie of natuurlijke theologie; vrl. 75/77 (de triade 'natuur/ buitennatuur/ bovennatuur', als Christelijke stellingname.

WR86

*M.P. Nilsson, Les cr. rel.***,** 71ss., zegt, samengevat, het volgende.

(1) *Er is een Homerische tijd, inzake godsidee.*

(a) De dichter, als bijzonder geïnspireerde, "weet' (W.R.38 (inzicht in alles)), nauwkeurig welke individuele godheid juist in het lot van deze aarde en haar leven tussenkomt.

(b) Daarentegen de gewone 'stervelingen' (die, juist, stervelingen zijn, doordat zij het buitennatuurlijke element van de geïnspireerde missen) 'weten' niet (demonistische onwetendheid, die op 'dom houden' neerkomt; W.R.11v.) welke individuele godheid juist hun (nood)lot bepaalt - of liever: mee bepaalt; W.R.53. Daardoor zijn er twee taaltypes (W.R.56: taalanalytisch bewustzijn) inzake theologie.

Gevolg: wanneer *J.-P. Vernant, Mythe et pensée*, II, 79/94 (*La personne dans la religion*), schrijft: "Les dieux helléniques sont des Puissances, non des personnes" (De Helleense godheden zijn (slechts) (onpersoonlijke) Machten, geen (individuele) personen), dan zegt hij iets dat niet de godheden zelf betreft, maar slechts wat de 'sterveling' (niet de geïnspireerde (= buitennatuurlijk

begaafde)) ervan 'weet'.

(2) ***Na de Homerische tijd,***

Na de Homerische tijd, is er tweespalt tussen de traditiegetrouwe volksreligie (die onze catecheten en theologen, de laatste tijd, herontdekken) en de 'verlicht-rationele religie' van de 'intelligentsia' (= de intellectuelen). Met twee uitersten enerzijds, het type van een Xenofanes van Kolofon (W.R.35), waarover straks meer; anderzijds, het type van de Protosofisten (W.R. 64; 65; 78; 82; 84). Beiden incarneren het zelfs aan het Verlicht-rationele menstype eigen demonisme (tweesnedigheid). Zodat, zelfs, met het licht der trede: men aan de duivelskring van het demonisme niet ontsnapt (W.R.11).

Inderdaad: waar een Xenofanes de godsidee uitzuivert, naar peil verheft (W.R. 46vv.: catharsis; 76: Bijbels), verloedert een type van Protosofisten het reeds demonistische godsbegrip. Het is deze laatste

(a) reeds demonistische en

(b) bovendien 'verlicht-rationele' godsidee die, gewoonlijk, bij onze huidige kritiekers van het Godsbegrip (waaronder de atheïsten koplopers zijn) in omloop is.

W. Jager, o.c., merkt dan ook op dat, algemeen gezien, "alle filosofische stelsels - behalve het sceptische - op een 'theologie' uitlopen. Wij kunnen dit beweren van de platonische, aristotelische, epikoereïsche, stoïsche, neo-pythagoreïsche, neoplatonische 'theologieën". (o.c., 11).

WR87

In die tweeledigheid uit zich, althans gedeeltelijk, de demonistische tweesnedigheid van de 'rede'.

3.-- ***Het mirakelgeloof bij Thales.***

Bibl. steekpr.:

-- *E.R. Dodds, Der Fortschrittsgedanke in der Antike*, Zürich/ München, 1977, 188/239 (*Paranormale Phänomene in der klassischen Antike*);

-- *R. Flacelière, Devins at oracles grecs, Paris*, 1965 (vrl. 103/118: *Divination et philosophie*);

-- *R. Bloch, Les prodiges dans l'antiquité classique* (*Grèce, Etrurie et Rome*), Paris, 1963;

-- *Ph. Vandenberg, De orakels*, A'm/ Bssl, 1980;

-- *H. Klees, Die Eigenaart des griechischen Glaubens an Orakel und Seher*, Stuttgart, s.d.;

-- *H. De Jong, De magie bij de Grieken en de Romeinen,* Haarlem, 1948-2.

(1) R. Bloch, o.c., 36, noteert de Homerische antecedenten. De figuren ('helden') van Homeros vertonen een tweesnedigheid t.o.v. het

buitennatuurlijk fenomeen bij uitstek, de godsspraak of orakel.

(a) De meesten duiden het orakel als een zegen of, althans, als geldig inzake lotsinzicht (W.R.86).

(b) Sommigen, echter, onder wie Hektor, de zoon van Priamos (W.R.33; 68), hooghartig, zijn landgenoot Poludamas, inzake vogelmantiek, in Ilias, 12:230vv., belachelijk maakt, vertonen, reeds, een Verlicht-rationele denktrant. “Gij verlangt van mij dat ik (Hector) gehoorzaam aan vogels, die de vleugels uitstrekken! Ik maak er mij niet ongerust in of zij aan mijn rechterzijde vliegen, naar zonsopgang; ofwel aan mijn linkerzijde, naar de eindeloze duisternis. Het beste voorteken ligt in het feit dat men vecht voor zijn vaderland”.

(2). Flacelière, o.c.,103, vermeldt dat Ploetarchos van Chaironeia (+45/+125; een later Platonieker), in zijn Gastmaal der Zeven Wijzen, vertelt dat Thales blijk gaf van Verlicht-rationele duiding.

“Het gaat over een monster, waarvan een jonge herder beweerde dat het uit een merrie geboren was.

(1) Het bovenlichaam, tot de nek en de armen, was menselijk;

(2) de rest van het lichaam was dat van een paard. Een beetje, zoals de Kentauren van de mythologie.

(a) De mantis, de ziener, Dioklès zag, daarin, ‘een groot wonder’,

(b) Maar Thales deed niets dan lachen, ongelovig als hij erop reageerde”.

WR88

Analyse. -- Bibl. steekpr.: *R. Barber/A. Riches, A Dictionary of fabulous Beasts*, London, 1971 (vrl. 37: Centaurs).

Thales verstaat, blijkbaar het herderverhaaltje in de grofstoffelijke zin. Maar dan nog is het niet uitgesloten dat een ‘monster’ (de veeartsen b.v. stellen er, soms, vast) werkelijk geboren werd. Indien - wij zeggen wel: indien - dit zo was, dan - maar alleen dan - treft Thales een fout tegen zijn eigen onderzoeks- of historia-methode (W.R. 40vv.).

Immers, volgens de (weliswaar pas door Puthagoras van Samos verwoorde) theoria (W.R. 41), behoorde Thales, eerst en vooral, ‘empeiria’ (waarneming, hier in de zin van veri- of falsificatie (W.R.60 (eerst Abductie, dan Inductie); 61: falsificeer-baarheid), te plegen. Wat hij - althans volgens Ploetarchos’ verhaal - niet gedaan heeft.

De theoria zoekt, immers, het onzichtbare, dat, hier, in de ongetoetste bewering van de jonge herder eventjes zichtbaar, maar niet genoeg zichtbaar

wordt. Cfr W.R.41v.

Husserliaans-fenomenologisch: het reine fenomeen moet eerst van al de rest uitgezuiverd worden. Het reine fenomeen was hier, in, beginsel, het grofstoffelijke monster. Dat Thales niet eens gaan 'bekijken' (speculari, bespieden) is.

Dioklès, als mantis, als ziener, duidt, misschien, ook juist. Want zowel gestoorde 'zien(st)ers' (de lijders aan hallucinaties b.v.) als de paranormaal begaafden (W.R.76: normaal, abnormaal, paranormaal) beweren, bij hoog en bij laag, (zo dat men a.h.w. ertoe zou gedwongen worden zelf hetzij het abnormale hetzij het paranormale vermogen te ontwikkelen, indien -indien - men zelf wil toetsen, veri- of falsificeren) dat degelijke monsters wel degelijk ergens waarneembaar zijn.

Wij zeggen: 'ergens waarneembaar'. Want, blijkbaar, indien het bestaat, dan gaat het hier om een eigen, onherleidbaar type van waarneming, dat sedert Carl von Reichenbach (1788/1869) met de naam 'sensitiviteit' wordt aangeduid.

Wij weten het: zowel hallucinaties als 'gezichten' (visioenen (W.R. 81; phantasmata) zijn object van tegenstrijdige beweringen, die pas kunnen beslecht worden, indien men (hetzij naïef-gelovigen hetzij verlicht-rationelen) het zelf kan overdoen, d.m.v. veri- of falsificerende waarneming (inductieve waarneming; W.R.60). Daarmee is de lijst van zowel deelfysieken als van theoria-types (W.R. 70) met één type aan te vullen, nl. de theoria van het buitennatuurlijke (ziel, zielestof:- daimon; godheid).

WR89

Inderdaad, na Thales komen denkers ('theoretikoi'), die, met fijnstoffelijke middelen, één type van waarneming - of, misschien, zelfs alle waarnemingstypes - willen 'verklaren'.

(1) De eerste is Alkmaion van Kroton (-5007-450), een Pythagorizerend arts, die het over een luchtaardige stof heeft, die, bij de waarneming, vooral die van het oog, een rol speelt. Cf. W.R.49; 85.

(2) De tweede is de 'eerste materialist', in de strikte zin' (W.R.52) - als men er het hylisch pluralisme bijneemt nl. Demokritos van Abdera (-460/-370). De 'eidola', - theorie nl. van deze Atomieker zegt dat er, behalve gewone 'atoma', ondeelbare deeltjes, ook "gladde en licht beweeglijke" atomen bestaan, die, op zich, niet waarneembaar zijn, maar in alle waarneembare zijnden aanwezig zijn. Deze soort atomen maken de stof, die de ziel typeert, (W.R.78; -- 49/52) uit. Volgens Demokritos vormen zij, ook, het vuur. Deze zielestof is de grond

(W.R.44;41), d.i. de noodzakelijke en voldoende reden, van **(a***)* de lichaamsbeweging, **(b)** het leven (W.R.50) en (c) zelfs, het denken. Cfr W. Röd, I, 188f.

Doch dit is niet alles. Röd, o.c.,193f., zegt dat Demokritos, daarmee, ook buitennatuurlijke fenomenen, die wij, nu, paranormale fenomenen zouden heten, 'verklaart'. Zo de verschijningen (fantasmata) van godheden, daimones, die, meermaals (zo zegt Red) door - blijkbaar sensitieve - mensen waargenomen worden. Zo ook de dromen, de mantische verschijningen. Zo ook de dichtersbegaafdheid.

Deze theorie werd, later, door de materialistisch getinte Epikouros van Samos (-341/-271) overgenomen.

Zie ook: *J. Brun, Les Présocratiques*, Paris, 1982-3, 120s.; *C. De Vogel, Gr. Philos.*, I, 74 (explanation of telepathic phenomena; the gods explained as eidola; explanation of the evil eye (W.R.53: het boze oog), in het Grieks ook 'baskania' (lotsworp) geheten.

Opm -- *J. Tyciak, MorgenLändsche Mystik*, Düsseldorf,1949, o.m. 41f. zegt dat heel wat XIX-de - en XX-st' eeuwse Russische schrijvers (dichters, romanschrijvers), niet zonder de invloed van het (vooral Duitse) Romantisme (W.R. 84), het buitennatuurlijke, o.m. in het landschap, weergeven.

-- *Sh. Ostrander/L. Schroeder, Parapsychologische ontdekkingen achter het IJzeren Gordijn*, Haarlem, 1972,

-- *H. Gris/ W. dick, nieuwe parapsychologische ontdekkingen achter het ijzeren gordijn*, Haarlem, 1979, laten ons iets analoogs, in sovjet-stijl, zien. Voorwaar het antieke 'wonder' leeft nog.

WR90

Opm. - Tegengesteld aan dit wondergeloof, zo typisch voor de archaïsche cultuur, is wat de zgn. 'demythologisering' der archaïsche cultuur beweert.

Eén applicatief model daarvan. *E. Renan* (1823/1892); *Vie de Jésus*, Paris, 1863-1, 1879-16, vi". (...). De wonderen, verhaald in het Evangelie, waren nooit een werkelijkheid; de Evangeliën zijn niet geschreven met de deelname van de Godheid. Deze twee ontkenningen zijn in ons geval, niet het resultaat van de exegese (bijbelduiding); zij gaan aan de exegese, vooraf. Zij zijn, nl., de vrucht van een ervaring, die nooit gefalsificeerd werd: mirakels zijn van die dingen, die nooit voorvallen. Enkel lichtgelovige lui beelden zich in dat zij er zien. Men kan geen enkel mirakel aanhalen, dat zich voordeed in de aanwezigheid van getuigen, die tot de vaststelling ervan in staat zijn. Geen enkele bijzondere tussenkomst van de Godheid - hetzij bij het opstellen van

een boek hetzij in het verloop van een gebeurtenis, werd ooit bewezen.

(Meer nog): enkel en alleen al door het feit dat men het 'surnaturel' (*opm.:* als man, die in de loop van zijn priesterstudies, onder de invloed van vooral de toenmalige Duits-verlichte Bijbelduiding, zijn geloof verloor, maakt Renan, de sceptieker, zelfs geen onderscheid meer tussen 'buiten- en bovennatuurlijk) aanneemt, bevindt men zich buiten 'la science' (*opm.*- Renan, consequent, heet 'wetenschap' dat type van analyse der feiten dat opzettelijk en a-priori, iedere buiten- of bovennatuurlijke werkelijkheid - zelfs als pure hypothese - uitsluit; wat kenmerkend is voor alle Verlichting in haar areligieuze vorm).

Bij dit alles is Renan eerlijk: hij, persoonlijk, heeft nooit inspiratie (W.R.81: 'inspirantes') of wonder (mirakel) beleefd, van dichtbij: die singuliere afwezigheid veralgemeent hij tot men onmogelijkheid.

In syllogismevorm: "Ik, Renan heb nooit één buiten- of bovennatuurlijk fenomeen beleefd; -- welnu, al wat ik niet, zelf, beleefd heb, bestaat niet zonder meer; -- dus, voor alle buiten- en bovennatuurlijke gegevens geldt dat zij zonder meer niet bestaan".

Dit type van beredeneerd ongeloof blijkt, vanaf de dagen van Homeros (WR 87: Hektor), via die van Thales (ibid.), tot op heden (WR 76: Bultmann, die, in existentiële termen, zegt wat Renan, in vorige eeuw, in positivistische (WR 2; 73) termen, uitzegde), Cfr. W.R. 79 (ontluistering der natuur door de Protosofistiek).

WR 91

Ondertussen is de Verlicht-rationele wereld zelf verdeeld inzake de juist verhouding tussen religie (in de archaïsche zin) en wetenschap. Zo b.v. beweert *J.R. Vernant, Divination et rationalité*, Paris, 1974, dat "waarzeggerij (= mantiek), verve van tegengesteld te zijn aan 'positief' denken (WR 62 (//73; 77)) en beginnende wetenschap, er integendeel, een wezenlijke aanloop toe is'. (cfr o.c.,199/263 (Griekse denkers))

Algemeen besluit inzake thaletische natuurfilosofie.

Wij hebben nu de oudste, gekende filosofie niet enkel in haar zeldzame tekstuele getuigeresten nagegaan; wij hebben ze ook dubbel geduid:

(i) als de aanvang van het huidige denken (gennetische methode: W.R. 3) en

(ii) als gesitueerd in haar eigen cultuurcontext (cultuurhistorische methode: WR 31), Deze dubbele duiding heeft, zelf, een fundament, nl. het organi(cisti)sche denken (W.R. 3). -- Kunnen wij, nu, bepaalde 'definiërende' (de wezenskenmerken uitsprekende) termen toepassen op de Thaletische

denkstijl? -- Ja!

(1) Er is aan (overigens aloude) dialectische kern in aanwezig:
de veelheid van (gebeurlijk tegengestelde) natuuronderdelen (die in deelfysieken ter sprake komen) wordt ééngemaakt in de éne wezensgrond, het vloeiende (= fluïdieke, smijdige).

(2)a. Deze dialectische kern wordt een echte ontologie (WR 38 (muzische grondslag); 43vv. (transcendentele wijsheid)), doordat hij geduid wordt vanuit de zijnden, -- de vroegere, de huidige, de toekomstige.

(2)b. Deze ontologie is, in wezen, een metafysiek, doordat zij de dialectiek van de natuur in de ontologie, d.m.v. theoria (WR 41v.) doorgrondt, 'inzichtelijk' maakt, nl. op haar onzichtbare gronden.

De 'hetareia' in Miletos.

(1) Thales had een 'hetairos', een gezel, (levensgezel, vriend, kameraad), nl. Anaximandros van Miletos, die wat jonger was dan hij (-610/-547). Net als zijn leermeester-vriend, Thales, die een stuk proza (waarschijnlijk een 'periplous' in het Frans - nog steeds, 'périple' (rondvaart (beschrijving)) schreef, heeft *Anaximandros* ons een boek '*Peri fuseos*', De natura, over de natuur, achtergelaten, waarvan juist één fragment is overgebleven, - het oudste filosofisch document, dat wij bezitten.-- Het is tweevoudig van buitengewoon belang. Doch eerst de Nederlandse vertaling.

WR92

Simplikios; Phys. 24:13, zegt daaromtrent dat Anaximandros, de 'diadochos' (opvolger) en 'mathètès' (leerling) van Thales beweerde dat het beginsel ('archè') en bestanddeel ('stoicheion') van de zijnden ('ton onton') is 'to apeiron', het smijdige. (Cfr WR 44; 51).

1. Meteen hebben wij het eerste uiterst verdragende bestanddeel. *M. Müller/A, Helder, Herders kleines philosophisches wörterbuch*, Basel/ Freiburg/ Wien, 1959, 16, licht dit toe. Niet enkel wiskundig (het onbegrensde, zoals b.v. de idee van een uitdijend heelal of het infinitesimaal idee), doch ontologisch (als de naam voor hetgeen oorsprong is voor alle zijnden) is de idee 'smijdig(heid)' fundamenteel in de hele antiek-Griekse wijsbegeerte. "Het gaat om een 'onbegrensdheid', in alle betekenissen van die term. Want de natuur (WR 44) bevat het beginsel van alle mogelijke vormen van het zijn, - versta: alle eindige vormen". (*M. Conche, Anaximandre, in: D. Huisman, dir., Dict.d.Phil.*, Paris. 1984, 61.).

M.a.w.: het smijdige is het vormloze, want vormbare, aanwezig in alle mogelijke vormen, die, gezamenlijk, de natuur uitmaken.

Hier zien wij dat Anaximandros de 'hetairos', de denkgenoot, van Thales was: zijn leermeester nam het 'water' (het vloeiende), in, alle zijnden, als het vormloze, maar vormbare, aanwezig, als denkmodel. Anaximandros doet hetzelfde, maar vindt er een juister benaming voor. Waarom juister? Omdat het 'smijdige', nu, juist geen kwaliteit of kwantiteit aanduidt, maar enkel dat wat zowel kwaliteit als kwantiteit kan worden.

2. Verder geeft Anaximendros analoge goddelijke kenmerken aan zijn 'smijdige': het is ongeworden, onvergankelijk, -- het omvat alle zijnden en stuurt ze (WR 46; 74).

M.a.w. zoals W. Jaeger terecht beweerde: ook de denkgezel Anaximandros is fysisch-theoloog, - niet enkel positief-vakwetenschapper. - Na Anaximandros zullen de (paleo)pythagoreeërs, de platoniekers, de aristoteliekers en, in hun voetspoor, b.v. ook de laatantieke theosofen steeds weer, het smijdige als basisbestanddeel van hun wereldbeeld verwerken.

Tweede zeer belangwekkend bestanddeel van het Anaximandreïsche denken.

Simplikios zegt verder: "Datgene, waaruit de zijnden hun oorsprong -- ('genesis'; WR 39) betrekken, wordt er de ondergang van, zoals noodzakelijk is. Immers, zij stichten recht ('dikè'; WR 66) en uitboeting ten overstaan van elkander, voor het onrecht ('adikia'). Dit volgens de (rechts)orde van de tijd".

WR93

Hermeneutisch is dit fragment een moeilijk iets: wij missen de context, die Anaximandros eraan gaf. Maar er is de cultuurhistorische context (WR 31: 91).

(i) Zo b.v. duidt één der Zeven Wijzen (WR 53; 83), Solon van Athene (-640/-558), gevoelig ouder dan Thales en, zeker dan Anaximandros, de tijd als een rechter. M.a.w.: deze beeldspraak en, meer nog, hypostasiëring (d.i. het verheffen, op hoger peil, van een aards gegeven; WR 76; 86) drukt het feit uit dat - zelfs zonder menselijke tussenkomst. Het verloop der gebeurtenissen zelf (= de tijd), 'mettertijd' onrecht onthult en door recht vervangt.

(ii) *W. Jaeger, à la naiss.*, 42, zegt: het is het weergeven van wat op het gerecht gebeurt. Wanneer twee aangeklaagden onderling elkanders bewering betwisten, dan moet degene die - hetzij d.m.v. geweld hetzij d.m.v. van oneerlijkheid - meer dan dat waarop hij recht heeft, zich toe-eigende, recht "stichten en uitboeting t.o.v. de verontrechte. De reden is 'pleonexia', het feit dat hij meer bezit dan de andere. Vgl. WR 53 (grensoverschrijding).

“Voor de (antieke) Grieken, voor wie rechtvaardigheid identisch is met ‘gelijkheid’, (elk juist evenveel) is deze ‘pleonexia’ (...) het wezen zelf van onrecht”. (W. Jaeger, o.c., 42).

Tot daar het louter juridische (WR 66) - Maar er is, in Anaximandros’ wijsgerige tekst een veralgemening aan het werk: hij heeft het over ‘de zijnden’.

M.a.w.: hier grijpt analogie plaats. In termen van tussenburgerlijk (‘juridisch’) leven spreekt hij over de verhoudingen tussen de zijnden: ook daar heerst dikè, rechtsorde, zoals binnen de polis, tussen haar burgers. Deze vorm van rechtsorde beslist over ontstaan en vergaan der zijnden. “De (antiek-)Griekse taal gebruikt de woorden ‘eu.nomia’ (‘goede verdeling) en ‘kosmos’, (orde(ning)) om het rijk (der gerechtigheid in het politische leven te definiëren. Doch ook het leven der natuur is een ‘kosmos’. Uitgerekend deze ‘kosmische’ (*opm.*: versta: gerechtelijke) zienswijze inzake het heelal begint met Anaximandros’ uitspraak! (W. Jaeger, o.c.,43).

M.a.w.: voor Anaximandros zijn de natuurfenomonen
(i) zinnig (d.i., begrijpelijk; WR 60: intelligibel) en
(ii), meer nog, juridisch zinnig, d.i. aan een strikte rechtsregel onderworpen.

WR94

-- *Hans Kelsen* (1881/1973; de ‘normativist’ inzake recht, van de Weense School), *Die Entstehung des Kausalgesetzes aus dem Vergeltungsprinzip*, in: *Erkenntnis 8* (1939);
-- *W.B. Kristensen, e.a., Antieke en moderns kosmologie*, Arnhem, 1941;
-- *E.W. Beth, Natuurphilosophie*, Gorinchem,1948, vrl., 35vv,

Zij wijzen erop dat de oudste Griekse wijsbegeerte
(1) de mens, allereerst, ziet als een maatschappelijk, beter: ‘politisch’ (tot een polis of stadsstaat behorend) wezen,
(2) de natuur, eveneens, naar dat politisch model ontwerpt: zij is één grote maatschappij (polis), waarin zowel de ‘levenloze’ als de levende (planten, dieren, mensen omvattende) wezens, ‘zijnden’, hun rechtsplaats hebben.

Gevolg: men past ‘juridische’ begrippen toe op natuurfenomenen„Men heeft deze duiding van de natuur- de ‘sociomorfe’ natuurfilosofie of kosmologie geheten.

Beth slaat de nagel op de kop waar hij schrijft: “Deze sociomorfe kosmologie houdt verband met de antieke opvatting, volgens dewelke, overal, in de stoffelijke natuur, een bezielde kracht aanwezig is (hylozoïsme; WR 44; 49; vrl. 50; 66)”. (O.c., 315v,).

Deze alomaanwezige, door de Godheid gestichte kracht ('dunamis'), levenskracht, bevat een ordenende regeling of rechtsregel zo dat, wanneer één der zijnden teveel van de oerstof voor zich neemt, het dit mettertijd, door het verloop der dingen en processen, zal vereffenen.

De oude ethiek der Zeven Wijzen (WR 53v.: drukt dit uit, ethisch:
(1) ken uzelf zo dat
*(***2)a** gij maat houdt en
(2)b niet de grens overschrijdt, Anders uitgedrukt: weet dat gij maar één 'vorm' zijt, tussen de vele 'vormen, die, gezamenlijk, van de ene, alomaanwezige, smijdigheid (vormloze, maar vormbare oerstof) leven, zo dat gij uw maat (inzake smijdigheid, oerstof) niet overschrijdt, tot schade berokkend aan de andere medevormen, binnen de natuur. Dit is de regel(ing) voor het normale, verrechtvaardigbare gedrag der zijnden.

Maar Beth, in navolging van Ralph Waldo Emerson (1803/1882; de medestichter, in de USA, van de beroemde Transcendentalist Club), zegt dat er ook een regel(ing) in de natuur ingebouwd is, die, voor elke afwijking (grensoverschrijding, 'hubris'), een herstel (correctief, terugkoppeling) voorziet. Dat geschiedt in de vereffening (stichting van recht (dikè) en uitboeting, - zegt Anaximandros).

M.a.w.: wij hebben, hier, de oudste cybernetiek (WR 48; 84), of de wet van de immanente sanctie.

WR95

Dit betekent dat men de oudste wijsgerige tekst als volgt kan lezen, cultuurhistorisch getrouw: "De zijnden, betrekken uit de dingen (meervoud), waaruit zij hun ontstaan betrekken, ook hun ondergang, noodzakelijkerwijze. (Wanneer men dit proces ziet, weet dan dat) zij recht stichten en uitboeting, onderling, voor (begaan) onrecht, volgens de rechtsorde van de tijd".

Men kan ook zeggen dat een topologische structuur aan het werk is binnen de sfeer van het smijdige: 'smijdig' is, immers wat vervormbaar is, maar naar 'stof' (oerstof) identisch. Het is alsof de oudste denkers zich de natuur als één omvattende klomp 'oerstof' voorstelden, die én naar binnen (de vele vormen, waaronder ieder van ons b.v.) én naar buiten (het geheel der vele werelden, waarover Anaximandros spreekt) vervormbaar, 'smijdig' is. Juist wanneer die vormen vorm aannemen, is het mogelijk dat zij 'pleon.exia', grensoverschrijding inzake oerstof, plegen ('adikia', onrecht begaan). Daarop reageert, mettertijd, een immanente sanctie (innerlijke, ingebouwde rechtzetting).

Opm.- Eén applicatief model.

G. Daniëls, Religieus-historische studie over Herodotus, Antwerpen/ Nijmegen, 1946, 93v., zegt dat volgens Herodotes van Halikarnassos (-464/-425: de stichter der geschiedschrijving)

(1) in het plantenrijk (de planten, die de andere verdringen),

(2) in het dierenrijk (de roofdieren, die de andere verslinden).

(3) in het mensdom (de landhongerige staten, die de andere opslorpen) grensoverschrijding plaats grijpt, maar, mettertijd, ook 'nivellering' (vereffening).

Men denke - heel even - aan wat onze volksmensen zeggen: "De ene zijn dood is de andere zijn brood!". Men denke aan Thales' praxis: hij leent alle oliepersen op het ogenblik dat hij een rijke olijvenoogst voorziet, of koopt de ganse olijvenoogst op, - om later, alleen, de prijs te bepalen, hij verdringt, verslindt, slorpt op, gezien vanuit het standpunt van de medeburger ('medevorm' binnen de natuur). Overal waar schaarste is, ziet men die wet aan het werk.

En wij weten niet of Thales mettertijd', niet hetzelfde, ter vergelding, heeft ondergaan, al was 't maar vanwege mededingers.

Anaximandros insinueert, met die idee, tevens, een voortdurende strijd om het bestaan (om de vorming van de eigen vorm uit het smijdige, de natuur).-- Men ziet: hij is dialectieker (WR 91).

WR96

(2) Anaximandros had - zo lijkt het - een denkgenoot en leerling, Anaximenes van Miletos (-583/-524). Deze schreef in simpel en sober Ionisch (WR 33), anders dan zijn vriend Anaximandros die dichterlijk proza schreef, een boek, waarvan twee of drie fragmenten overschieten. In -494 wordt Miletos verwoest zo dat de Milesische school elders moest overleven. Daar was het Anaximenes' filosofie, die doorgegeven werd.

Hij beïnvloedde Puthogoras van Samos (-580/-500), de stichter van het Paleopythagoreïsme, -- Melissos van Samos (+/- -444), de leerling van Parmenides, de stichter van de Eleatische school, -- Anaxagoras van Klazomenai (-499/-428), de stichter van de experimentelevakwetenschap, --- Leukippos van Miletos (-49O/...) en Demokritos van Abdera (-460/-370), de atomiekers.

Net zoals Anaximandros duidt hij de fusis, natuur, als een smijdigheid ('apeiron'). Doch hij tracht deze te definiëren, d.i. streng woordelijk te zeggen 'ti esti' (wat dat smijdige is). Welnu, volgens hem, is de natuur, als oerstof begrepen, pneuma (adem) en aër (lucht) (WR 49; 59).

Deze oerstoflucht of - adem is aanwezig in de ons omringende zichtbare natuur, maar ook in de mens en zelfs de godheden, die, eveneens, oerstoflucht zijn. Die oerstoflucht is zo goed als onzichtbaar ('opsei adèlos') en onlichamelijk. In voortdurende beweging. Verdichtend en verdunnend.

Wat juist het smijdige is, is Anaximenes' definitiezorg. Om dit duidelijker te stellen, is er één fragment dat de ideeën microkosmos en macrokosmos invoert. "Zoals onze ziel, luchtoerstof als zij is, ons bijeenhoudt, zo omvat adem en lucht de hele kosmos".

"Er bestaat, dus, zoals bij de Pythagoreeërs, een nauw parallelisme tussen de microkosmos en de macrokosmos'. (*J. Brun, Les présocratiques*, Paris, 1982-3, 24).

Het uitwerksel van de smijdigheid is samenhang ('bijeenhouden', 'omvatten').

Doch, volgens *W. Jaeger, A la naiss.*,43s., is er meer: "Door het smijdige van Anaximandros als 'ziel' te definiëren, bewijst Anaximenes dat hij, blijkbaar, denkt aan mentale (geestes-) fenomenen (...). Hij voelt duidelijk dat de natuur, die goddelijk is, het denkvermogen behelst, noodzakelijk tot het besturen (WR.46) van alles". Immers, aldus Jaeger, 'psyché' ('psuchè'), ziel, betekent - in Homerische zin - de schim van, de overledene in de Hades (onderwereld), - die fijnstoffelijk is.

WR97

Opm.-- Hoe omstreden ook, deze uitspraak (definitie d.m.v. analogie) van Anaximenes is de aanloop naar de idee 'wereld - of heelalziel(estof), (WR 50: hylozoïsme).

Dit behelst geen pantheïsme: men beweert, enkel, dat het heelal, op de ene of andere wijze, d.m.v. zielestof, 'levend' is. Naar men kan dit wel pantheïstisch duiden.

Algemeen besluit inzake de Milezische filosofie.

WR 37 hebben wij de analyse (gen(n)etisch, cultuurhistorisch) ingezet. Het is één lange verdieping geworden. Wij hebben, immers, hier het voetstuk van de Westerse intellectuele verwerking der werkelijkheid. Ofschoon de Milezische denkstijl veel meer is dan wat wij, nu, onder 'natuur' verstaan, toch is een idee in omloop dat het maar natuurfilosofie is.

Om dit aspect ervan af te ronden, een korte bibliografische steekproef.

(i) Wat natuurfilosofie allemaal kan zijn, in de loop van de Westerse

denkgeschiedenis, toont ons *M. Ambacher, Les philosophies de la nature*, Paris, 1974. De ene keer is 'natuurfilosofie' meer de samenvattende duiding van de hele werkelijkheid, zoals zij uit de verzameling der positieve vakwetenschappen tevoorschijn komt (bij natuurkundigen b.v. en bij de positivisten (WR 2; 73; 90)). Zij heet dan beter 'sciëntistiek'. De andere keer is zij echte filosofie, die wat wij natuur heten, tracht te typeren en te situeren in het geheel van het zijn 'ontologische' natuurfilosofie).

(ii) 'Natuur' -- sedert de (Duitse) Romantiek -- kan ook betekenen al wat, in de mens, vooral, naar ook in al wat leeft (planten, dieren),

(1) niet intellectueel - rationeel is (gemoed, -- instinct, levensdrang, -- intuïtief aanvoelen, -- zintuiglijk - lichamelijke waarneming, -- biologische en zielkundige zijde van 'Leven' en 'geschiedenis'),

(2) zo, echter, dat de ons omringende natuur als bemiddelaarster van een godgegeven openbaring opgevat wordt, die juist die niet-intellectuele en niet-rationele zijde in ons aanspreekt.

Cfr K. Leese, Recht und Grenze der naturlichen Religion, Zürich, 1954, een schitterende inleiding daartoe.

(iii) *B. Valette, La nature*, Paris, 1978; -- *Rol. de Miller, Les noces avec la terra, L'isle sur la Sorgue*, 1982, leiden in tot het sterk door de ecologieën ('groene filosofieën') beïnvloede natuurgevoel, zoals het bij een groeiend aantal tijdgenoten leeft.

WR98

1.2.2. Tweede steekproef: Het paleopythagoretsme (98/177)

(-550/-350).

Bibl. steekpr.:

-- *J.-Fr. Mattei, Pythagore,* in *D. Huismen, dir., Dict.d.philosophes*, II, 2160/2168;

-- *O. Willmann, Gesch.d.Idealismus*, I, 266/350 (*Der vorplatonische Idealismus: Pythagoras* u.s.w.);

-- *I. Gobry, Pythagore ou la naissance de la philosophie*, Paris, 1973;

-- *M. Ghyka, Philosophie et mystique du nombre*, Paris, 1878;

-- *O. Becker, Die Aktualität des Pythaoreischen Gedankens*, in: *O. Pöggeler, Hrsg., Hermeneutische Philosophies* München, 1972, 177/200.

Pythagoras,

De Paleopythagoreeërs en de Neopythagoreeërs (98/102).

1.2.2.a. Puthagoras van Samos (98/100)

(in Latijn: Pythagoras) (-580/-500).

Pythagoras zou het onderwijs van Anaximadros van Miletos (WR 91vv.) gevolgd hebben. Rond -530 sticht hij, in de Zuid-Italische stad Kroton (heden: Crotone), de beroemde 'hetaireia', genootschap (WR 91; 96).

Breeddenkend als hij was, weigerde hij noch vreemdelingen (afschaffing van 'xenofobie' of vreemdelingenhaat) noch vrouwen (afschaffing van 'misogynie' of vrouwenhaterij). Het genootschap kende minstens drie trappen van genoot-zijn:

(i) de 'akousmatikoi' of luisterenden;
(ii) de 'mathèmatikoi' of lesgevenden (geleerden);
(iii) 'fusikoi' (WR 37) of natuurdenkers.

Opm.-- Behalve 'uitmuntendheid' (zich willen doen opmerken), inspanning (ascetisch moment), cultiveerden de Paleopythagoreeërs vooral de vriendschap. 'Filia', 'filotès', amicitia, vriendschap, was alle Hellenen 'heilig', maar, in Pythagoras' 'hom.akoeion' (zaal, waar men gezamenlijk luistert), was zij de dagelijkse doorleving van de harmonie, d.i. het mooi ineengevoegd zijn, wat de hoofdidee van het Pythagoreïsme uitmaakt.

Eén beroemd voorbeeld.

Fintias, de vriend van Damon van Surakousai (= Syrakuse (Sicilië)), werd, door de 'turannos' (dwingeland, tiran) van Syrakuse, Dionusios (I of II), ter dood veroordeeld. Maar hij genoot uitstel van terechtstelling. Damon, als vriendenplicht, verving hem, als borg, in de gevangenis, om hem toe te laten al zijn zaken te regelen. Fintias, nipt op tijd, keerde terug, om onmiddellijk terechtgesteld te worden.-- Men zou dit 'naastenliefde' avant la lettre kunnen heten.

Pythagoras' hoofdkenmerken.

W. Röd, Die Phil. d. Antike,1,53, zegt dat Pythagoras "diep in religieuze tradities verworteld" was, o.m. in het Aziatisch sjamanisme (doorheen, waarschijnlijk, het Skutische en Thrakische Noorden).

WR99

"De kernidee van deze godsdienstige wereldbeschouwing was het lemma (vooropstelling) dat een van het lichaam afzonderbare ziel bestaat; en dit drievoudig:

(i) in vervoeringstoestanden ('trancezustände'),
(ii) in de droom,
(iii) in de dood.

De eenzelvigheid van die afzonderbare ziel blijft, onafhankelijk van haar belichaming in een of ander lichaam, bewaard." (O.c.,53).

Onmiddellijk daarop zegt Röd iets dat de grondstructuur van het Pythagoreïsme weergeeft: “Pythagoras verhief (WR 76) deze ideeën op het peil van een wijsgerige leer. Deze had, als centraal geloof, de stelling dat de ziel het ware wezen van de mens (WR 63: menswetenschappelijke wijsheid) uitmaakt.

Daarmee ineen bestaande was de idee dat, uitgerekend door de belichaming, de ziel haar reinheid ziet geschaad worden. Het lichaam - later, zal de materie als dusdanig (*opm.:* en niet enkel het lichaam) zo geduid worden - ging door als rem voor de vrijheid van de geest, als oorzaak van vertroebeling; van diezelfde geest, -- verder, als de grond van het kwaad (…), als iets dat met overwonnen worden. Daaraan ontsprong een reinigingsleer (…)”.

Ofschoon niet door alle kenners aanvaard, toch blijkt, bij grondig nazien, dat het sjamanisme, indien het werkelijk mede het Pythagoreïsme heeft helpen stichten, zeer veel verklaart. Welnu, het is de omvang van de verklaarde feiten, die een lemma (hier: het sjamanisme als medeveroorzakend voor het Pythagoreïsme) verheldert (begrijpelijk maakt), die er de juistheid van bewijst.

Bibl. St.: -- *M. Hermanns, Schamanen, Pseudo-schamanen, Erlöser und Heilbringer,* 3 Tle., Wiesbaden, 1970;

-- *M. Eliade, Le chamanisme et les techniques archaïques de l’ extase*, Paris, 1951, Eliade (1907/1986), de grote godsdienstfenomenoloog, zegt: “de sjamaan is de grote specialist van de menselijke ziel. Alleen hij ‘ziet’ (WR 88: ‘mantis, zien(st)er) de ziel”. (O.c., dus, het sjamanisme, dat wezenlijk in Siberië thuishoort, tot Noord-Hellas (Thrakië) doordrong, dan is het duidelijk dat zowel Orfeus als Pythagoras, beiden, ‘iatromantis’(genezer-ziener) heten. En dit terecht. Welnu, dit tweeledig Helleens woord geeft de tweeledige ‘functie’ (WR 9) én van Orfeus én van Pythagoras weer.

Zoals Eliade en alle kenners zeggen: ‘zien’ en ‘ziende genezen’ is de hoofdrol van de sjamaan/ sjamane.

WR100

Deze tweevoudige functie - ‘zien’ en ‘genezen’ - verklaart én de nadruk op de theoria (WR 41), het ‘doorzien’ van zintuiglijk gegeven zijnden, en de ‘psuch.agogia’, de zieleleiding, die, in het Pythagoreïsme, zelfs het doel van de ‘filo.sofia’ (term, die Pythagoras invoerde) wordt.

Opm. - Volgens Platonieker Xenokrates van Challèdon (leerling van Platon van Athene (-427/-347) en, zelf, leider van de Platonische Academie (-339/-314) heette Pythagoras de ziel (hier, in de breedste zin, begrepen als het verstandelijk-redelijk beginsel (WR 45) “een zich bewegend getal”.

Hiermede valt de tweede basisidee, nevens de sjamanistische 'ziel', nl. 'arithmos', strikt genomen 'ineenvoeging'. Indien wij door 'getal' vertalen, dan ligt dit aan het feit dat, inderdaad, de Pythagoreeërs de harmonia (= ineenvoeging) der zijnden, steeds, aan de hand van een getal analyseerden. Doch, daarover, straks meer.

1.2.2.b. De Paleopthagoreeërs (100/101)

(-525/-350) Zij werden, na een tijd, verdeeld inzake het gezag van 'de meester'(= Pythagoras).

(i) De conservatieven, 'akoesmatiekers', geheten (maar, nu, in de zin van een fractie), hielden zich aan het 'Autos efa' (Hijzelf heeft het gezegd); zij waren, avant la lettre, 'autoritairen',

(ii) Hippasos van Metapontion (-430/-350) voerde een tweeledige vernieuwing in:

a. hij duidde de leer van de meester persoonlijker;

b. hij verbeterde het aristocratiserend politiek denken van Pythagoras in democratiserende zin. Daarom werd hij de leider van de 'mathematiekers' (vakgeleerden), die, daarenboven, het geheimgehouden weten van Pythagoras voor het brede publiek openstelden (WR 74). Zij deden mee aan de retorische ommekeer, ingeluid door de Mileziërs.

Het zijn, vooral, de 'mathematici' die het Pythagoreïsch leergoed hebben uitgewerkt. Kleinias van Taranton (-470/-400) deelde het in tweemaal twee vakken in:

a. 'arithmètike; arithmetica (getalwiskunde),en 'geometria', geometria (ruimtewiskunde), die, samen, 'ta menonta', de onveranderlijke dingen, analyseren;

b. 'harmonikè', harmonica, harmoniek, (muziekleer), en 'astronomia', astronomia, hemellichamenkunde, die, samen, 'ta ekkinèthenta', de bewegende dingen, bestuderen.

Samen zullen, later, deze vier leervakken het 'quadrivium' (het viertallige leervak) geheten worden. Zij worden, mettertijd, verbonden met de inbreng van de latere Protosofistiek (-450/-350), het 'trivium'.

WR101

Men beweert, vooral, in moderne middens, door het progressisme van de Verlicht- rationelen en het evolutionisme beïnvloed, dat de antieken - en o.m. en heel bijzonder de Pythagoreeërs - geen idee van beweging, 'kinesis', motus, verandering (in de heel brede zin), - hadden. Het feit dat een Paleopythagoreeër de leervakken, welbewust, indeelt volgens de 'su.stoichia', tweedeling (systechie), 'onveranderlijk/ beweeglijk', bewijst het tegendeel. Maar wat wel

waar is: de antieken hebben nooit de voor ons tijdvak typische vooruitgangsidee gekoesterd, -- tijdgebonden als zij waren... net zoals wij, overigens.

1.2.2.c. De Neopythagoreeërs (101/182))

(-100/+200).

Deze 'theosofen' geheten Pythagoreeërs zijn maar begrijpelijk binnen het laatantieke kader van wat wij, met *W. Brugger, S.J., Hrsg., Philosophisches Wörterbuch*, Freiburg, 1961-8, 418/422, 'theosofie" heten.

In de Griekse mythologie is een figuur toonbeeldig: Hermes (WR 68/70). En wel als 'psucho.pompos', zielenbegeleider, d.i. als - tussenfiguur tussen deze aarde der levenden en de andere wereld (hier, vooral, de onderwereld).

Overigens, één van de hoofdinvloeden van de laatantieke theosofie, d.i. sterk occultistisch gerichte filosofie, heet het hermetisne (waarin Hermès, niet zonder vereenzelviging met een Egyptisch analogon, Hermès Trismegistos, de drievoudig hoogste, heet). Dit, tussen -50 tot +250.

Wij keren, nog, later, op dit theosofisch denken terug. Nu enkel dit. De filosofie richt zich, in de 'theosofie', naar tussenwezens, nl. tussen de denkend-kennende mens, enerzijds, en, anderzijds, tot hetzij de Onderwereld hetzij de Olympisch-Ouranische wereld behorende 'wezens' (godheden, zielen van (liefst beroemde of door onheilen gekenmerkte) overledenen ('spiritistische theosofie'), natuurgeesten).

Een tweede kenmerk vermeldde W.Röd, WR 99): de kloof tussen de materie (hetzij als lichaam (wat reeds de Orfiekers en de Paleopythagoreeërs aannamen) hetzij als geslachtelijk leven ('reinheidscultus' in de vorm van 'maagdelijkheid') hetzij als vrouwelijk bestaan ('mannelijkheidscultus') hetzij algemeen (als minachting voor de 'onreine' ('miasmatische') stof, eigen aan deze aarde), - tussen de materie, dus, enerzijds, en, anderzijds, wat men 'god' heette (hetzij monotheïstisch (één enkel Opperwezen) hetzij pantheïstisch (God als met zijn eigen schepping samenvallend) hetzij polytheïstisch (godhedenveelheid).

WR102

Een derde kenmerk is het feit dat

(i) de Pythagoreïsche 'getallen' ('a-rithmoi') met de platonische ideeën (WH 30) vereenzelvigd worden en

(ii) deze beide, eens vereenzelvigd, met Gods ideeën, als modellen van de te scheppen of, gewoon, te ordenen zijnden, worden vereenzelvigd. Dit verloopt in twee tijden.

(1) De ouder wordende Platon en, na hem, de 'Oudere' Academie (-347/-265 (met Arkesilaos van Pitanè (-314/-240) begint de septische Academie)) herstichten het Paleopythagoreïsme, doordat zij Pythagoras' 'getal' (arithmos) als de uit de stoffelijke dingen afgezonderde idee opvatten (en zo in het Platonisme opnemen).

(2) Albinos, een Platonieker, van de Eclectische strekking, rond +/- +175, stelt voorop dat de ideeën, resp. getallen, eigenlijk, allereerst, in God bestaan.

Opm.-- De meest ophefmakende figuur uit het Neopythagoreïsme is Apollonios van Tuana, in Cappadocië (een tijdgenoot van Jezus Christus). Maar, als geheel, is het Neopythagoreïsme opgegaan in de Neoplatonische theosofie (+250/+600), waarin het, steels, een actieve factor is gebleven.

Dit historisch overzichtje bewijst dat het Pythagoreïsme een over elf eeuwen uitgestrekt fenomeen is. De moeite waard om er even bij stil te staan.

Opm.-- Na de heidense filosofie zullen zowel de Patristiek (+33/+800) als de middeneeuwse Scholastiek (800/1450) en, daarna, de Renaissance (1450/1640) zeer sterke Pythagoreïsche invloeden verwerken. -- Een reden te meer om er even op in te gaan.

1.2. *Bibl. steekpr.:* -- *A. Nygren, Erôs et Agapè* (*La notion chrétienne de l' amour et ses transformations*), Paris, 1944, I: 42/46 (L'Eros céleste); 172/222 (*L' Eros*).

Indien er iets is dat, in de hele Griekse filosofie, vanaf het (straks even te bespreken) Orfisme tot rond +600, één doorgezet thema vormde, dan is het de heidense 'eros' (WR 39), de minnedrift.

(i) De Dionysische religie (waarover straks meer) stelde 'eros' nevens 'bloeddorst' (agressie), centraal, maar in een eerder verloederende zin.

(ii) Vanaf de Orfiekers, echter, tot en met Platon, grijpt een kathartisch proces (WR 76) plaats: uit de gemene eros (minnedrift) puurt men, vooral dan Platon, de idealistische zin voor het hogere (de ideeën b.v.). Deze hogerrichtende eros bestempelt Nygren als 'hemelse' eros. In het Paleopythagoreïsme is deze reeds actief.

WR103

Pythagoras. -- **2. *Het pythagoreïsche getal***.

Om de lezer(es) gemakkelijker de 'psychologie' (volgens de 'verstehende' (comprehensieve) methode (Dilthey, Spranger) te helpen vatten van het 'getal'

(arithmos), beginnen wij met een applicatief model.

1. Men beweert dat Pythagoras het getal 'drie' 'vereerde'! Hij zag er het oermodel (allereerste toonbeeld en oorsprong), in van het feit dat zovele processen (WR 100: bewegende zijnden) kunnen weergegeven (= modelbouw) worden in aanvang, midden en einde (WR 17: inleiding, midden, slot). Cfr O. Willmann, o.c.,276; 541 (waar Aristoteles, nog steeds, die idee vasthoudt, ofschoon omgeduid).

2. ***De 'peri.odos', periodus, omloop (kringloop), -- ook periode.***

De antieken (Grieken, Romeinen o.m.) kenden een gewijde handeling, 'periode' geheten: door, in een gesloten kring, rond iets te lopen, voerde men hetzij een gewoon sacrale hetzij, liefst meteen, een strikt magisch bedoelde handeling uit. Deze werkte reinigend (WR 46/48); d.i. zij

(i) veronderstelt een problematisch (een zorgwekkend) iets - b.v. een pas geboren kind

(ii) zuivert het uit (de strikte 'reiniging') en

(iii) verheft het op hoger peil.

Cfr. WR 76.-- Het zouden de antieken niet zijn of zij zouden niet zien dat - analoog (model: WR 57) - b.v. een hemellichaam, de zon, dagelijks een 'peri.odos' (van zonsondergang naar zonsopgang (nachtelijk) en van zonsopgang tot zonsondergang (dag)) uitvoert. Dit was een voldoende reden voor de antieken om de omloop met het pasgeboren wichtje identitief (d.i. alsof men zich de zon achtte en, als zon, met dat kindje de omloop voltrok) op te vatten t.o.v. de zonsomloop. Dit is het hemellichamelijk aspect, dat wij, overigens, in alle archaïsche culturen aantreffen.

Toegepast: door de omloop om het geboortehuis uit te voeren, identitief met de zon, doet men twee dingen, 'punten' (= 'twee'), tegelijk.

(i) Men voert een modelhandeling uit (= gelijkenis).

(ii) Men neemt deel aan de 'energie' (fijnstoffelijke smijdigheid; WR 49/52) van de zon-in-beweging (= samenhang; ja, verstandhouding - WR 85 (sumpatheia)).

Welnu, deze twee ineen zijn de

(i) veronderstellende,

(ii) uitzuiverende,

(iii) op hoger peil verheffende macht (= kracht; WR 68v.), die op de (met het leven geconfronteerde) baby inwerkt.

Tot daar het ongeanalyseerde applicatief model. Wij gaan het, nu, Pythagoreïsch analyseren.

2.1.-- *De eenheid en het 'getal'*

"Arithmos (...) to ek monadon sunkeimenon plèthos" (Het getal is de verzameling voor zover uit eenheden bestaande).

Zo luidt, genomen uit *de Stoicheia, Elementa, Elementen*, van *Eukleides van Alexandreia* (-323/-283) - boeken 7 tot 9 (Arithmetica) - de definitie (WR 96) van zowel de eenheid (micro-eenheid) als het getal. *Cfr Fr. Krafft, Gesch.d. Naturwissenschaft*, I, 319.

Gevolg.-- De Platonieker Theon van Smurna (-115/-40) legt de gevolgtrekkingen daarvan uit.

(i) De 'eenheid' - in het gebied der zichtbare gegevens - b.v. een appel - wordt, als grofstoffelijk lichaam, verdeeld, in 'eenheden' (deeleenheden of micro-eenheden), die kleiner zijn dan het lichaam (de macro-eenheid, -- hier b.v. de appel) zo b.v. een appel, doorgesneden.

(ii) De 'eenheid' - als onzichbaar getal -, echter, wordt vergroot in die zin dat uit de 'eenheid'(in de pure, intellectueel-rationele zin) een veelheid ('plèthos', verzameling) verwekt (gegenereerd) wordt. Cfr Fr. Krafft, o.c., 320.

M.a.w.: de onzichtbare, 'reine' eenheid, in onze verbeelding en ons verstand, wordt, op eigenaardige wijze, micro-eenheid van zichzelf! -- De eenheid, als puur intellectuele werkelijkheid, is 'arithmos noëros', numerus intellegibilis, denkinhoudelijk getal.

Zij is, als dusdanig, 'archè' beginsel in de zin van oorsprong, die 'genereert' (verwekt, voortbrengt, tevoorschijn doet komen). Wij heten dit, gemakshalve, de generatieve eenheidsopvatting. Cfr. WR 40: procesdenken = gen(n)etisch - genesisch, ja, genealogisch.

Opm.-- Modelleerstellig.

WR 57; 103. -- "De signaturen (d.i. uitgetekende modellen of grafische voorstellingen) van b.v. de twee (als denkinhoudelijk getal) of de drie (id.) zijn, dan ook, niet:

De beregeling ('wet') van de vorming (verwekking) der twee is dichotomie (tweedeling) en die van de drie is trichotomie". (O. Willmann, o.c., 292).

Tot daar - wat de logici der Middeneeuwse Scholastiek (WR 102) heetten - de begripsinhoud van 'eenheid' en 'getal' (in de puur intellectuele zin).

Opm. -- Wat de begripsomvang betreft: de dingen, waarop de pure idee toepasselijk is, vormen de 'omvang' van de 'inhoud'. "Al wat twee- of drieledig

is - wat b.v. twee, drie 'delen' heeft; twee of drie soorten; twee of drie 'kenmerken', enz. -, vertoont de signatuur (uitgetekende vorm) van 'de twee' of 'de drie'.

WR105

Deze structuur 'de twee', 'de drie', is, meteen, een denkinhoudelijk (= ideëel) geraamte van datgene waarop 'de twee' of 'de drie' toepasselijk is.

'De twee', 'de drie' kunnen, evengoed, doorgaan voor de kiem, de zaadcel, de eicel, van datgene waarop zij toepasselijk zijn. Immers, het getal, als zich vertakkende werkelijkheid, draagt een beginsel van beweging in zich'; O. Willmann, o.c., 292).

Indien men een huidig biologisch model wil, dan kan men spreken van celdeling, waaraan 'de een' (in het Grieks: 'monas', monade) onderhevig is, zodra een mens begint te analyseren. Inderdaad, het is alsof, terwijl iemand iets beschrijft (weergeeft), hij/ zij punt voor punt, 'schept'.

Keren wij naar onze 'amfi.dromia' baby-omloop, terug: de vijfde dag na de geboorte, hield men viering der pasgeborenen, gedurende dewelke men, al lopend, de baby - in een kring rond de haard - droeg.

Een analyse (en wel een (praxeologische, waarin men een 'praxis; handeling, beschrijft) toont een-twee-drie. Inderdaad:

(i) de drager begint (= punt een);

(ii) ergens halverwege, zegt men dat hij "in het middenstuk" (= punt twee) is, nl. van de afgelegde weg;

(iii) wanneer hij, als in een 'kuklos', cyclus, kringloop, zijn aanvangspunt bereikt, dan zegt men: "Hij/ zij is aan zijn/ haar eindpunt (= punt drie).

Instinctmatig is degene die analyseert, arithmo.loog, in de stijl der Pythagoreeërs! Hij vat samen, in termen van 'ponten' (= monaden, deeleenheden, micro-eenheden) en noemt ze bij hun naam,-- een, twee, drie.

Opm.-- Bekijkt men logisch hetzelfde procedé, dan ziet men dat hier, tegelijkertijd, een summatieve inductie plaats grijpt (Cfr. Cursus Logica (Eerste Jaar), 22/ 32). De regel (= regulatief model) was, toen: "Indien alle afzonderlijk, dan alle gezamenlijk".

Hier toegepast: van alle doorlopen stroken (van de 'amfi.dromia'), - begin, middenstrook, einde, - kan gezegd dat zij een onderdeel (micro-monade) zijn van de hele doorlopen weg. Daarin zijn zij 'eender' (onderling verwisselbaar) en dus onderhevig aan de distributieve structuur,

Cfr. a.(1+2+3) = a1+a2+a3) als wiskundig applicatief model van distributiviteit. Hier “deelstrook (begin, middenstrook, einde)”.

WR106

Tweede applicatief model.

Odusseia, 10: 304v., zegt:”(Het redmiddel) - dat Hermès (WR 68), aan Odusseus, schenkt, om zich, tegen de betovering door de aartsmooie magiërin Kirke (Lt.: Circe) te beschermen - was, naar de wortel ‘zwart’. Maar de bloem ervan was ‘melkwit’ Men heet het ‘molu’ molu (= moly)”.

Analyse.

A. Men kent de generatief-transformationele grammatica van *Noam Chomsky* (1928/. ..). In 1957 gaf hij zijn ‘revolutionaire’ *Syntactic Structures*, s-Gravenhage, 1957-1; 1962-2, uit.

Wij staan bij het ‘generatief’ model van syntaxis stil.

1. Stel dat wij een taal willen beschrijven (*opm.*: WR 105: analyseren), waarvan alle zinnen (= Z) bestaan uit minstens één a, gevolgd door minstens één b. Of een veelvoud ervan.

De signatuur (grafische uittekening) komt neer op: Z = ab; Z = aabb; Z = aaabbb enz..

2. De analyse (‘beschrijving’) van zo’n ‘ab’-taaltje kan algoritmisch gebeuren.

a. Wij voeren, daartoe, twee regels (‘instructies’) in:

(i) het beginsymbool (signatuur 1) is “Z = ab”,

(ii) de vervolgsymbolen (signatuur 2) hebben de ‘vorm’ (= signatuur): Z = aZb.

‘Regels’ als deze leren ons dat wij wat links van ‘=’ staat, mag vervangen worden door datgene wat rechts van ‘=’ staat. Men zou kunnen zeggen dat “=” betekent “wordt herschreven door”.

Zo “Z = ab” komt b neer op “Z is herschrijfbaar door ab”. Doch, ongemerkt, hebben wij, vervat in de regels van herschrijving, de elementen (‘punten’, micro-monaden) van dat taaltje ‘gedefinieerd’ (WR 96), nl. a en b. Zij zijn het tweetallig ‘alfabet’ van het ab-taaltje.

Tot daar de macro-monaden (= Z = ab; Z = aZb) en de micro-monaden (a,b), die, samen, de ‘arithmos’ (= harmonia, ineenvoeging, -- zeggen wij, voortaan, ‘structuur’) van het ab taaltje uitmaken.

b. -- Nu wij de spelregels van de ‘verwekking’ (generatieve constructie; WR 104) dezer taal kennen, laten wij ‘werken’!

(A) ***Gegeven: z***;

(B) ***Gevraagd*** (= gezocht) een generatie van Z.

(i) Toepassing van signatuur 1: Z wordt (eens herschreven) ab. -- Eens dat wij ab hebben, kan geen enkele signatuur worden toegepast: ab heet men, dan ook, in de taalgeneratie, 'eindproduct' (en, wel, de kortste zin, mogelijk).

(ii) Toepassing van signatuur 2: ab wordt (eens herschreven) aZb. -- In tegenstelling tot (eindproduct) ab, kan men, hierop, de twee signaturen - weerom – toepassen.

WR107

S-1: ab, eens herschreven, is aabb; S-2: aZb, eens herschreven, wordt aaZbb.

Weerom: aabb is 'eindproduct' (= voor geen S-1 of S-2 vatbaar), terwijl aaZbb wel vatbaar is voor S-1 en S-2.

(iii) Wij zijn het al gewoon: aaabbb, aaaZbbb; enz.

Opm.-- Bibl. steekpr.: *A. Kraak/ W. Klooster, Syntaxis*, Antwerpen, 1968, vrl. 17vv.

"Een methode, als hierboven beschreven, waarmee men, uitgaande van een begin-symbool (*opm.:* Willmanniaans : beginsignatuur), door toepassing van substitutieregels (*opm.:* herschrijvinsgregels), reeksen elementen (*opm.:* harmonieën van monaden) - zo b.v. ab, aabb, aaabbb; aZb, aaZbb, aaaZbbb - kan vormen (*opm.:* verwekken, genereren) uit een verzameling (of 'alfabet') van elementen (*opm.:* micro-monaden), is een algoritme". (O.c.,18).

Dit behelst dat het Pythagoreïsme, van meet of aan, algoritmisch te werk ging. Philosophia perennis (WR 4).

Toepassing op een 'empirische' taal.

Zoals de structuralisten zouden zeggen: wij hebben, nu, de mogelijkheden, louter theoretisch ('speculatief'; WR 41), voorop, als lemma, 'verwekt'.

(A) ***Gegeven***: deze louter speculatieve structuur ('arithmos', 'harmonia');

(B) ***Gevraagd*** (gezocht): een empirische verificatie (desnoods: falsificatie) ervan.

Hernemen wij Homèros' typering van het toverplantje 'molu', Maar nu niet meer, poëtisch, doch structuraal.

(i) Het is duidelijk dat de dichter, onbezorgd voor de 'onderliggende' (versta:

niet zomaar zichtbare) structuren der taal (d.i. van ideeën in taal uitgedrukt, -- totaalidee met haar deelideeën; WR 30; 5v.), zich paratactisch uitdrukt; d.w.z.: hij gebruikt nevengeschikte zinnetjes.

(ii) Maar de syntacticus, bezorgd om de verborgen ideële structuur ('arithmos', 'harmonia'), zal, daarom, de hypotactische uitdrukkingsvormen gebruiken. B.v. als volgt: "Het redmiddel - waarvan de wortel zwart en de bloem melkwit is - draagt de naam 'molu'". Maar kijk nu, doorheen wat ik zo-even neerschrijf (WR 41: theoria):

(i) Het redmiddel draagt de naam 'molu'.
(ii) Het redmiddel - waarvan (...) - draagt de naam 'molu'. Ziet gij ('theoria'), doorheen het zichtbare (wat ik in (i) en (ii) schrijf), het onzichtbare ('theoria'), nl. wat de pythagoreeërs 'getal' zouden heten (harmonia), nl. ab = (i); aZb = (ii) ?

Door onderschikkende structuur in te voeren, blijkt (beter) wat Chomski bedoelde: hoofdzin, waarbinnen een bijzin!

WR108

Men kan ook, als signatuur, de 'boomdiagram (vertakkingsmodel) gebruiken:

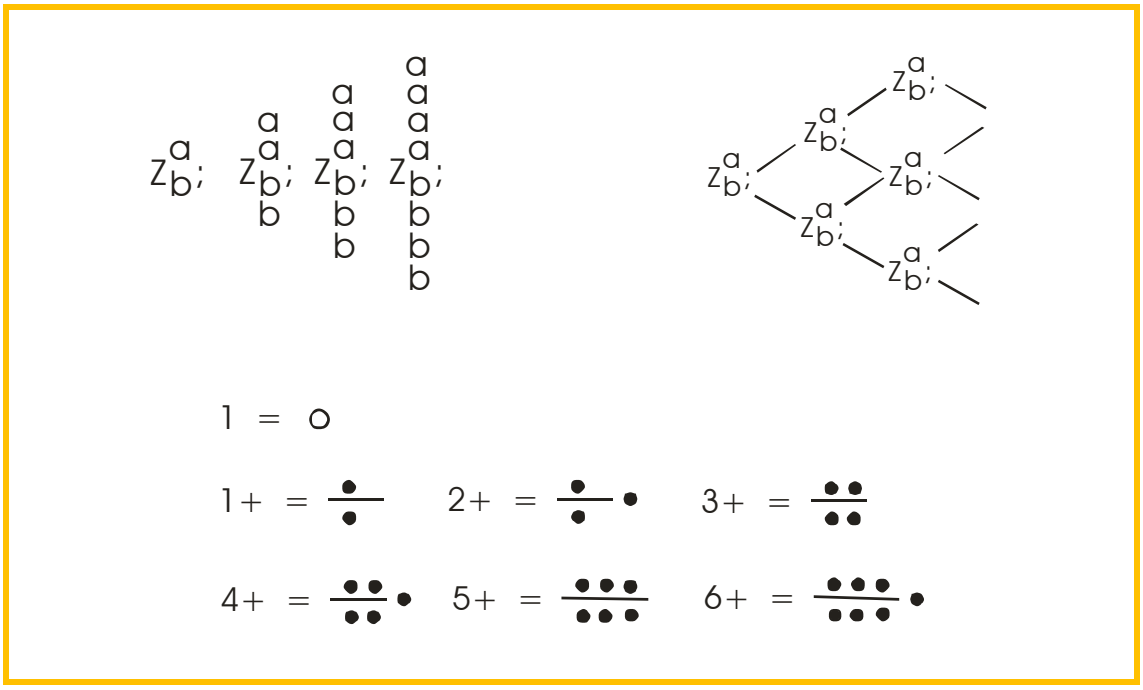

Opm. -- Iedere volzin (totaalzin) bestaande uit deelzinnen) is zo 'gegenereerd' Iedere tekst (WR 5v.) - een opstelletje van een kind; een wetenschappelijk traktaat - is zo 'gegenereerd'. De eerste zin van een tekst en de laatste zin ervan 'ontwikkelen' (WR 6) een thema (gegeven, onderwerp), volgens een 'gevraagde'(= 'gezochte', opdracht),-- d.i. volgens de bekende

vraagstukstructuur (‘problem solving” zoals men in het Angelsaksisch zegt).-- De Paleopythagoreeërs zijn, in die zin, de eerste tekstuologen.

Samengevat.

(1) Generatief is er een tweeledigheid (‘systechie’): eenheid/ getal (want de ‘een’ is, voor de antieke Grieken, geen ‘getal’, dat steeds meer dan ‘een’ is of minstens ‘twee’). Dit betekent dat de henologie (= monadologie) de wortel is en dat de arithmologie (= numerologie) de uitwerking is.

Daarom betitelden wij 2.1. met ‘de eenheid en het getal’.

(2) Inductief is er, ook, een tegenstellingspaar: ‘elementering’ ‘stoicheiosis’, elementatio)/ ‘summering’ (‘harmonia’).

Inderdaad: wanneer wij analyseren (een geleed iets ontleden), dan splitsen wij een totaliteit (geheel) op in bestanddelen, elementen. Maar er is meer: wij summeren, d.i. bedoelen het geheel, ‘summa’ (Lat. = som, totaal).

Het is hier dat het rekenkundig aspect bloot komt. Neem het zinnetje: “Het redmiddel, waarvan de wortel zwart is en de bloem melkwit, heet molu”. Wanneer wij ‘lezen’ (en niet -- zoals iemand, die nog niet lezen kan -- letters, woorden, puur naeen bekijken), dan **(1)** beginnen wij de volzin, **(2)** zetten hem voort, **(3)** voleindigen hem.

WR109

Ondertussen hebben wij het totaal der woorden (met of zonder zintekens) geteld, d.i. onbewust - intuïtief het aantal vastgesteld, dat - bij bewuste en rationele analyse - in een getal (= in teken omgezet aantal) uitgedrukt wordt. Summatieve inductie is steeds getalmatige, rekenkundige, inductie.

De som, immers, is steeds een aantal (en dus, impliciet) een getal. Zo kwam de rekenkunde (arithmetiek) spontaan in het Pythagoreïsme.

(3) Ideeën- en cultuurhistorisch hebben wij niet willen bewijzen dat de Paleo-pythagoreeërs - reeds - Chomsky’s generatieve syntaxis kenden. Wel dat zij eenzelfde structuur kenden, die, in hun filosofie, fundamenteel was (een/ getal of een/ veel) en die in Chomsky’s algoritmische methode een van haar eindeloos vele toepassingen kent. Zodat een Paleopythagoreeër, met Chomsky geconfronteerd, zich, onmiddellijk, thuis zal voelen. Hij zal er de bevestiging in zien van zijn basisidee.

Dat dit wel degelijk zo is, kan o.m. als volgt verduidelijkt worden.

J. Piaget (1896/1980*), Le structuralisme*, Paris, 1968-2, bepaalt ‘structuur’ als volgt. Zij omvat drie kenmerken: **a**. totaliteit **b**. omvormingen, (‘transformaties’), **c.** zelfregeling.

Zij is: **(a)** een systeem (totaliteit)

(b) van omvormingen (metamorf aspect; transformatief moment)

(c) zo dat het systeem, als systeem, wetmatigheden ('zelfregeling', regels) vertoont, met als gevolg, dat iedere omvorming ofwel het systeem bewaart (behoudt, in stand houdt) ofwel verrijkt.

Welnu, de een(heid) der Paleopythagoreeërs is zo'n structuur:

(a) zij is, generatief, een totaliteit (stelsel, systeem)

(b) van omvormingen (zij wordt twee, drie, vier, enz., -- zij wordt, m.a.w., getal, veelheid)

(c) echter zo dat de een(heid) zelfregeling vertoont.

Zij werkt met zichzelf (door samentelling en samentelling van samentelling (= vermenigvuldiging) van de een(heid)' - door aftrekking, weer, van de een(heid), met als gevolg dat zij zich verrijkt of in stand houdt (b.v. bij aftrekking keert men op zijn basis terug)), o.g.v. rekenkundige wetten.

De algoritmische structuur is één der vele toepassingen (applicatieve modellen van Piaget's algemeen structuuridee. Men vindt ze terug én bij de Paleopythagoreeërs én bij Chomsky.

(4) ***Rekenkundige toepassing.***

Een breuk(getal) wordt, bij de antieke Grieken, niet, zoals bij ons, als b.v. 1/3 gedacht. Neen! De 'een' wordt nooit gedeeld (zij is 'monas atomos', ondeelbare eenheid). Zij wordt, enkel in aantal vergroot. De een door drie 'delen' is een evenredigheid genereren: niet 1/3, maar 1:3 of; B (1,3) (lees: de verhouding van een tot drie). De 'een' in haar verhouding tot het 'getal' (verzameling) 'drie'. Dit behelst een evenredigheidsleer: 1/3 van deze appel gelijkt op (analogie) de verhouding van de een tot de veelheid drie.

WR110

M.a.w.: een derde (van deze appel, van dit opstel, enz.) staat tot de drie derden, zoals de een tot de drie. Het is de analogie van evenredigheid: het identische in de twee verhoudingen is de verhouding 1:3. Men spreekt ook van 'proportionele' analogie, d.i. 'tautotès' (identitas) in 'heterotès' (differentia), -- een systechie, die de Paleopythagoreeërs moeten gekend hebben (O. Willmann, o.c., 273).

(5) ***Terminologisch moment.***

De idee 'een(heid)' is niet volstrekt eenzinnig in het Pythagoreïsch taalgebruik. "De een, als element, micro-eenheid, is bestanddeel van alle getallen (vanaf de twee).

Maar, in de zin van 'henosis', unio, eenmaking, is zij het verband dat ieder

getal tot getal maakt. Het getal (vanaf twee) is zelf één, d.i. eenheid van een veelheid". (O. Willmann, o.c., 272).

M.a.w.: Een is analoog, gedeeltelijk identisch, gedeeltelijk niet-identisch.

Dit alles is pas begrijpelijk, natuurlijk, indien men van het organicisme (WR 3; 31) der vroegste denkers uitgaat. Dit behelst een genesische structuur. In die zin is Pythagoras de directe voortzetter van de Mileziërs: WR 39v. leerde ons dat 'fusis' en 'genesis' het ontstaans- en groeiproces van alle zijnden aanduidde. Welnu, zoals de Mileziërs dat proces (WR 100;103) in de stof (oerstof, smijdigheid) situeerden, zo situeert Pythagoras het in de een(heid). M.a.w.: hij knoopt aan zijn voorgangers aan, maar actualiseert hun idee. Hij hersticht, meteen, de filosofie. Juist daardoor toont zich die idee als generatief: zij geeft aanleiding tot een nieuwe duiding (WR 42: duiding).

(6) ***Paleopythagoreïsch pre-idealisme.***

O. Willmann, o.c., 266, spreekt van 'vorplatonischer Idealismus'. Dus een ideeënleer avant la lettre.

Inderdaad: de één, hetzij op zich hetzij als getal (vanaf twee), is het transcendent model, toonbeeld, 'Konstruktionsprinzip' (aldus Willmann) van de zijnden. In die zin zijn zij (de één en het getal) tegelijk:

(i) voorafbestaand (preexistent) - zij zijn er voor de dingen - en

(ii) immanent d.i. in de dingen zelf aanwezig, als de wijsheid, d.i. begrijpelijkheid (WR 60 intelligi(e)bel), ervan.

Omgekeerd: de dingen zijn 'mimèmata', imitationes, nabootsingen, afbeeldingen, weergaven, van de één en het getal. Doorheen de dingen de één en het getal: 'zien' (theoria; WR 41) is ze op hun 'grond(en)' (structuur, die licht werpt) verstaan.

WR111

2.2.-- De eenheid en het getal, configuratief.

"Rekenen en construeren gingen, steeds, hand in hand. De Pythagoreeërs 'rekenden' niet enkel met getallen (*opm.:* vanuit de één). Zij 'zagen' ze ook als ruimteconfiguraties.

Omgekeerd: een constructie, 'gramma', tekening, geheten, was, voor hen, op haar beurt, een 'arithmetisch' probleem". (O. Willmann, p.c., 288).

a. Keren wij terug naar ons eerste applicatief model, de amfidromia (WR 103; 105). Daar analyseerden wij, als arithmologen. En wel volgens de distributieve structuur (aanwezig in de summatieve inductie).

b. Het voorbeeld van de kringloop (baby-omloop) bevat, ook, een collectieve

structuur. Deze definieert de idee 'systeem' (stelsel).

Het begin **(1)** vormt het eerste ruimtewiskundig lijnstuk; het midden
(2) is het tweede geometrisch lijnstuk; het einde
(3) is het derde in de ruimte uitgestrekt lijnstuk.

Indien men ze verzamelt, dan 'verwekt' (genereert) men een meetkundige figuur.

1. Maar hier zijn de elementen (lijnstukken) niet 'eender' (onderling verwisselbaar): lijnstuk (1) komt, chronologisch, voor de lijnstukken (2) en (3). Dat is al één verschil. Maar, op zich, zijn zij verschillend.

Het eerste lijnstuk bevindt zich b.v. westwaarts van de haard en het eindstuk oostwaarts ervan. Dat is een tweede verschil. Een meetkundige, ruimtewiskundige figuur of configuratie is een 'harmonia', samenvoeging, ineenvoeging, en dus summering (WR 105; 108), van niet-eendere elementen.

2. Wel zijn zij eender (om reden van de distributieve structuur, die er toch insteekt) uitgerekend onder één oogpunt, nl. het feit dat zij, gezamenlijk (= collectief), totaliteit (summering) van de kringloop uitmaken. Op onderling verschillende wijze maken zij collectief het geheel uit. Dat is 'collectieve structuur'. Ofschoon niet eender, toch zijn zij, onder één oogpunt, eender, nl. als bestanddelen van een totaliteit. Die totaliteit heet systeem (stelsel).

Configuratie of plaatsingssysteem.

Bibl. steekpr.: *C. Berge Principes de combinatoire*, Paris, 1968.-- Dit boek zegt het volgende.

(i) ***Applicatieve modellen.***

Noah (= Noe):

(a) gegeven: alle dieren;

(b) gevraagd: een ark bouwen zo dat zij er, paarsgewijs, alle in plaatsbaar zijn. Of, omgekeerd: An krijgt van haar tante een mooie kast als geschenk (gegeven); met wat zal zij ze 'vullen' (gevraagd, gezocht)? Een kast is, combinatorisch, configuratie-leerstellig, een stel plaatsen.

WR112

Applicatieve pythagoreïsche modellen.

Hieronder een voorbeeld van de combinatorische methode.

= zegeltje (WR 171)

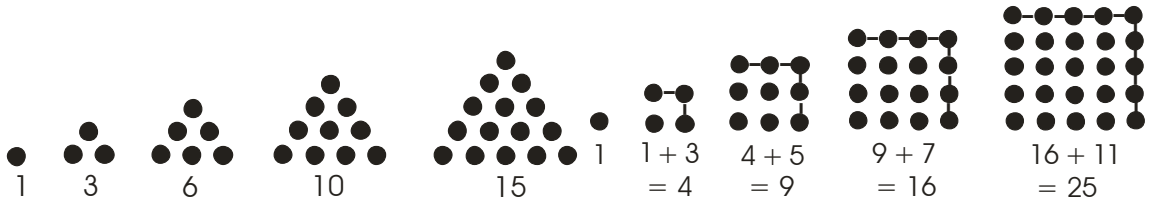

Het systeem der driehoeksgetallen Het systeem der vierkantsgetallen

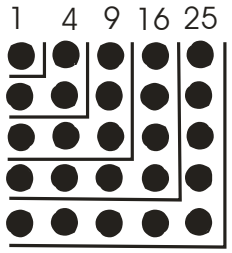

Opm.-- C. Berge, o.c. 12, definieert de idee 'configuratie' (= meetkundige plaatsingssigatuur) als volgt.

Gegeven: een speculatieve (WR 41; 107) verzameling, bestaande uit een beperkt ('eindig') aantal elementen en voorzien van een 'structuur' (WR 109); gevraagd (gezocht): een afbeelding (weergave; -- hier: plaatsing) daarin van een stel (= tweede verzameling) empirische (zintuiglijk vaststelbare) elementen. -- Men ziet het structurale :

Men denkt in **(1)** verzamelingen, resp. systemen, **(2)** structuren, eigen aan die verzamelingen of systemen, **(3)** die variëren (WR 103: processen; 105: beweging; 109: omvorming);

(a) men ontwerpt ze, eerst, speculatief (men 'ziet ze' (theoria) eerst in de geest, resp. in de verbeelding);

(b) men confronteert (comparatieve methode) er empirische, zintuiglijk vaststel-bare gegevens mee.

Welnu, volgende signaturen (uittekeningen van een idee) tonen, a.h.w. in levenden lijve, dat de Paleopythagoreeërs zo te werk gingen om volgende louter aritmetisch lijkende (getalwiskundige) reeksen, a.h.w. aanschouwelijk en mnemotechnisch gemakkelijk, te bewijzen.

Opm.: het gaat hier, natuurlijk, om een 'intuïtief' 'bewijs'!

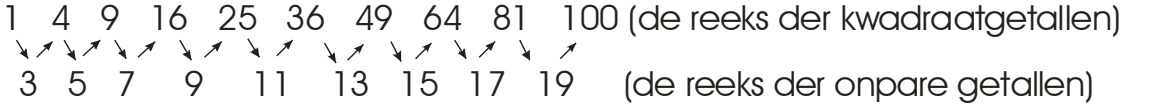

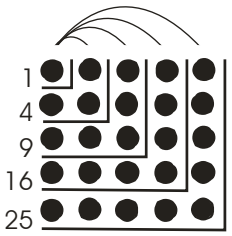

Opm.-- Men ziet, na aandachtige 'theoria' (begrijpend bekijken) van het 'gramma' (WR 111) of grafische voorstelling, dat het volstaat - uitgaande van de 'een(heid)' - om het even welk kwadraatgetal samen te tellen met juist één der onpare getallen, in volgorde, om het volgend vierkantsgetal te 'verwekken' ('genereren' om Chomsky's term te gebruiken). --,

WR113

Ook hier, ruimtewiskundig - of beter configuratief combinatorisch - blijkt toepasselijkheid van het basisalgoritme (één/ getal) der Pythagoreeërs.

Dat de generatieve methode 'rendeert', blijkt ook uit de aanschouwelijk – combinatorische wijze, waarop het wereldberoemde theorema van Pythagoras, a.h.w. 'bewezen' wordt (d.i. een lemma wordt, dat voor het echte analytische bewijs vatbaar wordt).

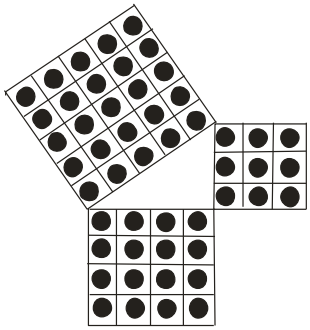

Opm. -- 'Theorèma', stelling, is, letterlijk vertaald: "dat wat door theoria vatbaar is".
Gegeven: de driehoek ABC (met één rechte hoek); gevraagd (gezocht): aantonen dat de vierkantsgetallen volgende structuur vertonen: $AB^2 + BC^2 = AC^2$.
Pas de praxis der tellende Paleopythagoreeërs toe: vul de vierkante vakjes in met een punt (WR 105: punt voor punt), d.i. de afbeelding (en wel de configuratieve afbeelding) van de 'één'(heid); naarmate gij invult met punten, genereert gij de som (25, 16, 6, -- verkregen dankzij de aanwending van vorige genereermethode).

-- Er is, zelfs in volle twintigste eeuw, nog steeds geen echte reden om de 'numerologie' der Paleopythagoreeërs als 'achterhaald' af te schrijven. Als men maar de 'geest' ervan snapt. Die 'geest' - hier althans - is het 'algoritmisch genereren'

Opm.-- WR 57 (103; 104) leerde ons een 'intuïtief' meetmodel. - Ook uit het voorgaande blijkt dat de Paleopythagoreeërs dit kenden: zij verdeelden, immers, de zijden van de driehoek ABC in gelijke lengten, waardoor zij, via eenzelfde meetmodel ('maat'), vergelijkbaar werden. - en wel nauwkeurig vergelijkbaar. Dit type van nauwkeurigheid heetten de Grieken akribeia. Zij is de voorloopster van de moderne exacte akribeia, die én experimentele én metend - getalmatige methode combineert.

De structuur ervan is duidelijk.

(1) ***Bibl. steekpr.:*** *K. Bertels/ D. Nauta, Logica en model*, Bussum, 1970. -- L. Apostel (1925/1995) definieert (WR 96) de idee 'model' als volgt. --

a. Gegeven: een bekend systeem B en een onbekend systeem O.
Gevraagd (gezocht): een model van O.
Indien B ons informatie verschaft omtrent O, dan is B een model van O.

b. Toepassing van vorig speculatief (WR 41; 107; 112) denkschema (= arithmos): beeld 1/3 van de lijn AB af, zowel in AB (driemaal) als in BC (viermaal) en in CA (vijfmaal), dan verschaft 1/3 van de lijn AB informatie over de aanvankelijk onbekende AB, BC, CA.-- Door b.v. AB in drie gelijke stukken te verdelen, ontwerpt (genereert) men een meetmodel.

WR114

(2) Behalve het meetmodel, bevat het Paleopythagoreïsch genereren van een configuratie ook een theoretisch model. WR 55 (Thaletisch universeel model is theoretisch (in de huidige zin), doordat het zegt: "voor alle (onder verstaan: applicatieve modellen) geldt") leerde ons de structuurformule kennen: "Voor alle, niet-alle, geen (onderverstaan: applicatieve modellen) geldt dat (…)".

W. Röd, Die Phil.d.Ant., 1:67, zegt dat de getalverhoudingen, volgens de Pythagoreïsche ontologie (zijnsleer), het karakter van algemene (= universele) wezenheden ('essenties') of 'vormen' (in de latere Aristotelische zin) weergeven. Volgens Aristoteles b.v. waren dezelfde getalverhoudingen afgebeeld zowel in de geluidswereld ('harmonieën') als in de afstanden der hemellichamen, alsook in andere applicatieve modellen.

Inderdaad: 'doorschouw' ('theoria') de tekening, op WR 113 (theorèma van Pythagoras): indien de configuratiestructuur van de driehoek ABC (als rechthoekige driehoek) maar bewaard (= invariant) blijft, dan mogen de lengten van de zijden variëren (WR 109: omvormingen),-- in alle varianten (= omvormingen, transformaties) blijft de universele structuur 'ab² + bc2 = ac² invariant (= identisch, onveranderd).

Deze structurele (want structuuromvormende) generatieve werkdadigheid vertoont, daardoor, in moderne zin 'theoretisch modelkarakter' (d.i. zij genereert volgens universele structuur).

'Gestalt' of totaliteitsverschijningswijze.

S. Rombouts, Psychologie voor opvoeders, Tilburg, -- *Algemene psychologie*, 1957-2, 243/250 (Gestaltpsychologie), definieert 'Gestalt' (gestalte, uiterlijke verschijningsvorm), in de zin van de Gestaltpsychologie, met Kurt Koffka (1686/1941; met Köhler en Wertheimer, de medestichter van het Gestaltisme), als "een samenzijn van verschijnselen zo dat ieder lid zijn eigen aard slechts bezit door en met de rest". (O.c., 245).

Men ziet de tweedeling of complementeren 'lid/ rest'. Dit komt overeen met de collectieve structuur (WR 111). M.a.w.: een Gestalt of verschijningsvorm ('gedaante': is een type van systeem (stelsel).

Franstalige gestaltisten, zoals Claparède (Genève) of Decroly (Brussel), spreken van schematisme, globalisering (ook: syncretisme, -- maar die term is, cultuurhistorisch (W.R. 36) meer dan meerzinnig).-- De drie kenmerken - systeem (afgrenzing t.o.v. de rest), zelfregeling (geleding; de eigenlijke structuur, in de strikte zin), omvorming ('transponeerbaarheid') - zijn typisch voor de Gestalt.

WR115

Cykladische kunst (Verz. N.P. Goulandris): grafbijgavenkunst

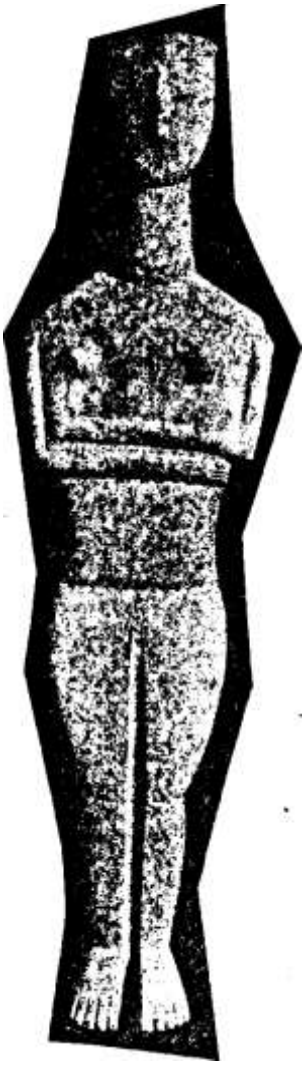

witmarmeren vrouwenbeeldje (-2800/-2300)

vrouwenbeeldje (-2800/-2300)

witmarmeren, bruin en grijs geaderd vrouwenbeeldje (-2800/-2300)

WR 116

Een mooi voorbeeld van kunst, die gestaltistisch te werk ging, is de Cycladische kunst. De Kuklades (Cycladen) zijn de eilanden, in de Egeïsche Zee, tussen Attika (Grieks vasteland), Kreta en Ionië (huidig Z.-Turkije), die kringvormig rond het eiland Delos gesitueerd zijn.

Opm.-- De benaming zelf 'kuklades' (nèsoi), kringvormige eilanden, is reeds een uitdrukking van Gestaltwaarneming: het is duidelijk dat de eilanden, zoals Andros, Naxos, Pros e.a., niet streng nauwkeurig in een cirkel rond het (denkbeeldig middenpunt, Dèlos, bekend om zijn Apollontempel, geplaatst zijn (wat configuratie behelst). Toch heten zij 'kringvormige' eilanden! De benaming geeft de gestalt (schematisme, globalisering) weer.

De zgn. 'Cycladische cultuur' (WR 33) is het hoogtepunt van de Egeïsche cultuur (in het derde millennium voor Chr.). Zij is o.m. bekend om

(i) vioolvormige schematische figuurtjes en

(ii) gestil(is)eerde, d.i. het wezenlijke uitdrukkende, beeldjes van rijzige vrouwen.

Volgens kenners van de kunstvergelijkende analyse, doen zij denken aan

(i) de Amratiaanse kunst van het predynastisch (d.i. voor -5619 te situeren) Egypte

(ii) de Afrikaanse kunst en,

(iii) eigenaardig genoeg, aan een deel van. de moderne kunst (denk aan het kubisme).

Bekijk, nu, met de idee 'gestalt' in uw hoofd, de fotokopieën, WR 115. De kunstenaars/ kunstenaressen hebben, blijkbaar, de werkelijkheid waargenomen (de Gestaltpsychologie is, allereerst, een waarnemingpsychologie (WR 41: empeiria, onderdeel van theoria)), maar gestaltistisch.

Doorheen het zichtbare (WR 41), dat nooit geometrisch-exacte verschijningswijzen te zien geeft, 'ziet' (theoria) de kunstenaar/ kunstenares het onzichtbare, de geometrische configuratie, ... en die heeft gestalt-eigenschappen! Zij doet, nl.., het (voor de kunstenaar/ kunstenares) wezenlijke uitschijnen en, met het oog daarop, schematiseert (d.i. verwaarloost de grenzeloze ingewikkeldheid van) de concreet-singuliere gegevens (de empirische dingen; WR 107; 112), als pure omvormingen (transformaties, 'transposities') van het (voor hem (haar) wezenlijke zo dat iets gestileerds tevoorschijn komt.

Welnu, dit gestaltistisch schematiseren was, voor Pythagoras, reeds in de

werken van Hekataios van Miletos (in -500/-494 was hij, reeds, betrokken in de Ionische Opstand) en, voor hem, in het denken van Anaximandros van Miletos (-610/-547) (WR 91; men beweert dat Pythagoras, net als Hekataios, leerling van hem was), duidelijk, waarneembaar.

WR117

Zo bekritiseert Herodotos van Halikarnassos (-484/-425) de landkaart van Hekataios: “Is onze mening juist - zo schrijft de stichter der land- en volksbeschrijving (W. Jaeger) dan zijn de Ioniërs - *opm.*: Miletos was een Ionische, op de Z.-W.-kust van het huidige Turkije gelegen stad - inzake Egypte van een verkeerde mening.

Maar zijn, integendeel, de Ioniërs in de juiste mening, dan kan ik bewijzen dat de Hellenen, met de Ioniërs, niet kunnen tellen. Zij beweren, immers, dat de ganse aarde (WR 59) in drie ‘delen’ vervalt: Europa, Azië en Libye. Men zou, toch, de Egyptische Delta als een vierde werelddeel (‘aarddeel’) moeten meerekenen: zij is, immers, noch een deel van Azië noch een deel van Libië (*Fr. Krafft, Gesch.d. Naturwissenschaft*, 1:170).

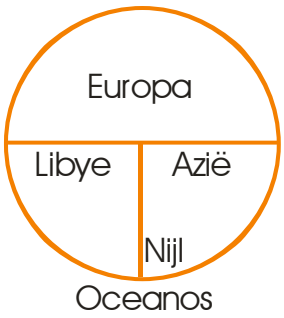

Inderdaad: Hekataios deelt de aarde in - schematisch gestileerd - als volgt:

(i) zij is een cirkel;

(ii)a de Noordelijke helft is Europa;

(ii)b de Zuidelijke helft wordt, middendoor, gedeeld door de Neilos, Nijl, die van de Middellandse Zee naar ‘de Okeanos’ (Oceaan) vloeit, zo dat in het Westen Libye en in het Oosten Asia (Azië) liggen. (o.c., ibid.).

Doch Herodotos is Milezisch, d.i. empirischer dan b.v. de paleopythagoreeërs, gericht: hij ziet de willekeurigheid (van absoluut ‘realistisch’ standpunt, natuurlijk) in. Tegen deze ‘louter speculatieve’ (WR 113) werkwijze onderneemt hij “met zeer veel inspanning”, in Egypte zelf, zover mogelijk, een historia, vorsingswerk-met-eigen-ogen (WR 60; 88). En, daarbij, stelt hij vast dat de werkelijke ‘configuraties’ van de streken absoluut - niet aan dat schematisme (‘gestalt’) beantwoorden!

Milezisch empirisme! Ofschoon, zoals bij Thales, ook nog zeer gestaltistisch, bij momenten! Wij zijn nog niet aan Anaxagoras van Klazomenai (WR 35) of Thoukudides van Athene (-465/-401/395; de geschiedschrijver van de Peloponnesische oorlog) toe. Akribeia, empirisch verstaan, heeft tijd nodig (WR 113). Dermate sterk is de natuurneiging, vooral van archaïsche culturen, om vanuit gestalten zowel waar te nemen als te denken,

Besluit.

1. *Een 'gestalt'*

De één, resp. het 'getal' (veelvoud van een), voor zover immanent, d.i. in de (stoffelijke) zijnden zelf aanwezig (WR 110: immanent idealisme), krijgt de betekenis van wat wij, sedert het Gestaltisme, een totaaluitzicht, een totaliteitsvorm ('gestalt') heten. In die zin is er een Gestaltisme in het Paleopythagoreïsme, onmiskenbaar, aanwezig.

Dat verklaart waarom o.m. de Paleopythagoreeërs steeds weer naar harmonie en symmetrie (= getalmatige harmonie) zochten in de natuur, de dingen, zelf. Cfr. Fr. Krafft, o.c., 200ff.. De dingen, de ganse natuur,-- zij zijn 'mimèma', imitatio, model, afbeelding, van de een en haar veelvouden.

2. *Waardeschatting.*

(I) Inzake kunst en schoonheid, esthetiek en kunstwezen, is de Pythagoreïsche een, veelvoud van een ('getal'), als onderlinge schikking (neven-, onderschikking), d.i. configuratie, een zeer waardevol instrument van 'theoria', van schoonheids- en kunst-begrijpen.

(II) "Wat het denken betreft, geschiedt het oplossen van een probleem (WR 112; 113; gegeven/gevraagd) (...) steeds met behulp van een denkschema, een geanticipeerd oplossingscomplex.

Ook hier dus 'Gestaltung':

(i) eerst wordt het geheel, het schematisch plan, bewust;

(ii) vervolgens komt de differentiatie, d.i. het nauwkeuriger doorzien van het geheel in zijn onderdelen, - waarmee, tenslotte, de oplossing gegeven is. - Dat (...) heeft Bühler 'Aha-Erlebnis' genoemd". (S. Rombouts, o.c., 247).

M.a.w.: de 'gestalt' (immanente eenheid, veelheid van eenheden) is een lemma (WR 113), dat, dankzij analyse, gedifferentieerd wordt. Cfr WR 108 (vraagstuk-structuur).

(III) retorisch is de configuratie, als 'gestalt', uiterst vruchtbaar: om zich verstaanbaar (verstandhouding: WR 4) te maken, doet men er, gewoonlijk, goed aan met een schets (= Gestalt) te beginnen, die, zoals in het probleemoplossingsschema, hierboven, gaandeweg gepreciseerd wordt. De vereenvoudiging ervan maakt de schets toegankelijker voor iemand, die niet op de hoogte is. Alle elementair onderricht b.v. vertrekt van zulke vereenvoudigde, schetsmatige inzichten, die, door analyse, verduidelijkt worden.

Stel u voor dat gij de kaart van Frankrijk moet aanleren: vertrek met wet

de Fransen zelf heten 'l' hexagone' (de zeshoek). Inderdaad: schetsmatig, gestaltistisch is Frankrijk een zeshoek, zoals Italië een 'laars' is.

WR119

2.3.-- De eenheid en het 'getal', muzikaal.

Inleiding. -- *W.B. Kristensen, Inleiding tot de godsdienstgeschiedenis*, Haarlem, 1980-3, 54vv. Bespreekt de *Derde homerische hymne* (een gedicht van 580 versregels, in Homerische stijl, maar van latere datum (tss. -700/-500)).

De aanhef luidt als volgt: "Bezing, Muze (WR 38), Hermes, de zoon van Zeus en Maia (*opm.:* een grotnimf op de Kullèneberg, in Achaië en Arkadië; W.R 80), de welvaart brengende bode van de godheden (WR 68, 101), (...)".

Een opvallende kenmerk van Hermes, als goddelijke 'engel' (verkondiger), is dat hij zeer muzikaal is. Uitvoerig wijdt de Hymne uit over het snarenspel en de zang. Met het schild van een schildpad vervaardigde hij de 'eerste.' zevensnarige citer. Met 'eerste' bedoelt men de oorsprong en het toonbeeld (WR 38: archè, beginsel)) van alle citers.

In aanwezigheid van Apollon - de god, die Pythagoras bijzonder vereerde (zo zelfs dat men hem een tweede Apollon, heette) - zong Hermès het lied over het ontstaan van het heelal. Zo o.m. hoe iedere godheid, binnen de harmonie van het heelal, haar eigen 'timè', honor, ereambt (WR 9: veroorzakingstype of 'functie') toegewezen kreeg.

Het hoofdmotief luidt: "alles naar de eeuwige orde" gesticht door het goddelijk heelalbestuur. -- Apollon, de god van de eeuwige orde(ning), is verrukt: "Zo heeft, tot nog toe, niemand, noch godheid noch mens, gezongen en gemusiceerd!". Daarop krijgt Apollon de citer van Hermes en krijgt Hermes de staf van Apollon (WR 69).

Het is merkwaardig dat de god van de (gewijde) welsprekendheid ook een muziek-lievende godheid is. De idee 'kracht' staat daarmee in verband.

Muziek.

Bibl. steekpr.: *A. Gastoué, Musique,* in: *J. Bricout, dir., Dict. pratique des connaissances religieuses*, Paris, 1926, -- iv: 1209/ 1228.

De beknoptste definitie (WR 96) - misschien de nauwkeurigste - van 'muziek' werd - als samenvatting van de hele antieke leer daaromtrent - door Sint Augustinus van Tagaste (354/430; de grootste Kerkvader (Patristiek) van het Westen) verwoord:

‘Muziek is de vaardigheid van het op goede wijze bewegen (van de geluiden en de ritmen)’ (in het Latijn: ars bene movendi). Tot aan de Moderns Tijden (na 1450) deed men niets anders dan deze omschrijving hetzij herhalen hetzij uitleggen. (A.c., 1210). - Wij noteren dat de idee ‘beweging’ - in de wijgerig - brede zin van ‘veranderen, - centraal staat.

WR120

De vraag rijst: wat verstond S. Augustinus onder ‘bene’ (op goede wijze)? Beluisteren wij de musicoloog Gastoue, a.c.,1210, verder.

“De wijsgeren hebben, te allen tijde, getracht **(i)** het wezen, **(ii)** het uitwerksel en de rol (functie) van de muziek te analyseren.

a. De antieke en Middeneeuwse denkers zagen het toonbeeld van de muziek in de ordening zelf, van het heelal, door de goddelijke toonkunstenaar”. --

Opm. -- Dit was de reden waarom wij, als inleiding, de mythische theologie (WR 73), betreffende Hermes en Apollon, aanhaalden: de ‘eeuwige orde’, sinds en op grond van het ontstaan van de wereld, komt, in muziek en zang ter sprake.

M.a.w.: het kosmische, in de muziek, weegt door.

b. “De antieke en Middeneeuwse denkers - vervolgt Gastoué - legden, graag, de nadruk op de betrekkingen tussen de verhoudingen der planeten en de verhoudingen der geluiden van een muzikale schaal”.

Opm. -- Wij zullen zien, dat dit één van de basisaspecten is van de Pythagoreïsche musicologie. Dat muziek en hemellichamen in wisselwerking staan, bewijst het kosmisch of universistisch (Lt.: ‘universum’ = heelal) karakter van de antiek-Middeneeuwse muziek. Onderwerp, dat, ook bij huidige musici doorkomt.

Voor een aantal antieke en Middeneeuwse denkers was het zo dat een klank, verwekt door de stem van de mens, een echte straling, d.m.v. trillingen uitzendt, die, doorheen de ‘aither’ (WR 49: hoge luchtlagenmaterie), doordrong tot aan het eraan beantwoordende (WR 85: sumpatheia, correspondentia, resonantie) hemellichaam.

Bijgevolg: het is geen louter dichterlijke beeldspraak, wanneer de psalmist zegt “De hemelen zingen de heerlijkheid van God uit”. Wel integendeel: deze zin is de uitdrukking van de hoogste wijsbegeerte uit vroeger tijden.

Deze 'zag' - in de mundiale (d.i. universistische) muziek der hemellichamen
(i) De oorsprong en
(ii) het prototype van de menselijke kunstenaars- en kunstenaressenmuziek". --

Tot daar deze Scholaprof te Parijs, in een zuiver Kerkelijk Woordenboek.

Opm. -- Steller noteert dat enkele van de antifonen onzer Vespers (de oude, natuurlijk), naar haar melodieën, of het in paradisum der uitvaartliturgie getuigeresten zijn - zeldzaam - van de heidense hymnen (= religieuze liederen) der Grieken, waarvan wij, nog, de muzieknotities bezitten (hymnen t.e.v. Apollon, de muze; de Eerste Pythische hymne, enz.).

WR121

Opm.-- G.W. Leibniz (146/1716), een der topfiguren van de Duitse Aufklärung (= Verlicht-rationeel denken; WR 35; 86), op zoek naar de 'wezenheid' (in de Verlicht-rationele zin) van de muziek, ontdekt dat zij "een verborgen oefening in rekenkunde was, -- maar eigen aan een ziel(etype), die (nog) niet weet hoe zij moet tellen".

Hiermee wil hij zeggen dat muziek, weliswaar 'rationaliteit'(oefening in rekenkunde) bezit, maar, nog, in een kinderstadium, -- althans gezien vanuit de 'mondigheid', inzake 'rationeel denken', die de Verlichte geesten meenden te bezitten.

Terloops: een analoge opvatting koestert G.F.W. Hegel (1770/1831) omtrent de kunst in haar geheel.

Dionysische en apollonische muziek.

Tot een goed begrip van de Pythagoreïsche musicologie is het nodig twee types van muziek te onderscheiden.

A-- *Dionysische muziek.*

Th. Zielinski, La religion d.l. Grèce antique, Paris, 1926, 116, zegt: "Toen de Dionusoseredienst op de bodem van "Griekenland, gekenmerkt door zijn degelijke wetten", kwam, (...) schoot, als kenmerk van deze nieuwe mysteriën (*opm.:* inwijdingsreligies), enkel en alleen over de 'ekstasis' (*opm.:* vervoering, gebeurlijk tot en met uitzinnigheid).

Deze werd verkregen:
(1) d.m.v. de oorverdovende muziek van de hoge, smalle trommels, de bekkens en de fluiten en,
(2) vooral, d.m.v. orgiastische (*opm.:* sacraal-uitzinnige) dans, die

roeswekkend was. Niet het minst de vrouwen waren aan deze tover van de roes onderhevig!

H. Jeanmaire, Dionysos (*Histoire du culte de Bacchus*), Paris, 1978, 275, haalt een Homerische Hymne (WR 119) aan, waarin de eindeloze omzwerving van Dionusos langs berg en dal, begeleid door zijn vrouwenstoet (WR 80: Artemis/ Diana, de 'Vrouwe van de Wilde dingen'), hymnisch, vertolkt wordt.

"Laat ons, bij Dionusos, met zijn klimopharen, de zeer luidruchtige, ons lied aanvangen. -- Hij is de roemrijke zoon van Zeus en de heerlijke Semelè. De nimfen (WR 80; 119), met haar mooie haren, ontvingen hem, als zuigeling, van de Heer, zijn Vader (*opm.:* Zeus), in haar kring. Zij koesterden hem, met alle mogelijke zorgen, in de valleien van de Nusa (*opm.:* een gebergte). Dankzij de gunst van zijn Vader groeide hij op, in een grot vol aangename geuren, opgenomen in het gezelschap der onsterfelijken (WR 76).

WR122

Toen de Godinnen de opvoeding van degene, die zo vaak bezongen zou wouden, hadden voleindigd, begon hij rond te spoken in de wouden, uitgedost met klimop en laurier. In zijn gevolg verschenen de nimfen, wier leiding hij voerde. Een geroezemoes hing in het onmetelijke woud".

Een dergelijke tekst doet, onvermijdelijk, denken aan WR 81 (heksensabbat). Wat Jeanmaire, o.c., 268ss. (*Le thiase et l'origine du théâtre*), bevestigt.

Dionusos-Zagreus (wat door 'Dionusos, nachtelijke jager, nog het best, vertaald wordt), net als Artemis/ Diana, is omringd door schimmen (van overledenen), door 'geesten', net een wilde bende 'dierlijke' wezens, die op 'fantastische jacht' gaan, -- een leger waanzinnigen gelijk. De hele luidruchtige groep - 'thiasos' - daalt eindeloos rond, vooral in verlaten streken, zoals het 'eindeloze woud' van de archaïsche Homerische Hymne.

Dit denkbeeld - aldus Jeanmaire - gaf aanleiding tot traditiegebonden uittochten, 's nachts, van gemaskerde jongeren, die zich aan waanzinnige 'ekstasis', blijkbaar met de onzichtbare wezens, overleverden. Dit, vooral bij sommige gelegenheden.

In het antieke Grieks heette men deze nachtvierders/ viersters 'nuktipoloi'. Deze term wordt o.m. door Herakleitos van Efesos (-535/-465), op dergelijke nachtschouwspelen toegepast.

Al heette men Dionusos 'gunai(ko)manès', degene die vrouwen gek maakt, toch werd hij, in zijn wilde 'thiasos', ook steeds door Saturoi, mannelijke

Saters, begeleid. Zij werden ook Silenoi, Silenen, geheten. Ook zij dansten en musiceerden.

Opm.-- De naam van de vrouwen, die Dionusos-Zagreus wild begeleidden, was 'Mainas, Mainades, Menade(n), d.i. vrouwen, die 'mania; vervoering, tot en met uitzinnigheid, doormaken;-- Bakchante(s).

B -- *Apollonische muziek.*

Ploutarchos van Chaironeia (+45u/+125; een Eklektisch-Platonieker), De Py. or., 6, haalt Pindaros (WR 83) aan:

"Kadmos (*opm.:* de mythische stichter van de stad Thebe) hoorde vanwege de godheid, een strenge muziek ('orthèn', letterlijk: 'juist'), -- niet strelend, niet verwekelijkend, niet gezocht" Waarbij Ploutarchos voegt: "Immers, het reine en het kuise is niet op lustdoorleving uit.

Jammer genoeg: de grote massa van de muziekkunst is, met Atè (*opm.:* de Godin, die zowel ongure ingevingen als onheilen bezorgt), de Noodlotsgodin, naar de aarde toe verloederd en timmert het klanklawaai ineen, dat wij te horen krijgen!

WR123

Zijn de 'epifanieën' (in het antieke Grieks is 'epifaneia' vorstelijke intrede, het antwoord van een godheid op het oproepen door zijn aanhang(st)ers, b.v. door het luidruchtig-uitzinnige van een Dionysische Thiasos) van Dionusos, wezenlijk, - cfr WR 85 - aan de natuur gebonden, deze van Apollon, zoals Jeanmaire, o.c.,273, zegt, zijn stadsgebonden: hij geeft orakels (godsspraken) in, (WR 81 (inspirantes); 85) in de vermaarde heiligdommen te Delfoi (heden Kastri), Klaros (nabij Zille, Ionië), Kurene (in N.-Afrika: Cyrene).

Zij zijn, duidelijk, ouranisch (hemelgebonden) of, nog, Olympisch (WR 66: de jongere Zeusreligie) terwijl deze van Dionusos (ofschoon hij, op zich, noch ouranisch noch chthonisch is), om reden van de schimmen der overledenen en, ook, om reden van het nachtelijk karakter (zonder van het 'hels lawaai' te gewagen), duidelijk, chthonisch (aardgebonden,-- zelfs 'infernaal' of 'hels') is (WR 66: Aardmoeder - Themis), -- of, zoals men best zegt, onderwereldlijk.

Actualisering

Fr. Nietzsche (1844/1900) - met K. Marx (1818/1883) en S. Freud (1856/1939), één der drie beruchte kritische materialisten - in zijn werk *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (1872), heeft de tweeledigheid 'dionysisch/ apollinisch' tot een levende actualiteit gemaakt. Nietzsche heet 'Apollinisch' (hij zegt nooit 'Apollonisch') al wat gericht staat op helderheid, goed ineenpassen ('harmonie'), ordentelijkheid, -- op het beredeneerd

onderwerpen van de wereld, -- vooral in zijn ogen althans, op de onveranderlijkheid van alle structuren.

Men herleze WR 119 (de Homerische Hymne over Hermès en Apollon) om vast te stellen dat Nietzsche gelijk haalt.

Anders is het gesteld met zijn duiding van het dionysische.

"De term. 'Dionysisch' drukt (...) een juichende beaming uit van de grondtrek van het leven, (*opm.:* zoals Nietzsche het opvat): het leven - doorheen alle verandering - blijft zichzelf gelijk. Het bewaart dezelfde 'macht' en dezelfde gelukzaligheid, 'de grote vreugde' en 'de grote doorleefde sympathie; -- eigenschappen, die zelfs de schrikwekkendste en omstredenste aspecten van het leven: goedkeuren (...). (Het leven) als het geval van het noodzakelijke samengaan van de noodzaak van het stichten en van die van het vernielen". (*H. Arvon, La philosophie allemande*, Paris, 1910, 36).

M.a.w.: voor Nietzsche is het Apollinische (het stichten) één aspect (of, om het 'dialectisch' te zeggen, één moment) van het leven, dat, voor Nietzsche en de huidige libertairen, wezenlijk nachtelijk-vernielend is. Cfr WR 11/13 (demonisme of harmonie der tegengestelden).

WR124

Aristoteles van Stageira (-384/-322) analyseerde, ooit, de samenhang tussen de Dionysiek en de Apolliniek: hij liet beide aan dezelfde wortel ontspruiten. Hoe dan ook: Nietzsche, met onze libertairen,, keren de verhoudingen om. De Dionusos-vierders/ viersters keerden, na de roes a.h.w. uitgezuiverd (WR 76 (46)), tot het gewone kleurloze, 'passieloze' leven terug, terwijl Nietzsche - in de lijn van de sturm und drang (1770/ 1775; een preromantisch irrationalisme, waartoe om J.W. Goethe (1749/ 1832) behoorde), in de lijn, ook, van de nachtzijde van de (Duitse) romantiek - het leven, met zijn "afgronden van duistere doorleving en van duistere krachten en prikkels" (als tegenhanger van een heldere en klare 'filosofie'), tot 'ideaal verheft' dat onze ganse cultuur en haar fundament, onze hele cultuurtraditie, niet enkel in twijfel trekt of bekritiseert, doch als een soort zinloos herhalen van hetzelfde 'zinloze' stichten-en-vernielen afschrijft-en-ophemelt.

Die demonistische contradictie is typisch voor de Nietzscheaanse duiding van het Dionyische leven (-en - dood). --- Wat een eigenzinnige duiding is.

Bibl. steekpr.: *D. Huisman, L' esthétique*, Paris, 1983-9, 43/45 (*L' esthétique de Nietzsche*) 61/64 (*Les esthétiques libertaires*).

"Nietzsche bereidt een ware culturele revolutie voor. Door de grondslagen van de filosofie inzake (het onderscheid tussen) goed en kwaad, waar en vals,

te ondergraven, opent Nietzsche de vele mogelijkheden bevattende perspectief van een wereld, die men doorleeft als een puur spel van intense belevingen". (o.c.,44s.).

M.a.w.: een nihilisme, d.i. een tot 'nihil', niets, verklaren van de hogere ernst van het leven.

Cfr ook: *H. Arvon, Le gauchisme*, Paris, 1977-2, waarin, vooral, de Marxistische en Freudiaanse inspiraties ter sprake komen.

'Muzische' muziek.

WR 38/39; 42 (ontvoogding); 81/82 (82: Apollon; Hermes) (83: Apollon, de muzische god van Delfoi).-- Hesiodos *Theogonia,* 38; 66, zegt: "De muzen zingen de wetten en de gerechtige zeden uit en verkondigen de huidige zijnden, de toekomstige en de vroegere. Zij laten dit, met de stem, weerklinken en, moeiteloos, vloeit haar lustvolle klank uit haar mond".

WR125

O. Willmann, o.c., 24, commentarieert: "Zij zingen, dus, niet over de heelalwet, doch deze heelalwet zelf - het heelalgebeuren - verloopt in haar melodieën".

Doch let op: in deze Muzische 'muziek' ('mousike techne', ars musica, komt van Muzenkunst) gaat het niet over de 'choreia' (muziek, dans, zang; WR 82), in de gewone zin, maar over 'iets groots, -- van goddelijke, heerlijke, daimonische aard' (WR 83) zoals Aristoteles, de eerder dorre vakwetenschapper, zegt.

Maximos van Turos (-125/-85), een Patroniserend Sofist, merkt op dat Hesiodos (WR 34; 38), waar hij het over het muzengezang heeft, hetzelfde bedoelt als wat Pythagoras inzake hemelmuziek dacht. - Cfr O. Willmann, o. c., 24.

Welnu, Pythagoras, die men een tweede Apollon heette, ziet, in de Muzische muziek, wat 'orthos' de wetten der hoge, olympische godheden eerbiedigend, is.

O. Willmann, o.c., 23, 27, 29 schetst dit als volgt.

(i) Er is, vooreerst, de kosmos, het universum, dat - vooral in de hemellichamen en hun bewegingen - getuigt van 'eu.nomia' (= 'kosmos'; WR 93), een goede rechtsorde ('wetten'). Tot daar het universele (= kosmisch) aspect.

(ii) Daarmee in overeenstemming (WR 85 (sumpatheia); 103; 120v.) is de

Menselijk - maatschappelijke ('politische'; WR 64; 66) rechtsordening, die de richtlijnen ('normen') der godheden - vooral de ouranisch-olympische (W.R. 123 - bevat, die het ethische (= morele deontische, zedelijke, gewetensvolle) gedrag der mensen beheersen.

(iii) Aan de wortel (WR 45: 'archè', als ordestichtende (harmologische) en afwijkingen herstellende (cybernetische) macht) ligt de kosmische muziek, door de muzen, o.l.v. mnemosune (WR 38) 'gezongen'. Nu verstaan wij beter reeds, WR 120, waar de musicoloog het universistische in de muziek, zelfs de door mensen gestichte, onderstreept, in de Antiek-Middeneeuwse muziekleer. Dit is een rein muzische musicologie! Zij heeft de transcendentele omvang (WR 43) van de even muzische filosofie.

De. de idee 'sociomorfe natuurfilosofie' (WR 93/94; alsook een Oosters analogon: WR 58 (levensgelijkloop)).

Opm.-- *Psalm 75* (74), o.m., spreekt een analoge idee uit: "God (= Jahweh) is, tegelijk, de heer van de orde(ning) in het fysische heelal en in de menselijke ethiek. Hij sticht er de onveranderlijkheid van (*1 Sam. 2: 8; Ps. 93: 1v.; Ps 96: 10*).

WR126

Of, desnoods, stoort hij ze (*Job 26: 11; Ps. 18:8*). In ieder geval : geen enkele afwijking ontsnapt aan zijn wil (*Ps 46: 3; Ps 60:4*). Hij alleen stelt het ogenblik van het (Gods)oordeel vast (*Habakuk 2:*3)". Aldus *R. Tourney e.a., Les Psaumes*, Paris, 1955, 292s..

Dit behelst dat de Bijbel **(i)** veronderstelt, **(ii)** uitzuivert (strikt cathartisch moment) en **(iii)** naar peil verheft wat de 'volkeren' (= de zgn. heidenen), reeds, als lemmata, vooropstellingen, van het leven zagen (WR 76),

Gevolg

"In de lijn van de Delfische geloofskring (WR 123) worden, om de kosmos te duiden, twee leervakken ingevoerd:

(i) ***de arithmologie***

Het vak, dat, met getal en maat (*opm.:* ander woord voor onderdeel van configuratie) genereert ('konstruiert' zegt Willmann), nl. de arithmologie ('Arithmetik'), en

(ii) ***de muziekleer.***

Door een 'arithmetisch' (alsook, onderverstaan, een 'configuratief) verband is de wereld 'verbonden' (O.Willmann, o.c.,308). -

Of nog: “De eersterangsrol der (een(heid) en der) getallen maakt, nu, dat het heelal niet puur een construeerwerk (genereerwerk) is, maar, tegelijk, een muzikaal kunstwerk.

De hemellichamen, nl., - cfr WR 119v. - vanaf de aarde tot de hemel der vaste sterren - maken de kosmische octaaf (*opm.:* de toonafstand van een veelheid van toontrappen) uit. Zij zijn, immers geplaatst (WR 111: configuratie) zo dat hun tussen-afstanden (‘intervallen’) beantwoorden (WR 85: sumpatheia) aan de tussenafstanden eigen aan de klanken. Juist daardoor is het heelal een ‘harmonia’ (d.i., hier, in de betekenis van ‘octaaf’). In de kosmische bewegingen (WR 100) beantwoordt (WR 85: sumpatheia) daaraan een ‘homo.meleia’, een (wereld)symfonie”. (O. Willmann, o.c., 309f.).

De eenheid en haar ‘veelvouden’ (‘getallen’) als muziekstichtend.

“De Pythagoreeërs ‘rekenden’ niet enkel met (de een(heid) en) de getallen (= eenheidsveelvouden). Zij ‘zagen’ ze ook als ruimteconfiguraties. (...).

Meer nog: zij (rekenden met de één en de ‘getallen’ en) zagen ze (als figuren), terwijl zij ze ‘hoorden’. Zij waren er, immers, aan gewend tonen als getal- en lengteverhoudingen te duiden”. (O.Willmann, o.c., 288).

1. Zo vermeldt een traditie dat Pythagoras, zelf, soms, trachtte, bij stille, rustige nacht, zich te verdiepen in de ‘theoria’ (WR 41; 100; 107; 110) van de gesternde hemel, - met name in ‘het koor van de totaliteit der hemellichamen’ (Cfr J.Fr. Mattei, Pythagora, 2165).

WR127

Opm.-- Zoals tevoren, zo ook hier: de Paleopythagoreische ‘theoria’ is, altijd, een vorm van ‘akribeia’ (WR 113; 117).

(a) De waarneming, voor de Paleopythagoreeërs, is niet zoiets als het steeds min of meer mechanicistische model, dat in onze waarnemingsleer in omloop is.

(b) Wel integendeel: het is ‘empeiria’, vaststelling, van feitelijke, grofstoffelijke gegevens; het is - meer nog - ‘logismos’, redenering, inzake de logische verbanden (‘gronden’), eigen aan het waargenomene.

Het is - verder - echte ‘theoria’ (ofschoon van buitennatuurlijke aard; WR 88/89;-- zie ook WR 52 (kunst) en 49 (fijnstoffelijkheid)), die doorheen het ‘koor’ der hemellichamen ‘zien’ (doorgronden), zo, echter, dat men, tegelijk, het ‘innerlijke gehoor’ afstemt (WR 85: sum.patheia) op wat dat ‘koor’ (eigenlijk: danskoor) afgeeft, inzake klankspel.

1. Huidige 'psychologen' zullen zeggen: "Zulks is een 'associatie' (d.i. iets, dat in de mens opkomt, vanzelf, zonder vaste grond in de werkelijkheid naar aanleiding van (niet: als exacte weergave van) een 'waarneming' van 'doodgewone' aard)!"

Of nog: "Zoiets 'horen' als de 'harmonie' (d.i. de welluidende, innerlijk hoorbare 'wereldsymfonie' (WR 127), de 'homomeleia') der hemellichamen is, even 'doodgewoon', een 'hallucinatie' (WR 88: een schijnwaarneming, hoe intens doorleefd 'hallucinante' waarnemingen ook kunnen zijn) of, nog 'doodgewoner', een pure 'inbeelding' ". -- De latere Protosofistiek (-450/-350) begint daarmee.

2. Spijtig voor deze Verlicht-rationele (WR 14: 'projectietheorie'; 24; 28; -- WR. 64; 78; 84 (Verlichte vorm van rationeel denken) denkwijzen, maar geen enkel echt Pythagoreeër - er zijn er heden nog - zal zich daarin herkennen.

Zijn waarneming kan, natuurlijk, elementen bevatten, die gelijken op 'associaties', 'inbeeldingen', e.d.m.. Maar zij is nooit totaal herleidbaar tot dergelijke gegevens.

Overigens: ondervraag echte componisten of echte muziekliefhebbers! Het zal niet lang duren of zij zullen 'dingen', beschrijven, die in die Paleopytheogoreïsche richting gaan. Behalve, natuurlijk, wanneer zij zich door de Verlicht-rationele ideologie hebben laten beïnvloeden (maar, in dat geval, beantwoordt hun beschrijving niet aan wat zij, echt, ervaren).

Merk op dat de traditie zegt dat Pythagoras, zelf, 'trachtte' te 'horen'. Het blijft een moeilijk iets.

WR128

Denk, nu, maar niet dat de Paleopythagoreeërs zich 'verloren' in de 'buitennatuurlijke' ('wonderlijke') vorm van het horen van de een en haar getallen!

Dezelfde traditie vermeldt dat Pythagoras, op zekere dag, smeden beluisterde, die op hun aambeelden aan het kloppen waren. Hij herkende de tussenafstanden (intervallen) van de kwart, de kwint en de octaaf. Later kreeg hij het lemma (inval) ingegeven dat die klankonderscheiden (akribeia!) beantwoordden aan de onderscheiden gewichten (versta: massa's) van de hamers.

Om dit te toetsen (WR 60 (inductieve fase); 117 (Herodotos)) - cfr Cursus Logica: peirastische reductie, kreeg hij een tweede lemma ingegeven: hij zou

deze harmonische (volmaakt 'consonerende', d.i. welluidende) verhoudingen uitproberen op het monochord of monochordium. Dit is een oud, eensnarig muziekinstrument met verplaatsbare kam, alsook met veranderbare snaarspanning, zo dat het op een sonometer begint te gelijken, waarmee men de dwarstrillingen der snaren kan toetsen, eventueel meten. (Cfr WR 57: meetmodel). Dit ligt, overigens, in de Pythagoreïsche configuratieleer (WR 113).

Opm. -- Dit ligt, overigens, in de lijn van wat wij het Paleopythagoreïsch gestaltisme heetten (WR 114/118).

Er is iets dat, bij onze huidige Gestaltisten, gelijkt op wat Pythagoras toegeschreven wordt: zij analyseerden de melodie, voor zover deze kan 'verwekt' worden onafhankelijk van specifieke **(i)** tonen en **(ii)** toonhoogten.

Cfr *H.J. Duijker e.a, Codex psychologicus*, A'm/ Bssl, 1981, 18 (Gestaltpsychologie). Pythagoras 'hoorde':

(i) een (stelsel of) 'systeem' (samenhangend geheel), nl. de onderling samengaande welluidende klanken, als verhoudingen;

(ii) een zgn, 'zelfregeling' (structuur, in de strikte zin), nl. verplaatst ('omgevormd' van de hamers-op-aambeelden naar het monochordium, blijft het samengaan, identisch;

(iii) laat de 'regel' of 'structuur' (hier van muzikale aard) variëren (transformatief aspect). M.a.w.: hij 'hoorde' - niet afzonderlijke klanken (WR 108: 'lezen'; 109: Piaget's eigen idee 'structuur' (112: het structurele) maar - een samenhangend geheel in de zintuiglijk waargenomen gegevens zelf (WR 116: waarnemingspsychologie).

Wat op een eigen type van 'theoria' neerkomt, - gelijkend (door het louter muzikale) op het 'beluisteren', door Pythagoras, van de 'astrale' muziek, - verschillend (door het grofstoffelijke) van datzelfde beluisteren.

WR129

De één(heid) en haar veelvouden ('getallen') als kwantificering van kwaliteiten.

(1) W. Röd o.c.,58, preciseert het experiment van Pythagoras, met de hamers-op-aambeelden en het monochordium, m.a.w. wat de Gestaltisten 'transpositie' heten (van hetzelfde systeem van klanken),

a. Toen hij de snaar halveerde (1/2) gaf zij, als klank, de verhouding van grondtoon en octaaf; -- wat als wiskundige uitdrukking ('model') 1/2 geeft.

Bij de zgn. kwint vond hij 2/3 en bij de zgn. kwart 3/4.

Deze tussenafstanden ('intervallen') worden als 'volmaakt' bestempeld, omdat zij - dat is één van de talrijke eigenaardigheden van het aanvankelijke Pythagoreïsme - afbeeldbaar zijn in verhoudingen (WR 109: evenredigheden) van de een(heid) en de drie eerste 'getallen' (1,-- 2,3,4).

b. W. Röd, ibid., zegt, daarbij, dat de draagwijdte van deze ontdekking, in, de toenmalige fysiek (WR 37; 39v.), hierin ligt dat "kwalitatieve onderscheiden uitgedrukt worden in kwantitatieve vorm". M.a.w.: kwaliteiten worden meetbaar (WR 57; 113: akribeia). De akribeia, nauwkeurigheid in het weergeven, van de Paleopythagoreeërs bereikt, daarmee, een nieuwe vorm.

Zij geeft de verhouding weer tussen **(i)** fysisch proces en **(ii)** psychische doorleving. Wat - gezien van het standpunt van de begrijpende methode (W. Dilthey; E. Spranger) - een stap voorwaarts is en, wat meer is, een verzoening ('harmonia') tussen sciëntistiek (d.i. natuurwetenschap-met-voorliefde-voor-wiskundige-exactheid) en 'hermeneutiek (d.i. Geesteswetenschap-met-voorliefde-voor-begrijpen-van-doorleving).

(2) O. Willmann, o.c.,27f., preciseert, in een nog andere zin.

Het antiek-Griekse woord 'nomos', lex, wet(matigheid), stamt uit de rechtstaal (WR 93: eu.nomia); het werd, mettertijd, toepasselijk, behalve op ethische, ook op fysische en - wonder genoeg, voor ons, modernen - op muzikale gegevens.

Cfr WR. 125. *O. Willmann„ Die wichtigstent philosophischen Fachausdrricke in historischer Anordnung,* Kempten/ München, 1909, 25, zegt: "De samenhang der ideeën "zede(n)wet, recht, natuurwetmatigheid en … gezang "reikt - ver voorbij Pythagoras - terug tot in de mythen (WR 73) van de apollonische eredienst". (WR 123).

Welnu, een aan Aristoteles toegeschreven fragment zegt: "Apollon openbaarde, op de lier, aan de mensen de wetten ('nomoi'), volgens dewelke zij behoorden te leven. Hij temde, daarbij, door melodie, de aanvankelijke wildheid (WR 122: wilde thiasos).

WR130

Hij schiep - door de tover van de 'rhuthmos' (*opm.*: 'ritme', doch vrl. van een 'regel' (WR 109: zelfregeling = structurering) en van een maat (WR 113: meetmodel) voorziene beweging) - toegang (*opm.*: in het hart der aanvankelijk 'wilden') voor het gebod (*opm.* d.i. de wet).

a. Vandaar stamt de term 'kitharoidische nomoi' (*opm.:* de speel- en zing-

(en, gebeurlijk, dans-) wijzen, eigen aan het zingen (en dansen), voor zover begeleid door de 'kithara' de citer (WR 119)).

b. Vandaar ook, stamt het feit dat de muzikale 'wijzen' ('tropoi', denk aan ons 'een wijsje zingen'), volgens dewelke wij zingen, met een verheven term ('semno.logikos'), betiteld worden: 'nomoi'".

Tot daar deze aan Aristoteles toegeschreven tekst. Hij verwoordt een muzisch-apollonische idee, die én Pythagoreïsche én Platonisch is: de idee, dat de muziek, d.i., oorspronkelijk, 'muzenkunst', in de grondigste zin van dat woord, 'de filosofie zelf' is.

Cfr O. Willmann, o.c., 301. Immers, de aanvankelijke filosofie, zoals wij ze - hiervoor (WR 93/ 95; 125v., waar ook de Bijbel, globaal gezien, dit standpunt bijtreedt) - leerden kennen, kan samengevat worden in

(i) fysiek (met eigen wetmatigheden),

(ii) ethiek (politiek met eigen wetten), -- gesticht door muziek (met eigen 'nomoi', melodieën, 'zing- en dans- en musiceerwijzen').

Hiermee zijn wij aan de kern van het palepythagoreïsme.

Wij begonnen, WR 124, met de muzen. Hier, WR 130, eindigen wij met haar. Of liever: WR 38, begonnen wij ermee (Thales' denken is muzisch van achtergrond).

Opm.-- *G.M.A. Hanfmann, Muses*, in: *M. Cary e.a., The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, 1950-2, 583, zegt dat "de pythagoreeërs, Plato en Aristoteles hun genootschappen (WR 91; 96; 98) - hun 'hetaireiai' waarbinnen de vriendschap (WR 98) - ook bij de Platoniekers en de Aristoteliekers - zo' n grote en beslissende rol speelde - inrichtten als 'thiasoi' van muzenverering". (W.R. 122: het Dionysisch model, dat

(i) verondersteld,

(ii) uitgezuiverd (catharsis) en

(iii) op hoger vlak verheven werd (WR 75).

Dermate speelde de muziek (met zang en dans, desnoods in 'thiasos', d.i. in een min of meer 'uitgelaten' religieuze bijeenkomst) een basisrol.

Dat is, misschien, wat hen van onze huidige verlicht-rationele 'filosofieën' allerhande het meest verwijderd houdt. Inderdaad: wie onzer stelt zich 'filosoferen' als Muzenkunst voor?

WR131

Pyth.-- 3. Het pythagoreïsch animisme.

WR 77/85 (het Thaletisch animisme); 96 (Anaximenes' animisme); 98/100

(sjamanistisch-Pythagoreïsche animisme).

Wij gaan dit animisme, bij de Pythagoreeërs, **(i)** theologisch, **(ii)** algemeen en **(iii)** specifiek - menselijk overlopen.

3.1.-- *Het animisme, theologisch.*

"De basisidee, die de Pythagoreïsche fysiek schraagt, vormt ook de basis van zijn ethiek. -- Zij vindt haar eenvoudigste uitdrukking in de denkspreuk 'een(heid)/ twee(heid): De betekenis daarvan is:

(a) De godheid, als (transcendente) een(heid), is, tegelijk, oorsprong (WR 38: archè; 119: eerst) en einddoel zowel van de fysische als van de ethische activiteit ('beweging'; WR 100; 103; 110; 126v.);

(b) de fysische en de ethische werkdadigheden ('bewegingstypes') bewegen zich in een sfeer ('in einem elemente') van onvolmaaktheid, -- van gespletenheid, 'tweespalt' (*opm.:* uitgedrukt in het 'getal' twee(heid)). Deze behoren 'overwonnen' te worden". (O. Willmann, o.c., 320).

De vraag rijst: wat juist verstonden de Paleopythagoreeërs onder het feit dat God als 'een(heid)' kan getypeerd (gedefinieerd; WR 110) en dat wat uit de Godheid voortkomt, als 'twee(heid)' moet getypeerd worden? Het antwoord ligt vervat - WR 110 -: er is omvattende en er is omvatte eenheid. God is, doordat hij alle volmaaktheid in zich a.h.w. samenbalt (hij staat boven tijdsspreiding en ruimtespreiding), een; wat uit hem voortkomt, doordat het in de tijd (verleden, heden, toekomst; WR 38) gespreid, uiteen, bestaat, alsook doordat het in de ruimte (hier, daar, ginds) gespreid, uiteen, gesitueerd is (WR 111vv.: configuratieve zijnswijze), is, daardoor, twee(heid), d.i. een(heid), maar nooit pure een(heid). En dus steeds minstens twee(heid).

Men ziet dat, dankzij de analogie van de een(heid) en het veelvoud (minstens twee(heid)), de Pythagoreeërs een weliswaar betwistbare, maar toch sterk eengemaakte vakterminologie gesticht hebben, die nog in de Scholastiek voortleeft.

Cf. WR 108, waar het generatief getalschema toont dat men hetzij met de een(heid) hetzij met de twee(heid) alle getallen (minstens twee(heid)) kan genereren. Voor God, doordat hij, ineens, alles 'is' (en, doordat alles er maar juist één keer is), is 'berekenbaar' (d.i. weergeefbaar) in juist een bevestiging: hij is de allesomvattende' en alle 'tweeweden' genererende 'een(heid):

WR132

3.2.-- *Algemeen animisme.*

De Platonieker Xenokrates van Chalkedon (leider der latere Platonische Academie (-339/-314)) zegt dat, volgens Pythagoras, de ziel "een zich(zelf)

bewegend ‘getal’ is.

‘Getal’ is structuur (WR 100; 111) en ‘zichzelf’ bewegen is kenmerk van leven, in de organische zin, eigen aan plant, dier en mens. De ziel kan, dus, Pythagoreïsch, inderdaad, als een zich bewegende structuur opgevat warden. Cfr. WR 100: de bewegende dingen.

De wereld- of heelalziel(estof).

WR 50 leerde ons de Thaletische idee van alom aanwezige subtiele, ‘fijne’ of ‘ijle’ stof, de oerstof. WR 97 leerde ons de aanloop tot de idee ‘wereld- of heelalziel-(estof)’.

Welnu, Pythagoras, net zoals alle Voorsocratiekers, bijna, deelde die idee. Doch zij was meer dan een alom gespreid, diffuus, gegeven zij was harmologisch en cybernetisch (WR 45), d.i. zij sticht orde en ordeherstel (na afwijking van die orde).

Nog meer: bij de Pythagoreeërs, is de wereldziel(estof) de oerstoffelijke achtergrond van een sociomorfe kosmologie (WR 94).

***Opm.*-- (i)** Dit herinnert aan wat de Bijbel heet ‘de geest van Jahweh’, voor zover deze, alom gespreid in het door Jahweh geschapen heelal aanwezig en werkdadig is.

De heelalziel(estof) is, weerom, **(i)** verondersteld, **(ii)** uitgezuiverd en **(iii)** op Jahwehgelovig (bovennatuurlijk) vlak verheven (WR 76).

(ii) De Romantieker-dieptepsycholoog *Carl Gustav Carus* (1789/1869), in zijn *Vom unbewuszten Leben der Seele* (1846) - lang voor Freud dus, en zonder het aanvalsdriftige atheïstisch materialisme, - zegt dat, in het aannemen van Gods aanwezigheid door middel van (niet enkel ‘in’) een heelalziel(estof), noch atheïsme (Godloochening) noch pantheïsme (vervluchtiging van God in alles), maar wel en.theysme, Gods aanwezigheid in en doorheen de wereldziel(estof), aangenomen wordt.

Dit moet, ongeveer, bij een aantal Paleopythagoreeërs de opvatting geweest zijn.

De verenkelde of singuliere, individuele zielen, resps zielestoffen.

Volgens *J. Zafiropulo, Empédocle d’ Agrigente*, Paris, 1953, 45, is Pythagoras de erfgenaam van het archaïsche animisme.

(i) Behalve het geloof, resp. het waarnemen (mantisch;WR 88v.) van de heelalziel(estof),

(ii) omvat dit idee het volgende.

a. Alle zijnden, uit de natuuromgeving vertonen twee vlakken.

WR133

a.1. Het zichtbare

(WR 41; 116: Gestalt als ideale structuur)), dat iedereen, met de ogen, de oren, de tastzin - zintuiglijk, dus - kan waarnemen;

a.2. Het onzichtbare**,**

in, achter, ja, boven het zichtbare (WR 41: doorheen 'empeiria' waarneming, doordringen tot b.v. de 'Gestalt' (in, onder, boven) of d.m.v. mantiek, natuurlijk), beide samen maken het zijnde-in-de-natuur uit.

Welnu, gezien het Voorsocratisch 'materialisme' (beter: hylisch dualisme; WR 52) is de 'arithmos' (structuur) steeds ofwel grofstoffelijk ofwel fijnstoffelijk. Dat onzichtbaar-subtiel moment van iets heette men, gemakkelijk, de ziel ervan (soms, gewoon, in de zin van 'zielestof' (WR 78: het Homerisch voorbeeld der 'half- stoffelijke, versta: fijnstoffelijke, zielestof of 'wolk')). Men ga na bij Thales: WR 84 (magneetsteen, plant), voor Pythagoras.

b. Het onzichtbare en het zichtbare

De verhouding tussen het onzichtbare en het zichtbare wordt, door de Pythagoreeërs, tweevoudig geduid.

b.1. Zoals Zafiropulo zegt: het zichtbare is de materialisering (= vergrofstoffelijking) ('matérialisation') van het (fijnstoffelijk) onzichtbare.

M.a.w. : wat wij, zien, betasten, horen, is de vergrofstoffelijkte 'ziel(estof)', in, achter, boven, het geziene, het betaste, het gehoorde (WR 49/52; 88/89; 103: oermodel; 104: zichtbaar/ onzichtbaar; 126v. (onzichtbaar); 128 (zichtbaar)).

b.2. Het onzichtbare, bij Pythagoras, is de voorloper van de latere Platonische idee (WR 102). D.w.z.: het ene en het getal is voor (preëxistent) en toch in het - naar hem gestructureerde - grofstoffelijke gegeven (O. Willmann, o.c., 293: "De dingen zijn afbeeldingen, 'mimèmata', der (een en) getallen"; WR 110: pre-idealisms).

Meer nog: het is er de gestalt, de ideale of zelfs geïdealiseerde 'vorm' (= structuur, configuratie) van Cfr. WR 114/118; 128. Zo verstaat men dat het regelmatige als het toon- en voorbeeldige kon opgevat worden en dat het onregelmatige (zo b.v. de 'grillige' vormen in een landschap, in een lichaam) als slechts afbeelding - en dan nog een onvolmaakte - gelden kon (O. Willmann, o.c., 294).

Wat Platon van de zichtbare gegevens zal beweren: zij zijn 'karikaturen' van de ideale idee!

Dat dit alles zo is, blijkt nog uit het feit dat Platon zijn ideeën levende wezens (WR 30) heet, d.i. - in de archaïsche taal - zichtbaar, in, achter, ja, boven de zichtbare dingen, aanwezig en actief, -- net als de een(heid) en het 'getal'.

WR134

Besluit.

"De verenkelde wezens duidt de Pythagoreïsche leer, wel, als op zich bestaande, doch zij duidt ze, ook, als onderling verbonden: van de godheden tot de dieren (*opm.*: en, zelfs, tot de anorganische stof) reikt de zijnsgemeenschap. Eén adem (WR 85; 96) doorvaart de ganse kosmos en verbindt ons met alle wezens". (O. Willmann, o.c., 315).

Verbinden wij wereldziel(estof) en singuliere zielen, dan zien wij dat de wereldziel de achtergrond vormt, waarin, waartegen de individuele zielen zich, als figuren, aftekenen.

De rangorde(ning) der verenkelde zielen resp. zielestoffen.

Het is, zonder meer duidelijk dat de idee 'ziel' (zielestof) een gemeenschappelijke 'maat' (= omvattende eigenschap; O. Willmann, o.c., 283: "'Metrein', meten, mensurare (= Lt), is een gemeenschappelijke eigenschap aangeven") is waarbinnen soorten en, vooral, peilen (niveaus) zich aftekenen.

(i) De anorganische dingen hebben een 'ziel', d.i. een 'getal' (= structuur), die ze structureert (ordent, bijstuurt; WR 45v.); maar deze ziel is niet organisch levend.

(ii)a. De plant is 'zoön, animal', levend wezen, maar niet zoals een dier.

(ii)b. Het dier **(i)** veronderstelt, **(ii)** zuivert uit en **(iii)** verheft op hoger peil (WR 76) dat wat de plant aan haar type van 'ziel' te danken heeft: zo zuivert zij de wortelgebondenheid uit die tot kunnen lopen wordt. Het dier bezit, wel, een 'logikè psuchè', een met 'verstand' begaafde ziel, maar, wegens

(a) de ongunstige structuur van zijn lichaam en

(b) het gemis aan taalvermogen, vertoont het dierlijke gedrag geen echt 'verstandelijk' karakter (O. Willmann, o.c., 315).

(iii). De menselijke ziel - verwant met de godheden ('sungeneia pros Theous')

(i) veronderstelt, **(ii)** zuivert uit en **(iii)** verheft naar peil wat de planten - en de dierenziel verwekt. Meer nog: "De mens verenigt alle hogere en lagere kosmische 'krachten' (zijnspeilen): hij is het heelal in het klein.

Volgens een traditie zou Pythagoras de term 'microkosmos' gebruikt hebben". (O. Willmann, o.c., 316). Er zijn zelfs teksten, die zeggen dat de mens:

a. door zijn 'logikon', denkvermogen, of 'fronimon', bezinningsvermogen, in verstandhouding (WR 85: sumpatheia) is met de godheden,

b. door zijn 'thumikon', bezielingsvermogen, met de heelalziel(estof),

c. door zijn 'epithumètikon' dat het lichamelijke leven beheerst en bijstuurt (= libido, levenslust), met het smijdige (WR 51).

WR135

Hierbij verwijzen wij, even, naar WR 102 ('eros').
De Paleopythagoreïsche verstandhoudingsleer.
WR 85 (sum.patheia); 103 (omloop); 120; 121; 125; 126; 127).-- Er is een 'pneumatische' (subtiele of fluïdieke) samenhang - de heelalziel(estof) is er het substraat of infrastructuur van -, die alle zijnden onderling niet enkel objectief verbindt, maar een echte verstandhouding (WR 4) sticht.

1. Wij zagen het reeds, WR 103: door de zon, in haar beweging, na te bootsen ('mimèsis', imitatio, niet verwarren met 'slaafse' navolging, zoals zo vaak, in Verlicht - rationele middens gebeurt: 'nauwkeurig' (WR 113; 117 (akribeia)) is niet hetzelfde als 'slaafs') sticht men, d.m.v. de pneumatische of fijnstoffelijke band, die steeds bestaat, een verstandhoudingstype, waarop de sacrale handeling steunt.

2. *Sextos Empeirikos* (= Sextus Empiricus (de systematisch-Sceptieker, die rond +150 leefde), *Adversus mathematicos*, 7: 92, zegt: "De Pythagoreeërs leren dat het verstand, indien het geschoold is in 'mathèmata' (Pythagoreïsche leerstukken, leervakken) het criterium der zijnden is. Zij leren, nl. - bij monde van Filolaos van Kroton (-470/-400) - dat, in het proces der theoria, de doorgronding, de natuur van het heelal een zekere verwantschap met de theoria vertoont, aangezien, natuurlijkerwijze, het gelijke door middel van het gelijke ("hupo tou homoiou to homoion") gekend wordt."

Opm.: de Latijnse formule luidt: 'similia similibus' (O. Willmann, o.c., 282). Natuurlijk is dit, voor de Paleopythagoreeër Filolaos (de één en) het getal, dat als tussenterm, tussen het gekende object en het kennende subject, fungeert. "(de één en) het getal, nl., maakt alle zijnden, door deze aan de ziel aan te passen, kenbaar, zodra zij waargenomen worden.

Door zijn natuur zelf, stemt 'het getal (structuur, als kenmiddel, de zijnden op elkaar af (...). De natuur en de kracht van het getal kunt gij niet enkel vaststellen in de wereld van de godheden en de geesten, maar ook in alle

producten en gedachten van de mensen, -- zoals b.v. in de technische verrichtingen en in de muziekkunst". Aldus Filolaos zelf (O. Willmann, o.c., 282).

Men ziet het: alle zijnden, doordat zij zoiets als een ziel(estof), een zielestoffelijke structuur, verraden, zijn door het feit zelf, "aan de ziel (verstand) aangepast".

Het algemene animisme vormt de achtergrond van de verstandhoudingsleer.

WR136

Het is duidelijk: indien ik een appel opeet, dan verteer ik hem grofstoffelijk. Maar indien ik hem betast, bekijk, bewonder, dan dringt 'iets' van die appel, dat de hele appel vertegenwoordigt, in mij, -- zijn 'arithmos" zijn getal(structuur). Die is 'zielestoffelijk' (subtiel): zoals de 'ziel' zelf, die ze in zich opneemt, zonder ze te vernietigen, wat, bij het eten, wel gebeurt. Dat zagen de Pythagoreeërs, natuurlijk, ook. Hun zielsidee en hun getalidee lopen, uiteindelijk, ineen.

De beïnvloedingsleer.

De Paleopythagoreeërs muntten uit door hun comparatieve definities. Zo b.v.: "Wat is het sterkst? De 'gnomè', de gedachte (het inzicht)". Dit maximum (één type van configuratie: WR 111 (plaatsing, situering, onderling)) dekt een beïnvloedingsleer.

Zafiropulo, o.c., 41, legt dit uit. Aangezien de ziel van de mens - het aloude sjamanisme bereidde op die idee voor - dezelfde natuur bezit als de zielen, die in de mensen en de dingen buiten ons gesitueerd zijn, daardoor juist "kunnen onze ideeën (*opm.:* pythaogoreïsch: onze structuren) rechtstreeks ('directement') deze fijnstoffelijke ('spirituelles' zegt Zafiropulo, maar hij bedoelt dit woord animistisch-fluïdiek) entiteiten, in al wat zintuiglijk ervaarbaar is, beïnvloeden".

M.a.w.: door middel van het gelijke - de structuur van de 'sumpatheia' - beïnvloedt de mens de rest van het zijnde. Door het fluïdieke (en de vorm, 'arithmos', - men zegt ook 'gedachtevorm' - ervan) in onze ziel, beïnvloedt men het fluïdieke buiten de ziel.

Het medium is, natuurlijk, de smijdige wereldzielestof. Door de fijnstoffelijke structuur in onze ziel hebben wij een - weliswaar louter fijnstoffelijke - greep op de fijnstoffelijke structuur buiten onze ziel. Dit is, zoals Zafiropulo onderstreept, de basis van alle magie (die d.m.v. louter denken, louter woorden uitspreken (WR 68/70: Hermès'

beïnvloedingsvermogen d.m.v. het woord; WR 4) ageert (WR 6: actio)). Of deze magie, nu, bewust of onbewust uitgeoefend wordt: zij blijft actio, beïnvloeding.

De Paleopythagoreeërs met hun getalstructuur als middel, zijn de eersten die een retoriek in wijsgerige zin, hebben gefundeerd. Wij zeggen niet 'gesticht'. Zij hebben, echter, wel de grondslagen ervan gelegd, doordat zij een communicatie- en interactieleer gesticht hebben. Zij staat of valt met hun, arithmologisch uitgewerkt, animisme.

WR137

3.3.-- *Menselijk animisme.*

"Pythagoras ging door voor iemand, die zich zijn vroegere levens herinnerde. De 'anamnesis', herinnering, waartoe hij in staat was, liet hem toe al wat hij, in vorige levens had geleerd, in zijn actueel bewustzijn te hebben". (*J. Brun, Les présocratiques,* Paris,1982-3, 41).

Brun voegt daaraan te wat het Platonisme daaraan te danken heeft: in het middenpunt van het Platonisme staat, inderdaad, de 'anamnesis', - wat men niet zozeer door 'herinnering, geheugen' dient te vertalen, maar door 'verruimd bewustzijn'

Bibl. steekpr.:

-- *Erwin Rohde, Psyche* (*Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*), Tübingen, 1925-10, II: 417/ 421 (*Vorgeburten des Pythagoras; seine Hadesfahrt*);

-- *E.R. Dodds, The Greeks and the Irrational*, Berkeley/ Los Angeles, 1966, 135/178 (*The Greek Shamans and the Origin of Puritanism*);

-- *J.-P. Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs*, 1971,-- I : 80/123 (*Aspects mythiques de la mémoire et du temps*).

Verder wat betreft 'palingenesia' (her- of wederbelichaming reïncarnatio), 'met.en.somatosis '(herhaalde belichaming), 'met.em.psuchosis' (metempsychose, zielsomwisseling):

-- *Kenneth K. Inada, Buddhist Naturalism and the Myth of Rebirth*, in: *International Journal of Philosophy of Religion*, I: 1 (Spring 1970), 46/53;

-- *Reïnkarnation*, in: W.*F. Albright e.a., Zeitschrift fur Religions(geschichte) und Geistesgeschichte,* Jrg. 9:2 (1957), sonderheft 'reïnkarnation';

-- *Lucien Roure, Réincarnation*, in: *J. Bricout e.a., Dict.prat.d.conn. relig.*, Paris, 1927,v:1061/ 1064; vi: 446.

Roure, die zeker niet reïncarnistisch gezind is, als katholiek theologisch geschoold, bekent dat de leer, die beweert dat de ziel meermaals belichaamd wordt, zeer verspreid is. Men ontmoet ze "reeds, bij de Keltische Druïden en de Middeneeuwse Druzen". "Zij houdt stand bij de Zoeloes en de

Groenlanders, de Noord-Amerikaanse Indianen en de Dajak's van Borneo, de Kareeërs van Birmanië en de inlanders van Guinea, -- die, daarin, de talloze aanhangers van de Brahmanistische en Boeddhistische religies vervoegen". (A.c.,v: 1061s.).

Dit om te zeggen dat Pythagoras absoluut niet als een gek of een ingebeelde hoeft door te gaan (wat Verlicht-rationelen graag doen), in onze ogen, omdat hij reïncarnist is.

Zeer ernstige tijdschriften als *Journal* en *Zeitschrift*, hierboven vermeld, menen zelfs daaraan even ernstige artikels te moeten wijden.

WR138

'*Mnemosune', gedenken,* (WR 38), ***reïncarnistisch.***

Wij zeggen, zo-even dat Platon's 'anamnesis' beter door 'verruimd bewustzijn' vertaald wordt. Zo is het ook met de term 'Mnèmosunè': zagen wij niet dat Gedenken zowel de verleden als de huidige en de toekomstige zijnden 'gedenkt'? Cfr. WR 38.

Ontologie - ook in die zgn. archaïsche vorm - is verruimd besef van wat 'is'. Dit was, in Homèros' en Hèsiodos' dagen, een eigenschap zowel van dichters ('aoidoi', aëden (Ilias 24:721)) als van zien(st)ers: zowel de dichter als de ziener 'ziet' (WR 88v.).

"Zich herinneren, weten, 'zien'", ziedaar evenveel termen die op hetzelfde neerkomen (...). Onmiddellijke aanwezigheid bij wat in het verleden gebeurde, onmiddellijke onthulling, goddelijke begaafdheid, -- al die kenmerken (...) definiëren de inspiratie door de muzen". (J.41. Vernant, o.c., 83).

Wij zagen reeds dat, daarin verschillend van de 'gewone' mens, de begaafde degene is 'die weet' (WR 86), -- dit reeds in de Homerische tijd. Maar ook in de Hades (Onderwereld) heerst dezelfde wetmatigheid: *Odussdeia 10*: 490/495, leert het ons overduidelijk. Op het smeken van Odusseus en zijn reisgenoten, ze toch, eindelijk, naar hun vaderland te laten terugkeren, antwoordt de aartsmooie Kirkè (WR 106) dat dit zal gebeuren, maar pas nadat een hadesreis (afdaling in de onderwereld) is doorgemaakt.

Immers dat 'weten' (verruimd bewustzijn), dat daarover informatie kan verschaffen, berust bij de nu gestorven 'ziener' Teiresias. Hij is "de blinde ziener ('mantis'), wiens verstandelijke vermogens 'empedoi', stevig in de aarde gevestigd, d.i., rotsvast, zijn.

Persefoneia, de Onderwereldgodin, gaf hem - zelfs nu hij gestorven is - 'noön', het gebruik van zijn verstand. Hij alleen bezit zienersgave

('pepnusthai'), terwijl de (andere) schimmen ('skiai') 'aissousin', heen en weer waaien". M.a.w.: ook in de andere wereld, hier: de Onderwereld, blijft Teiresias, de 'blinde ziener', degene die weet, dankzij verruimd bewustzijn.

Hiermee verschijnt ons de Muzenmoeder, Mnèmosunè, in één van haar vele aspecten, nl. een doorlopend besef van wat was, is, zal zijn (WR 38: ontologie), onder meer inzake (eigen) leven der ziel, hetzij in deze hetzij in de komende wereld. Dat toonbeeld moet Pythagoras voor ogen gehad hebben. Cfr. Vernant, o.c., 87.

M.a.w.: men moet absoluut niet op vreemde ('Oosterse') bronnen van bewustzijnsverruiming beroep doen om een aanloop tot Pythagoras' 'reïncarnistisch' verruimd besef te vinden.

WR139

"Bij Ferekudes van Suros (± -550), die doorging als leermeester van Pythagoras, als degene die, het eerst, de onsterfelijkheid der ziel staande hield en die, het eerst, eveneens, de leer inzake wederbelichaming der ziel verwoordde, wordt, meteen, de tijd ('Chronos', WR 93; 95) als een godheid opgevat en aan de oorsprong (WR 39; 45) zelf van de kosmos geplaatst. (...).

Men treft Chronos, de (oer)tijd, opnieuw, aan in de orfische theogonieën (*opm.:* oorsprongsbeschrijvingen inzake godheden), waarin hij een analoge rol speelt. Hij komt daar over als een veelvormig monster, dat het heelalei (wereldei, oerei) verwekt. Wanneer dit kosmisch Oerei (*opm.:* archè, waaruit, als uit een 'ei', alle leven ontstaat) tweedeling (WR 104; 105: kiem, -- zaad- en eicel) doormaakt, verwekt het de hemel en de aarde.

Meteen komt de eerstgeborene der godheden, 'fanes', een hermafrodiete (*opm.:* zowel mannelijke als vrouwelijke trekken vertonende) godheid, te voorschijn, waarin de tegenstelling 'mannelijk/ vrouwelijk' opgeheven worden". (J.-P. Vernant, o.c., 98).

Opm.-- Mythen (WR 15) hebben een eigen taalgebruik: zij vertolken (model: WR 57), via gekende werkelijkheden (b.v. de idee 'tijd' (maar 'verheven' op mythisch - theologisch vlak; WR 73; 129), de idee 'geheugen' of, liever, 'gedenken', enz.), ongekende (onzichtbare; WR 41) -- liefst 'goddelijke' of, althans, slechts voor 'zieners' toegankelijke werkelijkheden.

Hier toegepast: de verleden, huidige en toekomstige zijnden (WR 38), die Mnèmosunè, de Muzenmoeder, te 'zien' (= kennen) geeft, situeren zich, onvermijdelijk, in de reeks 'begin, nu, toekomst' (WR 103), de drieheid, die, ineens, de tijd, maar als omvattende 'archè' (WR 45: harmologisch/ cybernetisch), heet.

Mythen 'vertellen', maar zijn denkverhalen, die al te ongevormde geesten, als de tijdgenoten 'der archaïsche zieners, geleidelijk op streng denken (wetenschap) voorbereiden (WR 40: nieuw type van Muzisch denken; 63: positief type).

Omgezet in 'abstracte' taal: de aanvankelijke chaotische werkelijkheid (begintijd) ziet zich vormen (tweedeling heelalei) zowel de hemel (het uitspansel) als de aarde (waarop wij leven); in dat tweevoudig geheel, hemel en aarde, situeren zich de oergodheid (fanes), en, meteen, alle mannelijke en vrouwelijke wezens (hermafrodiet), die in hem én oorsprong én model vinden. --- Ziedaar streng logisch de inhoud.

WR140

Besluit. -- De menselijke ziel is, pas, echt ten volle, definieerbaar (WR 96), indien men ze, als verruimd bewustzijn, dat 'de tijd' (als totaliteit van alle mogelijke (WR 55; 57; 114) ogenblikken) omvat definieert. De Orfische mythe, die de Paleopythagoreeërs overnamen (hoewel niet zonder meer), drukt dit, langs de omweg van 'modellen' (die als bekend overkomen), uit.

Mnèmosunè, i.v.m. de inspirerende daimon.

WR 81(inspirantes); 85 (inspiratie o.g.v. sumpatheia) leerden ons het fenomeen 'ingevende daimon'.

Welnu, *E. Dodds, The Greeks*, 143s., beweert dat de zgn. 'wederbelichaming' ook anders kan uitgelegd worden. "Beiden, Pythagoras en Epimenides van Knos(s)os, die voor hem optrad, konden gehoord hebben dat er een in het Noorden van Hellas gangbaar geloof bestond in het feit dat de ziel of, nog,' de beschermgeest' van een vroeger sjamaan (WR 99) kon zijn 'intrek' nemen in een nog in leven zijnde sjamaan, -- dit, om zijn vermogen en kennis te versterken (…)

(i) Epimenides, de Kretenzer (Knosos is een stad op Kreta), vertoont, in de traditie, geen reïncarnisme: beweerde, enkel, dat hij "te voren" had geleefd en identisch was met Aiakos (Ilias 21: 189), die bekend stond als een archaïsch godsman.

(ii) Op analoge wijze komt Pythagoras over als beroep doende op het feit dat hij identisch is met de vroegere sjamaan Hermotimos van Klazomenai (*Herodotos 8: 103*).

Maar het heeft er de schijn van dat Pythagoras het reïncarnisme, in die zeer enge zin (van geïnspireerd worden door gegrepenheid, intrek, van een vroeger sjamaan), heeft uitgebreid. Misschien was dat zijn persoonlijke

bijdrage". Aldus Dodds.

Opm.--- Dit zet er ons toe aan, met 'reïncarnistische' beweringen, aartsvoorzichtig om te gaan; m.a.w.: er dient streng onderscheid gemaakt tussen begeleiding door middel van intrek van een vroegere figuur, enerzijds, en, anderzijds, echte reïncarnatie van één en dezelfde ziel in meer dan één lichaam.

De door een ingever geleide kan, immers, de indruk opdoen dat hij zelf (en niet enkel zijn ingever) de feiten, die hij zich meent te herinneren, beleefd heeft. In die zin is zijn verruimd bewustzijn het ineenbestaan van het zijne, het aardse (en engere), en dat van de ingever. Meer niet.

WR141

Mnèmosunè, d.m.v. uittreding.

E. Dodds, o.c., 140, noteert nog een andere vorm van verruimd bewustzijn. "De uittreksels uit Pindaros (WR 83; 122) en Xenofon van Athene (-427/-355), een Socratieker, (...) laten vermoeden dat één mogelijke bron van de puriteinse tegenstelling (*opm.:* bedoeld is de stelling dat het lichaam onrein is en dat de ziel, uiteraard, als goddelijk van oorsprong, ook rein is, maar 'bevlekt' door een zonde uit vroegere levens) gelegen is in het vaststelbare feit dat zgn. zielsactiviteiten (*opm.:* liefst van paranormale, buitennatuurlijke aard; WR 76)) omgekeerd evenredig zijn met lichamelijke (*opm.:* liefst als grofstoffelijk opgevatte) activiteiten.

De 'psuchè' ziel, is het actiefst wanneer het lichaam
(i) in slaaptoestand is of
(ii) zoals Aristoteles eraan toevoegde, op het punt staat te sterven (….).

Welnu, een overtuiging van dat type is een wezenlijk bestanddeel van de sjamanistische cultuur (WR 99), die, nog steeds, in Siberië bestaat en die getuigeresten van haar verleden heeft nagelaten, gespreid over een zeer uitgestrekt gebied, nl. (...) van Scandinavië, dwars door de Euraziatische landmassa, tot Indonesië. Deze weidse uitgestrektheid toont haar hoge ouderdom. (…).

Een sjamaan (...) - in een toestand van 'mentale dissociatie' - zo gelooft men - is niet zoals de Puthia (Lt.: Pythia) - *opm.:* de wijvrouw, te Delfoi (WR 123; 126; 129), die, in Apollon's dienst, in vervoerde toestand godsspraken uitsprak - of zoals een huidig 'medium' (*opm.:* d.i. een persoon, al of niet vervoerd, die 'bemiddelt (Lt.: 'medius' = tussenwezen)), van wie men aanneemt dat zij hetzij gegrepen hetzij bezeten zijn door een geest, die verschilt van hun eigen (diepere) ziel. Neen: de sjamaan/ sjamane - zo gelooft men - verlaat, met zijn eigen ziel, zijn lichaam en 'reist' naar elders (het meest, in de wereld der

'geesten').

Zo verstaat men dat een sjamaan/ sjamane tegelijkertijd kan gezien (*opm.:* met de ogen van het grofstoffelijke lichaam) worden op verschillende plaatsen. M.a.w.: hij/ zij bezit de gave van 'bi.locatie' (op meer dan één plaats, tegelijkertijd, zichtbaar zijn).

Uit dergelijke ervaringen, die hij/ zij, voor de vuist vertelt, uitzingt, betrekt hij/ zij de begaafdheid inzake

(i) buitennatuurlijke raadgeving ('divination'),

(ii) religieuze dichtkunst en

(iii) magische geneeswijze,

die hem/ haar tot een, sociaal gesproken, eersterangs figuur maken". (E.R. Dodds, o.c., 140).

WR142

Besluit. -- De 'ziel', die het lichaam - dat in 'kataleptische' (bezwijmde) toestand komt - verlaat, is een 'vrije' of, nog, 'uitgetreden' ziel. De sjamanistische ervaringen, door Dodds beschreven, bewijzen dat ook door uittreding verruimd bewustzijn ('mnemosune') ontstaat.

Opm.-- Nu begrijpen wij, beter, de dionusosreligie (WR 121v.), met haar cultus van de 'ek.stasis' of (gebeurlijk uitzinnige vorm van) uittreding. "In de 'extasis' van de Dionysische dans trad de ziel, letterlijk, buiten de grenzen van het lichamelijke leven. Meteen veranderde zij van gedaante, genoot de gelukzaligheid van een buitenlichamelijke toestand, -- verdiept als zij was in de totaliteit ('l' ensemble') van de dingen en de natuur". (*Th. Zielinski, La rel.d.l. Gr. ant.*, 116s.).

Besluit. -- Voordat wij de typisch Orfische leer inzake de ziel kunnen begrijpen, zoals Pythagoras en de Paleopythagoreeërs ze verwerkten, behoorden wij het oersjamanisme, dat nog steeds, vooral in Siberië doorlevend is, even aan te raken.

Bewustzijnsverruiming - een thema, dat, heden, zelfs in vakwetenschappelijke middens de aandacht op zich vestigt - is meervoudig mogelijk. Reïncarnistisch (eenzelfde ziel doorloopt meer dan één leven), geïnspireerd (door een ingevende daimon begeleide ziel), uitgetreden (de ziel reizend doorheen het heelal), -- het zijn drie types, die, overigens, zeer vaak, in één en dezelfde persoon aanwezig zijn, van buitennatuurlijke bewustzijnsverruiming.

Muzische Mnèmosunè of, ook, anamnesis geheten, door de antieke Grieken. WR 38; 40; 42; 119; -- 81; 124/130; -- al die passussen uit deze

cursus geven ons de wezenlijke bestanddelen van - wat men meermaals, heden, zoekt te construeren - een muzische filosofie. Daarin speelt bewustzijnsverruiming een wezenlijke rol. Meteen: het geloof in de typisch hoger begaafde 'ziel'-- thema, dat, pas, door de orfiekers en de paleopythagoreeërs, in de fysiek der Mileziërs werd ingevoerd.

Het heeft meer dan elfhonderd jaar de antieke filosofie beïnvloed. Men denke aan WR 120 (*Gastoue's musicologie*).

Bib. steekpr.:

-- *J. Pearce-Higgins e.a., Life, Death and Psychical Research*, London, 1973 (een uitstekende inleiding, Kerkelijk, maar tevens deskundig);

-- *Parapsychologie: schijn of werkelijkheid*, in: *Cultuurleven*, jrg. 45, 1978): 10 (december), 866/920 (een uiteraard Vlaamse visie op de zaak).-- Ook hier is het Paleopythagoreïsme nog actualiseerbaar.

WR143

3.4. -- *Orfisch animisme.*

Bibl. steekpr.: *A. Provoost, red., Orpheus* (*Ontstaan, groei en nawerking van een antieke mythe in de literatuur, beeldende kunsten, muziek en film*), Leuven, 1974;

"Sinds Russische geleerden (WR 89), op - positief-wetenschappelijke - controleerbare wijze, hebben aangetoond dat fenomenen als parapsychologie, psycho- of telekinese en reïncarnatie inderdaad bestaan, ontlokken ook andere gebeurtenissen uit Orpheus' leven niet langer een specifieke glimlach". (Aldus A. Provoost, op een Orfeus -weekeinde voor classici, te Kortenberg).

De Orfische mythe.

WR 139 gaf ons, sterk verkort, het eerste gedeelte ervan. Wij veronderstellen, dus, gekend het eerste deel.

Op het grote keerpunt, (in het antieke Grieks 'kairos', de juist gekozen maat, vooral, inzake tijd (het juist gekozen ogenblik)) 'verslindt' een telg van Fanès, die ook Eros (Minnedrift; WR 102) heet, nl. Zeus, bijgenaamd 'Aithèr' (WR 49; 120), de godheid van de hoge luchtlagen, aan het uitspansel (= Ouranische, Olympische of Lichtende godheden: WR 123)), Fanès - Eros, de eerste vormgever van het heelal. Dit, met al wat Fanès - Eros schiep.

Zo sticht Zeus-Aithèr, de Lichtgodheid, een nieuwe 'Aion', d.i., een nieuw godhedentijdvak, meteen een nieuw heelaltijdvak. Men heet 'heelaltijdvak' ook wel 'eeuw' (van het Lt. 'aevum' of, nog, 'saeculum').

I.p.v. Fanès - Eros, de 'eerste' en 'heelalstichtende' zoon-van-God (d.i.

vertegenwoordiger d.m.v. zijn levenskracht - net als Hermès (WR 68/70) - van de herstichtende Zeus-Aithèr), schept Zeus-Aithèr een Dionusos, die

(i) veronderstelt,

(ii) uitzuivert en

(iii) op hoger vlak verheft de Dionusosfiguur (typisch voor het Fanès - Erostijdvak, nl. hels - wild (WR 121v.) die wij, n.a.v. de infernaal - wilde en uitzinnige dans, muziek en zang, hebben ontmoet.

M.a.w.: wat het Christendom, in een latere mythische fase, doet (veronderstellen, uitzuiveren en verheffen), dat doet, reeds, het Orfisme (WR 76). Maar het legt, sterk, de nadruk op het tweede, het uitzuiverings- of cathartisch aspect. Daarvandaan de naam 'puritanisme'

Wat, in dat mythisch model (WR 139) verzinnebeeld, doorkomt, is het volgende. Het oermonster tijd (d.i. de totale beginwerkelijkheid), zelf nog typisch 'hels' en 'wild - uitzinnig', sticht een heelalordening, die de weerspiegeling is van hemzelf. Toch ligt, in die oerwanorde, een hogere 'eros' (levenslust, vooral in minnedrift werkdadig).

WR144

Opm.--- Hier hebben wij de kern van het archaïsch-antieke vooruitgangsgeloof, dat, in tegenstelling tot het hedendaagse, de nadruk legt op de innerlijke ontwikkeling, naar hoger toe, i.p.v. op de uitwendige, technologische perfectionering. de vooruitgang ligt, allereerst, in de ziel.

De vooruitgangsidee is, allereerst, noölogisch: zij bedoelt het hogere in de ziel, -- wat Platon, later, heet de edele ziel. Zij is, ten tweede, anagogisch (i.p.v. kat.agogisch) : zij richt opwaarts, i.p.v. neerwaarts te verloederen, - Cfr WR 122: wilde thiasos: ---124vv.: Muzische thiasos.

Opm.-- Wij vernemen, uit de Orfische mythe, de wijze waarop Zeus, de zgn. Lichtgodheid, de oudere kosmische en godhedenordening 'vernielt' (WR 123v.: de Nietzscheaanse duiding). Hij vernielt door verslinden. Dit is een uitdrukking, die naar de **(i)** dierenwereld verwijst en **(ii)** wel naar de roofdierlijke wereld (WR 64).

Opm. -- Het is, in dit verband, merkwaardig hoe de profeet-apocalyptieker Daniël (in het Oude Testament, in de VII - de e. voor Chr.) de heidense rijken als 'dieren' typeert, waartegenover de mens(enzoon) gesteld wordt. Ook hier werkt de sublimeringsidee (WR 76).

Dit roofdierlijke gedragstype (wat op een lagere 'ziel' wijst) ziet men, nog het best, aan het werk in de archaïsche magie. Behalve de zgn. 'seksuele' (versta: sacraal - erotische) magie, die met de eroskracht en het erosfluidum

(WR 102: heidense, vooral wild-helse eros) werkt, is er, veelal zeer sterk ontwikkeld, de bloedmagie die met de kracht en het fluïdum, de zgn. 'bloedziel(estof)', waarover het Oude Testament (in de zgn. bloedige offers) het heeft, werkt.

Deze bloedmagie juist beeldt zich in de mythe af: Zeus 'verslindt' de oude orde, door er de kracht en het fluidum van "op te vreten" (vampirisme). Het is o.m., om die reden, niet verwonderlijk dat men, in de Oudheid (Aristoteles b.v.) zowel de Dionysische als de Apollonische (= Zeusreligieuze) religies als uit een en dezelfde - demonistische (WR 12) - ontsproten opvatte.

Opm.--- Een derde aspect van de Orfische mythe wordt door *Th. Zielinski, La rel.d.1.Gr.*, 69, verwoordt. Daar heeft hij over de agonistiek (WR 11): onderling rivaliseren was schering en inslag in het antiek-Griekse leven, -- zelfs in de choreia e.d.m.. Dit is nooit zonder enig verband met geweld(pleging) (WR 64;-- thema, waarop reeds Hèsiodos de nadruk legt). Maar, reeds vroeger, in *Odusseia* 9 (o.m. 9: 112vv., 215, 275), vermeldt Homeros een mythisch type, de Kukl.ops, de van een wenteloog voorziene oerreus.

WR145

De Cykloop (= verlatijnste uitspraak) kent wilde zeden. Zo is de Kuklops Polufèmos "een wilde, die noch geboden noch goddelijke onderrichtingen (ingevingen) kent" (*Od.,* 9: 215).

De Kukliopeia (= Od., 9) toont ons iemand, die de gast (die 'heilig' was, in het Zeusrecht) doodt, -- die mensenvlees eet, -- die zijn gegeven woord breekt, -- die, vooral, de nieuwe godheden van het Zeusregime bespot. (*F. Flückiger, Gesch.d. Natuurechtes,* I, *Die Gesch.d. europäischen Rechtsidee im Altertum und im Frühmittelalter*, Zollikon - Zürich, 1954, 10).

Actualisering.

Geweldpleging, in de brede zin, komt voor, in moderne zin, b.v. in het evolutionisme (*Ch. Darwin* (1809/1882), *Origin of Species*),-- en wel in de idee 'natuurlijke schifting'.

Het geweld, in de menswetenschappen, ditmaal (WR 63v.), werd, overduidelijk, aangeklaagd in *R. Girard, La violence et le sacré*, Paris, 1972 (waar 'geweldpleging' mimetistisch geduid wordt: in de agonistiek (wedijver) om te weinig objecten (de inzet), voor te veel gegadigden ('begerigen'; WR 102: Dionysische 'eros'), volgt de ene de andere na, die, juist daardoor, zijn mededinger ('rivaal') wordt). In die zin dekken de antiek-Griekse mythen een philosophia perennis (WR 4).

De Orfische mythe, menskundig.

Wij veronderstellen gekend de twee vorige mythe-perikopen. -- de dionusospassie. -- *Jeanmeire, Dionysos*, 384, vat als volgt samen.

(i) Dionusos, de Godszoon, vertegenwoordiger van Zeus-Aithèr, binnen de nieuwe goddelijke orde, wordt, als kind, gedood.

(ii) Dit dodingsproces geschiedt als volgt.
(ii)a. Het Dionusoskind wordt verleid (WR 23), -- en wel door de titanen.

Opm.-- Ho Titan, hoi Titanes (de Titan, de Titanen) zijn oerwezens, behorend, gelijk de Cyklopen, tot de wild-helse orde; hun imago is dat van soms tientallen meter hoge giganten (reuzen), oervijandig gezind t.o.v. al wat Zeus is.

(ii)b. Dionusos wordt verleid door typisch speelgoed (bol, kegel, drijftol, speelwiel, teerling, Hesperiedenappel (*opm.*: alle eerder geometrische, - of liever: configuratieve (WR 111), voorwerpen), -- spiegel).

WR146

Dit speelgoed - aldus Jeanmaire - komt, in sommige mysteriën (o.m. de Dionysische mysteriën), voor als de 'sumbola' de zinnebeelden, d.i. aanschouwelijke voorwerpen van gewijde aard, die de inwijdeling te 'zien' kreeg.

Opm.-- 'Mysteriën' zijn
(i) gewoonlijk, beperkte gemeenschappen,
(ii) die een godheid - vaak een chthonische (WR 123), maar dan - althans op het eerste gezicht - 'weldadige' (WR 12: demonisme) godheid, 'Redder', 'Redster' geheten, 'oproepen' (WR 123),
(iii) die, daarop, met een epifanie, een blijde intrede, een vorst eigen, antwoordt,
(iv) dit, om problemen op te lossen, bij leden van de gemeenschap.

(ii)c. Alle versies van de Dionusospassie zijn het erover eens: het kind werd uiteengereten, doch zo dat, daarop, de stukken rauw vlees, opnieuw aaneen geklit werden en, zo ineen gevoegd, in een heksenketel gekookt (volgens een deel der documenten: door dezelfde Titanen).

Dit verwijst naar de bloedmagie (WR 144: de eters/ eetsters van het gekookte vlees eigenen zich de levenskracht van de god toe) (Cfr Jeanmaire, o.c., 384). - Het vlees, eens gekookt, werd door de titanen opgevreten.

Uitweiding.-- Steller meent dat het opvreten (na het koken) niet wezenlijk is.

1. Het staat vast dat, minstens, een deel van de Dionusosvierders/ -viersters (WR 122) - op de piek van haar, klaarblijkelijk, uitzinnige vervoering - zich van een dier (of, volgens sommige aanduidingen, zelfs van een kind) meester maakten, het uiteenreten en de bloederige happen vlees, rauw, opvraten. Wat, in het antiek-Grieks, omofagia, rauwvleeseting, heet.

N.P. Nilsson/ H.J. Rose, Dionysos, in: *The Oxford Classical Dictionary*, 1950-2, 288f., zegt, daarbij: "Deze zgn. omofagie is een 'sacramenteel' (WR 76: buitennatuurlijk) eetmaal. Door de lichaamsdelen te verorberen, - nl. van het offerdier - nemen de menaden de godheid in zich op, alsook haar kracht". M.a.w.: reine bloedmagie.

2. De mythe, rond Orfeus, de misschien historische, in alle geval 'gemythiseerde' stichter van het Orfisme, zegt dat hij, na de mislukte poging om zijn vrouw Eurudikè (Euridice) uit de Hades te halen, de minnedrift der Thrakische dionusosmenaden minachtte, -- met als gevolg dat een groep daarvan de dichter in stukken reet.

Deze details lijken erop te wijzen, gezien binnen het archaïsch denkkader, dat het opvreten niet zo onwezenlijk was.

WR147

Uitweiding.
Tot daar een misschien louter mythisch gegeven. Maar er is meer.

-- *M. Hermanns, Schamanen, Pseudoschamanen, Erlöser und Heilbringer*, 3 Tle., Wiesbaden, 1970, -- 1,5, geeft een bijkomende reden, waarom het uiteenrijten, resp. het opvreten wellicht niet zo onwezenlijk is als Jeanmaire voorstelt te denken.

(a) Hoger ontwikkelde jagersvolken, vooral in Noord-Azië, hebben een ritus inzake wildbehoud. Wanneer zij een stuk wild gedood hebben - een rendier b.v. -, dan wordt het vlees, met grote zorg, van het gebeente verwijderd, zo dat dit gebeente ongedeerd blijft. (*opm.:* Men vergelijke dit met het 'denkend hart', van het Dionusos-kind, -- hart dat, zoals de verdere mythe vertelt, ongedeerd blijft).

"Om het neergevelde wild zinnebeeldig te doen herleven, worden de beenderen, in geraamtevorm, op het uiteengelegde vel gelegd en, daarna, in die huid gewikkeld". Aldus Hermanns, die een kenner van het sjamanisme is.

Opm.-- Dit gebeentemagisch ritueel steunt op wat men, aldaar, de beenderziel-(estof) heet. Weerom: magie.

(b) ***Opm.***-- De analogie is één der wezenskenmerken van het archaïsch-magische denken. Dit zien wij hier aan het werk. -- De leerling-sjamaan wordt, zinnebeeldig (= analoog), naar het model van de wildbehoudsritus behandeld. -- "Juist dezelfde ritus doorleeft de leerling-sjamaan, in vervoeringstoestand (WR 99; 140: uittreding).

Zijn ziel, gedurende die vervoering, verwijlt buiten het lichaam en zij 'schouwt' het passieproces in haar eigen lichaam. Daarbij wordt het in de huid gewikkelde geraamte weer levend". -- Aldus letterlijk Hermanns. Uitgerekend daardoor - zegt zij daarop - verschilt de sjamaan van de - overal ter wereld aantrefbare - gewone magiër.

Opm.: Het is alsof ook *Ezekiël 37:1/14*, waar de profeet 'ziet' hoe de 'dode beenderen' (van het Godsvolk), dankzij Jahweh's geest (= levenskracht (WR 132), 'weer levend' worden, een analoog denkmodel voor de ogen had. Cfr. WR 76 (sublimeringsmproces, maar Bijbels).

Besluit der beide uitweidingen.
Het opvreten, gevolgd door heropleving lijkt niet zo onwezenlijk.

(ii)d. ***De afloop der menskundige mythe.***
(i)a. De Titanen worden, door Zeus' bliksem (vuur, lichtstraal, -- either), neergeveld zo dat zij in de strafkerker (ta Tartara, hoTartaros, --- het diepste van de onderwereld) terechtkomen.

WR148

(i)b. Dionusos - Zagreus (WR 122) - dankzij de vrouwelijke uitstraling (= fluïdum) of energie van behalve Athene, ook de godinnen Rhea en Demeter - herleeft. Vooral de godin Athene heeft 'noërèn kradièn' het denkend hart, gered.

Opm. - Hier komt een analogon door met de ritus van het wildbehoud.

(i) De jagers 'behouden' het wild, nadat zij het gejaagd en ritueel opnieuw aan de Heer/ Heerseres van het woud, de taiga, hebben terugbezorgd, die, uit de erin gelaten levenskracht (= energie, fluïdum), nieuw leven sticht.

(ii) De godinnen, vooral Athena, 'behouden' het door de Titanen gejaagde 'wild', het Dionusoskind, door het 'levend' hart, dat denkt, af te zonderen, uit de opvreetritus, die in de mythe verteld wordt.

(ii) De mensheid, door Zeus' tussenkomst ontstaat uit de as der titanen.
Daaraan knopen de Orfiekers, resp. de Paleopythagoreeërs de idee vast

dat de ziel van de mens nl. voor zover titanisch, d.i. hels - wild, in haar diepte, én schuldig is aan de opvreetritus van het door Zeus gezonden Dionusoskind én goddelijk, dankzij diezelfde opvreetritus, want het Dionusoskind was drager van Zeuskracht.

Deze tweeledige menskunde heet men, regelmatig, antropologisch dualisme, -- een term, die vaak louter pejoratief gebruikt wordt en - wat meer is - zonder de mythe-inhoud zo goed als niets zegt.

Besluit.

(1) Deze antiek-Griekse mythe is niet zonder analogie met wat volgt.

Hermanns, o.c., 1, 17f., verwijst naar

-- *A.E. Jensen, Das religiöse Weltbild einer frühen Kultur*, Stuttgart, 1949-2;

-- id., *Mythos und Kult bei Naturvölkern*, Wiesbaden, 1951.

Sommige plantersvolkeren, die o.m. door mensenjacht, menseneterij, mensenoffers gekenmerkt zijn, kennen - wat Jensen heet - een Dema (een soort godheid). Deze entiteit leefde in het begin (WR 45: archè), wat hij heet 'die mythische Urzeit' (de mythische oertijd (WR 93; 139), voordat mensen bestonden.

Een gedeelte der Dema's werd mens. Op zeker ogenblik in de geschiedenis doodden zij een niet-menselijke dema, die, sedertdien, in de onderwereld verblijft.

"Uit het stoffelijk overschot van de gedode godheid ontstaat de een of andere levensnoodzakelijke plant (*opm.:* het zijn plantervolkeren). Het eten van de plant is, meteen, een eten van de (erin aanwezig geachte) godheid.' (*A.E. Jensen, Mythos*, 203).

Doch luister goed naar wat Jensen, resp. Hermanns zegt: deze levensnoodzakelijke Dema kan ook in dieren- of mensengedaante op aarde aangetroffen worden en, dus, meteen, vatbaar voor doding, opvreterij, 'offer'.

WR149

Besluit. -- Ook daar, in die aartsprimitieve culturen, op Nieuw-Guinea, leeft de idee "door iets te eten, eigent men zich, buitennatuurlijk, de levenskracht, fluïdiek bestanddeel der ziel, het lichaam levend makend, toe".

Wat *Nilsson/ Rose, in Oxford Dictionary* - voor een Katholiek, in de oneigenlijke zin, natuurlijk - 'sacramenteel' heten. Cfr WR 146. Nee: het opvreten, door de Titanen, gezien op de achtergrond van een fijnstoffelijkheidsidee (WR 49; 134), die wel niet identisch is met de idee ziel,

maar er toch steeds mee in verband staat (de ziel heeft steeds een zielelichaam of fijnstoffelijk substraat), -- dat opvreten, ritueel verstaan, is wezenlijk.

(2) Het is evident dat de Katholieke Eucharistieviering, waarin het bloedig offer van Jezus, als basis van een ritueel eetmaal, dezelfde grondstructuur vertoont, -- al is het waar dat (WR 76) het Katholicisme, althans van voor de ontmythologisering (WR 15; 73; 86; 90v.), die grondstructuur

(i) veronderstelt,

(ii) uitzuivert en

(iii) naar peil verheft.

"Wie mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, …". Dit alles, natuurlijk, op de achtergrond van het demonisme, d.i. een werkelijkheid, die, al biedt zij goed aan, toch, ergens, kwaad bezorgt en … omgekeerd (WR 12).

Opm.-- Het zij, terloops, vastgesteld dat occultisten, die, een beetje, op de hoogte van hun vak zijn, met deze stand van zaken vertrouwd zijn.

Bibl. steekpr.:

-- *R. Ambelain, Le vampirisme* (*De la légende au réel*), Paris, 1977 (werk dat, vooral, het fluïdiek vampirisme behandelt, d.i. het feit dat de enen de anderen 'uitzuigen', vooral in de bloedziel(estof));

-- *R. Delorme, Les vampires humains*, Paris, 1979 (werk, dat de juridisch-vampieren ter sprake brengt, -- onder wie Vlad Tepez ('*Dracula*') een prototype is, dat wereldberoemd werd, sedert de roman van *Bram Stoker* (1891)).

De orfische menskunde.

***Bibl. steekpr.*:** *P. Ricoeur, Philosophie de la volonté,* II (*Finitude et culpabilite*), 2 (*La symbolique du mal*), Paris, 1960, 197 (*Les Orphiques*); 261/283 (*Le mythe de l' âme exilée et le salut par la connaissance*).

Ricoeur, o.c., 264ss. vat samen.

(i) Volgens Platon, *Kratulos*, 400c, zijn het vooral de Orfiekers die het lichaam (in de grofstoffelijke zin) als 'sèma' bestempeld hebben, -- d.i. als het teken, dat daarin iemand 'begraven' (dood) is.

WR150

De reden waarom: de Orfiekers waren ervan overtuigd dat de ziel, blijkbaar als "in het lichaam begravene", de zonden uitboet, waarvoor zij gestraft wordt. De Griekse term voor lichaam, die de orfiekers gebruiken, is 'soma', d.i. grofstoffelijk omhulsel, dat aan een 'gevangenis', 'kerker', doet denken, die duurt totdat de ziel haar schuld uitgeboet heeft.

1. Ricoeur, o.c., 265, merkt op dat Platon, in zijn verslag, niet het lichaam als oorsprong van het kwaad bestempelt. Nee: de ziel voordat zij in het lichaam

-- grafteken en kerker -- (her)belichaamd wordt, is reeds zondig. Het lichaam, waarin zij, eens 'begraven' erin, uitboet, als een gekerkerde, is, integendeel, bruikbaar als uitboetingsmiddel.

2. Weliswaar identificeert de Orfieker zich met zijn ziel, -- niet met zijn lichaam, dat hij, als een verbanningsoord, duldt, om reden van een in zijn ziel gesitueerde fout.

3. Ook is het lichaam - als strafkolonie - tevens, bekorings- en besmettingsplaats. Cfr WR 101 (miasma, onreinheid).

Besluit. De reeks der her- of wederbelichamingen (WR 137vv.) komt erop neer dat telkens weer de ziel, om een schuld te delgen en zo dat zij weerom schuld opdoet, in het lichaam gekerkerd geraakt, als in een grafteken. Dat is de 'kuklos geneseos', de kringloop van de (her)wording, (her)belichaming,

(ii) De Orfiekers verschillen

(i) van de Homerische idee, dat de grote schuldigen gestraft worden, terwijl over de 'kleine' schuldigen niet gesproken wordt, aangezien zij alle mensen de naderende bedreiging van een afstraffing in het hiernamaals trachten bij te brengen;

(ii) van de Demetervereerders (WR 148; Demeter (Lt.: Ceres) was de godin van de landbouw (vruchtbaarheid), die, vooral, te Eleusis (heden: Levsina), in mysteriën (WR 146) vereerd werd), die, wanneer het over het hiernamaals gaat, wel over gelukzaligheid spreken - voor de reinen en de gezegenden maar zonder te gewagen van de afstraffing, -- wat juist de Orfiekers benadrukken.

Meteen schiet de angst voor de Onderwereld, als kerker (maar nu anderwereldlijk), wortel in het hart van de aanhang(st)ers.

(iii) Voor de Orfiekers zijn soma (lichaam) en hades (onderwereld) hetzelfde: het lichaam is de Onderwereld, voor zover boven de aardbodem uitreikend, en de Onderwereld is dezelfde strafplaats als het lichaam, maar ondergronds. Een typische 'harmonie' der tegengestelden (WR 11) doet de Orfiekers zeggen: 'leven is sterven'

WR151

Besluit. -- Het is niet de grove stof en het aardse lichaam op zich, waartegen het Orfisme zich richt. Wel: het zin- en doelloze, tastbaar in de eeuwige terugkeer van hetzelfde onderwereldlijk 'leven' (dat meer dood is dan leven), nu eens op aarde, in het lichaam, dan weer in de Onderwereld, ontlichaamd.

(iii) ***het puritanisme***.

E.R. Dodds, The Greeks, 149, schetst dit als volgt.

a. "Ik zal (...) de term 'puriteinse zielenleer' gebruiken zowel om het vroege Orfische als om het vroege Pythagoreïsche geloof inzake de ziel weer te geven". Dit omvat volgende deelideeën (WR 5).

(1) Het lichaam is het grafteken van de ziel.

(2) De ziel, ofschoon onrein ('bevlekt') door de zonde, kan gereinigd worden (Cfr. 'catharsis'; WR 46vv.), dankzij riten (*opm.*-- 'Ritus' is een buitennatuurlijke handeling) en, ook, dankzij het mijden van vlees eten (WR 144 (verslinding); 146 (opvreten door Titanen)), -- wat vegetarisme behelst.

(3) Die reiniging - die, behalve riten en vegetarisme, ook ethisch goed leven behelst - geldt zowel in dit leven als in het onderwereldlijke leven. Cfr. Ricoeur, o.c., 268s.

b. Zowel Dodds als Ricoeur geven de diepe reden van het puritanisme, d.i. de reinheidszorg, de cathartische levensstijl. De ziel is, weliswaar titanisch, d.i. een Onderwereldlijk wezen, eigenlijk thuis in de kerker. Maar zij heeft deel aan het titaneneetmaal: de Godszoon Dionusos, o.g.v. dat eetmaal, is in de mens. Daardoor is er een lichtend, onsterfelijk-goddelijk bestanddeel in de mens. Cfr WR 76; 121.

Daardoor verlegt het Orfisme en Paleopythagoreïsme de nadruk op de godheid, die onsterfelijk is, in de mens. Het doffe en schimmige bestaan in de Onderwereld is niet noodzakelijk. - Cf. WR 138: Teiresias als ontsnappend aan het dof-schimmige bestaan, in de Onderwereld zelf. Vgl. WR 86 (degene, die 'weet'): de dichter, als mantisch begaafd. Deze Homerische toonbeelden worden, in Orfisme en Paleopythagoreïsme, geactualiseerd.

c. Het reïncarnisme, als 'kringloop van de 'herwording'; behoort doorbroken te worden. Men wil eraan ontsnappen, dankzij een vergoddelijkingsproces waardoor het lange opvoedingsproces, dat de vele levens behelst, overstegen wordt en uitmondt in een niet - Onderwereldlijk leven, maar in een ouranisch-olympisch, onsterfelijk (WR 76) leven. Cfr Dodds, o.c., 151. -- Later zal Platon het hebben over de edele ziel.

WR152

3.5. -- ***De pythagoreïsche psychagogiek.***

De term 'agogie(k)' (WR 6: agogè) stamt, in zijn huidig taalgebruik, van J.F. Herbart (1776/1841), die de term 'andragogie' (peilverheffing der lagere klassen) invoerde.

Heden wordt die term - vaak, in gauchistische, libertaire zin - geduid als de praxis en de theorie der hulpverlening en opvoedende begeleiding zo dat, uit autoritair onderworpenen en elitair gezinden, antiautoritair 'mondigen' en niet-elitair gezinde 'democraten' gevormd worden. In die zin kunnen zij, enigszins, vergeleken worden met de 'mathematiekers', sinds Hippasos van Metapontion (WR 100).

Agogie is de praxis, agogiek is de theorie (de leerstellige modellen), agologie is de theorie omtrent de agogiek (metatheorie).

De Paleopythagoreïsche filosofie als agogie, agogiek, agologie.

De hele filosofie der Pythagoreeërs bezat niet enkel een agogie(k), zij was -- wezenlijk -- agogie. Immers, welzijnsbevordering is de kern van agogie(k). Welnu, 'eu.daimonia', welzijn, verstaan als bezit van een goede 'daimon' (lotsbepaling), is, in Pythagoreïsche ogen, de hoogste waarde.

Herakleidès van Pontos (-390/-310), een Platonieker, schrijft, aan Pythagoras, volgende uitspraak toe: "De 'eudaimonia', het goede lot, op desnoods, buitennatuurlijke grondslag), de ziel eigen, is de wetenschap van (de volmaaktheid der) getallen".

Wij weten wat 'getal' (WR 104vv.) betekent:
(i) structuur, bestaande uit 'eenheden' (elementen),
(ii) zo dat, bij voorkeur, de ideale structuur (WR 114/118 (Gestalt); 133 (geïdealiseerde 'vorm' of structuur) bedoeld wordt.

Welnu, voor de Pythagoreeërs was het niet om de loutere 'theorie' (in de moderne zin van 'rationeel samenhangend systeem van uitspraken') te doen. Neen: het welzijn was het doel. Een 'theorie' die niet welzijnstichtend, 'agogisch', was werd uitgebannen. De term 'harmonia', de structuur zo dat alle elementen welzijnstichtend ineenpassen, drukt dit uit.

De pythagoreïsche agogie(k) als psychagogie(k).

Diogenes Laërtios (+200/+250) 8: 32, deelt, als Pythagoreïsche leergoed, mee: "De mens bezit eudaimonia, welzijn, indien hij ertoe komt een goede ziel ('psuche') te verwerven.

Doch de term eudaimonia moeten wij, nu, kort, uitleggen". hij is één der termen van de systechie 'eu.daimonia / kako.daimonia'.

WR153

(A) Is 'eu.daimon', d.i. met een natuurlijke en buitennatuurlijke gunstige lotsfactor begaafd, degene, die én een goede ziel ('agathe psuche'), d.i. een

hem/ haar eigen 'daimon' (diepteziel), én een goede beschermgeest, d.i. een hem/ haar begeleidende 'daimon; bezit, o.g.v. goed, gewetensvol gedrag, dat het Titanische (bloeddorst en minnedrift) overwint.

(B) Is 'kako.daimon', d.i. met een natuurlijke en buitennatuurlijke ongunstige lotsfactor behept, degene, die én een slechte (diepte)ziel én een slechte begeleidende daimon heeft, o.g.v. slecht gedrag, dat de goede ziel, de goddelijk-lichtende ziel, in zich verdringt, resp. onderdrukt om het Titanische, dat zich vooral in bloeddorst en verkeerde minnedrift uit, tot volle ontplooiing te laten komen.

Opm.-- lotsanalyse.

Een theorie omtrent het lot steekt, natuurlijk, in deze Pythagoreïsche leer.

Zelfs nog de reeds sterk seculariserende Aristoteles van Stageira, de Stagiriet (-384/-322), zal schrijven dat 'kala prattein', zedelijk verantwoord leven, leidt tot 'kalos prattein', welzijn.

Er is, overigens, een aan hem toegeschreven fragment, dat zegt dat hij zichzelf een Pythische daimon, begeleider, toeschreef, die hem naar de filosofie dreef. M.a.w.: zo ongeveer als Socrates er een had. Cfr O. Willmann, o.c., 472f..

Opm. -- Wat nu volgt, komt neer op de kern van een paleopythagoreische dieptepsychologie. Zij is, weliswaar, in tegenstelling tot de Freudiaanse, niet van meet of aan materialistisch en atheïstisch, maar noölogische en anagogisch (d.i. het hogere in de ziel en haar opwaartse gerichtheid benadrukkend.

"(i) Het Orfisme is een spontane en geheime religie; daarvandaan haar grote nadruk op Dionusos-Zagreus.

(ii) De Pythagoreïsche religie is een door de rede geleide religie; daarvandaan de eersterangsrol van Apollon.

Toch stelt het Pythagoreïsme, getrouw aan het beginsel der algemene harmonie, die zich, op de eerste plaats, in de wereld der godheden openbaart, Apollon niet tegenover Dionusos : het verbindt ze (...), volgens een beginsel van onderschikking, dat het niet-redelijke aan het redelijke onderwerpt". (*I. Gobry, Pythagore ou la naissance de la philosophie*, Paris, 1973, 41).

M.a.w.: wat het Orfisme begon, werkt het Pythagoreïsme verder uit.

WR154

Palepythagoreïsche retoriek en psychagogiek.

Herneem nu WR 135/ 136, even:

(i) verstandhouding **(ii)** zo dat invloed weldadige, welzijnstichtende invloed uitgeoefend wordt (WR 4; 118; 135v.), -- ziedaar de psychagogische kern.

Zowel de akoesmatiekers als -vooral- de mathematiekers (WR 100: psuch.agogia) beoogden, de enen eerder autoritair, de anderen eerder democratisch, welzijn. -- Hetgeen b.v. voor leerkrachten, volkomen, actualiseerbaar is, -- nog op heden.

De paleopythagoreïsche menskunde.

De agogie(k), resp. psychagogie(k) der Paleopythagoreeërs staat of valt met hun mensopvatting. Wij geven, daarvan, nu een korte, maar substantiële schets. Cfr. O. Willmann, O.c., 274/276.

a. -- De mens is een twee-eenheid van een hoger en een lager gedeelte. De sustoichia, systechie (tegenstellingspaar) 'lager/ hoger' beheerst, de mensopvatting, net zoals in het Orfisme, dat, eveneens, van lager (titanisch) naar hoger (goddelijk) redeneerde. Dit -- evidenterwijze -- in het cathartisch vooruitgangsgeloof (WR 76; 151)

De mens is, in zijn wezenskern, natuurlijk, 'fronimon', ziel, als bezinningsvermogen, -- ziel, als onsterfelijk wezen. -- op aarde, echter, is die wezenskern, omhuld in een 'skanos' (= 'skènos', letterlijk: 'omhulsel'), het lichaam, dat sterfelijk is.

1.-- ***Het somatisch gedeelte***

Het somatisch gedeelte is aan de wezens, rondom ons, gelijk: het bestaat uit dezelfde materie. Doch, in tegenstelling tot het Orfisme, waardeert het Paleopythagoreïsme (WR 99, waar Röd zegt dat het lichaam 'als de grond van het kwaad' werd geduid.

Röd verwart Neo-pythagoreïstisch pessimisme met Paleo-pythagoreïsche lichaamsduiding) het lichaam: het lichaam getuigt van een zeer goede schepper, die zichzelf tot toonbeeld nam, bij het stichten van de 'arithmos', de structuur, van dat lichaam.

2.-- ***Het noölogisch gedeelte;***

Het bezinningsvermogen heten de Paleopythagoreeërs 'thurathen', niet van 'hier': het is - daarin voelt men gelijkloop met het Orfisme - geschenk van 'Zeus' (de opperste godheid). Ja, het is een 'apospasma', een van de Opperste Godheid losgekomen gedeelte. Het is, dan ook, onstoffelijk, als de onsterfelijke godheden.

WR155

Opm.-- Mythologische opmerking.

'Mythen' zijn denkverhalen.

(1) "Zoals de aloude godgeleerden (WR 73; 129; 139; 149) en zien(st)ers (WR 88) het betuigen" - aldus luidt de taal van toen (wat op actualisering van overleveringen wijst) - lijdt de ziel, resp. het bezinningsvermogen, dat haar eigen is, aan de kwaal der wederbelichamingen reeks (WR 138), - dit, wegens de oerschuld (WR 150) en de uitboetingstijd daaraan verbonden. Wat Orfisch én Paleopythegoreïsch is.

(2) Doch, net zoals de Orfiekers, leggen de Paleopythagoreeërs zich bij deze noodlots-werkelijkheid niet neer: Godsnavolging, godgelijkheid, vergoddelijking, -- ziedaar het doel, de bestemming, van de mens, als hoger wezen. Het mens-zijn is gericht op lichtregionen, niet op onderwereld.

b. -- ***De mens is een tweespalt van vrijheid.***

"Het grootste in de mens ligt erin dat hij de ziel kan richten én naar het goed én naar het kwaad" luidt een aan Pythagoras toegeschreven spreekwoord. 'Richten', in het antiek-Grieks, luidt 'peisai', letterlijk: 'overreden'. Dit komt neer op zelfbeïnvloeding. (WR. 4). Hiermee hebben wij een nieuwe vertakking van retoriek, die, gewoonlijk, transitief (overgankelijk) opgevat wordt, d. i. verstandhouding opbouwen zo dat de ene mens een andere beïnvloedt.

Zelfbeïnvloeding - denk aan de autosuggestieve vorm van signifiek (WR 20) - is dan Reflexieve (lusvormige) retoriek.

1. Zoals men weet, heeft de moderne psychologie dit b.v. (in Freudiaans verband) aangeraakt, wanneer zij over 'rationalisering' spreekt. Wanneer iemand - tegen beter weten in - zichzelf 'wijsmaakt' (dat is de volkse, maar zeer rake term) dat hij/zij iets zich mag veroorloven, dan formuleert hij/zij dit in 'rationele' (versta: 'redenerende' 'betogende; 'argumenterende') taal, in het binnenste. Dit, totdat de zelfbeïnvloeding 'voldaanheidschenkend' lijkt. Men vergelijke dit 'verloop' met de transitieve overreding (WR 28).

2. Overbenadrukt werd de zelfbepaling in b.v. de existentialistische filosofieën. J.-P. Sartre (1905/1980), de grote Franse existentialist, benadrukt - volgens de structuralisten, op overdreven wijze - 'la liberté' (de vrijheid). En wel zo dat men de indruk krijgt, althans op sommige ogenblikken, dat noch gedragsregel noch maatschappelijke structuur ook maar enig probleem stellen.

Bij Sartre, echter, was de zelfbeïnvloeding een zeer bewust proces.

WR156

Een tweede spreuk, aan Pythagoras toegeschreven, luidt: "De ziel is de

voorraadkamer (arsenaal) van het goed, indien de mens goed is, van het kwaad, indien hij boos is.

De benaderingswijze, ditmaal, is de omgekeerde van de vorige spreuk. Beeldde wat de mens zelf, bewust of onbewust 'rationaliserend', beslist, zich in de (diepte)ziel af, in vorige perspectief, in deze beeldt wat de (diepte)ziel in voorraad houdt (de onbewuste richtingen), zich in het gedrag af.

M.a.w.: zijn gedrag verraadt, op de bodem van zijn 'ziel' '(hier : diepte), wat hem/ haar beïnvloedt.

Dit is, natuurlijk, een rechtstreekse dieptepsychische vaststelling.

Opm. -- Dit is koren op de molen van de significi (WR 20), die op onwoordelijke, gebeurlijk onbewuste beïnvloedingsaspecten wijzen.

Opm. -- Indien de harmonie der tegengestelden, ergens, haar toepassing heeft, dan hier: goed en kwaad ontspringen aan één en dezelfde vrijheid (WR 11).

c. -- *De mens is een lotstweespalt*.

Inderdaad: tweeledig is het lot (WR 153).

(i) De reine (versta: ethisch verantwoordelijke) ziel wordt, bij de dood, door Hermes (WR 68), de 'tamias psuchèn', de beheerder der zielen (onder oogpunt van sanctionering), begeleid naar het hoogste gebied (versta: de astrale, hemellichamelijke wereld). Zo luidt, in de Pythagoreïsche 'catechismus', wat volgt: "Welke zijn de 'Elusia pedia', de Elysische velden? -- Zon en maan". Men ziet: in geen geval de Onderwereld! (*Opm.:* 'Elysisch' betekent: wat met geluk(zaligheid) uitstaans heeft').

(ii) De onreine ziel wordt, bij de overgang, de prooi van de Erinues (Erinyen), d.i. de uitzinnige Wraakgodinnen. -- meteen vervalt zij in de (zinloze; WR 151) 'kuklos anankes' (kringloop van het noodlot), de herbelichamingenreeks. Men ziet, hier, gelijkloop met het Orfisme.

d. -- *De mens is tweevoudig 'daimonisch'*.

WR 79 (76) leerde ons dat 'daimonios', in het antiek-Grieks, betekent:

(i) buitennatuurlijk (WR 76)

(ii) zo dat dit buitennatuurlijk aspect lotsbepalend is (WR 79; 153).

Eerste type.

De geest (versta: verstand, bezinnings- en herinneringsvermogen; beter nog: verruimd bewustzijn (WR 142)) is, volgens 'Gouden Woorden' (een Pythagoreïsche basistekst), 'daimon', buitennatuurlijk begaafd. (Vers 62).

Is 'daimon' (WR 153) wat het levenslot programmeert.

WR157

Opm.-- In aansluiting aan WR 154 (hoge lichaamswaardering) nog het volgende.

De verhouding 'lichaam/ziel' heet 'harmonia' (WR 100), ineenvoeging.-- Hierbij gaan de Paleopythagoreeërs van een analogie uit.

(i) Zoals God, de Heelalbestuurder, het heelal van binnen uit bestuurt, zo ook beheerst onze eigen daimon, diepteziel, het lichaam van binnen uit.

Opm.-- Men vergelijke dit met WR 96 (Anaximenes' wereldziel).

(ii) Zoals het heelal een 'theion', divinum, 'iets goddelijks, is, dankzij de immanentie (= innerlijke aanwezigheid) van God, zo ook is, om reden van de immanentie van de zieledaimon, het lichaam 'daimonion', iets buitennatuurlijks.

Men herkent, in die analogie, het denkschema 'macrokosmos/ microkosmos', maar, ditmaal, op het lichaam toegepast. -- Men ziet dat het zgn. dualisme 'lichaam/ ziel' hoegenaamd niet noodzakelijk tot lichaamsverachting of, zelfs, wereldvlucht leidt. Wat nochtans vaak hetzij uitdrukkelijk beweerd hetzij geïnsinueerd wordt.

Tweede type.

God ('Zeus' geheten) laat de belichaamde ziel, op aarde begeleid worden door een daimon, beschermgeest. Volgens de zo-even vermelde Gouden Woorden, leidt deze 'daimon' het leven van de mens en verlost hij het van veel kwaad".

Pindaros van Kunoskefalai (WR 83; 122; 141), de grote lyrisch-dichter, in zijn *Pyth., 5:* 122, drukt dit - Christelijk gesproken - 'bewaarengelgeloof' als volgt uit: "De geest van Zeus, de Grote, leidt de daimon van geliefde mannen". Heel wat later, niettegenstaande de Protosofistische geloofs- en zedencrisis (WR 64; 121), zal de komieker Menandros van Athene (-342/-290) zeggen: "Zodra hij geboren is, wordt ieder mens, als een goede 'must.agogos', zieleleider, een daimon als begeleider meegegeven".

De verhouding tussen de twee types.

O. Willmann, o.c., 274f., omschrijft ze als volgt.

a. De begeleidende daimon is de beschermgeest.

b.1. Hij is het voorafbestaand toonbeeld van de ziel, die hij begeleidt.

b.2. Hij is er het hogere 'zelf' van, d.i. hij is dermate één, vergroeid, met het 'ik', dat hij a.h.w. ermee identisch is. -- Dit alles bepaalt het on(der)bewustzijn van de begeleide mens.

WR158

De Pythapreïsche agogie(k) is meer dan louter psychagogie(k).

De eenzijdigheid zou het harmonie-ideaal schenden, dat de verhouding 'lichaam/ ziel' beheerst.

1. De Pythagoreïsche agogie(k) omvat ook typisch lichamelijke aspecten. Zo b.v.

(i) versobering (t.o.v. de toen reeds opkomende weelde);

(ii) gezonde voeding (met het vegetarisme, zoals reeds gezegd);

(iii) gezonde verdeling tussen arbeid en rust, tussen waken en slapen.

Deze werden in de hetaireia, het genootschap (WR 98), druk ingescherpt.

2. Zo is het niet verwonderlijk dat de Pythagoreeërs hun wijsbegeerte als een geneeswijze (geneeskunst, geneeskunde) opvatten, voor zover zij kwalen, van lichamelijke of ziele-aard, uitzuiverde. Want ook dat -- genezen -- is 'catharsis', uitzuivering. Cf. WR 151 (Orfisch model).

O. Willmann, o.c., 321, vat de agogie(k) samen: "de filosofie voor zover zij wijsheids-streven is, is

(a) de reiniging en voleinding van het leven,

(b) de hoogste muzenkunst (WR 81),

(c) de reinste wijdingsdienst.

(*Opm.:* de Paleopythagoreeërs (en meer nog, maar vertroebelder, de Neo-Pythagoreeërs) beschouwden, net als Platon later, de wijsgerige vorming als gestructureerd volgens de idee 'mysterie(religie)' (WR 146; 150),

(d) De ware geneeswijze. Zoals, immers, de geneeskunst niets waard is, indien zij de ziekten niet uit het lichaam verwijdert, zo ook is de filosofie niets waard, indien zij het kwaad niet uit de ziel bant".

Deze vierde karakterisering spreekt een analogie uit: zo als, zo ook. Maar het is meer dan dat: het gaat over een ineenvoeging ('harmonia'). Immers het archaïsche idee 'wijsheid' (algemene vorming) omvatte een primitieve gezondheidskunde.

Een Paleopythagoreïsch vraag-antwoordzinnetje verraadt dit nog: "Wat is, onder de dingen de mensheid eigen, het meest wijze? -- Het vermogen te genezen".

Pythagoras staat bekend als degene die het eerst de wijsbegeerte stichtte als gesloten systeem: aangezien hij de traditionele wijsheid actualiseerde (WR 155), kon hij niet anders dan wijsbegeerte als meer opvatten dan louter

abstract-levensvreemd 'rationeel' denken, -- ofschoon ook dit laatste erbij hoorde.

Hier ligt, wellicht, het enorme verschil tussen onze, sterk Verlicht-rationele 'filosofieën' (haar 'crisissen', heden, inbegrepen) en de Paleopythagoreïsche opvatting van 'filosoferen'! Zei Marx niet dat "tot dan toe, de filosofen de wereld slechts geïnterpreteerd, maar niet veranderd hadden"? Inzake de Pythagoreeërs heeft hij zich deerlijkerwijze vergist. 'Filosofie' is voor hen, het leven dat verondersteld, uitgezuiverd, peilverheven is.

WR159

Pyth. -- 4. Het pythagoreïsche schoonheidsbegrip.

Wij vatten dit laatste Pythagoreïsche deeltje op als een toonbeeld van tekstgeneratie (opstel, verhandeling). Cf. WR 105 (getal-in-beweging); 106 (Chomsky's generatief model).-- Cfr. WR 5v. (tekstuologie).-- Daarom geven wij, eerst, het schema (WR 105: denkinhoudelijk geraamte).

I -- ***Het algemene universele idee 'schoonheid'.***

(a) ***Gegeven***:

(i) de methode (**1.** de Milezische 'theoria' (WR 70: lijstje; 88: aanvulling); **2.** de tekst WR 98/158 (het Pythagoreïsme); **3.** gebeurlijk: nieuwe Pythagoreïsche teksten);

(ii) het thema nl. schoon(heid).

(b) ***Gevraagd (gezocht):***

een omschrijving (benaderende definitie; WR 96).

II.-- ***het bijzondere (particuliere) idee 'choreia' schoonheid.***

(a) ***Gegeven***:

(i) de methode (zie hierboven; -- maar toegepast op choreia); de traditiehermeneutische methode (nl. **(i)** de traditie (sjamanistische choreia en Orfische choreia); **(ii)** actualisering, op zijn Pythagoreïsch);

(ii) het thema, nl. de schoonheid, eigen aan de choreia.

(b). ***Gevraagd (gezocht):***

Een omschrijving.

Opm.-- Dit schema ('denkinhoudelijk geraamte' of 'arithmos', Pythagoreïsch uitgedrukt) is grenzeloos toepasselijk, aangezien zo goed als ieder thema opsplitsbaar is in universele en particuliere (ja, singuliere) benaderingswijze.

Opm.-- Tekstkundig (tekstuologisch) en taalgeneratief, tegelijk, kan men zeggen dat de tekst, die nu zal volgen, als onderwerp 'schoon(heid)' heeft en als gezegden een eindige verzameling van zinnen, waarin - direct of indirect, uitdrukkelijk of verzwegen - 'schoon-(heid)' (pythagoreïsch verstaan)

onderwerp is, -- onderwerp, dat, in een meervoud van gezegden (in de verschillende deelzinnen van het geheel van de tekst) zoals de Nederlanders graag zeggen uitgezegd wordt.

Aangezien deze zinnen telbaar, want eindig in aantal zijn, zal de tekst een echte toepassing (verifiërende toepassing, dan nog) zijn van de Pythagoreïsche opvatting dat de tekst, als veelvoud van één(heid), gegenereerd wordt, -nl, uit één idee (pythagoreïsch begrepen) 'schoon(heid)'.

Opm.-- Als 'gramma' (WR 111; configuratie) kan de tekst, grosso modo, als volgt uitgetekend worden.

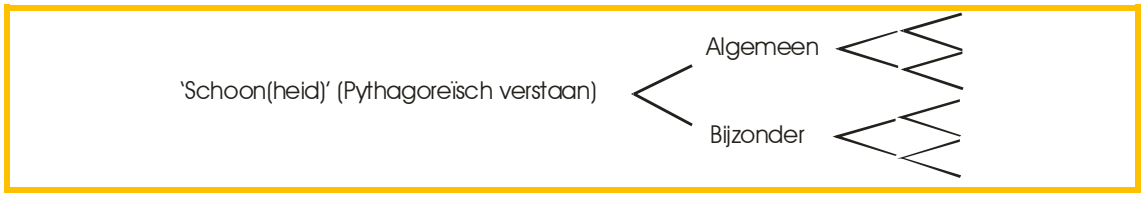

Opm.-- Dit is een oertraditioneel Pythagoreïsch schema: opsplitsing.

WR160

4.1.-- De algemene idee 'schoon(heid)
(a) ***Gegeven***.
WR 70; 88.-

1. 'Theoria', een Paleopythagoreïsch idee, dat wij, n.a.v. Thales' filosofische uitspraken of tradities, hebben verduidelijkt, betekent dat men, doorheen zintuiglijke gegevens - b.v. de zuilen van het Parthenon, te Athene, die, volgens een studie van Georgiadès (*J. Brun, Les Présocratiques*, Paris, 1982-3, 35), volgens de Pythagoreïsche notenbalk (WR 129) gebouwd zijn d.i. doorheen een 'empeiria', zintuiglijke vaststelling, doorstoot tot een onzichtbaar gegeven - hier de structuur van de Pythagoreïsche 'octaaf' (notenbalkduiding), d.i. d.m.v. 'logismos', redenering, die dat onzichtbare gegeven bloottrekt. Wij breiden, m.a.w., de vroegere idee 'theoria' uit tot de waarneming van wat de Pythagoreeërs 'schoon' heten.

2. Theoria, doorgronding, in dit getal, kan te werk gaan in de vorm van 'sumpatheia' (WR 85), d.i. het aanvoelen, van subject (de schoonheidsgenietende) naar object (het genoten schone), van wat schoon(heid) is. Dit aanvoelen heeft de structuur 'het gelijke (het schone in het 'object') door middel van het gelijke (het schone in het subject, -- wat de Platoniekers, later, de idee 'schoon(heid)' zullen heten). Paleopythagoreïsch: het (objectieve) getal (in het schone) door middel van het (subjectieve) getal (in de idee, getalidee, 'het schone', in onze geest).

Platon spreekt hier van het edele juk (versta: het samengaan, in op elkander aangewezen zijn, van object en subject). Cfr O. Willmann, o.c., 439.-- Vgl. WR 133 (twee vlakken).

(b) ***Gevraagd.***

Een omschrijving, in Pythagoreïsche termen, van het wezen (WR 96 : definitie) van het schone.

De uitwerking. -- Hiermee wordt op het gevraagde ingegaan. Wij verdelen (= opsplitsing; WR 159) - methodeleerstellig - in twee delen.

(a) het lemma, d.i. de universele idee (als Gestalt; WR 118);

(b) de toepassingen, d.i. de verificaties (peirastische reductie).

(a) het lemma (hypothese). - Uitgaande van de hoofdgedachte 'harmonie' kan men 'raden' dat 'schoon' hetzelfde is als harmonieus, wat ineenpast. Doch, uitgaande van de tweede hoofdidee 'eudaimonia' (WR 152v.), 'raden' wij dat de harmonie, tegelijk welzijnstichtend behoort te zijn, om te kunnen 'schoon' heten, -- in Pythagoreïsche zin, althans.

WR161

(b) ***De deductieve reductie***

Na de lemmatische reductie, komt de afleiding: indien vorig vermoeden (de Gestalt 'welzijnstichtende ineenvoeging') juist is, dan behoren wij uitspraken of andere toepassingen te kunnen vinden, die modelidentisch zijn met het vermoede.

(c) ***De peirastische, verificatieve reductie.***

Er is, inderdaad, een 'akousma', denkspreuk, bewaard, die luidt als volgt: "wat is het schoonste? -- de harmonie". Dit drukt, in de vorm van een maximum, uit dat schoon en harmonieus samengaan. Cfr O. Willmann, o.c., 283.

De verdere uitwerking.

Splitsen wij verder op. -- Uitgaande van de idee dat harmonie steeds getalmatig (WR 111vv.) is, kunnen wij vermoeden dat een Pythagoreeër,-- indien enigszins mogelijk, - het getalmatige en het configuratieve (dat erbij hoort) in het schone zal benadrukken.

Inderdaad: Sextos Empeirikos (± +150/200), waar hij over de Pythagoreeërs spreekt, als sceptieker, welteverstaan, zegt :"Geen kunst is zonder evenredigheid (WR 109; 129) tot stand gekomen. Welnu, de evenredigheid bestaat in een getal. Gevolg: iedere kunst komt door een getal tot stand (...).

Gevolg: er is een evenredigheid in de plastiek (beeldhouwkunst, blijkbaar), evenzo in de schilderkunst, -- dit, om de gelijkenis en de afwezigheid van vervorming te bereiken". (*Wl. Tatarkiewicz, Geschichte der Aesthetik*, I (*Die Aesthetik der Antike*), 112).

Hier is de evenredigheid bedoeld tussen het in beeld of op schilderij gebrachte object en het beeld of het schilderij. -- Maar wij weten dat de evenredigheid, in de vorm van een (gebeurlijk, geïdealiseerde) gestalt (WR 114vv.), reeds in het object, het in beeld of schilderij af te beeldene, aanwezig geacht werd.

Er is meer: Ioannès Stobeus (Stobaeus) (tss. +400 en +500) zegt: "orde en evenredigheid zijn schoon en bruikbaar. Wanorde en onevenredigheid zijn lelijk en onbruikbaar".

In dezelfde zin spreekt Iamblichos (+250/ +333), in zijn Leven van Pythagoras, 203.

Besluit. -- 'summetria', evenredigheid, -- onderlinge verhouding der onderdelen ('punten') van een geheel (= harmonie), als in getallen uitdrukbare grootheid, is een wezenlijk bestanddeel van het schone, althans daar waar het meetbaar is (WR 129). Daar waar maat ter sprake komt. Zij is het wiskundig moment (onderdeel, aspect) van harmonie.

WR162

Samenvatting.

De eerste uitwerking sloeg op het weldadig, welzijnstichtend karakter van harmonie; de tweede ('verdere') op het wiskundig aspect van die harmonie. Deze tweevoudige definitie (harmonie, symmetrie) wordt bevestigd door Tatarkiewicz, o.c., 107. -- Tweemaal hebben wij de reductieve methode gebruikt (lemma, deductie, toetsing).

De typologische (= specifieke, soortelijke) uitwerking.

Wij beschikken, nu, over een universeel begrip 'schoon'. Maar kunnen wij het verifiëren wat de types (soorten) 'schoon' betreft?

(i) ***Het koppel 'natuurschoon/ kunstschoon'.***

Bibl. steekpr.:

-- *J. Segond, Traite d 'esthétique*, Paris, 1947;
-- *P. Fierens, Les grandes étapes de l'esthétique*, Bruxelles/ Paris, 1945;
-- *D. Huisman, L'esthétique*, Paris, 1983-9;
-- *Cl. Khodoss, ed., Hegel, Esthétique*, Paris, 1954.

D. Huisman o.c.,119, raakt de idee van Prof *Edgar De Bruyne* (*in zijn*

Esquisse d' une philosophie de l'art) aan, die onderscheidt in natuurschoon en kunstschoon. Huisman heet zo' n definitie 'infiniment trop vaste' (grenzeloos de maat overschrijdend). Maar wat doet Huisman met een kunstfoto, die een 'schoon' landschap weergeeft? Of met een schilderij (een kunstwerk), dat natuurschoon weergeeft? Alleen al doordat de twee niet-absoluut scheidbaar zijn, moeten wij De Bruyne's idee vasthouden.

(i)a. 'Esthetiek' is de theoria, doorgronding, van het schone, of het nu natuur- of kunstschoon is. De grondslag, als beleving, is de ontmoeting (sumpatheia).

(i)b.1. 'Natuurschoon' kenden de Pythagoreeërs. WR 124vv. (de (muzische muziek) leert het ons: er is orde, harmonie, zelfs wiskundige harmonie (= symmetrie) in het heelal. Lees, nu, WR 126v. (Pythagoras' theoria van gesternde hemel).

Lees, ook, WR 128 (Pythagoras herkende de octaaf (= harmonie) in klinkende hamers der smeder). De fusis, natuur, dekt harmonie, symmetrie, die aangenaam is om horen en die weldadig werkt, 'eudaimonia' sticht. Let wel: de smeden zijn geen musici! Hun niet-muzikaal bedoeld gehamer bergt welluidendheid.

(i)b.2. 'kunstschoon' kenden de Pythagoreeërs, natuurlijk. Dat splitsen wij nu op.

(ii)a. het cultuurlandschap. -- Hippodamos van Miletos, een Pythagoreïsch stedebouwkundige, herbouwt, in -479, de te voren verwoeste stad Miletos.

WR163

In -446 herbouwt hij de Atheense havenstad Peiraieus (Pireils); na -450 herbouwt hij Priènè (heden Semsun - Kalesi; in Ionia).

De grondstructuur, 'arithmos', van die steden is het schaakbord. Rechthoekige straten-kruisingen, oriëntatie van de straten volgens de windrichtingen, wiskundige regelmaat (symmetrie),-- ziedaar de kenmerken.

Zoals nevenstaande schets (zeer ruw) van Priènè toont, werden 'Gestalten' (WR 114vv.), gekenmerkt door evenredigheden en regelmaat, ingeplant in de fusis, natuur, a.h.w. aan de natuur opgedrongen.

Fr. Krafft, Gessh. d. Naturwissenschaft, I, 230ff., gewaagt

van 'hyperrationalisme'. Of dat het juiste woord is, is niet zo zeker.

Men zou beter van 'muzikalisme' spreken (de welluidendheid van het grondplan was doorslaggevend).

Hiernaast: Het 'gramma' (uitgetekend plan) van Hippodamos' grondstructuur van Prènè, met de natuurlijke hoogtelijnen

(ii)b. Het gebouw.

Zoals gezegd (WR 160) werden, volgens een analyse van Geogiades, de tussenruimten (intervallen) tussen de zuilen van het Parthenon getalwaarden aangetroffen, die exacterwijze (WR 113: akribeia) evenredig waren met de notenbalk van Pythagoras. Cfr WR 129. Deze bouwkundige harmonie - denk ook aan zeshoeken, roosvensters, enz. - werd door *Marcus Vitruvius Pollio* (tss. -100 en 0), in zijn *De architectura*, vastgelegd en, daarvandaan, aan de bouwkundigen van de middeneeuwen en de renaissance, doorgegeven. Cfr WR 119 (musicologische nawerking).

(ii)c. ***Het beeld en het schilderij.***

Cfr. WR 161.

Besluit.

Wij staan, hier, voor (wat Piaget zou heten; WR 109; 112; 114; 128; 130) een structuur.

(i) Een systeem (geheel van stadsplannen, gebouwen, beelden, schilderijen)

(ii) vertoont zelfregeling (nl. eenzelfde schoonheidsidee 'harmonie', desnoods symmetrie, die weldadig (muzikaal) overkomen; de 'structuur' in de strikte zin)

(iii) en dit doorheen de omvormingen '(van cultuurlandschap naar gebouw, van gebouw naar beeld van beeld naar schilderij).

WR164

"De kunstopvatting der Pythagoreeërs werd, overal, in Griekenland, overgenomen,-- ofschoon in een iets gemilderde zin: schoonheid staat of valt

met orde, d.i. regelmaat in de onderlinge schikking der delen van een geheel (*opm.:* dat geheel is stadsplan, gebouw, beeld, schilderij). (...) In de engere zin, echter, nl. dat schoonheid staat of valt met meetbaarheid ('maat' en telbaarheid ('getal'), bleef deze duiding de idee van slechts weinige kunstrichtingen en kunsttheorieën". (Wl. Tatarkiewicz, o.c., 107).-- Dit betekent de enorme draagwijdte van de Paleopythagoreïsche esthetiek.

Opm.-- Om, nog even, op de structurale idee van 'structuur' (WR 109) terug te keren: de (gebeurlijk wiskundig opgevatte) harmonie, als welzijnstichtend, is de maat ('metron'), waarmee de schoonheid van een cultuurlandschap, een gebouw, een beeld of een schilderij gemeten wordt. Of: de (zo opgevatte) harmonie is de structuur, waarmee de schoonheid van die dingen gestructureerd wordt; - Men ziet hoe dicht het arithmologisch Pythagoreïsme bij sommige basisaspecten van het structuralisme staat.

4.2.-- *De bijzondere idee 'schoonheid der choreia'*

(a) *Gegeven*: (164/166) de choreia (WR 82; --125v.), d.i. de eenheid van de 'drieheid' (WR 104: tricho.tomia) muziek, dans, lied (gedicht); ofschoon op zich bestaande, werden zij, vaak, samen, beoefend; --- gegeven, ten tweede, de traditiehermeneutische methode (WR 11 (hermeneutiek als tekstduiding); 15 (literatuurleerstellig); 17 (zingevingshermeneutiek); 20 (vergelijkende hermeneutiek).

Uitweiding.

Wij onderbreken het schema, om de idee 'hermeneutiek' definitief scherp te stellen.

H. Arvon, La philosophie allemande, Paris, 1970, 116/120 (*L'herméneutique*), geeft een overzicht.

1. De klassiek-traditionele betekenis is "de vaardigheid, resp. vakwetenschap, die het duiden (interpreteren, uitleggen, 'verstaan', 'begrijpen') van overgeleverde teksten mogelijk maakt (zo b.v. een Wetboek (gerechtelijke herm.; de Bijbel (Bijbelherm.). Het is een hulpwetenschap van b.v. literatuurwetenschap. Zie hierboven b.v.: WR 11, enz., als voorbeelden.

2.1. F.K. von Savigny (1779/1861), stichter der Historische School, gaf een nieuw accent: 'hermeneutiek' is, vooral, nauwkeurige 're.pristinatie', (zich inleven, tot de details toe, in het verleden, via duiding van historische documenten: "Hoe dacht, leefde men vroeger?". WR 3 (cultuurhistorische methode, -- uitgewerkt voor Thales: WR 31/91)). Dit is een methode, geldig voor een geschiedkundige analyse.

WR165

2.2.a. *F.D. Schleiermacher* (1768/1834), in zijn *Dialektik* (1839) hersticht de hermeneutiek: zij wordt een duidingswetenschap, met als object overgeleverde teksten,-- die van de Bijbel, doch zo dat de betekenis van de Bijbel 'verstaan' begrepen, wordt, doordat men hem (existentieel) beleeft; pas degene, die de tekst in zijn persoonlijk leven tracht waar te maken, verstaat ('Verstehen') de zin van de Bijbel (vgl. WR 17): zingevingshermeneutiek, slaande op een duiding, die verder reikt dan de tekstuele gegevens; deze is nog steeds 'repristinerend': men zoekt de zin van de tekst te 'verstaan', zoals men hem toen verstond;

Schleiermacher zou, bij die eerste graad van zingeving, een tweede voegen: ik, persoonlijk, tracht het ideaal 'de eerbiedige mens' in mijn eigen leven 'waar' te maken; m.a.w.: ik 'actualiseert' de tekst (en zijn 'zin').

2.2.b. W. Dilthey (1833/1911), stichter van de geesteswetenschappelijke methode, hersticht de hermeneutiek, als duidingswetenschap, met als object het gedrag van de mensen (vroeger, -- o.g.v. documenten), zo dat het zieleleven 'verstaan' ('verstehen')wordt, --- dit niet zonder een minimum aan persoonlijke, 'existentiële' doorleving ervan (axioma van wezensgelijkheid).

Besluit.
In alle vier de varianten komt éénzelfde structuur bloot.

(i) men begrijpt niet zonder repristinatie (zich inleven in wat het overgeleverde in zijn tijd betekende).

(ii) Maar men begrijpt ook niet zonder minimale actualisering ('to realize' zeggen de Angelsaksers, d.i. zich in het overgeleverde inleven, alsof men er, enigszins, persoonlijk in betrokken was, nu, in de eigen tijd). In die actualisering gaat Schleiermacher het verst.

Tussen de tijd, waarin de overlevering ontstond, en de tijd, waarin zij geduid wordt, nu, ligt een cultuurhistorisch interval: er zijn elementen van de situatie veranderd. Die verandering van de situatie heet men 'historiciteit': wij hebben geschiedenis en wij maken geschiedenis.

Traditiehermeneutiek betekent, dus, het feit dat de mensen het verleden (traditie) duiden in het kader van actuele omstandigheden. Zij actualiseren de overlevering. Traditiehermeneutiek betekent ook de wetenschap van die actualisering.

WR166

Als applicatief model daarvan verwijzen wij naar WR 103/130 (het pythagoreïsch getal) : wij hebben, daarin, voor zover deze inleidende cursus

dit mogelijk maakt,

(i) Repristinerend, getracht de toenmalige zin (betekenis) van de een en haar veelvouden (getallen) te 'verstaan' (eerste duidingstype),

(ii) Actualiserend, getracht de toenmalige zin te vertalen in actuele ideeën (b.v. Chomskyaans algoritme; Gestalt; Piagetiaanse 'structuur'),-- dit, om er een actuele, huidige zin aan te gevent -- die nog steeds bruikbaar is, niettegenstaande het enorme cultuurhistorische interval, dat ons van de Paleopythagoreeërs scheidt. Tot daar het gegeven.

(b) ***gevraagd (gezocht)***

Een omschrijving van de wijze, waarop de Paleopythagoreeërs de overgeleverde choreia 'verstaan' ('geduid', 'geinterpreteerd') hebben en een geactualiseerde choreia gesticht hebben. M.a.w.: hoe zij de choreia hersticht hebben.

4.2.A.-- ***De overgeleverde choreia***.

Deze was drievoudig.

(a) ***De sjamanenchoreia***.

WR 99; 140v..-- M. Hermanns, *Schamanen*, 4, zegt "Zo is de activiteit van de sjamaan/ sjamane, voor een gans wezenlijk gedeelte, artistiek:

(i) uitbeelden, theaterspelen;

(ii) zingen, dansen; of

(iii) schilderen".

Of nog: "Het in het gedicht *Gau tang* vermelde meisje, dat, aan de koning, in zijn droom, verschijnt en hem in de erotische kunst inwijdt, wordt sjamane, daarna meisje der godheden, tenslotte sjamanengodin.

Zij werd, op de in het middelpunt gesitueerde eredienstberg der pa–mensen, waarop, ter gelegenheid van het beroemde volksfeest, in de volle maannacht van de achtste maand, muziek weerklonk, vereerd. (...).

Als bestanddelen van het sjamanistisch geheel somt (een kenner) W. Eberhard op: "Verering van een sjamanengodin, - sjamanendansen, sjamanenliederen, algemene droefgeestige stemming der liederen - god der sjamanendansen (...)". (M. Hermanns, o.c.,16).

Besluit: indien, zoals Dodds veronderstelt, Pythagoras sjamaan was, dan wordt de centrale betekenis, in de totale pythagoreïsche filosofie, van de choreia 'begrijpelijk' (WR 161).

(b) ***De orfische choreia***.

Wl. Tatarkiewicz, o.c., 108, zegt: “De stelling der Pythagoreeërs - dat de muziek een macht vertegenwoordigt - had haar wortel

(i) niet enkel in de kunst der Grieken,

(ii) maar ook in de religie der Grieken, -- meer bepaald in de ideeën der Orfiekers.”

WR167

De wezenskern van die ideeën komt hierop neer:

a. De ziel is als een gevangene in het lichaam, -- dit, om reden van een opgelopen schuld;

b. Zij zal bevrijd worden, zodra zij zich van die schuld reinigt: haar reiniging en bevrijding is het verhevenste doel van de mens.

c. Tot dat doel droegen de mysteriën (WR 146; 150; 158) der Orfiekers bij.

d. Daarin speelden ook dansen en muziek een rol”. Cfr WR 139; 143/151 (Orfisch animisme).

Loukianos van Samosata (een Syrische stad) (+125/+192), Over de dans, zegt het volgende.

(1) Orfeus en Mousaios (een mythisch, misschien historisch zanger (Herod.,7: 6), die nauw met Orfeus samengaat) waren de volmaaktste dansers van hun tijd. Zij hebben ‘mysteriën’ gesticht.

Welnu, - aldus Loukianos - een archaïsche inwijding (WR 158: wijdingsdienst), die geen ‘orchestische’ begeleiding heeft, is onvindbaar. ‘Orchestikos’ betekent ‘wat met dans uitstaans heeft’. Ook Orfeus en Mousaios hebben, in de structuur zelf van hun mysteriën,

(i) ‘rhuthmos’ (d.i. de beweging, voor zover van beregeling (wr 109: zelfregeling (= structurering)) en maat voorzien), ‘ritme’, en

(ii) dans ingevoerd.

(2) De genealogie (oorsprongsverhaal) van de dans.

De betrouwbaarste ‘genealogen’ (oorsprongsverhalers) - aldus Loukianos - zeggen

(i) dat de dans even oud is als de ‘kosmogonische (= aan de oorsprong van de kosmos staande) ‘eros’, minnedrift (zowel een kracht als een persoonlijk wezen)

Cfr. WR 39 (Hesiodisch); 40 (Oerkoppel); 102 (Dionysische en Orfisch - Pythagoreïsche Eros); 143 (Fanès - Eros) 145 (Begeerte) --; dat deze Eros alle zijnden hun orde gaf.

(ii) dat het koor der hemellichamen - planeten, vaste sterren -

gekenmerkt door

a. hun harmonieuze verstandhouding (WR 85: sumpatheia),

b. hun prachtig optreden met muziek, dans en lied (WR 120: kosmische muziek); 125 (Muzengezang /hemelmuziek)), het prototype en de modellen waren voor de 'eerste', d.i. oorsprongsdans, door 'stervelingen' uitgevoerd. Vergelijk met WR 103 (de omloop, in 'verstandhouding' (sumpatheia) met de zon ('identitieve methode').

Bibl. steekpr.:

-- *L. Séchan, La danse grecque*, Paris, 1930,-- 35s., 37, 39.,

-- *O. Willmann*, o.c., 632 ("Zoals de Koureten (Hes., Fr. 198: de beschermers van Zeus, als baby, op Kreta, d.m.v. hun dans) en de Korubanten (de Kubele-wijmannen, die, in Frygië, 'wilde' dansen en liederen uitvoerden), zo lijken de Salii, d.i. dansers, de zich bewegende hemellichamen weer te geven".

WR168

Inderdaad: 'salire', in het Latijn, betekent 'dansen'. De Salii behoorden tot een sacraal genootschap, dat men, in vele steden van Italië, aantrof - gewoonlijk, als oorlogsgodvereerders -; zo b.v. in Rome, Lavinium, Tusculum, Aricia, Anagnia, -- vooral te Tibur (waar zij met Hercules in verband stonden).

Opm.-- *L. Séchan, La danse grecque*, 38, legt de nadruk, behalve op het universeel (= kosmisch) karakter, op het godingegeven karakter.

(1) "Wanneer Lucius Apuleius Theseus (+125/+180; een Romeins denker) de eigen wezensaard van de Griekse godheden wil kenmerken, dan zegt hij, zeer juist: "Graeca numina plerumquechoreis gaudent" (De Griekse godheden gaan meestal in koordansen op) (…). Goden als Dionusos, Apollon, Ares heette men, vaak, 'dansers'; -- samen met Pan, die Pindaros (WR 83) uitroept tot de handigste danser onder de 'onsterfelijken' (WR 76)".

(2) "Pan (een Hermeszoon (WR 68), thuis, tussen de herders, in de Arcadische bergen, op de Peloponnèsos) is de geniale danser op eenzame berghoogten, terwijl (,..) de oreiades, de bergnimfen (WR 80), net onzichtbare toonkunstenaressen, aan het zingen zijn, diep in de grotten, fijne stoffen wevend, die geen sterveling ooit te zien zou krijgen. (…)

Zodra de dageraad rijst, vormen de muzen (WR 81; 124) haar danskoren, op de Helikon (heden: Zagora), in de nabijheid van ingevingsrijke bronnen(…)".

Opm. -- Loukianos -- zo-even vernoemd -- zegt dat Rhea (*opm.*-- De moeder van Zeus, de Oppergod), als eerste, het dansen aan de (hierboven vermelde) Koureten (Kreta) en Korubanten (Frygië) aanleerde. Dermate gold de choreia,

bij de antieke Grieken, als ingegeven. Cfr WR 81 (inspirantes); 85 (sumpatheia).

Besluit.

Zowel voor de sjamanistiek als voor de orfiek geldt de choreia als een godsdienstig fenomeen, dat én geïnspireerd en kosmisch-universistisch is.

Wanneer men dit dubbel aspect vergeet, verstaat men zo goed als niets van de hoge eerbied, waarmee de antieken ze benaderden, -- de Paleopythagoreeërs niet uitgezonderd.

Opm.--- Wij herinneren - heel even - aan de dionysische choreia (WR 121vv), die, zowel door de Orfiekers als door de Pythagoreeërs, als een minderwaardige muziek werd afgewezen.

WR169

Weliswaar niet zonder er de kern van over te houden, op hoger vlak, nl. de animistische zijde: "Uit de roestoestanden, die (de Pythagoreeërs), in de bakchische (= dionysische) muziek, vaststelden, trokken zij het besluit dat de ziel zich, onder invloed van dergelijke muziek, vrij maakt (WR 140 (uittreding); 147) en, voor een wijle, het lichaam verlaat". (Wl. Tatarkiewicz, o.c.,108).-- Dit was, overigens, ook typisch Orfisch,

4.2.B.-- *De herstichte choreia.*

Zien wij, nu, wat de Pythagoreeërs gesticht hebben, uitgaande van de traditie.

(I) *Gegeven*

(1) *De methode*.

Deze is de antiek verstane 'begrijpende' methode:

a. in het object, de 'ziel' (WR 133), d.i. het 'getal' (WR. 105 (het denkinhoudelijk geraamte)); in het subject, de afbeelding (het gelijke van de ziel/ het getal van het object); beiden, samen, Platon's edel juk, dat, fluïdiek, 'sumpatheia' (aanvoeling) heet (WR 160);

b. ziedaar het type van 'theoria', dat de Pythagoreeërs praktiseerden.

Dat deze theoria werkelijk begrijpende methode kan heten, blijkt uit het feit dat de ritmen de 'homoiomata', weerspiegelingen ('projecties' (WR 14), van de ziel heetten (W1. Tatarkiewicz, o.c.,109). De ziel spreekt zich, in de muziek, dans, lied, uit. Dit is de expressieve wezensaard ervan.

Welnu, Dilthey, Spranger e.a., die de verstehende methode toepassen,

doen aan gedragsanalyse zo dat, doorheen het waarneembaar-uitwendig gedrag (geschiedenis), de ziel en haar 'leven' a.h.w., direct, waargenomen wordt. Dit heet - maar dan in antiek-Grieks kader - 'theoria', d.i. doorheen het zichtbare, het onzichtbare 'zien' (WR 41).

Een groot verschil: de fluïdieke doordringing tot het object, in de sumpatheia, mist men, in de Diltheyaans opgevatte methode, die, hier, van axioma van wezensgelijkheid spreekt.

M.a.w.: ook hier is de theoria baanbrekend en actualiseerbaar voor ons, nog steeds (WR 4: philosophia perennis).

Het is zo dat de Paleopythagoreeërs twee momenten opmerkten, die door Tatarkiewicz, wel wat, overdreven worden:

(i) het reflexief moment (WR 155), d.i. de werking van de muziek op degene die zelf danst, musiceert, zingt, en

(ii) het transitief moment, d.i. de inwerking ervan op de loutere toeschouw(st)er.

WR170

(2) *Het thema:*

Wij zeggen het zo-even, nl. de tweevoudige, reflexieve of lusvormige en transitieve of overgankelijke werking.

(II) *gevraagd.*

Een beschrijving, uitgaande van de hoofdgedachten (getal, ziel) van het Pythagoreïsme.

(III).a. *Het lemma* (= abductieve (WR 60) reductie).

WR 110 leerde ons dat het pythagoreïsche idealisme minstens twee aspecten, in alle zijnden, ontdekte:

a. het voorafbestaande (preëxistente) en

b. het immanente. Ook hier zal dat het geval zijn.

De ritmen (muziek, dans, lied) worden door de godheden ingegeven (eerste type van preëxistente) en zij liggen in de fusis zelf opgesloten (tweede preëxistentietype). Die fusis, natuur, is tweevoudig:

i. zij is de natuur, rondom ons (b.v. de hemellichamen, in voortdurende beweging; de kloppen van de hamers der smeden);

ii. maar zij is ook wat, in de eigen daimon (WR 156: dieptepsychologisch) of diepteziel, als aangeboren, aanwezig is.

Het is zo dat men volgende getuigetekst begrijpt: “De natuur en de kracht van de getallen ziet men

(i) niet enkel in goddelijke en daimonische dingen,

ii) doch ook in menselijke woorden en daden, overal, in alle muzische (*opm.:* intellectuele) activiteiten en, meteen, ook in de muziek. De getallen en de harmonie (WR 161) dulden geen bedrog”. Aldus Filolaos van Kroton (-470/-400).

Verder deze Platonische tekst (*Platon*, via Damon van Athene, was, inzake muziek, in hoge mate Pythagoreeër, zodat zijn uitspraak, indirect, het bewijs levert, dat wij zoeken): de godheden (WR 168) hebben de zin voor maat en harmonie - als geschenk - aan de mensen, ten teken van hun menswaardigheid, gegeven. De dans is dankzij ingeving van diezelfde godheden tot ontwikkeling gekomen”. (*Wetten*, 2: 654a).

Hippodamos van Miletos (WR 162v.) zegt: “de harmonie is de ‘deugd’ (*opm.* dat wat de degelijkheid uitmaakt: deugdelijkheid) van het heelal. De eunomia (WR 93; 125; 129), d.i. de deugdelijke wetmatigheid is de ‘deugd’ der polis (samenleving). De gezondheid en kracht (WR 157) is de ‘deugd’ van het lichaam.

In al deze dingen is ieder deel vastgelegd in functie van het geheel en van de totaliteit. O. Willmann, o.c., 327; cfr WR 114: Gestalt).

Besluit. -- Deze getuigenissen bevestigen (‘verifiëren’) het lemma: voor en tegelijk in de feitelijke muziek, dans, lied, is welzijnstichtende harmonie, gebeurlijk getalmatig, actief.

WR171

M.a.w.: voordat er, in feite, door de mensen gemusiceerd, gedanst of gezongen wordt, is er, reeds, een ‘zegel’ d.i. - in de antiek - Griekse taal - een grondakkoord (O. Willmann, o.c.,27f. (‘sfragis’, als verkleinwoord: ‘sfragidion’ (zegeltje), dat met het middenpunt van het heelal (als wereldziel(estof) (WR 97; 134)) samenvalt).

Dit grondakkoord of zegel geldt, bij Filolaos van Kroton (WR 170), als gesitueerd in (wat hij heet) ‘het heelalvuurmiddenpunt’ (‘hestia’, in het Latijn: Vesta, de godin van het haardvuur). WR 104 (opsplitssignaturen); 108 (vertakkingsmodel); -- 112 (configuratief vertakkings- of generatiemodel);-- al deze plaatsen, hierboven, vertonen de (getalmatige of configuratieve) een(heid), uitgerekend als ‘sfragidion’, heelalzegeltje.

Een andere naam, bij de Paleopythagoreeërs, voor dat heelalvuurhaard - middenpunt, is ‘archidion’ (O.Willmann, o.c., 308), d.i. arche-in-het-klein (WR

45). - micro-arche, als men wil. -- Niet enkel alle veelvouden van de een(heid) of alle configuraties ervan, maar ook alle muziek - althans, in de inzichten van een Filolaos e.a. - worden gegenereerd, 'verwekt'; WR 40), uitgerekend, door de kracht van dat 'archidion' of 'sfragidion', dat micro-beginseltje of micro-zegeltje, dat, door de 'zien(st)ers '(WR 88v.), steeds, opgemerkt en/ of aangevoeld wordt, te midden van een vuurhaardje of, zelfs, gewoon, een vlam(metje).

Opm.-- Bibl. steekpr.: behalve O. Willmann, o.c.,308f., waar de tekst, met de oorspronkelijke (maar te moeilijke Griekse termen, aan Filolaos toegeschreven, reeds in 1907-2- uitgave, vermeld wordt, zij verwezen naar Mattei, a.c., 2165.

Mattei heet zulks de pyrocentrische heelalopvatting: de hemellichamen - zon, maan, planeten, sterren - draaien, volgens dergelijke opvattingen, rond een (let wel), door Mattei, uitdrukkelijk, als onzichtbaar bestempeld, heelalvuurhaard. Eén der namen, die Mattei aanhaalt - als van Filolaos afkomstig - is 'de hestia van het heelal' of, zoals hij omschrijft: 'foyer du monde' (wereldhaardvuur).

Ook Herakleitos van Efesos (die wij, in het Eerste Cursusjaar (Denkleer), als de oudst-gekende vertegenwoordiger van het moderne dialectische denken (Hegel, Marx, - de 'wetenschappelijke dialectici') leerden kennen, heeft het, in sommige van zijn fragmenten, over het altijdlevend (heelal)vuur. Dat bewijst dat wij, hier, voor een meer dan louter Paleo-pythagoreïsch grondbegrip staan.

WR172

Opm.-- WR 102 leerde ons, met de idee 'eros', de drijvende kracht ('drift') in wat de mens doet, o.m. in musiceren, dansen, zingen. WR 134, met het bezielingsvermogen en de levenslust, leerde ons twee vormen, gegenereerd (WR 106: verwekking) door de Eros, die, op de keper beschouwd, verwekkingsvermogen is. -- Het is die bewegende (WR 100: bewegende dingen) kracht, die, vanuit het zegeltje, bakermatje, beginseltje actief is en creativiteit, telkens nieuwe actualisering van wat voorgaat, sticht.

Zoals *A. Nygren, Erôs et Agapè,* 1: 176/180, zegt: de (als hoger, anagogisch, opgevatte) Eros ontstond uit de religie, -- meer bepaald in de middens der mysteriën (WR 146) en wel de Orfische, die, aan het heelalbeginsel, toeschrijven het feitdat hett "in de stervelingen een edel doel doet ontwaken" (O. Willmann, o.c.,27: letterlijk, uit een Orfische hymne).

Dit 'edel doel' ontstaat, volgens de Orfiekers, uit de goddelijke zijde ('Dionusoszijde'; WR 151), in de mens, sedert het Titaneneetmaal.

(1) De Pythagoreeërs hebben dit, in hun idee 'fronimon', bezinningsvermogen, in hun mensbeeld zelf verwerkt (WR 154vv.). De 'Eros' richt zich, bij hen, op de eenheidsveelvouden (getalstructuren) en de ziel(en).

(2) Bij Platon, later, zal de 'Eros' zich op de ideeën (die hij als zegels van de zichtbare dingen opvat) richten en, bij zijn leerling Aristoteles, op de 'vormen', d.i. de kiemen (zaden; WR 105: biologisch model), actief in de zichtbare dingen zelf. - Maar - in tegenstelling tot de Freudiaanse Eros - ook anagogisch, naar hoger, naar verheffing (o.g.v. uitzuivering; WR 46: kathartisch; 76: peilverheffing) gericht. De lagere Eros, levenslust,

(i) wordt verondersteld,

(ii) wordt uitgezuiverd en

(iii) op hoger vlak verheven.

Dat vooral de Paleopythagoreeërs zich, op dat punt, omtrent de lagere natuur van de mens, geen illusies hebben gemaakt, blijkt uit een akousma, spreuk: "Voor zover gij uzelf niet kent, denk maar dat gij uzelf niet meester zijt" (in het Grieks: 'mainesthai': uitzinnig zijn).

In die zin actualiseren zij de aloude Apollonische ethiek, die wij WV53v. (de ken-uzelf-ethiek) leerden kennen, met een bijzondere toepassingen van grensoverschrijding, nl. de mania, het zichzelf niet in handen hebben, tot het uitzinnige ttoe, --zoals dat in muziek, dans en gezang, gemakkelijk, tot uiting komt (WR 81: heksensabbat; 122: Dionysische muziek).

WR173

(**III).B.** ***De deductie en de toetsing*** (= deductieve en peirastische red.).

Wl. Tatarkiewicz, o.c. 107, zegt dat, voor de Paleopythagoreeërs, de muziek "een macht is, die de ziel beroert".

Hebben zij

(i) daaruit afgeleid (deductieve reductie) dat zij dit konden praktisch uitwerken en

(ii) hebben zij, door het te proberen (toetsende of peirastische reductie), getracht uitsluitsel daaromtrent te verwerven? Wat slechts de historia, het onderzoek (WR 40), dat zij van de Mileziërs overnamen (en tot de eenheidsveelvouden en de zielen uitbreidden), zou zijn. -- Blijkbaar ja.

a. Aristoxenos van Taranton (-370/…), een Aristotelieker, die een theorie en geschiedenisoverzicht inzake muziek schreef, maar die bij een Pythagoreeër lessen volgde, zegt dat

(i) de Pythagoreeërs de catharsis (WR 172; -- 158: reinigingskarakter der filosofie) uitoefenden

(ii) op het lichaam (WR 158) door middel van geneeskundige methoden

en op de ziel door middel van muziek.

b. *Iamblichos van Chalkis* (+250/+333), één der topfiguren van de Neoplatonische theosofie (WR 101), schreef een *Leven van Pythagoras*. Daarin zegt hij: “Men beweert dat (de Pythagoreeërs) zich, bij de behandeling van enkele ziekten, van toverliederen (WR 136: retoriek) bediend hebben. Hun uitgangspunt, daarbij, was: ook muziek, indien juist toegepast, draagt veel tot genezing bij.

Zij deden, echter, ook aan het voorlezen van verzen, nl. van Homeros en Hesiodos (WR 39). Maar zij kozen die verzen uit met het oog op het herstel van zielkundig zieken”.

a. Men vergete niet dat poëzie, oorspronkelijk, hetzij met lied samenviel of, althans, met choreia (dans, muziek) veel meer samenging dan nu.

b. Let erop dat niet om het even welke muziek of verzen, maar juist toegepaste muziek en uitgekozen poëzie aangewend werden. Dit is het puriteins (anagogisch, naar verheffing strevend) beginsel van kieskeurigheid of ‘selectiviteit’.

Opm. -- **(i)** De Paleopythagoreeërs waren, blijkbaar, geen aanhangers van ‘kunst om de kunst’ (“L’art pour l’art”).

Opm.-- *Théophile Gautier* (1811/1872), in zijn *Albertus* (1832,-- een griezelverhaal, met een voorrede), verkondigde het estheticisme, d.i. de stelling dat kunst en schoonheidsstichting niets met ethiek te zien hebben; men beoefent de kunst om de kunst zelf. Bij hem was dit een soort ‘troost’ voor de uitzichtloosheid, waaronder hij leed, om reden van zijn ongeloof.

WR174

(ii) Ook waren de Paleopythagoreeërs geen ‘libertairen’ (WR 124). Onze huidige libertairen, in Nietzsche’s spoor, stellen de begeerte (‘le Désir’, *D. Huisman, L’esthétique*, 61) centraal. “De kunst heeft, steeds meer de neiging zichzelf te ‘betwisten’ (‘contester’), voor zover het een vaste instelling geworden is: de ‘happening’, de viering (‘la fête’), de ‘gestuele’ kunst (de kunst van ‘het gebaar’), de lyrische abstractie, de Popconcerten, Body Art, -- al deze ‘activiteiten’ zijn utopisch.

‘Utopisch’ in die zin dat degenen die de libertaire kunst beoefenen of eraan meedoen, geen vaste ideeën koesteren.

M.a.w.:

(i) De zelfuitleving van de begeerte

(ii) zo dat alle gevestigde ideeën, idealen en waarden op losse schroeven

komen te staan. Dat heet de libertair 'creativiteit'.

Het is duidelijk dat het Pythagoreïsme, om reden van

(a) De harmonie het esthetisch genot nooit zonder meer op zich zal waarderen, maar steeds in het kader van het geheel van het leven, dat, voor hem, wezenlijk, ethisch onderbouwd is (WR 153: lotsbepaling, ook o.g.v. ethisch gedrag); m.a.w.: ook te midden van de hevigste of de fijnste esthetische doorleving, heeft de mens een geweten; -- om reden ook van

(b) de welzijnsstichting, die alle activiteiten eigen is (WR 152: agogie). WR 160 keurde enkel esthetiek goed, indien zijn welzijn sticht.

De twee: ethiek zo dat welzijn ontstaat en welzijn zo dat ethisch gedrag ontstaat, doen de Pythagoreeër én het estheticisme (dat eenzijdigheid cultiveert) én het libertarisme (dat eenzijdigheid cultiveert, maar op een tweede wijze) afwijzen.

Degenen, in de Oudheid, die, benaderend, estheticistische en libertaire schoonheidsbeleving voorstonden, waren de protosofisten (WR 64; 78: 82; 84:-- 121).

De definitie van 'schoon' luidt: "Schoon is datgene dat - voor het gehoor en voor het gezicht - aangenaam is". Aldus *Platon, Hipp. mai.* 298 a.; wat Aristoteles bevestigt (Top., 146a, 21). Opgemerkt zij dat 'gehoor', hier, slechts het (grof)stoffelijke gehoor is (WR 126vv.: het 'horen' van de eenheidsveelvouden), terwijl het 'zien', hier, eveneens, slechts het (grof)stoffelijke zien is.

"Dergelijke definitie was de esthetische uitdrukking van het sensualisme en hedonisme, waarvan zij aanhangers waren". (Wl. Tatarkiewicz, o.c., 122).

'Sensualisme' betekent het slechts de (grof)stoffelijke vorm van waarneming, als subjectieve doorleving, aannemen.

WR175

Opm.-- Wij schrijven (grof)stoffelijk. Waarom? Omdat ook sommige Protosofisten, zoals b.v. hun leidende figuur, blijkbaar, fijnstoffelijkheid aannamen (wij keren daarop nog terug). Maar zij deden dit niet (meer), om tot hetzij de ziel hetzij de eenheid en haar veelvouden (of de Platonische ideeën en/ of de Aristotelische 'vormen') door te dringen, als een vorm van theoria (WR 41). Zelfs in hun 'geloof' aan fijnstoffelijkheid, bleven de Protosofisten aan het grofstoffelijke hangen.

'Hedonisme' betekent het feit dat men, als zin van leven, genieting, genot,

in allerlei vorm (van de verfijndere tot, in meer dan één geval, heel lage vormen), vooropstelt. -- Het is duidelijk dat én het algemene idealisme (WR 110; 133;--172 (anagogisch idealisme)) én het anagogisch idealisme de Pythagoreeërs weerhield én van louter sensualisme (zintuigen-filosofie) én van louter hedonisme (genietings133; --fie).

c. Aristeides Kouintilianos (tss. +200 en +400), een Neoplatonisch (WR 101) theosoof, die Over muziek schreef, in de lijn van Aristoxenos (WR 173), schrijft: "Aangezien de Paleopythagoreeërs (de invloed van de muziek) van kindsbeen af vaststelden, dwongen zij de schoolkinderen muziek te beoefenen.

Als melodieën en ritmen wendden zij, daarbij, slechts getoetste melodieën en ritmen aan. Bij wetgeving regelden zij - zowel n.a.v. private feestjes als n.a.v. openbare godheden-vereringen - de uitvoering van alom bekende melodieën. Zij heetten deze 'wetten' (nomoi; WR 129).

Zij deden dit om, bij het inrichten van godsdienstige vieringen, bestendigheid te bereiken. Reeds door de benaming alleen al, 'wetten', verkondigden zij luidop dat het onveranderd behoorde te blijven".

Opm.-- WR 100 leerde ons de behoudsgezinde kenmerk, van minstens een gedeelte van de Paleopythagoreeërs kennen.

Wij geloven dat Aristeides ons, hiervan, een toepassing biedt. Deze mag zeker niet veralgemeend worden. -- Wel blijkt, daaruit, het inzicht in de mogelijke opvoedkundige 'waarde' die het louter hedonistische (genotzuchtige) of het louter Dionysische (uitlevingsgezinde) verwerpt. Merk, weerom (WR 173), het kieskeurigheidsbeginsel op.

d. Platon, een, naarmate hij ouder werd, steeds meer Pythagoreïzerend denker, zegt: "Het is nodig dat onze jongeren
(i) niet enkel goed dansen
(ii) maar ook 'het goede' dansen".

"De echt opgevoede mens behoort goed te kunnen dansen en zingen". Dergelijke uitspraken bevestigen wat reeds de Paleopythagoreeërs zegden. -- Cfr L. Séchan, o.c., 45.

WR176

Opm.-- Wl. Tatarkiewicz, o.c., 109f., wijst op een politisering van de muziek, die o.m. door Damon van Athene (± -450), een eerder behoudsgezind Pythagoreeër, en door de zo-even vernoemde Platen voorgestaan werd.

Damon was lid van de Areopaag (een bestuursinstelling). Aan de

medeleden ervan stuurt hij, op zeker ogenblik, een rondschrijven. Hij stelt, daarin, vernieuwingen in de muziek vast. Daarin ziet hij een gevaar voor de stadstaat.

Zijn betoog klonk als volgt.

(1) ***De wisselwerking***

De wisselwerking tussen ziel en ritme (WR 169) is zo dat het - wat Damon heet - 'juiste' ritme het 'homoioma', de uiting, is van de 'eu.nomia', de deugdelijke wetmatigheid (WR 170), en omgekeerd.

(2) ***Toepassing.***

Zingen en musiceren brengen de jeugd niet enkel moed of zin voor maat bij, doch zelfs zin voor recht.

Gevolg.-- Een verandering van de muziek zal, onvermijdelijk, een verandering van het politieke systeem met zich brengen.

Platon deelde deze politisering. Het is duidelijk dat hier, weerom, het behoudsgezinde, ja, aristocratiserende van sommige Pythagoreeërs (WR 100: autoritaire tendens) aan net werk is. Zo is gezegd: deze vleugel was niet de enige.

Opm.-- Ook heden bestaan staatssystemen - men denke aan de communistische staatsrichtlijnen voor kunstbeoefening, die wat op zich zeker niet zonder meer politiek is, toch politiseren. Wie de feitelijke staatsoverheden kent, kan de naïefheid vermoeden van Damon en Platon, die menen dat muziek, dans en lied, nu, ook weer aan wetgeving en--wat ermee gepaard gaat -- staatscontrole moeten onderworpen worden.

e. Theon van Smurna (+1151+140), een Platonieker, Math.,1, zegt: "De Pythagoreeërs - Platon is, ander menig oogpunt, hun aanhanger - heetten de muziek de harmonie van tegengestelden, de ineenvoeging van ongelijksoortige dingen, de verzoening van het onverzoenlijke. (Cfr WR 11).

(1) De muziek is, vooreerst, de harmoniëring van ritmen en melodieën.
(2) Zij is meer dan dat: zij is de harmoniëring van het hele heelalstelsel.

De reden: de zin van de muziek bestaat in het verenigen en samenvoegen.

Overigens ook God (WR 131) is degene die het tegenstrijdige samenvoegt: dat juist, zowel in de muziek als in de geneeskunst, is zijn grootste werk, nl. wat vijandig is, tot vriendschap (WR 98; 130) stemmen.

WR177

De genoemde Pythagoreeërs beweren dat, in de muziek de eendracht der zijnden gelegen is, ja, zelfs de 'aristokratia', het bestuur der besten, van het heelal. Deze 'aristokratia', het bestuur o.l.v. het beste, heet, in de kosmos, de harmonie, -- in de politiek, een goede grondwet, -- in het private leven, de bezonnenheid (WR 154).

De universele eendracht of aristokratia maakt de eenheid en de wederzijdse aanpassing van de veelheid der verschijnselen uit.

Besluit. -- De uitwerking en toepassing van dit inzicht strekt zich op vier gebieden van het mensenleven uit:

(1) in de ziel en in het lichaam (W7 154; 158),

(2) in het private en in het openbare leven.

Deze vier domeinen hebben, blijkbaar, behoefte aan ineen voeging en ordening zo dat zij ineenpassing vertonen".

Geloven dat wij geen beter orgelpunt kunnen vinden dan deze laatantieke Platoniekertekst. Hij is wel merkwaardig door het feit dat hij - wij zouden, bijna, zeggen 'eindelijk' - ook het vriendschapstype van harmonie (WR 98), dat, bij de Paleopythagoreeërs, zoveel nadruk krijgt, ter sprake brengt.

F. Strabon van Amaseia (-64/+21), de bekende aardrijkskundige en geschiedschrijver, eerst Aristotelieker, later Stoieker, heeft eens een tekst nagelaten, die, misschien, de sleutel van al het vorige biedt.

"De Pythagoreeërs en, na hen, Platon heetten de filosofie een muzenvaardigheid (W.R 130). Zij beweren, verder, dat de kosmos ineengestoken is op grond van de harmonie.

Zij houden al wat 'muzisch' is, voor het werk van godheden. Overigens: ook de muzen zijn godinnen en Apollon (WR 122) is de muzenleider. Ook de ganse dichtkunst is één godenhymne". Wij begonnen met de muzen, o.l.v. Mnèmosunè (WR 38). Wij eindigen - met Strabon -, eveneens, met verruimd bewustzijn (want dat is 'mnemosune' (WR 137), wanneer dat woord wezensgetrouw vertaald wordt), verruimd bewustzijn, dat de muzen, onder de leiding van Mnèmosunè, bijbrengen.

Overzichtje.

(1) 98/ 102: Pythagoras, de Paleopythagoreeërs en de Neopythagoreeërs.

(2) 103/ 130: het Pythagoreïsche getal (d.i. de eenheid en haar veelvouden, -- getalwiskundig, ruimtewiskundig en musicologisch).

(3) 131/ 158: het Pythagoreïsch animisme.

(4) 159/ 177: het Pythagoreïsch schoonheidsidee.

Opm.-- Dit laatste gedeelte is een verificatie, onder de vorm van een verhandelingetje, van de drie eerste hoofdstukjes.

WR178

Derde steekproef: Alkmaion van Kroton (-520/-450).
Bibl. Steekproef:
-- *A. Kremer-Marieth, Alcméon de Crotone*, in: *D. Huisman, Dict. d. phil.*, 43;
-- *J. Zafiropulo, Empédocle d'Agrigente*, Paris, 1953, 99ss. ("*Alcméon, le grand médecin de la secte de Crotone, dont la renommée était, alors* (*opm.:* Empedokles van Akragas (-463/-423), éclatante (o.c., 99);
-- *W. Röd, Die Phil. d. Antike*, 1:71/73.

Alkmaion of, ook, Alkmeon van Kroton (WR 98), de stad, waar Pythagoras belandde, was én geneesheer én Pythagoreeër, in het kader van de school van Kroton.

Doch wat ons nu interesseert, is zijn duidingsleer (= hermeneutiek; WR 42;-- 164v. (de grondstructuur van de XIX - d'eeuwse Duitse 'Hermeneutische Philosophie').-- Allkmaion verrijkte de duidingsleer met een tekenleer (semeiologie, tekmeriologie).

A -- *De waarneming.*
Wij vernamen - WR 89 - dat Alkmaion de ijlstoffelijkheid in de waarneming verrekende. Volgens Röd, o.c., 72, kon hij, daarvoor op Pythagoras zelf teruggaan, die leerde dat, in de waarneming (vooral de gezichtswaarneming), een luchtachtige stof een rol speel in ogen en hersenen.

M.a.w.: net zoals, later, Demokritos van Abdera (WR 89), zal beweren, beweert Alkmaion dat zoiets als een fijlstoffelijke prikkel (afbeelding) in oog en, meteen, in hersenen, indringt en 'werkt', zo dat de mens 'ziet'. Dat is 'aisthanesthai' ('aisthèsis'), waarnemen. -- De mens heeft dit type van kennen met de dieren gemeen.

Opm.-- Röd, ibid., zegt dat deze opvatting, onder de naam 'leer der levensgeesten' (spiritus animales), zal doorleven tot in het denken van Francis Bacon of Verulam (1561/1626), de stichter van de inductieve methode inzake oorzakelijkheid (WR 63), en René Descartes (= Cartesius; 1596/ 1650), de stichter van de moderne 'intellectualistische' (geometriserende) filosofie.

Maar - wat Röd of verzwijgt of niet weet - zij leeft, op veel fijner wijze, door in het huidige occultisme en/ of paranormologie (WR 89).-- Van 'philosophia perennis' (WR 4) gesproken!

B - *De duiding*.

‘Xun.ienai’, letterlijk: in gedachte bijeenbrengen, ‘duiden’, interpreteren. -- Ziedaar wat de mens, als mens, typeert.

Volgens Alkmaion (die, daarin, Pythagoreïzeert) is de menselijke ziel (WR 100: bewegend getal; 134: sungeneia) iets goddelijks, net als b.v. de steeds bewegende hemellichamen: zij beweegt uit zichzelf. Ook heeft zij het vermogen ‘tekmèria’ symptomen, te vatten, letterlijk: in gedachte bijeen te houden.

WR179

(1) *Alkmaion was geneesheer.*

Dat behelst dat hij, van beroepswege, geconfronteerd werd met wat - heden nog - geheten wordt ‘semeiologie’ (symptomenleer).

Inderdaad: gesteld een vrouw - heten wij ze Nausikaä, (zoals de dochter van koning Alkinoös, de vorst der Faiakes (Feaken), op het eiland Scheria), die, aldus *Homeros’ Odusseia,* 6:1, “de bevalligheid van de Charites (WR 68; 82)” bezat -; zij heeft, met haar gezellinnen balspel gespeeld (Od 6:100) en … zich aan het been bezeerd.

Aangekomen bij de arts, Alkmaion, klaagt zij dat haar enkel pijn doet. Na aandachtig nagaan, denkt de dokter, Alkmaion, bijeen, in groep, de mogelijke oorzaken en de mogelijke kwetsuren, heeft zij een gewone verstuiking? Of is iets gebroken, binnenin? Wat hij ziet - het ‘tekmerion’, symptoom is dat het blauw - gezwollen staat.

Doorheen het zichtbare (het symptoom) tracht hij het onzichtbare, de eigenlijke volle toedracht, te ‘zien’ (theoria; WR 41).

Immers

(i) het verhaal van het meisje en

(ii) de gezwollen enkel zijn maar een gedeelte van het totale fenomeen. resp. het totale fysische gegeven. Duiden wordt het ‘tekmèrion’ duiden.

(2) Alkmaion, als antiek Griek en Paleopythagoreeërs, kende de orakels (godsspraken) en de duidingskunst, eraan verbonden. Herodotos van Halikarnassos (-484/-425) vertelt, b.v., dat, na de wetgeving van Lukourgos (-900/-800; WR 33), de Spartanen een krachtig volk werden, maar in ‘pleonexia’ (WR 93) vervielen: zij wilden, uit landhonger (‘imperialisme’), heel Arkadië veroveren. De Puthia, te Delfoi, door hen geraadpleegd, antwoordt: “Ik zal u geven dat gij …. ‘orchèsasthei’…”.

Het woord ‘orchèsasthai’, echter, heeft twee betekenissen:

a. dansen en

b. arbeid verrichten in de tuin. In hun grensoverschrijding (WR 53) menen

zij de tekst (WR 5) van de Delfische zienster door “(van vreugde) dansen” te mogen ‘vertalen’.

Doch, na de verloren veldtocht, ondervinden zij de ware duiding (de afloop): zij “arbeiden (als krijgsgevangenen) in de tuinen (der Arcadiërs)”.

M.a.w.: doorheen het zichtbare. (de loutere ongeduide tekst) van het orakel, trachtten zij, door projectie (WR 14), hun eigen onkritische mening, letterlijk, in de tekst ‘hinein zu interpretieren’, maar zij werden met het onzichtbare in de tekst geconfronteerd.

Ziedaar de twee types van duiding, die Alkmaion, zeker, gekend heeft.

WR180

Bibl. steekproef: inzake orakelduiding, zie *G. Daniels, Religieus-historische studie over Herodotus*, Antwerpen/ Nijmegen, 1946 (o.m. 71).

Opm.-- De configuratie van de duiding.

WR 111 (configuratie); -- 104 (signatuur); 108 (boomdiagram);-- 172 (zegeltje). -- Wij geven eerst het ‘gramma’ (uittekening):

Juist één gegeven (waarneming; aisthèsis) ---- meer dan één duiding (symptoom; tekmèrion; orakeltekst)

// zichtbaar // onzichtbaar

Dit is, blijkbaar, een generatief schema: het is alsof het gegeven (het zichtbare) de aarde van het zegeltje heeft. Het gegeven, immers, is ‘archidion’, beginseltje, oorsprong, van meer dan één duiding. Of nog: uit de een(heid) genereert de ziel het eenheidsveelvoud (= getal) der duidingen. -- In huidige taal uitgedrukt: het teken (blauw - gezwollen enkel van Nausikaä; ‘orchèsasthai’, in de tekst van de Puthia) is veelduidig.

Opm.-- Men kan dit alles ook zien uitgaande van de oorzakelijkheidsidee (WR 60: causale verklaring). Immers, men kan b.v. de kwetsuur duiden als door de kwaal (verstuiking, breuk, gewone kneuzing) veroorzaakt. Zelfs de cryptische tekst van de zienster kan men als door de ware afloop veroorzaakt beschouwen.

C.-- *De wijsheid*.

Volgens Alkmaion ‘ziet’ (theoria) de godheid:

(i) rechtstreeks, d.i. zonder symptoom, teken, als tussenterm tussen de volle toedracht en de kennende, onderzoekende mens, en

(ii) volstrekt zeker, d.i. niet zoekend, onderzoekend (WR 40: historia).

1. Dit is rein Pythagoreïsch. Een overlevering zegt dat Pythagoras, om het menselijk ontoereikende van alle kennis te typeren, het woord 'filo.sofia' invoerde. Hij was ervan overtuigd dat enkel godheden (b.v. Mnèmosunè en de Muzen) 'sofia', (de volle) wijsheid, bezaten. De mens was wel 'wijs(heids)gerig; -- meer niet.

2. Charles S.S. Peirce (1839/1914) is de stichter van de semiotiek of tekenleer. Alle menselijke kennis, volgens hem, was slechts tekenduiding. Zodat hij de mens 'an interpretant' (een interpretant) noemde. De idee was een denk- of gedachteteken; het gesproken woord was een spreekteken; het geschrevene (de 'tekst', in de strenge zin), een schrijfteken.

Ook onderstreepte Peirce dat tekens, wezenlijk, veelduidig waren en, meteen, dat zich vergissen steeds aan duiden inherent was (fallibilisme feilbaarheidsleer)

WR181

Bibl. steekpr.:

-- *W.B. Gallie, Peirce and Pragmatism*, New York, 1966, 109/ 137 (*The Doctrine of Thought-Signs*);

-- *Umberto Eco, La structure absente* (*Introduction à la recherche sémiotique*), Paris, 1972.

Opm.-- Retorische gevolgtrekkingen.

1. Het is duidelijk dat verstandhouding zo dat beïnvloeding volgt (WR 4), d.i. retoriek als 'agogè', actio, ('interactie' via communicatie), eens dat de medemens als mededuider ingezien wordt, een nieuwe kleur krijgt. De 'sumpatheia' (WR 135), hoe rechtstreeks ook, gaat doorheen (WR. 169) 'homoiomata', weerspiegelingen, van de ziel (innerlijk leven).

Wie, dus, de medemens tot verstandhouding tracht te brengen, vergete niet dat hij hem/ haar slechts 'teskmeria', tekens, verstandhoudingstekens, ter beschikking stelt.-- Zo b.v. wanneer Nausikaä, terug van het spelemeien met haar gezellinnen, aan het water, zich over haar 'zere' enkel beklaagt en beschrijft hoe het gebeurde, dan geeft zij haar arts, Alkmaion, slechts taal, d.i. tekens.

Wanneer zij hem haar enkel laat onderzoeken, 'ziet' (in de zin van empeiria,-- niet in de zin van theoria) hij slechts symptomen. Het verstandhoudingsproces is steeds duidingsproces. -- Dat is de verworvenheid, retorisch gesproken, van de geniale 'tekmeriologie' van Alkmaion.

2. Dit behelst dat Alkmaion, als pythagoreeër, niet enkel aan wijsbegeerte (i.p.v. aan volle wijsheid) gelooft, maar dat hij, binnen de hetaireia

(denkgenootschap; WR 98), tot de 'open' (= mathematiekers, in latere Pythagoreïsche taal) pythagoreeërs behoorde.

a. Dit thema - de duidersgemeenschap - werd én door Peirce zelf én door de door hem beïnvloede Josiah Royce (1855/1916; een idealistisch denker) sterk benadrukt. Royce sprak over 'interpreting community'. De mensen zijn, althans in beginsel, een gemeenschap van interpretanten. Zij behoren, in principe, tot overeenstemming te geraken inzake tekens.

b. Ditzelfde thema werd door de stichter van de (taalkundige) soiologie, Ferd. de Saussure (1857/1913), *Cours de linguistique générale*, Paris, 1916-1, als volgt uitgedrukt. "De semiologie is een wetenschap, die het leven der tekens bestudeert, in het kader van het maatschappelijke leven". (O.c.,33). M.a.w.: er is, steeds, een intersubjectief en sociaal verstandhoudingsaspect eigen aan alle tekentaal.

Besluit. -- Alkmaion stichtte een stukje philosophia perennis (WR 4).

WR182

1.2.3. Derde steekproef: het xenofaneïsch en eleatisch rationalisme (182/185)

(-550/-421).

Bibl. steekproef: *G. - G. Granger, Het rationele denken*, Meppel, 1971.

Reeds in de Griekse Oudheid komt 'rationalisme' voor, -- aldus Granger,o. c., 10/13:

a. correct denken (verschillend van b.v. louter opinie),

b. intuïtief en discursief type van 'rede' of 'verstand' (WR 188),

c. beredeneerd gedrag,

Ziedaar de drie kenmerken.

Maar wij bedoelen met 'rationalisme' nog iets meer: het zgn. 'verlichte' type erven. Wij belichten twee hoofdkenmerken, scepsis en 'autonoom' denken'

.

1.2.3.a. Eerste kenmerk: het scepticisme (182/185)

Bibl. steekpr.:

-- *V. Brochard, Les sceptiques grecs*, Paris, 1887-1; 1969-3;

-- *R. Jolivet, Les sources de 1'idéalisme*, Paris, 1936 (vrl. 7/15; 198; 206);

-- *A. Lalande, Voc. technique et critique d.l. phil.*, Paris, 1968, 949s.

1. De term 'scepsis' of 'scepticisme' wordt in meer dan één betekenis gebruikt. Hier bedoelen wij, hiermee, een duidingstype inzake

(a) universele, algemeen geldige stellingen ('waarheden'; WR 55: wisk.

type) en/of

(b) buiten- en bovennatuurlijke stellingen ('waarheden', 'dogma's', WR 75), nl. voor zover men. beweert dat onze begrensde kennis zich daarover niet, tenzij in tegengestelde, ja, tegenstrijdige oordelen kan uitspreken.

De ontkenning door Protagoras (WR 239), de 'eerste humanist, van de rein meetkundige structuren is één voorbeeld van 'theoretisch' scepticisme (dat algemene uitspraken loochent); de ontkenning door Renan (WR 90), de 'religieus' sceptieker, is één type van 'sacraal' scepticisme (dat sacrale uitspraken loochent; zie ook WR 87: Hektors 'scepsis').

Opm.-- wij bedoelen, allereerst, het methodisch scepticisme. De 'methodische twijfel' dateert van Arkesilaos van Pitanè (-314/-240; leider van de Platonische Academie). De Kerkvaders Gregorios van Nussa (335/394) en Augustinus van Tagaste (354/430) zetten deze voort. R. Descartes (1596/ 1650) actualiseerde hem op moderne wijze. 'Methodisch' twijfelen is zowel het voor als het tegen, op louter rationele gronden, afwegen.

De ideologische twijfel, zoals b.v. een Sextos Empeirikos, de 'systematisch' sceptieker (+/- +150), hem voorstond, overschrijdt de methodische doordat hij er meer dan louter methode, d.i. een 'theorie' van maakt, die het reine onderzoek (WR 40) door aprioritaire stellingen vervangt.

WR183

Van de 'theoria' naar de 'theorie',

1. W. R 41 leerde ons wat 'theoria', doorgronding, is. De Duitse classicus Eduard Zeller (1814/1908), in zijn *De filosofie der Grieken*, toont aan hoe, in de theoria, eigen aan de Paleomileziërs en de Paleopythagoreeërs, de menselijke geest (= verstand en rede) zich rechtstreeks ('immediatisme') naar (de analyse van) de werkelijkheid, de 'natuur' ('fusis'), richt -- zonder de subjectgebonden activiteit, die de 'theoria' zelf is, te analyseren.

M.a.w.: de denker twijfelt er geen ogenblik aan dat hij, hoe begrensd en onzeker ook (WR 87/91; 180 (filosofia), de natuur zelf 'kent'.

Of nu deze theoria, zoals bij Thales en de meeste Paleopythagoreeërs, het doorgronden van het zichtbare, naar het onzichtbare toe, is ofwel of zij, zoals bij Alkmaion (WR 178vv.), behalve het zichtbare, ook nog tekens van het onzichtbare doorgrondt (hermeneutiek/ semeiologie), zij is en blijft zeker (twijfelvrij) inzake de kern van het kennen, -- ook al onderstreept zij de feilbaarheid van het louter aards-menselijke kennen.

2. V. Brochard, o.c. onderstreept dat enkel de paleomileziërs en de paleopythagoreeërs nooit als voorlopers van de scepsis vernoemd worden. Dat

stemt met Zeller's bewering overeen. Inderdaad: de theoria verandert, bij Xenofenes, bij Parmenides en Zenon van Elea, in een redeneermethode, ja, in een echte theorie, d.i. een stel logisch samenhangende oordelen;

a. I.p.v. de intuïtieve rede (= verstand, intellectus) komt, vooral, de discursieve rede (= 'rede', 'taalrede', - 'ratio', 'discursus') op de voorgrond. Het redeneren en tegenredeneren krijgt voorrang.

b. Meer nog: de scepsis, zowel sacraal als ook, ofschoon minder bij de Eleaten, 'theoretisch' zet, volop in, met de kenniskritiek.

c. Tenslotte: het mediatisme, d.i. de mening dat wij de werkelijkheid (b.v. de fusis) niet rechtstreeks (= immediatisme van de theoria), maar slechts onrechtstreeks vatten ('kennen'), vangt aan.

Besluit.

Zoals Brochard zegt: de 'echte' sceptieker houdt zich aan de fenomenen (het 'zichtbare'). Dit behelst hetzij fenomenalisme (de mens kent enkel fenomenen, het onmiddellijk, in het bewustzijn, gegevene) hetzij fenomenisme, zelfs (de mens kent enkel louter subjectieve, van iedere objectieve waarde beroofde indrukken). Wat de werkelijkheid op zich is, blijft zo goed als onbereikbaar.

WR184

Historiek der scepsis.

(A).-- ***Diogenes Laertios*** (184/185)

(+200/+250)

Hij zegt: Sommige sceptiekers duiden Homeros (WR 33; 38) als voorloper van hun opvatting, omdat hij, meer dan wie ook, dezelfde onderwerpen in verschillende meningen (WR 180) duidt. Dit, zonder ooit iets te bepalen of uitdrukkelijk te bevestigen.

Later zullen, behalve Xenofanes en de Eleaten (Parmenides, Zenon), o.m. een Protagoras, de eerste Sofist, in wijsgerige zin, hetzelfde zeggen. Men denke aan Protagoras' antilogiai.

(B).-- ***De voorsocratische pre-sceptiekers***.

V. Brochard, o.c., 3, 10s. zegt dat, behalve de Paleomilesiërs en de Paleopythagoreeërs, alle praesocratici op het volle scepticisme, hoe dan ook, hebben voorbereid.

a.-- De eleaten, in het spoor van Xenofanes, en de herakliteeërs

a1.- Zegt Xenofanes: "Er was nooit en er zal nooit een mens zijn, inzake de

waarheid, die deze waarheid met zekerheid kent, wat betreft al wat ik omtrent de godheden en het heelal zeg. Immers, al drukte hij zich, per toeval, op de volmaaktste wijze uit, dan nog zou hij niet zekerheid kennen. Want slechts 'dokos', de pure indruk, is (ons) allen beschoren". (Fr. 34).

Later zal 'dokos', ook 'doxa', als terminus technicus voor 'mening' (reine indruk) gebruikt worden.

Het is bekend dat de tweede grote Sofist Gorgias van Leontinoi (-480/-375) uitdrukkelijk op de Eleaten steunt.

a2.-- De 'dialectieker' (cfr. Cursus Eerste Jaar) Herakleitos van Efesos (-535/-465), die - i.p.v. de Eleatische eenzinnigheid - de veelzinnigheid inzake de natuur invoerde (tegengestelde, ja, tegenstrijdige 'meningen' (opinies) zijn even geldig), liep uit op Kratulos (Platon's eerste filosofieleraar), die geen enkel oordeel durfde uit te spreken ('radicale 'epoche' of oordeelsopschorting'), en op de humanist Protagoras van Abdera (WR 225/227), die over ieder thema tegengestelde meningen voorstond.

b.-- ***De neomilezische denkers,***

Empedokles van Akragas (= Agrigentum; -483/-423),-- Anaxagoras van Klazomenai (-499/-428; de stichter der experimentele methode),-- vooral de beide atomiekers (= atomisten), Leukippos van Miletos en Demokritos van Abdera (-460/-370; WR 89),-- zij allen, elk op zijn wijze, lopen uit op een of andere scepsis. Zo b.v. beweert Metrodetros van Chios, in Demokritos' lijn, dat wij, zelfs, niet weten of wij iets weten.

WR185

1.2.3.b. Tweede kenmerk : het eigenwettelijke 'ik' (185/224)

Bibl. steekpr.: *O. Willmann, Gesch. d. Id.* I: 135.

Willmann onderscheidt twee types van traditie-hermeneutiek (WR 159; 164v.).

(I) ***Philosophia (theologia, rhetorica) perennis*** (WR 3v.)

Continuïteit, d.i. de wil om de overlevering voort te zetten, niettegenstaande

(i) uitzuivering en **(ii)** peilverheffing (WR 76), typeert het traditiegetrouwe denktype. Men vertrekt, immers, van de idee 'erfwijsheid', d.i. aan een oeropenbaring ontsprongen waarhedenstelsel, gespreid over de wisselende tradities van gezinnen, stammen, volken allerhande.

(II) ***Verlichting*** (b.v. WR 86).

Discontinuïteit, d.i. de wil om, vrij van de 'banden' ('taboes') der overlevering, zelf de spelregels van denken en handelen te bepalen, is, hier

beslissend.

(i) ***Hesiodos*** (WR 39), reeds, zegt dat "de dichters liegen". Dit, terwijl hijzelf, dichter, de hem eigen 'waarheid' inzake de godheden hoger acht (Fr. Krafft, o.c., 42).

(ii) a. ***Hekataios van Miletos*** (-560/-480), ofschoon Mileziër, zegt: "(...) Hetgeen volgt, pen ik neer, zoals net mij als waarheid voorkomt ('dokeëi', mening). Immers, de verhalen der Hellenen zijn zowel talrijk als belachelijk, zoals zij mij voorkomen ('fainonta', fenomeen)". (*W. Jaeger, Paideia*, I: 212).

Het 'eigenwettelijke' autonome ik, los van alle traditie, stelt zichzelf voorop als bron van 'waarheid' (ook al typeert men deze waarheid als 'mening', op 'fenomeen' gesteund). Het ik beoordeelt, eigenmachtig, de andere 'stervelingen'.

(ii)b. ***Xenofanes van Kolofon*** (WR 184) spreekt gelijkaardige taal.

(ii)c. ***Parmenides van Elea***, zich hoger achtend, zegt: "Ik waarschuw voor de (tweede) weg (= methode) van onderzoek, waarop niets kennende stervelingen zich inbeeldingen vormen, tweehoofdigen gelijk. Onvermogen om te denker leidt de wankele geest ('noön') in hun binnenste. Zij drijven rond, net sprakelozen en blinden, uit hun lood geslagen, als een massa zonder oordeel ('akrita'). Voor dergelijken is het 'zijn(de)' en het 'niet-zijn(de)' (WR 197vv.) zowel hetzelfde als niet hetzelfde. Voor ieder gegeven is er, voor hen, een tegengestelde ('palintropos') uitweg". (Fr. 6).

Wat op de harmonie der tegengestelden van Herakleitos lijkt te wijzen. -- eigen redeneerkracht, al of niet gesteund op empirische gegevens (WR 189vv.), niet zonder een tint van eigendunk (Verlichtingsnarcissisme) en geldingsdrang, wordt zeer beslissend.

WR186

Eerste steekproef. -- het xenofaneïsche verlichte rationalisme
Bibl. steekpr.:
-- *W. Jaeger, Paideia*, I: 230ff.; 373ff.;
-- id., *A la naiss.*, 45/62 (*Xénophane ou la doctrine du Dieu unique*);
-- *W. Röd, Die Phil. d . Ant.*, 1: 75/82;
-- *J. Salem, Xénophan*e, in: *D. Huisman, Dict.d.Phil.*,2685s..

De juiste plaats van Xenofanes van Kolofon (die J. Salem, op zijn wijze, situeert tussen -570 en -480) in de school van Elea, een stad in Z.- Italië, is gedeeltelijk omstreden. Volgens *Aristoteles* (*Metaph., A5* 986b 18s) zou hij
(i) de school gesticht hebben en

(ii) de leermeester van Parmenides geweest zijn. Platon, echter, situeert hem als slechts één der Eleaten (Sophist., 242cd). Salem zegt: het zekerste is hem als de voorloper van Parmenides te situeren.

A.-- *Algemene beeldindruk.*

W. Jaeger, Paid., I:370ff., zegt dat Xenofanes - een halve eeuw voor de Protosofistiek - de verlichte hoogmoed ('der xenophaneische Geistesstolz') invoerde. De hoogschatting van verstand en kennis,-- dit als 'rationalisering van het ganse leven' ('die Rationalisierung des gesamten Lebens'), - zoals van de XVIII-de eeuw, mensen als John Locke (1632/1704), de stichter der moderne Verlichting (Enlightenment), F.M. Voltaire (1694/1759), de typische vertegenwoordiger van La philosophie des Lumières, Christian Wolff (1679/1754), de voorman van de Aufklärung, dit zullen actualiseren; -- deze hoogschatting van het intellectuele ('das Intellektuelle') leidde tot wat men, nu, heten zou : een intelligentsia (een klasse van 'vooruitstrevende' 'kritische' cultuurdragers).

B.1.-- *Culturologisch.*

In *Xenofanes* -- aldus Jaeger, *Paid.,* I: 249-- komt het tot een scherp conflict tussen, enerzijds, zijn persoonlijke actualisering van de Milezische fysiek en, anderzijds,

(i) de volksreligie en

(ii) het ideaal van strijdbare mannelijkheid van de Griekse adel.

I.p.v. de 'deugd(elijkheid); in het Grieks 'aretè' (Lt.: virtus), stelt Xenofanes, als eerste, de rationele kennis, die hij met de naam 'sofia', redeneervermogen (WR 43: 'wijsheid', Thaletisch, is iets anders), aanduidde.

Dat betekent twee aspecten.

(a) Xenofenes sticht de culturologie (cultuurtheorie, cultuurvakwetenschap), die de Protosofisten, een halve eeuw later, zullen beginnen, als echte menswetenschap, uitwerken.

(b) Meteen doet hij aan cultuurkritiek (in Verlichte zin).

WR187

B.2.-- *Epistemologisch.*

1. 'Epistemologie' of kennisfilosofie, gebeurlijk: wetenschapsfilosofie, is de analyse van het kennen. -- Wij hebben, reeds, vroeger, hele stukken epistemologie ontmoet.

(i) WR 40/42 (wijsheid als theoria (**a.** empeiria, waarneming; logismos, redenering; **b**. historia, onderzoek (= lemmatisch - analyt. meth.)); WR 43/54; bijz. WR 53v.): transcendentele vorm; -- WR 54/57: wiskundige vorm; -- WR

59/63: aardrijkskundigevorm; --- WR 70/72; 135v. (Pyth. model): retorische vorm; -- WR 87/ 89 (46/48: kathart. model; 77/79: hylisch - pluralistisch model): theologisch - sacraal type.

(ii)- WR 79/84: Muzisch model (WR 79/84: godsdiensthist. grondslag; -- WR 37/39; 42: ontvoogd type; 63; 66/70: positief-vakwetensch. en politisch type); -- WR 124/130: Paleopyth. model.

(iii) WR 104/110: arithmologisch type; -- WR 111/118: configuratief model.

Ziedaar de voornaamste types van eigenlijke, streng gedefinieerde theoria, die zeer nauw verwant is met de mantische vorm van 'theoria'.

(iv) WR 178/181: het tekenleerstellig type van theoria.-- Wat de volgende bladzijden inzake epistemologie, daaraan toevoegen, werd, door de Milezische en Paleopythagoreïsche scholen, natuurlijk, geactualiseerd, maar zoveel mogelijk binnen elk van beide denkstijlen.

2. - Het is W. Röd, o.c., 80, die Xenofanes 'metatheoretisch inzicht' toeschrijf'. -- staan wij, daar, even, bij stil. --

(i) ***Het onderscheid tussen 'theoria' en 'theorie'.***

Wat theoria is, veronderstellen wij, na al wat voorgaat, gekend. Maar 'theorie' is nog nader te definiëren (WR 96). Heten wij 'theorie', in de rationele of redelijke zin, een systeem van uitspraken, onderling logisch-streng verbonden, uitgaande van uitgangspunten ('grondslagen', 'vooropstellingen', 'axiomata', 'postulaten', 'lemmata'), wier eenheid staat of valt met het object, waarover die uitspraken ('oordelen') het hebben.

Dat er types van 'theorievorming' bestaan, laten wij, voorlopig, terzijde.

Het opvallendste onderscheid tussen theorie en theoria is dat deze laatste een methode, nl, een geesteshouding, is, terwijl theorie steeds een geobjectiveerde, d.i. in zinnen (uitspraken) geprojecteerde methode is. Wat niet belet dat ook de theoria, streng, zich aan uitspraken houdt. Maar deze zijn er niet het wezenlijke van.

WR188

Opm.-- Vooral sedert de Scholastiek (800/1450) maakt men, inzake kennen en denken, onderscheid tussen

(i) De intuïtieve geest, die aan theoria, het directe of immediate (onmiddellijke) vatten of schouwen, doorgronden, 'zien', van de gegevens, doet, en

(ii) De discursieve geest (= 'rede' in de strenge zin), die ideeën, oordelen en redeneringen aaneenrijgt, in reeksen, die gegenereerd worden (WR 105vv.). Het is de discursieve geest, die in de 'theorie' aan het werk is.

Bibl. steekpr.: *Ch. Lahr, Psychologie*, Paris, 1933-27, 199s. (*L' intelligence et la raison*).

(ii) ***Het onderscheid tussen 'theorie' en 'metatheorie'***.

Dit onderscheid loopt gelijk met dat tussen 'taal' en 'metataal'. In de rechtstreekse 'rede' (versta: taalrede) zeg ik: "Kirke is aartsmooi". In een zijdelingse rede (taalrede) zeg ik: "De zin 'Kirke is aartsmooi' is een enkelvoudige zin, maar de zin 'Kirkè, die een antiek-Griekse godin is, is aartsmooi' is een samengestelde zin".

M.a.w.: in die zijdelingse rede over de rechtstreekse rede (taal over de taal of metataal) heb ik het slechts onrechtstreeks over Kirkè, haar situering in de mythologie en haar vrouwelijke verschijningswijze, maar heb ik het rechtstreeks over mijn taalrede (= uitspraak, rechtstreekse rede) over die drie gegevens. Welnu, metatheorie is theorie over de theorie-(vorming). Het is in die zin dat Röd's uitspraak inzake Xenofenes behoort begrepen te worden.

1.-- "Niet van in het begin (van de aanvang) hebben godheden, aan de Stervelingen (mensen), alle (zijnden) getoond. Integendeel: in het verloop van de tijd, dankzij onvermoeibare vorsingswerk ('zètountes'), vinden zij betere (oplossingen)". (Fr. 18).

(i) Deze tekst laat de godheden blijkbaar een rol spelen, in de cultuurgroei (WR 81vv.). Xenofenes, inderdaad, is religieus. Dat blijkt straks nog meer.

(2) Hij heeft oog voor vooruitgang. -- Wij zegden, zo-even, dat hij culturoloog was: dit blijkt hier duidelijk. Hij heeft zelfs oog voor de historiciteit, (WR 165) of het in de loop van de tijd ('geschiedenis') zich ontwikkelende van alle beschaving.

Cfr WR 56: Proklos' oog voor taalontwikkeling. -- Niet enkel heeft hij oog voor verandering, ontwikkeling, maar hij is meliorist: de evolutie gaat in de richting van het 'ameinon', melius, het betere.

Zulks is wel degelijk vooruitgangsgeloof, analoog aan, de vooruitgangsideologie van de XVIII - d'eeuwse verlichte rationalisten (WR 186).

WR189

Opm.-- Men kan opmerken dat Xenofanes' cultuuroptimisme, waarvan wij de algemene verwoording, hierboven, analyseerden ("voor alle/ sommige betere (dingen) geldt dat zij, dankzij onvermoeibaar vorsingswerk, in het

verloop van de tijd, door de stervelingen gevonden worden", WR 55), zich op applicatieve modellen moet hebben gesteund, die hij veralgemeend heeft.

Men heeft erop gewezen dat hij met de Lydische uitvinding van de munt bekend was. Ook bewonderde hij de sterrekundige werkdadigheid van Thales. (WR 58).

Men heeft er, verder, op gewezen dat hij o.m. als rondreizend dichter, een bereisd man was zo dat hij vergelijkende culturologie kon beoefenen (wat het verschil tussen achterlijk, resp. primitief en ontwikkeld kon doen zien). -- Rationeel ingesteld als hij was, lag het verschil, vooral, in het kennen en denken.

2.-- Röd steunt zich op het onderscheid, in de Griekse taal, tussen 'eidenai', door waarneming, met zekerheid weten (Fr. 34), enerzijds, en, anderzijds, 'dokos' (Fr. 34; WR 184), mening, cf. ook Fr. 35: 'dedoxastho', 'eoikota tois etumoisi' (waarschijnlijk)).

Dat is de eerste stap in zijn redenering, inzake Xenofanes. Hij is onbetwistbaar, taalkundig.

Maar Röd draagt dit onderscheid, nu, over op de toenmalige (vak)wetenschap, de fysiek, die Xenofanes kende en vulgariseerde.

a. Röd denkt dat Xenofanes 'eidenai', door waarneming met zekerheid weten, bedoelde van een gedeelte van de beweringen der fysiekers, nl. de uitspraken, die waargenomen feiten verwoorden.

b. Röd denkt dat Xenofanes 'dokos' (en aanverwante), pure indruk, mening, bedoelde van een tweede gedeelte van de fysische beweringen, nl. die uitspraken, waarin men veronderstellingen, lemmata, 'hypothesen', verwoordde.

Het staat vast dat de theoria, waarover wij het hierboven zo vaak hadden, inderdaad, het overschrijden van het onmiddellijk gegeven behelst. Doch, waar de Paleopythagoreeër b. v. van een 'zien' 'doorgronden' zal gewagen (zelfs wanneer het tekens geldt (WR 179: Alkmeion)), daar spreekt de sceptischer ingestelde Xenofanes, slechts van 'gissingen', 'indrukken', meningen.

Ook: de Paleopythagoreeërs werden nooit ingeroepen als voorlopers van het scepticisme, terwijl Xenofanes, soms, wel als dusdanig ingeroepen werd (aldus V. Brochard; WR 184). Nu zou men zeggen: hij was kritischer ingesteld dan de Paleomileziër of de Paleopythagoreeërs.

Opm. -- ***De feitelijke grondslag(en) van Röd 's bewering.***

a. Behalve de structuur van de theoria (doorheen het zichtbare, door overschrijding, het onzichtbare 'zien'), waarover zo-even, is er de stelling van Alkmaion, die, eveneens, onderscheid maakt tussen 'aisthanesthai', waarneming, en 'xuniena'; duiding (WR 178v.). De latere Krotoniaten hebben, in een eigen taalspel, iets analoogs verwoord.

b. Beide denkers, Xenofanes en Alkmaion wijzen op het immediatisme van de waarneming en het mediatisme van de mening, resp. de duiding. Maar, als consequent Pythagoreeër moest Alkmaion een minimum aan immediatisme ook in de duiding (als theoria) aannemen, terwijl, als consequent Verlichte denker ('kritisch ingesteld'), Xenofanes in de mening, slechts, mediatisme kon zien.

Opm. -- 'Immediatisme' betekent het feit dat men rechtstreeks contact van kennende aard aanneemt (de zgn. intuïtie of directe aanschouwing); 'mediatisme' betekent het feit dat men slechts onrechtstreeks 'contact' tussen ons kenvermogen (beter: discursief, redeneervermogen, binnen het bewustzijn, als innerlijkheid aangevoeld), enerzijds, en, anderzijds, het gekende, vermoede', object (WR 188: intuïtief/ discursief).

Actualisering: --

a: Lees, hierboven, wat wij van Xenofanes' mening inzake vooruitgang zegden:

(i) WR 189 geeft de waargenomen feiten (muntuitvinding; Thaletische astronomie; vergeleken cultuuronderscheiden); -- dit beantwoordt aan 'eidenai' door waarneming, met zekerheid, weten;

(ii) WR 188 geeft de veralgemeende stelling, waarin die applicatieve modellen hun universeel of, althans, particulier model vinden (alle/ sommige (meer dan juist één)), -- dit beantwoordt aan 'dokos', mening.

M.a.w.: in de theorie van Xenofanes zelf onderscheidt men, voortgaande op zijn eigen taalgebruik, twee lagen, waarnemingsoordelen en veralgemeningsoordelen.

Let op: het universele en/of het particuliere, als dusdanig, is niet (zintuiglijk) waarneembaar! Alleen het singuliere is (zintuiglijk) waarneembaar.

b: Rudolf Carnap (1891/1970), in zijn *Der Logische Aufbau der Welt* (1928), onderzoekt - in logisch-positivistische zin (WR 2) - de structuur van de wetenschappelijke theorie.

Daarin onderscheidt hij twee 'talen' nl. een waarnemingstaal (Tw), waarin de gezegden rechtstreeks waarneembare werkelijkheden (o.m. betrekkingen) aanduiden, en een theoretische taal (Tt), waarin onwaarneembare keninhouden ter sprake komen zoals b.v. wetmatigheden (universele uitspraken).

WR191

Nemen wij het model van Jan Lukasiewicz (1878/1956).

(1) Indien alle water kookt op 100° C., dan ook dit water en dat water (= particulier/ singulier). -- Welnu, dit water en dat water kookt op 100° C.. -- Dus alle water kookt op 100° CC.

(2)a. "Dit water en dat water kookt op 100° C", is een uitspraak, die tot Tw (waarnemingstaal) behoort, want het is de tweevoudige vaststelling van een feit dat iedereen, in beginsel, kan overdoen.

(2)b. Maar "Alle water kookt op 100° C"., is een ander type van zin: het is een veralgemening (inductie), die niet onmiddellijk in de waarneming aantrefbaar is. Dergelijke taal heet Carnap, terecht, Tt (theoretische taal).

Men ziet dat de reductieve redenering (hier in de inductieve vorm) de twee taaltypes bevat. Zij zijn wel niet te scheiden (collectieve structuur), maar zij zijn wel onderscheiden (distributieve structuur): indien Tt, dan Tw; welnu Tw; dus Tt.

Op Xenofanes' model toegepast: het 'eidenai' (door waarneming, zeker, weten) geeft aanleiding tot Tw (waarneming uitdrukkende zinnen) en de 'dokos' geeft, in de taal van Xenofanes, zinnen die tot Tt (theoretische taal) behoren. Alleen maar dat hij, voor de Tt, er de nadruk op legt dat zij gissing, mening, indruk, is; meer niet. -- Philosphia perennis!

Algemeen besluit.

Xenofenes heeft geen eigenlijke metatheorie uitgebouwd. Wel had hij een metatheoretisch inzicht (vgl. WR 55: het loutere inzicht, bij Thales).

Bibl. steekpr.:

-- *L. Vax, L'empirisme logique*, Paris, 1970, 49ss.;

-- *I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 126 (deductieve en reductieve redenering).

Opm.-- Betrekkelijkheid der waarneming.

Dat, zoals V. Brochard, duidelijk zegt, Xenofanes naar het scepticisme onderweg was, zonder ooit, zelf, sceptieker te zijn, bewijst zijn 'relativisme'

inzake waarneming.

Fr. 38. -- “Indien (een) godheid de ‘lichtgele’ honig niet had voortgebracht (‘veroorzaakt’; WR 9), dan zouden de mensen de vijgen als veel zoeter waargenomen hebben”.

M.a.w.: een afzonderlijke waarneming, in beginsel, bestaat niet; zij wordt, steeds, onbewust of niet, ingeschakeld in het totale kader (‘Gestalt’; WR 114) of – Paleopythagoreïsche termen - in de totale configuratie (= achtergrond) van alle mogelijke waarnemingen. ‘Scepsis’ is, hier, zin voor totaliteit van afzonderlijke akten.

WR192

B.3.-- *Theologisch*.

WR 73 leerde ons dat de fysische theologie een uitloper was van de natuurfilosofie. -- WR 131 leerde ons, in Paleopythagoreïsche zin, dat godheid en een(heid) samengaan. -- Wij zullen zien dat Xenofanes de enigheid van de hoogste god benadruktsamengaan. --***giekritiek.***

Onder drie oogpunten, minstens, heeft Xenofanes de overgeleverde religie bekritiseerd.

Waarzeggerijkritiek.

WR 88vv. (Mantiek): 179 (orakelhermeneutiek).

Mantiek werd, nadat de fysiek ontstond aan kritiek onderhevig (anders dan vroeger: WR 87 (de ongelovige Hektor)) van een nieuw type. Xenofanes is daarin echt Presofistisch: “Als enige, onder de oudste denkers (‘antiqui’), verwierp Xenofanes volstrekt de mantiek (‘divinatio’)”. (Aldus *Marcus Tullius Cicero* (-106/-43), in zijn *De divinatione* (Over de mantiek)

R. Flacelière, Devins et oracles grecs, Paris, 1961-1, 1965-2, 103s., zegt daaromtrent wat volgt.

1. Een uiterst vijandige houding komt met Xenofanes op: niet enkel verwierp hij de volksmythologie en het antropomorfisme, doch ook het geloof in de ‘voorzienigheid’ der godheden, die de grondslag is van het orakelgeloof.

Terloops: men kan dit, gerust, vergelijken met de kritiek op het ‘bijgeloof’ (en het obscurantisme), die geleverd werd door de moderne Verlichters. Men denke aan een Renan (WR 90). 2. Natuurlijk: men herleze WR 87/89 (de analyse van dit ongeloof).

Antropomorfismekritiek.

P. Fournier, Paganisme: *l’anthropomorphisme*, in: *J. Bricout, Dict. prat.d.*

conn. relig., Paris, 1927, V: 196s., definieert 'antropomorfisme' als volgt: "De toeschrijving aan de godheid van menselijke kenmerken, -- menselijk lichaam, -- denkwijzen, gevoelens en driften, bedoelingen, -- het (fysisch en ethisch) kwaad (zoals moord, overspel, bloedschande)".

Men ziet dat - godsdiensthistorisch - het 'vermenselijken' van de godheid typisch is voor het polytheïsme, vooral in zijn demonistische inslag (WR 12),-- iets, dat de veelgoders zelf over het algemeen zeer goed beseften.

Fr. 14 zegt: "Maar de stervelingen menen ('dokeousi'; WR 189) dat godheden geboren worden en de hun eigen kleren, stem, uitzicht hebben".

Fr. 15: "Maar, indien de ossen (en de paarden) en de leeuwen over handen beschikten, met de handen konden schilderen en voorwerpen konden maken zoals mensen doen, dan zouden de paarden godhedengedaanten schilderen die op paarden gelijken, de ossen gedaanten die op ossen gelijken en zulke lichamen vervaardigen, gelijkend op het soort dat ze maakt".

Fr.: "De Ethiopiërs (beweren dat hun godheden) donkerhuidig en stompneuzig zijn, de Thrakiërs dat de hunne blauwe ogen en ros haar hebben".

WR193

Opm.-- Het is duidelijk dat wij, hier, projectiekritiek hebben. WR 14 leerde ons reeds dit idee.

Voor de analyse van die kritiek zelf, zij naar WR 14v. verwezen: de verlicht-rationele mens is, menskundig, anders gestructureerd: hij 'ziet' niet meer mantisch, zoals de archaïsche mens; gevolg: hij neemt de verschijningswijzen, die fluïdiek zijn, voor 'duidingen', 'uitvindingen: 'inbeeldingen' e.d.m.; -- voeg daarbij het eigendunksyndroom, eigen aan menig Verlichte geest (WR 185), die zich, om reden van zijn intellectuele superioriteit, sterk verheven voelt boven de 'primitieve', ja, 'infantiele' mens. Gevolg: geen verstandhouding, tenzij een slechte (misverstanden allerlei).

Demonismekritiek.

Fr. 11: "Van alles hebben Homeros en Hesiodos de godheden toegeschreven, wat maar, bij mensen, schaamtelijk en beschimpt is: stelen, echtbreuk plegen en elkander bedriegen'.

Fr. 12: "Zoals zij vele ongewettigde daden der godheden vertelden: stelen, echtbreuk plegen, wederzijds bedrog".

Hier hebben wij het ethisch antropomorfisme, -- beter: demonisme (WR

12v.: bij de Soemeriërs, reeds, was het dubbelhartig ethisch systeem (twee maten en twee gewichten) duidelijk theologisch gemeengoed, doch zij zagen dit niet, zonder meer, als religieuze projectie, doch als de ware wezenheid van de buitennatuurlijke wezens. Wat onze Bijbelse demonologie voortzet).

Opm.: dit laatste, demonisme, heet men, soms, 'antropopathisme' (de driften der godheden zijn dezelfde als die der mensen).

(2) - ***De transcendente god***.

Daartegenover stelt Xenofanes zijn, hoger type van godheid. -- In zijn Peri fuseos (Over de natuur) tekent hij de hoogste god als volgt.

Fr. 23: "Een enige god, onder godheden en, mensen de grootste, noch naar uitzicht noch naar denkwijze aan de stervelingen gelijk".

Men ziet hier dat Xenofanes wel tweederangsgodheden lijkt aan te nemen (WR 188: cultuurstichtende rol), zoals b.v. ook de Bijbel doet (*Ps 82 (81); Ps 58 (57);-- Ps 8:6; Exod 4:16; 7:1; 1 Sam 28:13*; enz.).

WR194

Alhoewel Fr. 32, enigszins, een andere indruk geeft: "Wat 'zij' Iris heten, ook dat is, naar zijn natuur, slechts een wolk, -- purper en helrood en geelgroen bij het bekijken".

'Iris' is de regenboog(godin), ook wel de lichtschijn rond b.v. de maan of zo. Als regenbooggodin had Iris als 'functie' (WR 9) de goddelijke boodschapster te zijn tussen godheden en mensen en, ook, tussen mensen onderling (WR 68v.: Hermès). Men zou zeggen dat dit, hier, effen gewreven wordt.

De leidende idee, achter de religiekritiek en achter het Xenofanes eigen godsbeeld, is blijkbaar, zoals Rod, o.c., 78, zegt: gods volmaaktheid.

God is dan ook

(i) onveranderlijk, verheven boven ontstaan en vergaan (WR 11), die - beide - de harmonie der tegengestelden zijn, zo typisch voor al wat 'demonistisch' is; hij is

(ii) heelalbeweger ("Zonder inspanning beweegt Hij het heelal, dankzij zijn denkvermogen" (Fr. 25)).

Toch ontsnapt Xenofanes niet aan het Voorplatonisch materialisme (WR 52): "Hij blijft, steeds, op dezelfde plaats, nergens in beweging; hem past het niet dat hij, nu eens hierheen, dan weer daarheen, zich verplaatst.

Het merkwaardigste, wellicht, in dit 'transcendente' (= verheven)

Godsbeeld, is wat Fr. 24 zegt:"God is gans ziende ('oog'), gans denken ('noei'), gans horende". "Zodoende is zijn bewustzijn niet, zoals bij de mensen, aan zintuiglijke organen of iets in die aard gebonden. (Aldus *W. Jaeger, A la naiss.d.l.théol.*, 51).

"Meer nog: de God van Xenofanes is, zonder twijfel, een wezen dat bewustzijn en persoonlijkheid bezit" (ibid).

Nog merkwaardiger lijkt ons de bewering van Fr. Krafft, o.c., 45; 75, dat "deze hoogste God, reeds in Homeros' Ilias, de godheid van de 'geest', d.i. van het denkend redeneervermogen, is: Xenofanes

(i) veronderstelt,

(ii) zuivert uit en

(iii) verheft op het peil der toenmalige fysiek (WR 76) wat de door hem zo bekritiseerde Homeros, reeds, wist: de hoogste God is meer dan de tweederangsgodheden, dankzij 'geesteskracht', intellectualiteit.

Een opperwezen, dat enigszins Bijbels aandoet. Dit, doordat God zonder de demonistische kenmerken is. Zedelijk verheven. "Men kan er niet aan twijfelen - aldus Jaeger -: Xenofanes bad tot zijn enige God (o.c.,52). Onder meer zijn feestmaalelegie (daarvan geven wij nu een vertaling) getuigt van zijn hoge godsdienstzin.

WR195

1.1. Nu, immers, is de verharde vloer - samen met de handen en bekers van alle (aanwezigen) - rein. Iemand zet, om ons hoofd, gevlochten kransen. Een tweede reikt, in een schaal, welriekende zelf aan.

De mengkruik staat daar, vol vrolijkheid, en, ook, andere wijn is gereed. Hij lijkt nooit, verraderlijk, te zullen ontbreken, -- in kruiken een honigzoete bloemengeur afgevend.

1.2. In het middengedeelte (van de woning) zendt wierook heilig reukwerk omhoog. Koel water, zoet van smaak en rein, staat ter beschikking. Daarnaast liggen blonde tarwebroden en de tafel van de heilige overvloed bezwijkt onder de druk van de kaas en de geurig honig. In het middenpunt staat het verheven altaar (de Olympische godheden ter ere), rondom met bloemen versierd.

1.3. Lied, door dans begeleid, en festijn houden allerwegen het huis in hun ban.

2.1. Als eerste plichtpleging geldt, voor mensen, die, welgezind, welwillend zijn, god ter ere, hymnen te zingen, waarin heilstichtende mythen en reine woorden weerklinken.

Volgen de offerplenging en het gebed, -- dit, om de kracht te verwerven

gerechtigheid in daden om te zetten. Wat voor de hand liggend is.

2.2. Pas dan is het, ja, geen grensoverschrijding ('hubris') in die mate te drinken dat iemand, die niet al te bejaard is, zonder een helper, die vooropgaat, huiswaarts keert.

Onder de mannen is diegene lofwaardig die, ofschoon aan de drank, de bewijzen geeft van gedegen dingen, -- hoe zijn geheugen en zijn stembanden de mannelijkheid tot hoofdwaarde hebben.

3. Niet het bezingen, in epische verzen, van gevechten van Titanen (WR 145) en Giganten (= Reuzen) of ook niet van Kentauren (*opm.:* monsters half mens half paard - allemaal uitvindsels van vroegere geslachten - of van gewelddadige burgertwisten - daarin is geen heil te zoeken -; wel, echter, steeds voorrang verlenen aan het eren van godheden, is goed.

Opm.:--

(1) Xenofanes ontmythologiseert, hier, niet; wel eist hij zedelijk hoogstaande mythen.

(2) WR 171 (het middenpunt van het heelal) wees op het geloof dat er, fijnstoffelijk althans, een centraal punt ('zegeltje') bestaat, dat, in het middenpunt van het huis, tegenwoordig is.

WR196

Tweede steekproef. -- De eleatische logica van het zijn of niet-zijn.

Bibl. steekpr.:

-- *L. Jerphagnon, Parmenide*, in: D. Huisman, Dict. d. Phil., 2000/2003;

-- *Cl. Ramnoux, Parménide et ses successeurs immédiats*, Monaco, 1979, vrl. 99/148;

-- *J. Beaufret, Le poème de Parménide*, Paris, 1955, vrl, 76/93 (Fragments);

--*W.W. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde* (*Van Permenidos tot Bolzano*, Antw./ Nijmegen, 1944, 11/28 (*De Prae-Socratici*);

-- *Fr. Krafft*, o.c.,235/242 (*Parmenides von Elea*);

--*W. Röd, o.c.,* 108/125 (*Parmenides*);

--*W. Jaeger, A la naiss.*, 99/117 (*Parménide ou la mystère de l' être*).

Parmenides van Elea leefde van + -540 tot minstens -475.

Algemene situering

1. "De religiekritiek - bedoeld is de volksreligie - van Xenofanes (WR 186/195) en de heropleving van de theogonische beschouwingen (*opm.:* Jaeger bedoelt het Orfisme (WR 143/151)) toonden ons de diepgaande invloed die de ionische natuurfilosofie, op de godsdienstige beweging van de VI-de eeuw (-

600/-500), heeft uitgeoefend.

Tot nog toe was het wijsgerige denken van het fysische type (WR 40):
(i) zij analyseerde het proces van ontstaan en vergaan (WR 11;92),
(ii) op zijn duurzame oorsprong ('archè', WR 39v.; 45v.), d.i. zij trachtte een eerste beginsel op het spoor te komen, de zgn. 'arche' (principium)". (W. Jaeger, o.c., 99).

Wij mogen er, gerust, het Paleopythagoreïsme (gelijklopend met het Orfisme) bijvoegen, dat, eveneens, in de een(heid), als oorsprong van getal (eenheidsveelvouden; WR 103vv.; 111vv.; 119vv.; vooral 171 (archidion)) zijn vertrekpunt zag.

2. "Met de Parmenidiaanse leer omtrent het zijnde ('on') begint een nieuwe, oorspronkelijke fase van het wijsgerig denken". (W. Jaeger, ibid.).

Inderdaad: de actualisering, die Parmenides op de overgeleverde (WR 159) wijsbegeerte uitvoerde, lijkt, grotendeels, op een breuk (WR 185: discontinu).

De nawerking
Doorheen Parmenides' leerlingen, doorheen Platon van Athene en het (Neo-) Platonisme (WR 102) - duurt 'un bon millénaire' (een goeie duizend jaar),-- aldus L. Jerphagnon, a.c., 2000. Een reden om er enkele minuten aan te besteden.

Algemene typering.
(1) ***De 'mythische' typering.***
Het gedicht (*opm.:* van Parmenides) begint op plechtige toon. -- "De merries, die mij dragen, hebben mij zo ver geleid als mijn begeerte ('thumos') maar wenste.

WR197

Zij hebben mij, immers, doen belanden op de beroemde weg van de godin ('daimonos', vrouwelijk). Zij, alleen, doorheen alle steden, draagt de mens die 'weet' (...). En 'kourai', jonge meisjes, toonden, hierbij, de 'weg'".

a. Deze voorrede heeft toonbeelden: Homeros (WR 38), Hesiodos (ibid.), -- alsook Xenofanes. Ook het orfisch model speelt mee (L. Jerphagnon, o.c., 2000). Jerphagnon zegt 'le voyage d'un initié' (de 'reis' van een ingewijde; WR 146: mysteriereligie), buiten de wegen van de commonsense-mens. -- Men zegge - nu weer eens - niet meer, met de Verlicht-rationele geschiedschrijving, dat de Griekse wijsbegeerte laïcistisch, secularistisch, godsdienstvrij, ontstaan is! Voor de zoveelste maal blijkt de historisch verifieerbare toedracht... anders.

b. “Merkwaardig, weerom, is het feit dat vrouwelijke figuren - de ‘demone’ (godin) en de meisjes - een rol spelen. Vergelijkbaar met de muzen (WR 42; 130).

(2) *De wijsgerige typering.*

Luisteren wij, dus, naar wat ‘thea’, de godin, zegt (1:22).

1. “Wel: ik ga dus spreken - gij, beluister mijn woorden en onthoud ze. Ik ga u zeggen welke twee enige wegen van onderzoek denkbaar zijn.

(i) *De eerste weg:*

Hoe (het zijnde) is en hoe het onmogelijk is dat het niet is. Dit is de weg, die betrouwbaar is, want hij houdt zich aan de waarheid (‘alètheiai’).

(ii) *De tweede weg*:

Hoe (het zijnde) niet is en hoe het noodzakelijk niet is. Ik zeg u dat deze weg slechtst een (doodlopend) pad is, want dit pad houdt niets betrouwbaars in”. “Mogelijkerwijze wilde Parmenides (…) eenvoudigweg, op abstracte wijze, een volledige disjunctie van meningen inzake het zijn(de) verwoorden (…)”. (W. Röd, o.c., 111).

Zo, in ieder geval, werd Parmenides’ tekst geduid en men ontsnapt niet aan deze duiding, ook al zijn er andere mogelijk (inclusieve duiding, i.p.v. exclusieve duiding). Men heeft, hier, wat men nu heet: ‘model’ (het zijnde is) en ‘tegenmodel’ (het zijnde is niet; wat ongerijmd, ‘absurd; onzinnig is).

a. Onder ‘disjuncte’ verstaat men een zin zo dat hij als gezegde tegengestelden aan het onderwerp toeschrijft zo dat men dan termen ‘en/of’ gebruikt. Zo b.v. “In *Homeros’ Odusseia*, 5: 190v., staat: “Ik draag, in mijn hart, niet een hart van ijzer maar van vertederde aard” Aldus sprak de hoge godin Kalupso”.

WR198

Let op de tegengestelden ‘hart van ijzer’/ ‘vertederd hart’. Zij worden verwerkt (‘gegenereerd’: WR 108vv.) in een ‘niet/ maar’ formule. “niet een hart van ijzer, maar een vertederd hart”.

In de diepte daarvan schuilt “Ofwel heb ik, Kalupso, een ijzeren hart ofwel heb ik een vertederd hart”. Dat is de speculatieve (W.R. 107) verwoording: de mogelijkheden. De empirische verwoording luidt: “Ik heb niet een hart van ijzer, maar een vertederd hart”.

Inderdaad, de op Odysseus verliefde godin (Od., 5: 155), onder de druk van Zeus, laat hem gaan (Od., 5/161), zorgt ervoor dat hij een vlot kan bouwen

en voorziet hem van eten en kleren… zodat hij naar zijn vaderland, Ithakè, Ithaca (heden: Theaki, Tiaki, -- een Ionisch eiland) kan terugkeren. Dat zijn de empirische gegevens, die van een 'ofwel/ ofwel' - mogelijkheid een 'niet/ maar' feitelijkheid maken.

b. Onder 'volledige disjunctie' verstaat men een ofwel/ ofwel zin, die geen derde mogelijkheid duldt, Zo b.v. kan onmogelijk iets tegelijk 'zijn' en 'niet - zijn'. Of tegelijk 'zo' (b.v. van ijzer) en 'niet - zo' (b.v. vertederd) zijn.

2. "Hiermee - aldus 'Thea', de godin (8:50) - beëindig ik, voor u, mijn uiteenzetting, die betrouwbaar is, en mijn beredenering ('noèma') van de waarheid.

Verneem, vanaf deze woorden, door te luisteren, de mening 'doxa'; WR 189 (dokos), stervelingen eigen, en, meteen, de 'kosmos apatelos' (de bedrieglijke orde) van mijn uiteenzetting. (…).

(i) Enerzijds, het etherische vuur van de vlam (…).

(ii) Anderzijds, (…) de lichtloze nacht (…)".

Tot daar het gedicht van Parmenides. Volgt dan een soort ontstaansbeschrijving (kosmogonie) van de kosmos, -- die aan de fysiek doet denken. De bewerker van deze mengeling van vlam en nacht, twee evenwichtige 'krachten', is de god eros (wat aan *Hesiodos' Theogonia* ontleend is; WR 39; --102; 167). Men voelt dat Parmenides, hiermee, een soort kritiek op de fysieken (de Paleo-milezische en de Paleopythagoreïsche) bedoelt.

W. Röd, o.c.,111, zegt, hierbij, dat het gaat over een indirect bewijs ten voordele van zijn eigen volledige disjuncte. Indien slechts ofwel 'het zijnde is' ofwel 'het niet-zijnde is', enerzijds, en anderzijds, 'zowel het zijnde is als het niet-zijnde is' de enige voorzinnen (uitgangspunten der redenering) zijn, indien verder, de eerste voorzin 'het zijn is' geldig is, daar waar de twee andere voorzinnen 'het niet-zijnde is' en, zelfs, 'zowel het zijnde als het niet - zijnde is' niet geldig zijn, dan blijft, slechts, Parmenides' stelling 'het zijnde is' (als enig geldig) over.

WR199

Inderdaad: de structuur van het indirect bewijs is de volgende: "ofwel1'… ofwel 2… ofwel 3…"; welnu, ofwel 2… ofwel 3… zijn ongeldig; dus ofwel 1 …".

Dit is - zoals gezegd - natuurlijk, maar geldig als streng logische redenering, indien het werkelijk volledige disjuncties zijn, die geen andere uitspraak mogelijk maken.

Indien, nu, met 'het zijnde is', Parmenides zijn eigen, nieuwe wijsgerige

intuïtie uitspreekt en, met 'het zijnde is niet', alsook met 'zowel de vlam (// het zijnde) is als de nacht (// het niet-zijnde) is, de stellingen hetzij van de Paleomileziërs hetzij van de Paleopythagoreeërs hetzij van Herakleitos (zoals men ook denkt) verwoordt, dan heeft hij getracht, in de vorm van een streng logisch gesloten betoog,

(i) zichzelf te staven en

(ii) de anderen te ondergraven (weerleggen).

In alle geval: het indirecte bewijs (het staven van het model door de ongerijmdverklaring - met - bewijs van het tegenmodel) werd, sedertdien, een vaste wijsgerige verworvenheid. Cfr WR 4 (philosphia perennis).

De structuur is: "ofwel model ofwel tegenmodel; welnu, tegenmodel niet; dus model" (Ofwel M ofwel TM; welnu, TM niet; dus M; of ook: Ofwel M ofwel TM1 ofwel TM2; welnu, TM1 én TM2 niet; dus M).

Of nog: "Enkel M of TM1 of TM2 zinnig, mogelijkerwijs; welnu, in feite, TM1 en TM2 onzinnig; dus M zinnig". - Men ziet dat de redenering met het speculatieve (wat kan zijn) begint, om met het empirische (wat feitelijk is) te eindigen. Men ziet de structuur van de theoria (WR 41) : doorheen de empirische toepassing 'ziet' men de speculatieve idee (nl. 'volledige disjunctie').

Identitieve typering.

'Identitief' heten wij al wat met 'identiteit' strookt of uitstaans heeft. Welnu, Parmenides is tegelijk de stichter van de ontologie (zijnsleer) en van de ontologisch gefundeerde, identitieve logica. (Denkleer).

***Identitief* 1.**

-- *G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik und ihre Geschichtsschreibung*, Stuttgart, 1962, 9/20 (*Das Skelett der Logik*), -

WR200

(i) bepaalt de traditionele logica als de leer der identiteit en ontkenning;

(ii) voegt, daaraan, onmiddellijk toe dat hetzij volle, totale, volledige identiteit is van iets met zichzelf (= lusvormige, reflexieve identiteit) hetzij gedeeltelijke, partiële identiteit is van iets met iets anders (analogische, deelidentische identiteit).

Applicatief model:

(i) Kalupso's vertedering is enkel met zichzelf volidentisch;

(ii) maar vertedering is deelidentisch met de concrete uitingen ervan (de infrastructuur-verschaffing), alsook met al wat met vertedering hetzij samenhangt hetzij erop gelijkt.

Identitief 2.

De Scholastiek (800/1450) heeft een systechie ingevoerd - tot op heden gangbaar nl. “materieel object/ formeel object”.

(i) Kalupso, materieel beschouwd, is Kalupso volidentisch (d.i. als onderscheiden, resp. onafhankelijk van de rest van het zijn(de).

(ii) Kalupso, formeel bekeken, is de volidentische kalupso, maar deelidentisch geduid; -- zo b.v.

(a) Kalupso, mythologisch geduid, is een godin;

(b) Kalupso, ethisch geduid, is goedhartig;

(c) Kalupso, erotisch gezien, is op Odusseus verliefd, enz.

“Omne individuum inafabile” zegden, reeds, de Scholastici: ieder volidentisch (‘individueel-concreet’) gegeven is onuitzegbaar (de reeks gezegden, over zo’n onderwerp, is oneindig). Wat C.S.S. Peirce de eindeloze reeks der duidingen heette.

Opm.-- Het schema staat WR 160: een-veelduidig, grondschema der hermeneutiek.

Identitief 3.

De Microsocratiekers:

1. De Megariekers (School van Megara: Eukleidès van Megara (+ /- -400); zijn leerling Euboulides van Miletos));

2. De Elisch-Eretrische School (Faidon van Elis (+/- -375); Mènedèmos van Eretrie (-319/ -265);

3. De Paleokuniekers (Palaeicynici: Antisthenes van Athene (-440/-365); de beruchte Diogenes van Sinope (-400/-325; de ‘cynieker’))),-- deze drie Kleinsocratische scholen eleatizeerden.

De identitieve oordeelsstructuur.

Wat Platon, later, ‘to onoma’ (het naamwoordelijk bestanddeel, ‘onderwerp’) en ‘to rhèma’ (het werkwoordelijk bestanddeel) zal heten, binnen een oordeelszin, heeft - logisch - een onderscheiden, ofschoon nauw samenhangende structuur:

(i) het nomen (= onderwerp) duidt de werkelijkheid, waarover het oordeel gaat, volidentisch aan;

(ii) het verbum (= gezegde) duidt deelidentisch, -

WR 201

Het oordeel is, zoals Aristoteles, later, in zijn boekje over het oordeel, in de titel ervan, zal zeggen ‘hermeneia’, interpretatio, duiding (WR 164vv.; 178/

181).

Maar de eleatizerende microsocratiekers misduiden dit. Zo zullen zij beweren dat het zinnetje “Calypso is op Odysseus verliefd” een onwaar oordeel is” en dit waarde- oordeel staven met de bewering dat “de ken- en denkinhouden (ideeën) ‘Calypso’ en ‘op Odysseus verliefd’ zogezegd ‘niet-identisch’ zijn. Twee denkfouten begaan zij:

(1) de idee, in het onderwerp uitgedrukt, wordt materieel (= volidentisch) bedoeld en de tweede idee, in het gezegde uitgedrukt, wordt formeel, deelidentisch beweerd van het onderwerp;

(2) zij lijken, net als Parmenides, hun grote voorganger, nooit te hebben onderscheiden tussen totaal- en deelidentisch. De analogie, in het praktische gebruikte idee ‘zijn’, lijken zij nooit te hebben ontdekt.

Geestig uitgedrukt: ‘Calypso is op Odysseus verliefd’ betekent niet dat “Calypso niets anders is, op zich (reflexief) dan ‘op Odysseus verliefd’, maar wel dat één van de (overigens louter voorbijgaande kenmerken van Calypso is dat zij ‘op Odysseus verliefd’ is. Meer niet. Er ‘is’ meer en anders - in haar - dan dat!

Besluit.

*W. Jaeger, A la nais*s., 112, noteert: sedert Homeros heeft noein; intellegere, redenerend ingaan op, ‘identificeren’, steeds betekend

(i) zich van een gegeven bewust worden

(ii) zo dat die bewustwording (WR 137: verruimd bewustzijn) ingaat op “dat wat het wel degelijk is” (aldus Jaeger), d.i. de identiteit (eenzelvigheid) ervan. meteen hebben wij de basisidee van het eleatisme.

De ‘absolute’ aard van ‘zijn(de).

Vers VIII: 29, meldt ons dat het zijn(de) “kath’heauto te keitai”, het (zijn(de)) is daar op zich.

Bibl. Steekpr.: *Silvio Senn, An sich* (*Skizze zu einer Begriffsgeschichte*), in: *Philosophica Gandensia, New Series*, 10 (1972): 80/96, merkt op dat de uitdrukking ‘op zich’, ‘op zich genomen’, ‘objectief’, ‘absoluut’ (of andere woorden, die hetzelfde weergeven), de hele ontologie beheerst, maar het eerst bij Parmenides wordt aangetroffen.

Senn onderstreept het feit dat deze term, bij uitstek, een ontologische term, een probleem op zich is: hoe het zijn(de) op zich, onafhankelijk van het kennend subject (= noèsis, intellectio, inzicht), kennen? De reden lijkt dat wij, mensen, althans, slechts formele, deelidentische inzichten (‘duidingen’) bezitten en, dus, nooit, de totale identiteit van ‘zijn(de)’ vatten. Dat is,

onmiskenbaar, juist.

WR202

Maar Senn zelf: hoe weet hij dat wij slechts het subjectieve vatten (WR 189: mening), indien hij zelf absoluut niets van het objectieve zijn(de) gevat heeft? Senn kan zijn bewering slechts staande houden, indien hij, zelf, reeds te voren heeft ingezien (WR 203: identificeren) **(i)** dat en **(ii)** wat "zijn(de) is"!

Opm.-- Verleden jaar, Denkleer, zagen wij dat 'zijn(de)' steeds én feitelijkheid (al was dat 'bestaan' ('existentia') slechts in de verbeelding waar) én wijze van zijn ('essentia') omvat. M.a.w. al wat hoe dan ook niet-niets is, is 'iets' (en dat is 'zijn(de)'). De totaliteit van al wat niet-niets is, betitelen wij met Permenides' term 'to on' (het zijnde).

M.a.w.: wie vat niet de idee 'niet-niets'? Zelfs een kind snapt - intuïtief, weliswaar dat. Welnu, het zijnde van Parmenides is niets meer - louter logisch gesproken - dan de verzameling van al wat niet-niets is. Hoe vaag ook, in haar laatste details, iedereen snapt zulks. Welnu, dat is het uitgangspunt om het absolute karakter van 'zijn(de)' te situeren:
(i) al wat feitelijke zijnswijze (= niet-niets) is
(ii) situeert zich in de totaliteit ervan.

1. Meer beweert Parmenides niet met 'kath' heauto', op zich. Want: let erop hoe wat niet-niets is, ons met onze onmacht confronteert het, in ons eerlijk innerlijk bewustzijn, te negeren! Geweten heeft zulks als (overigens: enig) fundament. De gewetensvolle mens loochent nooit wat niet-niets is: "kath' heauto te keitai", het is daar op zich, absoluut.

2. Dat is, zelfs, dermate waar dat het ongerijmde (absurde) b.v. "kath'heauto te keitai" (daar, op zichzelf, zich opdringt (aan het bewustzijn)).

a. Zagen wij niet dat:
(i) Parmenides zelf het zinnetje "het zijnde is niet" (wat zuiver nonsens is, 'absurdum', onzin) (WR 197) neerschreef in zijn leergedicht (= didactisch teksttype) en
(ii) dat onze wiskundigen doorlopend hun (nochtans zeer zinnige) stellingen d.m.v. de omweg van wat ongerijmd is, bewijzen? (WR 198v.: het indirect bewijs).

b. Zagen wij niet hoe vaak het (louter) speculatieve - o.m. door de structuralisten - als uitgangspunt gebruikt wordt? (WR 41; 112; 198).

c. Zagen wij niet hoe het smijdige schering en inslag van (religieuze) kunstwerken is? (WR 52).

Zal Senn durven te beweren dat:

(a) het absurde (der wiskundigen),

(b) de louter uitgedachte mogelijkheden (der structuralisten),

(c) De fantasieën der kunstenaars

e.d.m. het 'absolute niets' zijn? Dan zou hij een reusachtig deel van onze cultuur schrappen!

WR203

3. -- De Paleopythagoreeërs bij monde van Filolaos van Kroton (WR 170v.)-- hebben (zoals zovele andere van andere scholen afkomstige ideeën) de idee 'op zich' overgenomen: "Voor niemand zou ooit maar één enkel zijnde kenbaar zijn

(i) hetzij op zich ('kath' hauta')

(ii) hetzij in zijn betrekkingen ('allo pot' allo') indien de (eenheid en haar) veelvouden niet bestonden (…)". (O. Willmann, o.c., 282).

Dit bewijst de betoogkracht van Parmenides' tweede basisidee 'op zich' (onderscheiden van 'met betrekking tot').

De 'onto.theo.logica', eleatisch.

W. Jaeger, Paideia; I, 237, zegt dat Parmenides, blijkbaar, welbewust aan Anaximandros van Miletos (WR 92v.) aanknoopt.

1. De natuur is, volgens Aneximandros, ontstaan en vergaan (WR 196). Doch dit worden en ondergaan is niet grillig: het is de uiting van een dieper gelegen ananke, dike, moira (drie namen voor éénzelfde natuurwetmatigheid, die recht sticht).

De hoogste doelstelling van menselijke wijsheid ('kennis') is juist die basisgerechtigheid 'doorzien' (theoria).

2. Zoals gezegd, verwerpt Parmenides de (demonistische structuur 'worden/ vergaan' als norm en wetmatigheid van het zijnde.

Integendeel - aldus Jaeger - de basisgerechtigheid (dike) is de stuurkundige macht (W.R 46) die 'het zijnde' richt op steevaste wijze zo dat dat zijnde noch kan ontstaan noch kan vergaan. Anders gezegd: in de Parmenideïsche zijnsidee ligt de noodzaak zo dat het boven ontstaan en vergaan verheven is.

Beter gezegd: boven iedere veelheid, zij weze diachronisch (zoals ontstaan en vergaan) zij weze synchronisch (zoals een veelheid die het zijn b.v. tot zijn tegendeel, het niet - zijn, zou 'veroordelen' of tot een 'innerlijke tegenstrijdigheid', zoals de vvlam/nachttegenstrijdigheid van sommige fysiekers (Herakleitos b.v.) (WR 198v.)), -- boven iedere spreiding ('veelheid'), is het zijnde, eleatisch geduid, verheven, ja, vergoddelijkt.

Dat is het theologische aspect (dat reeds bij de Mileziërs en de Paleopythagoreeërs ook aanwezig was: WR 39: Okeanos; Gaia en Eros; WR 131; 171: Pythag. goddel. eenheid).

Dit theologisch aspect is de kern zelf van Parmenides' ontologie. Dit drukken wij, met M. Heidegger, uit in de term 'onto.theologie'. Maar, zoals wij, met Röd, WR 198v., zagen: Parmenides stichtte "een streng logisch geheel" (*W. Jaeger, Paideia*, I: 236f.). Gevolg: weerom, met Heidegger, zeggen wij: 'onto.theo.logica: Zo is de drievoudige structuur van het Eleatisme verwoord.

WR204

Wanneer, in zijn leerdicht (I: 26vv.), Parmenides, als een jongeman, 'verliefd' op de waarheid, inzake fysiek, door de godin opgevangen wordt, zegt zij : "voorzeker, volstrekt geen noodlot heeft u op deze weg gezet - deze weg is, immers, niet die van de gewone man neen; Themis en Dike (WR 66), het oudste recht en het jongere Zeusrecht, vertegenwoordigd in de godinnen Themis en Dike, (hebben u erop geleid)".

Verder, VIII: 12vv., zegt Parmenides uitdrukkelijk wat Jaeger beweerde. "Ook zal de steevaste overtuiging nooit meer toegeven dat uit het zijnde ook maar iets - hoe dan ook - ontstaat, dat 'nevens' (buiten) dat zijnde bestaat.

Daarom juist heeft Dike (de Zeusgerechtigheid) niet toegelaten - dankzij strakke beheersing - dat het zijnde ontstaat of vergaat. Het zijnde houdt stand. Het oordeel ('crisis', vonnis, beslissing), onder dat oogpunt, gaat over de basiskeuze: ofwel het zijnde is ofwel het zijnde is niet. (...). Want, gesteld dat het zijnde ontstond, dan is het niet. Evenmin, gesteld dat het zijnde ooit, in de toekomst, zou ontstaan, is het.

Besluit: de analyse (van het zijnde) gaat, in geen geval, over ontstaan of vergaan ervan". -- Men ziet dat, als grond (noodzakelijke en voldoende reden of grond; WR 60: abductie) van de steevaste, onveranderlijke orde, waarvan het door en door logisch geordende zijnde getuigt, ziet Parmenides, als archaïserend Griek, niets anders dan een rechtsordening stichtend koppel godinnen, Themis en Dike. cfr WR 46 (conform); 197: ingewijde. Vgl. ook Parmenides' leergedicht VIII: 37 (Moira).

Besluit.-- Zoals vooral zijn leerlingen, Zenon en Melissos, ofschoon niet eenstemmig, uit de doeken zullen doen, voor Parmenides is veelheid opsplitsing van het ene, enige zijnde. Maar, als spreiding van dat een en enig zijnde, is veelheid aannemen van zijnde en niet-zijnde; welnu, dit laatste is onmogelijk.

Gevolg: louter logisch is er geen veelheid, (bedoeld is, door Parmenides) veelheid van zijnde, d.i. meer dan één totaal zijnde, -- wat, voor hem, zijnde en niet-zijnde (d.i. innerlijke tegenspraak) zou zijn.

WR205

De gestalt' van het zijn.

WR 114/118 (Paleopythagoreïsche Gestalt). - Wij zagen dat de Paleopythagoreeërs steeds schemata, grammata, configuraties, gebruikten om denkbewerkingen uit te voeren.

Wij weten, ook, dat de psychologie van het onaanschouwelijke bewustzijn, sedert Oswalt Külpe (1862/1915) - gespreid over de Würzburger, Keulse, Mannheimer en Amsterdamse scholen - dankzij retrospectieve denkexperimenten - onthuld hebben dat er, gelijktijdig, maar niet steeds even duidelijk en sterk, twee fundamentele bewustzijnspeilen bestaan. Deze zijn:

(i) het zintuiglijk gegeven singuliere gegeven ('voorstelling' (b.v., die foto daar van Brigitte Simonetta, de meteorologe van Antenne 2)),

(ii) de abstracte idee (b.v. een vrouwelijke meteorologe of weerkundige). Dit is, echter, een soort interval of tussenruimte: er werd vastgesteld dat er, bij denkrijping, schematische, minder singuliere voorstellingen bestaan. Zo b.v. (om in dezelfde orde te blijven): bij de idee 'vrouwelijke weerkundige' duikt, in de verbeelding, de 'gestalt' van een vrouw op (met een vage schemer van 'geleerdheid' b.v.).

Deze twee-drieledigheid (want het schema, gramma, vervaagd - veralgemeende voorstelling, is geen idee) komt van de Keulse school (o.l.v. Lindworsky).

Bibl. steekpr.:

-- *Bigot e.a., Leerboek der psychologie*, Groningen/ Djakarta, 1954-5, 376v.. -- Wij zullen, nu, zien hoe juist dit is.

-- *J. Brun, Les présocratiques*, Paris, 1982-3, 72, vat de reeks kenmerken, die Parmenides aan het zijn toekent, samen.

-- Zoals *E. des Places*, S.J., *La religion grecque*, Paris, 1969, 185/187; 314s., zegt, Parmenides heeft een hymne (religieus lied, in hexameters) geschreven, waarvan de opstapeling/ opsomming van verheven eigenschappen opvalt.

Wij kunnen ze in twee verzamelingen indelen

(a) onontstaan, onvergankelijk, -- eeuwig, wat niet was en wat niet zal zijn, maar is (in een eeuwig 'nu'); deze kenmerken blijken uit wat voorging (ontotheologica);

(b) één, aaneenhangend (= continuum), zonder spreiding of bijeenbrenging, ondeelbaar, steeds heel en al, -- onbewogen gevestigd op eenzelfde plaats, vanuit het middenpunt stralend in alle richtingen tegelijk, niet hier en niet daar, niet verminderd en niet vermeerderd, afgewerkt alom zo dat het gelijkt op een sfeer, (bolvorm), die mooi rond is.

Het is duidelijk dat hier - in (b) - niet een abstracte idee, maar een 'gramma', een 'visualisering', een in de verbeelding van Parmenides gevormde configuratie, verwoord wordt.

WR206

Het 'zijnde' van Parmenides vertoont, meteen, twee grondig verschillende bewust-zijnspeilen, om Lindworsky's taal te gebruiken: WR 197vv. leert ons een streng logisch 'zijnde'; WR 207 leert ons een in configuratieve verbeelding 'voorgesteld' 'zijnde'.

WR 52 bracht ons bij dat Parmenides door J. Burnet als de 'vader van het materialisme' werd bestempeld. Indien Burnet ook maar één bewijsgrond kon vinden voor zijn stelling, dan is het het schematiserend bewustzijnspeil (dat wezenlijk in de verbeelding thuis is; WR 49, 133: het smijdige is niet rein grofstoffelijk), waarmee Parmenides zijn 'zijnde', dat hij, nochtans, streng logisch denkt (op abstract, onschematisch en, zeker, onsingulier-grofstoffelijk vlak), a.h.w. zintuiglijk of liever fantasmatisch-aanschouwelijk maakt (cfr WR 31).

Parmenides doet het op zijn Grieks-Paleopythagoreïsch (WR 114: schematisme)

Bibl. steekpr.:

-- *G. Verbeke, De wording van het wijsgerig spiritualisme*, in: Tijdschr.v. Filosofie, 8 (1946): 1 (feb.), 3/26;

-- Fr. Krafft, O.c.,237ff.-- Krafft, ibid., zegt: "Het zijn of, beter, het zijnde is, voor Parmenides,

(1) iets dat boven en buiten iedere gewone zichtbaarheid ('visualisering') en zintuiglijke waarneming gesitueerd is. In die zin is het 'niet-tegenwoordig',

(2) Maar Parmenides' zijnde is nog niet op een of andere wijze, 'onlichamelijk'. Reden: de systechie van 'lichamelijk/ onlichamelijk' in die tijd, nog niet denkbaar. Een zijn veronderstelt, automatisch, een lichamelijk-zijn.

Het scherpe onderscheid zet, pas, met Anaxagoras van Klazomenai (WR 52) in. Maar, pas bij Platon van Athene, vindt de tegenstelling 'lichamelijk/

onlichamelijk', 'stoffelijk/ onstoffelijk', haar - zo goed als onmiddellijke - hoogste formulering".

Noölogisch aspect.

WR 142 (hoger begaafde ziel); 152 (goede ziel); 153v. (noölogisch) leerden ons - weliswaar Paleopythagoreïsch (Orfisch) - wat noölogie is: zij is dat gedeelte van de psychologie, dat het hogere in de menselijke ziel onthult.

Parmenides' leergedicht, VIII: 34, zegt: 'Noein (WR 203), vereenzelvigen ('identificeren'), en datgene waarop de vereenzelvigingsact gericht staat ('noèma'), zijn 'tauton', idem, hetzelfde".

WR 135 leerde ons, reeds, het basisidee, dat hier, voor de zoveelste maal wordt toegepast: door middel van het gelijke (het model) het gelijke b.v. kkennen; --hier: d.m.v. het zijnsidee (want, blijkbaar, is Parmenides zo ver) het zijn bereiken.

WR207

Parmenides is, werkelijk, de stichter van het idealisme en het spiritualisme, stricto sensu: hij ziet, het eerst, dat

(i) tegenover 'zijn(de)' absoluut niets staat (WR 198v.),

(ii) in de mens het 'noein', het vereenzelvigend (identificerend) kennen en denken, dat zijn(de) bereikt, d.m.v. 'hetzelfde', d.i. een zijnsidee. De zijnsidee overschrijdt, grenzeloos, de 'Gestalt' (WR 207v.) van dat zijn(de) in de verbeelding;

1. Dat overschrijden behelst idealisme, d.i. het uitgaan van een 'iets' in de geest ('nous', - Homerisch "voös' (zo b.v. Odusseia 1:66)), dat boven en buiten iedere zintuiglijk - waarneembare werkelijkheid staat, nl. de idea (zoals, enige tijd later, Platon zal zeggen; WR 30), die aan het zijn(de) beantwoordt. -- WR 110; 133; 170; 172; 175, (= Paleopythagor. ideal.).

2. Dat overschrijden behelst, ten tweede, spiritualisme, d.i. het uitgaan van het feit dat het wezen (de mens), dat, over een het zintuiglijk-waarneembare overschrijdende idea geschikt, tegelijk, zelf, in zijn diepere wezenskern, het zintuiglijke overschrijdt.

M.a.w.: het moet, zelf, in zijn 'ziel', 'geestelijk' ('spiritueel') zijn. -- idealisme en spiritualisme zijn samenhangend. -- Dat vatten wij samen in de term 'noölogie'.

Retorisch aspect.

J.-P. Vernant, Les origines de la philosophie, in: *Chr. Delacampagne/ R. Maggiori, dir., Philosopher* (*Les interrogations contemporaines / Matériaux pour*

un enseignement), Paris, 1980, 468, zegt:

"Tegenover de volle 'positiviteit, ('stellige' of aan de waarneembare feiten aanknopende denkwijze, van de ionische fysiekers (WR 40), komt het ideaal op van een volledige en uitgewerkte redelijkheid ('intelligibilité'). (...).

Het is de formele gestrengheid van de bewijsvoering (...) en niet de schijnbare overeenstemming ervan met de 'natuurlijke evidenties' (...). De inspanning op reeksen uitspraken te genereren, die dermate ineen gevoegd zijn dat ieder ervan alle andere behelst (...)". (O.c., 468s.).

Ziedaar hoe Vernant de bijdrage van Parmenides typeert. Wij zullen dit duidelijker zien in Zenon's toepassingen van die streng-logische verstandhoudingsmethode zo dat men de mederedenerende medemens 'beïnvloedt '(WR 4).

WR208

Derde steekproef. -- De zenonische fundationalismekritiek.
Bibl. steekpr.:

-- *J. Salem, Zenon d' Elée*, in: *D. Huisman, Dict.d.phil.*, 2098;

-- *Cl. Ramnoux, Parménide et ses successeurs immédiats,* Monaco, 1979, 151/166;

-- *W. Röd, Die Phil.d.Antike*, 1, 126/139 (*Zeno*);

-- *Fr. Krafft, Gesch.d.Naturwissenschaft*, 1, 240/242; 295ff.;

-- *P. Foulquié, La dialectique*, Paris, 1949, 12/14 (Zénon d' Elée);

-- *E.W. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde* (*Van Parmenides tot Bolzano*), Antw./Nijm., 1944, 15/28 (*Zeno van Elea*);

Deze werken/ werkjes geven de achtergrondinformatie inzake Parmenides' beroemdste leerling/ denkgenoot (WR 91) Zenon van Elea (-500/...).

Inleiding.
Bibl. steekpr.:

-- *F. van Eemeren/ R. Grootendorst/ T. Kruiger, Argumentatietheorie*, Utr./ Antw.,1981-2, 17/20 (*Een basismodel van argumentatie*);

-- *T. van Dijk, Tekstwetenschap* (*Een interdisciplinaire inleiding*), Utr./Antw., 1978, 71/74 (*Wat is pragmatiek*?);

-- *I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 48/50 (*De drie dimensies van het teken*);

-- *Colin Cherry, On Human Communication* (*A Review, a Survey, and a Criticism*), Cambridge/ Massachusttes/ London, 1966-2, 219/ 257 (*On the Logic of Communication*(*Syntectics/ Semantics/ Pragmatics*));

-- *C.W. Morris, Foundations of the Theory of Signs*, in: *International Encylopaedia of Unified Science Series*, I, Na. 2, Chicago, 1938 (*opm.:* Morris

is de stichter van de semiotiek, versteen als signifiek (*Lady Welby, Significs*, in: *Encyclopaedia Britannica*, London, 1911-11; WR 6; 20).

Deze beknopte bibliografie toont - eens doorzocht - aan dat een drieledige structuur als grondinzicht kan fungeren. Wij leggen deze nu uit.

1.-- *Applicatief model.*

Nemen wij - om in de antiek-Griekse sfeer te blijven - een uittreksel uit de Odusseia (1:19b/ 95: Het godhedenberaad). Wij vertalen, vlug, wat de godin Athene zegt: "Onze Vader, Kronoszoon (WR 139: Chronos; 143: Zeus), de Hoogste onder de gebiedenden, (...) de ellende van de wijze held Odusseus weegt mij (= Athene) zwaar.

Zo lang reeds, doorstaat hij, ver van zijn geliefden verwijderd, vele vormen van ellende, -- en wel op het door vloedgolven omgeven eiland, de navel van de zee (WR 171: archidion); 195: middenpunt). (*opm.:* bedoeld is het eiland Ogugia, het aloud - eerbiedwaardige (eiland), waar Odusseus, als drenkeling aangespoeld, door de godin Kalupso (WR 197v.) gered werd). (...)."

WR209

Het eiland is, weliswaar rijk aan (mooie) wouden. Maar een godin, de dochter van de alles doorgrondende Atlas (*opm.:* in de Griekse mythe, de godheid van het hemelruim als standvastig stelsel) - Calypso - bewoont er haar grot. (...) . Maar Odysseus sterft van heimwee naar - al was het maar - (van verre) het zien opstijgen van rook (uit de schoorstenen) boven zijn vadergrond en, dan, te sterven.

Keert bij u, Olympiër (WR 123), in uw binnenste, uw hart niet om, bewogen door medevoelen met Odysseus? (...). – Tot daar het beredeneerd pleidooi.

2. -- *Eerste analyse.*

a. Hermeneutiek (WR 164), als tekstanalyse, onderscheidt, vooreerst, twee dimensies ('aspecten', deelidentiteiten) in een tekst.

a.-- Er is de eigenlijke, strikte 'tekstuele' boodschap. Zo b.v.

(i) de woorden zelf, die Homeros aanhaalt, als Athene' s pleidooi; en

(ii) de woorden, die, in deze cursus, aangehaald worden uit de Odusseia (context van Athene's pleidooi/ tekst van haar pleidooi).

b. Wat, door F. van Eemeren e.a., *Argumentatietheorie*, 17, de strekking geheten wordt. Zo, in dit applicatief model:

(i) de strekking, in Athene's pleidooi, is Odusseus, op bevel van de gebieder, bij uitstek, Zeus, naar zijn vaderland terugbrengen;

(ii) de strekking - door het aanhalen van de gehele tekst - van de

opsteller van deze cursus, nl. een applicatief model bieden, n.a.v. een tekstanalyse.

b. Hermeneutiek, als tekstanalyse, kan zich, ook, van T. van Dijk, *Tekstwetenschap,* 71, bedienen, om juist hetzelfde - zakelijk - gesproken - aan te duiden.

a.-- Steller onderscheidt, in een tekst, eerst, de taaluiting (het object dat 'geuit' wordt, d.i. de strikte boodschap (zie hierboven)).

b.-- Daarna onderscheidt hij, in dezelfde tekst, de taaldaad (WR 6; 20) of taalhandeling, d.i. de strekking (zie, eveneens hierboven).

Wij zetten een stap verder in de pragmatiek van de tekst(analyse): 'pragmatiek' heet, bij van Dijk, "de wetenschap, die zich bezighoudt met de studie van de taaldaden" (o.c., ibid.).

3.-- *Tweede analyse.*

Met Charles Morris (1901/1979), onderscheiden zowel Colin Wilson als Bochenski, binnen de strikte boodschap (taaluiting), twee deelaspecten.

a.-- *De syntactiek.*

Het stelsel der woorden, als vertolking van ideeën (WR 5), heeft een 'onderlinge samenhang. De analyse dier betrekkingen, onderling, heet Morris 'syntactiek'.

WR210

b. -- *De semantiek.*

Het stelsel der woorden, die de tekstuele mededeling uitmaken, heeft een betekenis: de uitgesproken zinnen hebben het over het onderwerp, het gegeven. -- Passen wij dit tweeledig schema nu toe.

Ad. a. – *Syntactisch*

Nemen wij de zin "De ellende van de wijze held Odysseus weegt mij zwaar'! Onderwerp: 'de ellende' (waarbij de bijwoordelijk bepaling van 'bezit' (toewijzing), nl.) 'van de wijze held Odysseus'; gezegde: 'weegt' (waarbij de precisering of bepaling van lijdend voorwerp (de toewijzing van het 'wegen')), 'mij' (en de bijwoordelijke bepaling van wijze, nl.) 'zwaar'.

A. *Het is duidelijk dat:*

(1) de duidingsstructuur 'onderwerp' (volidentisch)/ 'gezegde' (deelidentisch onderwerp) ,

(2) 'nader bepaald" (gepreciseerd) door 'bepalingen' (bij beide duidingsbestand-delen), de syntaxis, de onderlinge betrekkingen, der woorden

beheerst (WR 180: één/ veelduidig', -- 159: één onderwerp/ meervoud van gezegden; 200: naamwoordelijk en werkwoordelijk hoofddeel).

B. ***De duidingstweeledigheid met haar bepalingen***

is een structuur, in de structurele zin. WR 109 leerde ons dat zelfregeling (= structuur, in de striktere zin) een reeks omvormingen (transformaties) beheerst (= binnen haar voegen houdt) zo dat de reeks een systeem (samenhangend geheel) vormt.

Vormen wij voorgaande zin om, dankzij vervanging van onderwerp en gezegde (met bepalingen). "Zo lang, reeds, doorstaat hij, ver van zijn geliefden verwijderd, vele vormen van ellende, - en wel op het door vloedgolven omgeven eiland, de navel van de zee".

De syntactische analyse (ontleding) toont, weerom, de zelfregeling (identische structuur), eigen aan iedere zin (hoe verscheiden de onderwerpen en de gezegden ook wezen).

Ondewerp; 'hij', (met bijvoeglijke bepaling) 'verwijderd' (met bijwoordelijke bepaling) 'van zijn geliefden';

Gezegde: 'doorstaat' (met lijdend voorwerp) 'vele vormen van ellende' (met bijwoordelijke bepaling van plaats),' en wel op het door vloedgolven omgeven eiland' (met bijvoeglijke bepaling), 'de navel van de zee'. Alle afzonderlijke woorden van deze laatste zin zijn anders dan die van de vorige (= transformatie); doch de structuur (= zelfregeling) is identisch .

Gevolg: beide zinnen behoren tot eenzelfde systeem van transformaties, beregeld door de duidingstructuur.-- zo kan men de structuur, in haar elementen, omvormen door de volgende zinnen evenzo te analyseren.

WR211

Ad b.-- ***Semantisch.***

Dezelfde zinnetjes worden, nu, anders geanalyseerd. - De woorden, in duidings-structuur, betekenen iets, nl. **(i)** Odusseus' ellende(n); **(ii)** Athene 's houding daartegenover, enz.

M.a.w.: de betekenis, in de taalgemeenschap, wordt, door singulier-concreet taalgebruik, inhoud van mededeling.

Opm. **a**. In de taalkunde houdt de semantiek zich bezig met de betekenis van de woorden ('lexigrafie'), woordgroepen, zinnen.

In de filosofie (resp. logica) wordt dit verondersteld en wordt de nadruk

gelegd op het betoog, dat in woorden, woordgroepen en zinnen verwoord wordt. Men spreekt, dan, van 'interpretatie' (duiding in singuliere en concrete termen) van wat de syntaxis biedt.

Vooral wanneer die filosofie geformaliseerd te werk gaat. - Vgl. WR 108: Z = ab (= onderwerp/ gezegde).

b. *Een toepassing.*

(1) *Syntactisch*: o (= onderwerp) + b1(o), b2(o), b3(o), … bnn(o) + g (= gezegde) + b1(g), b2(g), b3(g), bn(g) (*opm.*: de tekens b(o) en b(g) staan voor de bepalingen van onderwerp en gezegde). De reeks tekens is een structuur (zelfregeling). Zoals zij, hierboven, neergeschreven is, is zij louter syntactisch, -- 'ongeïnterpreteerd' (d.i. een leeg schema, invulbaar door betekenissen).

(2) *Semantisch*: "De ellende (= O) van de wijze held Odusseus (= B(O)) weegt (= G) mij zwaar (= BG).

M.a.w.: door de abstract-synthetische tekens, die slechts de structuur weergeven (zelfregeling), in te vullen, semantisch te interpreteren (van betekenissen te voorzien), sticht men een applicatief model (= semantisch model, toepassing van het regulatief model, dat in de syntaxis verborgen zit).

M.a.w.: de syntactische structuur geeft een stel betrekkingen (van 'lege hulzen'); de semantiek 'duidt' die abstracte tekens d.m.v. in woorden geformuleerde betekenissen.

Opm.-- Men kan dit vergelijken met WR 114/118 (gestalt): doorheen de semantiek 'ziet' men de syntactische gestalt. Tot daar de inleiding, met haar drieledige semiotiek.

Fundationalismekritiek. --Reeds in 1925 heeft een merkwaardig vertegenwoordiger van het Angelsaksisch type van taalanalyse, Georg Edward Moore (1873/1958), in zijn *A Defence of Common Sense*, in: *J. Muirhead, Contemporary British Philosophy*, London, het fundationalisme bekritiseerd.

Karl Popper (1902/1994) (WR 61), in zijn *Logik der Forschung* (1941) doet het op zijn beurt.

WR212

'Fundationalisme'

'Fundationalisme' is de mening dat iedere kennis gegrond moet zijn. Onder 'grond' ('reden'), noodzakelijke en voldoende redenen, verstaat men op de eerste plaats een sluitend bewijs. Een 'verantwoording' zo dat wat men beweert, als bewezen kan gelden, is een absolute noodzaak, in de ogen van de fundationalist.

Fundationalisme is een kenmerk van één type van rationalisme. De fundationele rationalist

(i) meent, met René Descartes (1596/1650), dat een kennis, een inzicht, een stelling, gegrond, verantwoord en, dus, 'rationeel' is, indien zij op de (liefst wiskundig) streng bewijzende rede gegrond is;

(ii) meent, met John Locke (1632/1704), dat kennis gegrond is, indien zij op de zintuiglijke waarneming gegrond is en, dus, 'rationeel verantwoord' is.

De intellectualistische rationalist (type Descartes) heeft vertrouwen in de (wiskundige) rede, als in het vaste fundament (fundering); de empiristische rationalist (type Locke) heeft vertrouwen in de (zintuiglijke) waarneming, als in het vaste fundament.

Beide varianten van het rationalisme geloven, nog, in het onfeilbare gezag, de ene van het intellect, de andere van de waarneming.

Besluit.

'Fundationalisme' is

(i) de mening dat kennis gegrond moet zijn en

(ii) dat, voor die gegronde kennis, werkelijk, een grond te vinden is (hetzij de intellectuele rede hetzij de empirische rede).

Fundationalismekritiek

Fundationalismekritiek is - dus - het in twijfel trekken, op 'rationele' gronden, van

(i) de noodzaak dat alle beweringen volstrekt bewezen moeten zijn en

(ii) de mogelijkheid, daartoe, van een bewijsgrond. —

Fundationalismekritiek komt, dus, los uit

(i) de bewijsmanie en

(ii) het naïeve geloof in het gezag van de bewijsgronden, redenering en waarneming.

K. Popper, Logik der Forschung, Wien, 1934, 10f., zegt, omtrent de reden van de nood aan 'gronden', absolute fundamenten, het volgende: "Wij vermoeden dat wetenschappelijk onderzoek - psychologisch gezien - zonder een wetenschappelijk onbetwistbaar geloof - als men, dus, wil: een 'metafysisch geloof' - in, meermaals uiterst onklare theoretische ideeën - wel helemaal niet mogelijk is".

M.a.w.: gegronde uitgangspunten, vooropstellingen, die gewaarborgd waar zijn, kunnen, menselijkerwijze, niet gemist worden, - zelfs niet in vakwetenschappelijke arbeid en vorsingswerk. Dermate heeft zelfs de wetenschapper nood aan 'grondslagen'.

WR213

Zo b.v. zegt Popper zelf dat "wat vakwetenschap is" niet zelf 'vakwetenschappelijk beslisbaar' (d.i. uitmaakbaar) is, -- dat de idee

'vakwetenschap' zelf een wijsgerig extravakwetenschappelijk uitgangspunt is. Popper zegt - daar zo-even - dat zelfs de vakwetenschapper niet uit de voeten kan zonder 'metafysische geloof' (b.v. het zgn. metafysische geloof in de vakwetenschap zelf) en dat dat geloof psychologisch noodwendig is. Dat moet - vanwege de scherp denkende Popper - een vergissing zijn: hij moet bedoeld hebben dat zo'n geloof metatheoretisch (WR 188) is. Dit behelst dat, louter methodologisch, een scherp idee - zelf door de vakwetenschap onbewijsbaar: zij kan niet beginnen, zonder dat geloof, een scherp idee 'vakwetenschap' de taal (en meteen de zienswijze) van de vakwetenschapper bepaalt.

Retoriek der vakwetenschap.

G.-G. Granger (1920/2016), een bekend rationalist, begaat een analoge denkfout. In zijn *Pensée formelle et sciences de l' homme*, Paris, 1967, 21/24 (*Rhétorique et contenus*), tracht Granger twee beweringen waar te maken:

(1) 'Retoriek' (die hij zeer pover opvat, waardoor zij des te gemakkelijker - kan - laat ons maar zeggen - belachelijk gemaakt worden) sluit zich op in het puur 'verbale' (woordgedoe). Aldus o.c., 21 ("L' usage rhétorique du langage se distingue radicalement de son usage scientifique en ce qu' il s' enferme dans un univers verbal").

(2) 'Retoriek' - zegt Granger wat verder - gebruikt de taal als een beïnvloedings-middel tussen meer dan een subject (al was het maar om de louter 'esthetische' genieting, die het sprekende en luisterende of lezende subject eraan beleeft; o.c., 22).

(3) Vakwetenschap, daarentegen, -- aldus Granger, steeds -- gebruikt de taal

(a) niet enkel als verstandhoudingsmiddel tussen de aan vakwetenschap doende subjecten (= de vakwetenschappers),

(b) maar ook als duidingsmiddel tussen diezelfde subjecten en de waargenomen wereld zo dat de objecten uit die waarnemingswereld 'maniables' (hanteerbaar) worden. (O.c., 231s))

Met de woorden van *Thomas S. Kuhn* (1922/1996), *De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Meppel, 1976-2, 135:"Als we de omvangrijke experimentele literatuur (...) overzien, dan ontstaat het vermoeden dat er zoiets als een paradigma, ook, aan de waarneming ten grondslag, ligt.

WR214

Wat een mens 'ziet' (WR 41: theoria), hangt af **(i)** zowel van het object, waarnaar hij kijkt, **(ii)** als van wat hij geleerd heeft te 'zien' door zijn vroegere visueel -conceptuele ervaringen. Bij afwezigheid van zo'n training (= inoefening) bestaat er alleen - met de woorden van William James (1842/1910)

- ‘een bloeiende zoemende verwarring’ “.

Opm.-- ‘Visueel-conceptueel’ betekent, praktisch, het paradigma (in Platonische termen: idee), dat, door de inoefening, in groepsverstandhouding, uit de waargenomen feiten oprijst.

Kuhn geeft een applicatief model o.c.,36: “Te eniger tijd, tussen 1740 en 1780, waren de elektriciteitstheoretici (WR 190v.: waarnemingstaal/ theoretische taal), voor het eerst, in staat om de grondslagen (WR 212) van hun vakgebied, zonder meer, te aanvaarden.

1. Vanaf dat ogenblik, stortten zij zich op meer concrete en verborgen problemen en meldden zij hun resultaten, steeds meer, in artikelen, gericht tot andere elektriciteitstheoretici, i.p.v. in boeken, gericht tot de ontwikkelde wereld in het algemeen.

2. Als groep bereikten zij wat
(i) de sterrenkundigen, in de oudheid,
(ii) de bewegingsonderzoekers in de middeneeuwen,
(iii) de fysisch-optici einde XVII-de eeuw,
(iv) de historisch-geologen, begin XIX-de eeuw, bereikten.

D.w.z.: zij hadden een paradigma geproduceerd, dat bewees ertoe in staat te zijn het onderzoek van de hele groep te leiden.

Behalve met de hulp van wijsheid achteraf, is het moeilijk een ander kenmiddel (‘criterium’) te vinden, dat zo duidelijk een vakgebied tot (vak)wetenschap uitroept”.

Besluit.

(1) Zoals ook de redenaar (de zgn. ‘retor’)

a. zich tot andere subjecten richt (Granger’s eerste dimensie)

b. om deze tot een andere (liefst de zijne) kijk (‘theoria’), d.i. herduiding, op de objecten uit hun waarneming te beïnvloeden,

(2) zo ook de vakwetenschapper:

a. hij vindt, door toeval, gewoonlijk, een nieuwe ‘kijk’ (in Kuhn’s taalspel: paradigma) op de objecten van een waarneming;

b. hij deelt die kijk mee aan andere subjecten,

b.1. De ontwikkelde lezer (vulgariserende retoriek der vakwetenschappers),

b.2. De ‘specialist’ (‘hoge’ vulgarisatie), zo dat beider ‘kijk’ (= duiding) van de waarneembare wereld (‘objecten’ eruit) beïnvloed wordt (liefst in de zin van de beïnvloedende vakwetenschapper zelf).

Algemeen besluit.

1. WR 43 leerde ons dat, vanaf de vroegste 'filosofie', theologie, filosofie, vakwetenschap en retoriek een aaneenhangend geheel uitmaakten.

2. Het is duidelijk dat, na wat Popper en Kuhn zegden, dit heden - behalve wat de theologie betreft - nog steeds zo is. Metatheorie van de wetenschappelijke theorie (WR 188v.) omvat, noodgedwongen zowel wijsbegeerte (WR 213) als retoriek (zo-even).

M.a.w.: indien de vakwetenschapper tot het volle bewustzijn (WR 137) van wat hij doet (= vakwetenschappelijke arbeid), wil komen, dan behoort hij het metatheoretisch te doen. Wil hij het metatheoretisch doen, dan moet hij er zowel filosofie als retoriek bij betrekken: deze behoren intrinsiek d.i. in het raderwerk van de vakwetenschap zelf gesitueerd, tot volle besef van zichzelf gekomen (vak)wetenschap.

Opm.-- M.b.t. de crisis van het verlichte rationalisme, n.a.v. de grondslagencrisis ervan (door de fundationalismekritiek), zie: *W.W. Bartley, Flucht ins Engagement* (*Versuch einer Theorie des offenen Geistes*), München (Szczesny Verlag), 1964. -- Wij komen - deels - daarop nog terug.

De zenonische (logische) syntaxis.

Clemente Ramnoux, Parménide, 158ss, vat de logische syntaxis (WR 210v.), door Zenon van Elea gesticht, als volgt samen. Ramnoux heet zulks 'formalisering' ('formalisation'), d.i. herleiding van een tekst (de volle tekst, semantisch-pragmatisch) tot zijn streng logisch gebinte (= de syntaxis).

a.-- Zenon, aldus Ramnoux, begint met de uitgangsbasis ('grondslag') van de tegenstander (wat agonistiek behelst; WR 11; 144).

Fraseologisch (d.i. wat betreft de formulering van de 'frasis' - zinsvorming) luidt een 'indien' de zin in.

Applicatief model:

"Indien (wat mijn tegenstander beweert) er een veelheid van 'zijnden', bestaat ...".

Applicatief model:

"Indien er beweging (= veelheid van doorlopen plaatsen) bestaat, ...".

Opm.-- Men ziet dat de eristieker (twistgesprekvoerder; WR 9: de soemerische tenzone's) Zenon zo sluw is de stelling van zijn tegenligger (wellicht ofwel de Paleopythagoreeër (veelheid) ofwel Herakleitos (beweging)) in de door zijn leermeester ingeoefende (WR 214: training) taal (die tegelijk de duiding bevat) te verwoorden. Wat - logisch - oneerlijk is. Waarom? Omdat hij, in het gesloten taalsysteem (van Pythagoreeërs of Herakleitos), een aan dat

systeem vreemd taalgebruik invoert.

WR216

Herlees de bladzijden over het Pythagoreïsme (WR 98/181) of het verder te ontwikkelen ultrakort overzicht (alsook wat gezegd werd over de dialectiek, Cursus Eerste Jaar) over Herakleitos' filosofie: er steekt, minstens, even veel logische syntaxis (samenhang) in als in Zenon's systeem. Het ware meer aangewezen geweest, voor Zenon, niet het Parmenideïsch uitgangspunt maar dat van de tegenstander te kiezen. Dan pas had hij de volle zin voor systeem aan de dag gelegd.

b. -- Ramnoux vat de verdere stappen, in de redenering samen als volgt.

b.1. Uit het lemma (basisstellingname) - dankzij argumentatie (betoog, bewijsvoering) - gevolgtrekkingen afleiden, die, onderling (d.i. syntactisch) tegenstrijdig (contradictorisch) zijn.

b.2 Uit dergelijke tegenstrijdigheden afleiden dat de basisstellingname onmogelijk (versta: ongerijmd, absurd) is. -- Vgl. WR 198v. (Parmenides' methode).

Opm.-- Ramnoux, o.c.,158, zegt dat als metatheoretisch lemma Zenon veronderstelt (zonder het te verwoorden) dat, om geldig te zijn, een uitgangspunt, niet mag leiden tot tegenstrijdige afleidingen. Wat de methode van het bewijs uit het ongerijmde (nl. van het tegenmodel) is. Parmenides heeft, daarvan, de grondslag van bewijsvoering gelegd, doordat hij, ontologisch, de absolute tegenstrijdigheid van zijn(de) en niet zijn(de) klaar trok.

Zie - dus - hoger, daarvoor. Ondertussen blijkt dat de wijsbegeerte, in haar ontologie, één der wijsgerige (en niet vakwetenschappelijke) vooropstellingen is van de vakwetenschap. (WR 213). M.a.w. vakwetenschap loopt, met wijsbegeerte, ineen. "Simpeler uitgedrukt: men mag zichzelf niet tegenspreken" (Cl. Ramnoux, o.c., 158).

Eenvoudig geformaliseerd:

Indien - als lemma - acd1, acd2..., acdn vooropgesteld worden, zo dat - in de analyse - de afleidingen csq1, csq2 ...csqn, die er, volgens de logische syntaxis, noodzakelijk, uit volgen, onderling tegenstrijdig zijn (in de vorm 'ofwel csqx ofwel csqy ofwel csqz') dan bevat dat lemma ongerijmdheid en is, meteen, een of ander alternatief lemma logisch geldig.

Ziedaar de logische syntaxis van Zenon's betoog.

Vergelijk met WR 211: daar ging het over de logische samenhang van het oordeel; hier gaat het over de logische samenhang van een reeks oordelen, die 'betoog' kunnen geheten worden.

WR217

De zenonische fundationalismekritiek.

a. Wij weten, nu, dat Zenon de – voor zover wij het weten -- stichter is van de (toegepaste) logische syntaxis (zin voor stelselmatige afleidingssamenhang).

b. Maar is hij, meteen, op die wijze (de analyse van de logische syntaxis), ook de stichter van de (toegepaste) fundationalismekritiek? Ja, indien Aristoteles - zoals E.W. Beth, o.c., 19, zegt - de waarheid zegt: "De vier, door Aristoteles vermelde bewegings-paradoxen (*opm.:* logisch-onsamenhangende redeneringen; 'antinomieën') zijn alle variaties op hetzelfde thema.

Zij leiden, alle, tot dezelfde conclusie: (de hypothese der veelheid) levert evenmin als (de Eleatische eenheidsleer) een uitgangspunt voor de rationele verklaring (van de bewegingsverschijnselen)".

Gevolg: beide stellingnamen hebben elkander niets te verwijten. Wat behelst dat Zenon zelf van de absurdheid van Parmenides' uitgangspunt overtuigd was. Hij wou - indien Aristoteles waarheid zegt - enkel bewijzen dat ook de tegenstanders even absurde posities innamen.

Indien, dus, Aristoteles juist duidt, dan is Zenon, onmiskenbaar, de stichter van

(1) van het besef dat ieder redeneren uitgangspunten nodig heeft (Platonisch: lemmata; in huidige taal axiomata, vooropstellingen of wat ook),

(2) van het besef dat beide redeneringstypes, inzake veelheid (synchronische veelheid of diachronische veelheid (beweging)), even ongerijmd waren.

Dat heten wij, met de hierboven vernoemde *W. Bartley, Flucht ins Engagement*, o.m. 97, 'het ook-gij-betoog' of, nog, 'het gij-evenmin-als-ik-argument'.

Actualisering.

WR 165. -- Bartley, als rabiaat rationalist, tracht, maar met weinig resultaat (logisch gesproken), de Protestantse theologen - Karl Barth (1886/1968), Paul Tillich (1886/1968), Emil Brunner, Reinhold Niebuhr, die het nieuwe Protestantse denken vertegenwoordigen - te weerleggen.

Deze theologen gaan o.m. uit van de logische begrensdheid van de rede. Deze begrensdheid verantwoorden zij - rationeel - als volgt.

Welke redenering men ook voorlegt, men kan steeds twee vraagjes stellen
(1) “Hoe weet gij dat?” (De epistemologische vraag) en
(2) “Leg uw laatste ‘gronden’ (axiomata, lemmata) bloot”.

Deze twee vraagjes kunnen, jammer genoeg, niet eindeloos herhaald worden, na ieder antwoord erop.

WR218

Indien, dus, de eindeloze vragen, epistemologisch en syntactisch (Hoe weet gij dat? Bewijs mij, opnieuw, wat gij beweert!), ooit eindig moeten worden, in aantal, dan is er - aldus genoemde Protestantse theologen - maar één uitweg: ergens halt houden. Wat neerkomt - aldus steeds dezelfde theologen - op het op gezag aannemen (‘geloof’ zou Popper zeggen; WR 212) van b.v. een eerste vooropstelling (lemma), -- dat dan b.v. een maatstaf (criterium), een einddoel, enz. zou kunnen zijn.

Met C.S.S. Peirce is, hiermee, sprake van ‘authority’ of tenacity of a priori (d.i. rechtzinnigheid (wat anderen voorzeggen, nazeggen), eigenzinnigheid (wat ik meen, is juist), vrijzinnigheid (ik discuteer wel, maar enkel o.g.v. mijn vrij gekozen uitgangspunt)). Om, met Peirce, eveneens, te spreken: van ‘scientific method’ (‘external permanency’) is, zodoende, absoluut geen sprake (Zie Cursus Logica, Eerste Jaar).

M.a.w.: zo’n redeneerwijze is allesbehalve ‘wetenschappelijk’. Ziedaar het rationeel bewijs van de irrationaliteit van ieder, maar dan ook van ieder uitgangspunt van logische syntaxis (redeneergestrengheid). Zodat de analyse van de logische syntaxis, indien maar ver genoeg doorgedreven, het rationele denken in een of andere vorm van ‘irrationaliteit’ doet omslaan.

M.a.w.: in beginsel althans, is ieder irrationalisme rationeel fundeerbaar. Van een paradox gesproken!

Eerste religieuze toepassing. -- Aangezien alle meningen - te langen laatste (d.i. logisch - syntactisch) - irrationeel zijn, laat ons de weg zoeken in een religieus geloof.

J. Daniélou, Origène, Paris, 1948, 32, haalt de apologetiek (rationele geloofs-fundering) van Origenes van Alexandria (.../+254), met S. Augustinus van Tagaste (+354/+430), “het grootste genie van de christelijke oudheid” (o.c.,7), aan. Origenes zette de denkende christenen ertoe aan alle meningen (met een zeker voorbehoud voor de ‘atheïstische’ Epikoureeërs (Epikouros van Samos (-341/-271))) te analyseren. Het resultaat geleek op dat van de huidige Neo-Protestanten “Zij luisteren nooit naar degenen die anders denken dan

zijzelf".

Gevolg: geen enkel denker onder de 'Ouden' (*opm.:* voorgangers) is erin gelukt ook maar één aanhanger der 'Nieuwen' (*opm.:* lateren) ertoe te brengen het hem eigen stelsel te doen aanhangen". Daniélou omschrijft Origenes' eindconclusie: 'akritos tuchè' (blind toeval) - niet de rede - beslist over de feitelijke mening, die iemand koestert

WR219

a. Terloops: in zijn uiteenzetting over de meningsvormingsprocessen, benadrukt ook Peirce de toevalligheid ervan.

'A.kritos' betekent 'wat (nog) niet geschift, geordend is'. Wat in het onklare is (omtrent zichzelf). Blind (op de eerste plaats, inzake zichzelf).

b. Nog erger zegt het Immanuel Kant (1724/1804), de topfiguur van de Duitse Aufklärung: "Dwaasheid en verstand hebben dermate onkenbaar afgebakende grenzen dat men moeilijk langere tijd in het ene gebied voortgaat, zonder een streepje te doen in het andere". (*I. Kant, Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik*, Leipzig, 1880 (Eerste uitgave: Königsberg, 1766), 48).

Klaarder gezegd: de grenzen tussen verstand en dwaasheid zijn dermate onkenbaar dat men gemakkelijk, eens, in het gebied van het verstand wijlend, in de dwaasheidssfeer terecht komt. Dit behelst dat, in heldere momenten, deze aartsrationalist zich geen illusies maakte omtrent het werk der rede. Zodat Origenes ver van alleen staat inzake het feitelijke gebruik van het verstand, resp. de rede.

Tweede religieuze toepassing.

a. Origenes lost de grondslagencrisis der antiek-Griekse filosofieën op door te zeggen: "Houd u aan geen enkel filosoof (na ze alle geanalyseerd te hebben). Houd u, echter, wel aan God en zijn profeten". (Aldus J. Daniélou, o.c., 33).-- Alsof, hiermee, alles opgehelderd was!

b. Analoog is het 'ook-gij' argument van de Neo-Protestenten.

(i) Om reden van welomschreven logische argumenten is de (Verlichte) rede zo begrensd dat niemand ontsnapt aan een buiten de rede gesitueerde 'inzet' ('commitment', 'engagement: 'betrokkenheid'), die, voor een 'kritisch' mens, als 'dogmatisch' overkomt.

(ii) ***Gevolg:***

a. De christen heeft het recht een keuze (inzet) te voltrekken, naar zijn vrije beslissing;

b. dit is een recht, dat niemand hem kan kwalijk nemen, op louter rationele gronden, althans. Cfr W. Bartley, o.c., 100. -- Alsof daarmee, alles opgehelderd was!

Opm.-- Zoals reeds in Cursus Denkleer (Eerste Jaar) verduidelijkt:

(i) de vooropstellingen behoren als lemmata, hypothesen, opgevat te worden, die, aanvankelijk, lijden onder de begrensdheid van de rede;

(ii) de analyse (axiomatisch-deductief of reductief) kan verduidelijken.

WR220

Applicatief model van Zenonisch betoog.

(1) Simplikios, een Neoplatonieker (tss. +500 en +600), heeft ons een verslag nagelaten.

(2) Voor het vlotte begrip, weze gemeld dat, in de dagen van Zenon, twee anthologieën in omloop waren, die, elk, een materietheorie (opvatting over wat een grof- of fijnstoffelijk lichaam is) en een wiskunde behelsden. De reden is dat de pure idee en de in de verbeelding eraan verbonden Gestalt te weinig uiteengehouden werden (WR 205v.).

E.W. Beth, De wijsb. d.wisk., 18vv., schetst beide anthologieën.

A.-- ***De veelheidsleer.***

Deze komt neer op een atomaire ontologie. Zij kan de Paleopythagoreeërs toegeschreven worden. De atomistische/ atomaire materieleer zegt dat een lichaam (al wat uitgebreidheid, 'grootte', heeft) bestaat uit uitgebreidheid zo dat deze eenheden ('punten', micromonaden; WR 104; 111) **a/** eindig zijn in aantal en **b/** ondeelbaar (laatste eenheden) behelst. 'Puntenconfiguratie' lijkt de dit samenvattende term.

B. -- ***De eenheidsleer.***

Deze komt neer op een infinitesimale ontologie.

Zij kan o.m. Zenon toegeschreven warden. De infinitesimale materieleer zegt dat een lichaam bestaat uit uitgebreidheid zo dat deze aaneenhangende onderdelen behelst, die **a/** deelbaar zijn en wel b/ grenzeloos deelbaar (infinitesimale deelbaarheid: in het kleine is er geen kleinste, maar steeds iets kleiners, -- die **a/** vergrootbaar zijn en wel **b/** grenzeloos vergrootbaar (infinitesimale vergrootbaarheid: in het grote is er geen grootste, maar steeds iets groters).

Opm. -- Men zou, ook, kunnen zeggen dat de veelheidsleer discontinue eenheden en dat de eenheidsleer continue materiesamenhang leert. De leer, die continuïteit leert, heet men ook synechisme ('sun.eches', aaneenhangend, continu). Zodat Zenon's opvatting 'infinitesimaal synechisme' kan geheten

worden.

Opm. -- Men ziet dat, in de synechistische ontologie, de idee 'grenswaarde' (limiet) aan het werk is: men benadert, wel, ononderbroken, maar bereikt, nooit, de beoogde grens. - In het infinitesimaal rekenen krijgt dit, later, toepassing, actualisering.

Zodat Zenon's kritiek (eristiek, 'dialectiek', 'agonistiek') zich richt tegen volgende ontologie(en):

a. zijnde bezit uitgebreidheid ('grootte'),

b.1. zijnde bestaat uit een eindig aantal ondeelbare eenheden,

b.2. zijnde beweegt werkelijk (vertoont veelheid van plaatsen).

WR221

Lezen wij, nu, het applicatief model, zoals Cl. Ramnoux, o.c., 159v., het verwoordt (zich steunend op de teksten).

1. ***De stelling ('thesis').*** 'Stelling' heet men de bewering, die men wil verdedigen. Zij vervalt in twee delen.

1.1. ***Gegeven.*** De vooropstelling (van de tegenstander) : "Indien er een veelheid van zijnden is".

1.2. ***Gevraagd (gezocht).*** De tegenstrijdige afleidingen uit die vooropstelling: "Dan zijn die zijnden, tegelijk, groot en klein, -- en wel groot tot in het oneindig grote en klein tot in het oneindig kleine".

2. ***De bewijsvoering (argumentatie, betoog).*** 'Bewijs' heet men de reeks oordelen, die, volgens een logische syntaxis (WR 210 (oordeel); 216 redenering)), de stelling 'waar' maken. -- Remnoux ziet twee - drie onderdelen.

2.1. ***Betoog a.*** "Een zijnde (dat aan voornoemde kenmerken beantwoordt, nl. tegelijk oneindig klein en oneindig groot), indien het bij een ander (zijnde) gevoegd wordt, vergroot dit (laatste), daardoor, niet. Reden: indien een uitgebreidheid, die niets is, aan een andere toegevoegd wordt, dan kan zij deze (laatste), inzake uitgebreidheid, niet doen toenemen.

Gevolg: zodoende zou het toegevoegde, in dat geval, nul zijn".

Simplikios merkt hierbij op dat Zenon wil aantonen dat iets dat noch uitgebreidheid noch doormeter ('dikte') noch massa vertoont, zonder meer - in ontologische termen uitgedrukt - 'niets' is.

2.2.a. ***Betoog b.*** "Indien, echter, het 'zijnde' in kwestie (iets) is, dan behelst

dit, noodzakelijk, dat een willekeurig onderdeel ervan een bepaalde uitgebreidheid (grootte), een bepaalde doormeter (dikte), een bepaalde afstand van andere onderdelen vertoont".

2.2.b.(i) ***Betoog b.1***.

Regressieve bewijsvoering.

"Dezelfde bewijsvoering, echter, geldt voor een willekeurig onderdeel, dat voor het zo-even besprokene ligt: ook dat zal, op zijn beurt, uitgebreidheid bezitten"

2.2.b.(ii) ***Betoog b.2.***

Infinitesimaal - regressieve bewijsvoering.

"Een derde (willekeurig gekozen) onderdeel zal voor het (tweede) zo-even vernoemde liggen. -- Het komt op hetzelfde neer of men nu dit een keer beweert of een oneindig aantal keren: geen enkel onderdeel, immers, zal het laatste zijn en geen enkel onderdeel zal niet op een ander betrokken zijn'.

WR222

3. Besluit (waardeoordeel, evaluatie).

'Besluit' heet men de vergelijking tussen het gevraagde en de bewijsvoering zo dat men, in deze laatste, het antwoord op het gevraagde ziet.

Ziehier hoe Zenon dit verwoordt. -- "Indien er, dus, een veelheid van zijnden is, dan zijn die zijnden, tegelijk, groot en klein, -- groot tot in het oneindig grote, -- klein tot in het oneindig kleine". Ziedaar het Fr. 1, uit *Zenon*'s *Over de natuur*. Het is een toonbeeld van betoog (stelling/ bewijs/ besluit).

"Wegens de logische helderheid, die Zenon's betoog kenmerkt, heeft Aristoteles hem als de stichter der logica, in de striktere zin opgevat". (W. Röd, o.c., 137). Althans naar de logische syntaxis.

Opm. 1. Men ziet dat Zenon de eindeloze herhaling van een (deel)redenering (WR 106: algoritme) graag uitvoert. Het is alsof de ontdekking van de grenswaarde (limiet steeds meer benaderd, doch nooit bereikt) hem gefascineerd heeft.

Als actualisering zij verwezen naar WR 217v.: het eindeloze terugvragen naar de bewijsvoering van de reeks beweringen (als middel om de begrensdheid van de rede te bewijzen). Maar, bij de Neoprotestantse theologen, dient dit eindeloos terugvragen om erop te steunen dat dit onuitvoerbaar is (m.a.w.: een summatieve inductie, die een oneindige verzameling betreft, is onuitvoerbaar, tenzij men er iets anders op vindt).

2. Wij gaan ons, hier, niet verliezen in de veelheid van duidingen, die

Zenon's tekst, die niet zo klaar is, uitgelokt heeft. Het is ons om twee dingen te doen:

(i) het ineenvloeien - met alle nare gevolgen vandien - van ontologie, materieleer en wiskunde.
(ii) de zin voor logische syntaxis die Zenon aan de dag legt en die nog steeds geldt.

Opm.-- Wel halen wij, hier, de duiding van W. Röd, o.c., 128, aan.

(A) ***Zenon's basisidee.***
Indien men de dingen opvat (veelheidsleer) als aggregaten (configuraties) van ondeelbare delen, dan moeten deze delen, **(i)** onuitgebreid en **(ii)** uitgebreid zijn. Of althans zo gedacht worden.

Ad (i).-- Indien zij onuitgebreid zijn, d.i. wiskundige 'punten', dan zou ieder aggregaat ervan, eveneens, onuitgebreid zijn.

Ad (ii).-- Indien zij uitgebreid zijn, dan moeten zij te voren, door nabije delen begrensd zijn, -- die, op hun beurt er ook zo aan toe zijn, -- wat grenzeloos - doorgaat.

WR223

M.a.w.: relationisme kenmerkt Zenon's materie- en zijnsopvatting: eens begrensd (= betrokken op een nabij exemplaar), zijn zij aan terugvragen (regressief) en dit eindeloos (infinitesimaal) onderhevig. Wat als summatieve inductie (eerst alle afzonderlijk, dan alle gezamenlijk) ondoenlijk is.

Het zijnde - aldus Röd - zou, in dat geval, als som van oneindig vele uitgebreide delen, onvermijdelijk, als oneindig uitgebreid te denken zijn". (Ibid.).

Besluit. -- Het zijnde is tegelijk als onuitgebreid en als uitgebreid te denken. Gevolg: gezien deze nonsens (tegenstrijdigheid), moet het tegenmodel, de eenheidsleer, als mogelijk waar aangenomen worden. Het dilemma bedoelt de syntaxis.

(B) ***Zenon's bijkomende idee.***
Als toevoeging, aan zijn redenering, argumenteert Zenon tegen de vooropstelling van onuitgebreide delen. Immers, de toevoeging van onuitgebreide delen aan iets maakt dit laatste niet uitgebreider. Het wegnemen, evenmin. Iets dat zo is dat én de toevoeging én de wegneming ervan iets anders noch vergroot noch verkleint, is niets.

Tot daar Röd's interpretatie. Wij kennen de context, waarin Zenon geargumenteerd heeft, te weinig om helemaal klaar te zien.

Tweede applicatief model van Zenonisch betoog.

De snelvoetige Achilleus ('podas okus Achilleus).

Aristoteles is, nu, onze hoofdbron.

1. ***De stelling,*** - Zenon richt zich nu tegen de diachronische veelheid in de beweging (verplaatsing, verandering) gelegen.

Gegeven. -- De snelvoetige Achilleus zit de schildpad, het traagste dier, achterna.

Gevraagd. -- Bewijzen dat hij, hoe snelvoetig ook, ze nooit inhaalt.

2.1.-- ***Het betoog 1.***

"Dat wat zich beweegt, moet, onvermijdelijk, de helft van de achterstand (tussenruimte, interval) bereiken, voordat het het gestelde doel bereikt. (infinitesimaal - regressief).

Voordat het zich bewegende het doel bereikt, heeft het, reeds, de helft van de helft van de tussenruimte doorlopen. Dit verloopt zo in het oneindige".

Men heet dit het betoog der dichotomia, dichotomie (WR 104).

2.2.-- ***Het betoog 2.***

"Nooit zal de snelvoetigste, al lopend, de traagste inhalen. Inderdaad: onvermijdelijk moet degene die inhaalt, het punt bereiken, waarvandaan de in te halene vertrok.

Gevolg**:** de traagste zal, onvermijdelijk, steeds voorsprong behouden op de snelvoetigste".

Tot daar de weergave van Aristoteles.

WR224

3. ***Het besluit.***

"In de twee gevallen - dichotomia, snelvoetige Achilleus - bewijst men de onmogelijkheid de grens (waarde) (limiet) te bereiken, doordat men de te doorlopen ruimte op welbepaalde wijze verdeelt. Maar in het tweede betoog dramatiseert men d.m.v. de mislukking van de figuur van de snelvoetige held in zijn achtervolging van de traagste". (Aldus Aristoteles, Phys., 6: 9, 239b).

Opm.-- 'Dramatiseren' is een welbekende vorm van retoriek: door middel van levendige voorstellen sticht men verstandhouding zo dat men een abstracte idee, dankzij singulier - concrete duiding (WR 211: semantische duiding), veel sneller en duidelijker begrijpt.

Hier: het bewegende (abstract model) vervangt men door de achtervolgende Achilleus (singulier model). Wat Aristoteles opgemerkt heeft. De logiker Zenon

kende, waarlijk, ook retoriek!

Opm.-- De kritiek op Zenon' s betoog.

(1) Aristoteles zegt: "Beweren dat - in het geval van Achilleus en de schildpad - degene, die voorloopt niet wordt ingehaald, is onwaar.

a. Wel is het waar dat de schildpad, zolang zij voorsprong heeft, niet ingehaald wordt.

b. Maar, indien men aanneemt dat de te doorlopen afstand een eindige afstand is, zal zij toch ingehaald worden". (Ibid.).

Maar o.i. lag het probleem, voor Zenon, niet daar:

(i) hij wist, natuurlijk, ook dat, in de fysische werkelijkheid, die de common sense (het gemene verstand) ziet, Achilleus de schildpad inhaalt;

(ii) hij wou, blijkbaar, louter redenerend overtuigen, tegen alle fysische werkelijkheid in, -- omdat hij niet de fysische werkelijkheid wou bestrijden, doch de axiomata, lemmata van de tegenstanders, niet door experimenteel-fysische falsificatie, naar door louter logisch-syntactische (WR 210 + 215v.) redenering, die falsificatie was.

Niet om niet is hij, in Aristoteles' ogen, de vader der logica. Hij heeft de streng - logische retoriek gesticht. Zij behandelt de wijze, waarop iemand

(i) verstandhouding sticht

(ii) zo dat hij streng-logisch redenerend beïnvloedt (WR 4; 207: Parmenides' model).

(2) *Ch. Lahr, Logique*, 701, merkt op dat Zenon twee types van verdeling verwart: gelijk verdelende (twee helften, vier vierden, enz.) en de evenredig verdelende (twee helften, twee helften van beide helften, enz.)

WR225

1.2.4. Vierde steekproef: Protagoras van Abdera (225/247)

(- 480/-410).

Bibl. steekpr.:

-- *G.Romeyer-Dherbey, Les sophistes*, Paris, 1985 (7/32: Protagoras; vlg. hem, waarschijnl. in -492 geboren);

-- *J.-P. Dumont, Protagoras*, in: *D. Huisman, Dict.d.phil.*, 2138/2142;

--id., *Les sophistes* (*Fragments et témoignages*), Paris, 1969 (24/53: *Protagoras*).

Wij situeren Protagoras, eerst, in de hele Protosofistiek. Deze onderscheidt zich van de Deuterosofistiek (= Tweede Sofistiek, die een verschillende beweging was, onder de 'Goede Keizers' (+96/+180)).

I. - ***Algemene beeldindruk van de protosofistiek (-450/-3501).***

Vijf kenmerken zullen volstaan.

I.A. -- ***Het ontstaan van de 'klassieke' mens de 'humanistische' mens.***

E.R. Dodds, Der Fortschrittsgedanke in der Antike, Zürich/ München, 1977 (oorspr. Eng.: *The Ancient Concept of Progress*, Oxford, 1973), 124f., typeert als volgt. "(De Protosofistiek) vertoont dezelfde kenmerken als het liberale denken van de XVIII-de en de XIX-de eeuw. Deze zijn:

(1) individualisme,

(2) 'humaniteit' (*opm.:* humanisme, waarover straks),

(3) verwereldlijking (*opm.:* secularisering),

(4) kritiek der overlevering o.g.v. 'rede',

(5) groot vertrouwen in de toegepaste 'rede' als sleutel tot onophoudelijke vooruitgang".

Men kan niet beter de overgang van de 'archaïsche' mens naar de 'klassieke' ('humanistische') mens typeren.

Inderdaad: tot nog toe waren alle denkers, - Paleomileziërs, Paleopythagoreeërs, Eleaten, Heraklitianen - archaïsch in hun diepste wezen. het toonbeeld van hun denken was - niettegenstaande hun grondig rationeel gedrag - diep in de religie verworteld. Juist dat - die sacrale wortel - zal, dankzij desacralisering, uitgeroeid worden. De Protosofisten zijn daarvan de daders, wellicht onbewust, tenminste de besten onder hen. -- Wij tonen dit nu, aan de hand van twee voorbeelden, aan.

Eerste voorbeeld.

Protagoras was Herakliteïzerend. Ter herinnering: Herakleitos van Efesos (hetzij -535/-465 hetzij -567/-480) is de stichter van wat sedert de Duitse Idealistische Romantiek 'dialectiek' heet (Cfr. Denkleer, Eerste Jaar). Welnu, twee hoofdkenmerken van de lotsdialectiek (dat is nog de beste naam) zijn

(i) 'panta rhei' (alles vloeit) en

(ii) harmonie der tegengestelden. Wij gaan zien hoe Protagoras, als typisch 'klassiek' (humanistisch) mens, ze actualiseerde.

WR226

De archaïsche duiding van 'panta rhei', alle zijnden zijn 'vloeiend', is tweevoudig.

(a) Platon, in de dialoog Kratulos, vat 'rhein', 'vloeien', op als een werkwoord, waarin (moeder) aarde (WR 65: Gaia), Rhee of Rhea geheten, de Moeder van Zeus, als de vrouw van Kronos/ Chronos (WR 93 (de tijd); 139), verwerkt is. In die zin is 'panta rhei', alles vloeit, hetzelfde als 'van de wezensaard van Rhea, de Chthonische oergodin, zijn'. (WR 123). Men ziet alles als vloeiend in de aard van Rhea, de centrale, vrouwelijke figuur van de oudste godsdienstlaag, in Hellas.

(b) *C1. Ramnoux, Herakleitos* kenster, zegt dat 'rhein', vloeiend zijn, choreïsch (WR 82) behoort verstaan te worden. M.a.w.: alle zijnden verplaatsen zich (= beweging, verandering) volgens een 'rhuthmos', ritme (WR 129).

'Rhuthmizein' betekent iets, in het raam van een reeks (b.v. een reidans), op beregelde afstanden schikken en, daarbij, van een bewegingsmaat en -ritme voorzien. Choreïsch ordenen, als men wil. "Het liefste zou men, in panta rhei, als duiding, denken aan (...) 'une ronde' (een danskring),-- eerder dan aan het beeld van een vloeiende stroom te denken". (*Cl. Ramnoux, Héraclite*, in: *D. Huisman, Dict.d.phil.* 1184).

Opm.-- Zoals de eerste denkers, zo ook Herakleitos: hij heeft ergens een mysterie-religie leren kennen (WR 158: wijdingsdienst; 167). Het zal wel de orfische zijn (WR 143vv.; 188). Herakleitos, indien orfisch te begrijpen, wordt door en door begrijpelijk. Voor hem is de beweging (WR 223) niet als voor een Zenon van Elea, natuurlijk.

Maar Protagoras, als klassiek-humanistisch denker, actualiseerde de beweging, waarom, anders: 'dialectisch' ook, maar nu als heen-en-weer-redetwisten (hier past de naam: discussiedialectiek). Logisch-retorisch wordt de duiding. Daar, ook, vloeit alles: de ene beweert nu dit, dan dat; de andere haalt, weerom, 'creatief', een nieuwe 'even vloeiende' (versta: onzekere, voor kritiek vatbare en dus veranderlijke) mening (WR 184; 189)) naar voren. De meningen, in Protagoras, wereldje, zijn vloeiend. Ziedaar de gedesacraliseerde duiding. Meningendialectiek.

Tweede voorbeeld.

Herakleitos, als lotsdialektieker, benadrukt de harmonie der tegengestelden, WR 11 (het Soemerisch model) leerde ons dat de godheden, in de Soemerische werkelijkheid zelf, tegengestelden hadden 'veroorzaakt' ('verwekt'), die van die werkelijkheid een demonistisch stelsel maakten.

WR227

Welnu, op diezelfde sacrale bodem staat Herakleitos. W.B. Kristensen, *Verz. bijdr. tot kennis der antieke godsdiensten*, A'm, 1947, 288v., wijst daarop.

(a) Fr. luidt als volgt: "Ook de natuur is op 'enantia' contraria, tegengestelden, gericht uit tegengestelden - en niet uit gelijke dingen - brengt zij het ineenpassende voort. (...). Dat uitgerekend wordt verwoord in wat door Herakleitos de duistere gezegd wordt: "ineengevoegden zijn wat geheel en wat niet geheel is, een- en tweedracht, welluidend en onwelluidend. Uit alle zijnden komt het ene voort en uit het ene alle zijnden"'. (*Aristoteles, De mundo*, 5:

1176a.7).

(b) Fr. 54: “De verborgen harmonie is sterker dan de zichtbare”. --”In echt antieke geest vond Herakleitos het mysterie der totaliteit (WR 12) belangrijker dan de ‘rationele’ verhoudingen van het bestaan”. (O.c., 289).

M.a.w., wat, later, de gedesacraliseerde denkwijze het belangrijkst zal vinden, de ‘rationele’ structuur van de werkelijkheid, dat juist vindt Herakleitos minder ‘sterk’, invloedrijk, beslissend. Immers, een onzichtbare macht is, in de fusis zelf, werkdadig zo dat de tegengestelden er a.h.w. gelijktijdig in aanwezig zijn.

Maar Protagoras, als klassiek-humanistisch mens, duidt dit om: “hij was de eerste om te beweren dat over ieder onderwerp twee betogen bestaan, die aan elkander tegengesteld zijn. Hij was, meteen, de eerste, die dit beginsel van ‘dialectisch argumenteren’ in de praxis invoerde”. (*Diogenis Laërtios, Levens*, 9: 50).

Wat verder zegt Diogenes Laërtios : “Hij was ook de eerste, die aantoonde hoe men de weerlegging van een tegengestelde mening kon aanvatten”.

Besluit.
‘Meningendialectiek’. Dit wordt het gemeengoed van de hele Protosofistische beweging.

I.B -- *De stichting van de klassiek-humanistische ‘paideia’*
W. Jaeger, *Paideia* , I: 379f., karakteriseert Protagores’ opvoedingsidee als “ausgesprochen humanismus”(uitgesproken humanisme; o.c., 380). Hij schetst ze als volgt.

A.-- *Twee cultuurstadia* worden onderscheiden.
(a) De eerste fase in de menselijke ontwikkeling is de prometheusgave. In de Helleense mythologie is Prometheus de telg van een Titan (WR 145), die, door het vuur uit de ‘hemel’ te stelen, ‘heilbrenger’ (cultuurstichter) werd. De naam ‘Prometheusgave’ komt van de tragieker Aischulos van Eleusis (-525/-456). Zij bedoelt, in Protagoras’ actualisering, de vakkundige, ‘technische’ beschaving.

WR228

Opm.-- Wij moeten, hierbij, Dodds’ mening dat de Protosofistiek de VIII-d’eeuwse Verlichting als weerga heeft, verbeteren: in tegenstelling tot de Protosofistiek waardeerden de Encyclopedisten b.v. sterk de industrialisering o.g.v. techniek

(b) De tweede fase is wat later, de humanistische cultuur zal heten. -- "Niettegenstaande de beheersing van het vuur, zouden de mensen (uitgerust, sedert Prometheus, met de Prometheusgave) tot een beklagenswaardige ondergang gedoemd geweest zijn: zij vernietigden elkander in schrikwekkende gevechten. Maar Zeus - aldus de mythe van het cultuurontstaan - verleende hun de gave van het recht zo dat zij, daardoor, bij machte waren gemeenschap en staat te stichten". Aldus steeds W. Jaeger. Deze stelt de vraag of deze mythe uit Hesiodos, Erga, 276, komt (WR 39; 64) of van Aischulos afkomstig is.

Opm.-- Men ziet, weerom de twee lagen in de antieke culturen, de titanisch-vernielende en de olympisch-opbouwende (WR 66).

B.-- *De protagoreïsche actualisering.*

(a) Terwijl de Prometheusgave, de techniek, slechts aan vaklui gegeven is ('des Spezialistentum' (o.c.,380)), heeft Zeus de zin voor recht en wet alle mensen ingeplant. Zoniet kan de staat niet bestaan.

(b) Toch bestaat er een nog hoger peil van inzicht in de grondslagen van staat en recht.

Zij wordt geleerd in de techne politike, de politikologie, der protosofisten. Voor protagoras is de 'techne politike', de kennis, resp. vaardigheid zo dat men het leven in de polis kan leiden, de eigenlijke humanistische paideia.

Besluit.

(1) 'humanisme' heet Jaeger de voorrang, geschonken aan de vorming van de mens, als mens, t.o.v. het hele gebied van de technologische vorming.

(2) "Diese grundsätzliche und klare Scheidung zwischen dem technischen Können und Wissen und der eigentlichen Bildung ist die grundlage des humanismus geworden". (O.c.,380: deze grondige en klare scheiding van de technische vaardigheid en weten en de eigenlijke (mens)vorming is de grondslag van het humanisme geworden).

B. bis. -- Protagoras huldigde zo'n hoge opvatting van het beroep van sofist, leraar in staatsburgerlijke 'wijsheid'. De doorsnee sofist heeft er zich, wel mee vergenoegd zijn weten(schap) aan de man te brengen

WR229

Men ziet, weerom, hoe de archaïsch-sacrale tweedeling 'chthonisch/ olympisch' (WR 123) omgeduid wordt tot een seculair-culturologische 'technologie'/ 'humanisme'. Zo wordt de hele cultuur gedesacraliseerd.

B. ter. -- *Het protagoreïsch politiek elitisme.*

'Elitisme' is het feit dat men, cultureel gesproken, een bepaalde 'elite',

keur, de voorkeur, ja, de leiding verleent.

(a) ***het grondvraagstuk van democratie***.

De klassieke mensheid krijgt, door haar ontvoogding uit de aloude sacrale sfeer, een nieuw hoofdprobleem: zij heeft, indien zij haar democratische samenleving staande wil houden, leid(st)ersfiguren nodig.

W. Jaeger, Paideia, I: 368, zegt zelfs: "das Problem der Probleme für die Democratie" (het probleem bij uitstek in de democratie). - De eeuw van Perikles is bekend, te Athene althans, voor haar democratie. Maar Perikles van Athene (-492/-429), de leider van de democratische partij, werd, in - 444, de enige heerser over Athene: Jaeger zegt, daarbij, dat zijn 'democratische' regering "eine kaum verhülte Tyrannis" (een nauwelijks verholen alleenheerschappij) was! (o.c., 368).

Dit doet een nieuwe spanning rijzen tussen "de sterke, culturele persoonlijkheid, enerzijds, en, anderzijds, de samenleving" (o.c.,ibid.). Alle denkers over de maatschappij, in haar democratische vorm, hebben zich daarmee beziggehouden, 'ohne damit fertig zu werden' (zonder ermee in het reine te komen; o.c., ibid.).

(b) ***De leid(st)ersvorming der sofistiek.*** –

Niet veralgemeende volksopvoeding, maar leid(st)ersvorming was het doel der opvoedingsbeweging, die de sofisten trachtten te bewerkstelligen. "es war, im Grunde, nur das alte Problem des adels in neuer Form" (Het was, in de grond, slechts het oude vraagstuk van de adel in een nieuwe vorm; o.c., ibid).

(b).1. Wel kon iedereen - ook de gewone burger te Athene, een elementaire vorming verwerven.

(b).2. Doch de Sofisten richtten zich, van meet af aan, slechts tot een elite: "tot hen komt slechts degene die **(1)** zich tot politicus wil maken en **(2)** zijn 'polis' (stad) leiden wil". (W. Jaeger, ibid.).

'Gerechtigheid' was tweevoudig: **(1)** de wetten naleven, **(2)** zelf, door middel van invoeren van wetten, de polis leiden. Doch, daartoe, was inzicht nodig in **(a)** in de praxis van de politiek en **(b)** in de theorie omtrent de mens.

WR230

I.c.-- ***De stichting van de protosofistische retoriek.***

1. Hesuchios van Alexandreia (+/- +400/+500), *Leven van Protagoras* (Suidaslexikon), zegt: "Protagoras was sjouwer (kruier), maar, nadat hij Demokritos van Abdera (*opm.:* de atomieker) had leren kennen, deed hij aan filosofie en ging hij op in retoriek. Als eerste vond hij eristische (WR 9

(tenzone); 215 (Zenon)) redevoeringen uit en ontving van zijn leerlingen honderd mnai (opm.: een mna (mine) is honderd drachmen, in zilver of goud) als ereloon.

Men gaf hem, dan ook, de bijnaam 'de redevoering'. Isokrates van Athene (-436/-338) (*opm.:* de grote 'retor' en tegenvoeter van Platon), alsook Prodikos van Keos (tss. -500/-400) (*opm.:* bekend sofist en retor) waren zijn leerlingen".

2. - *Platon,* in de dialoog *Protegoras,* 317b, laat Protagoras zeggen:"(...) Ik eis de titel 'sofist' op en mijn beroep is de mensen cultuur bij te brengen (.....

(a) De anderen, -- zij verderven de jongeren: (...) zij brengen ze terug - tegen hun zin - tot de gespecialiseerde vakken (...). - berekeningen, sterrenkunde, meetkunde, muziek (WR 126v.). (...).

(b) Maar, indien een jongeman tot mij (Protagoras) komt, dan leert hij enkel wat hij graag leert. De leerstof, die ik onderwijs, is 'eu.boulia', het degelijke beraad (*opm.:* wat wij, nu, 'know how' inzake private en publieke actie zouden heten, 'zin voor (privé - en staats)-zaken'). Met name:

(i) in privé-zaken: de wijze, waarop men zijn eigendommen uitstekend beheert;
(ii) in staatszaken: de wijze, waarop men, in de polis, ageert en het woord voert, met maximale efficiency (resultaat)". (Cfr *J.-P. Dumont, Les sophistes,* 29s.).

Opm.-- Men vergelijke met WR 70/73 (retoriek). Al Thales van Miletos, zakenman en politiek-betrokken, heeft die weg gewezen, ... al was het, in het kader van de oudere 'theoria'.

Opm.-- de macht van het geld
(1) De sacrale wijsheid was, inzake bezit (goederen, geld) uiterst achterdochtig. WR 78 leerde ons hoe, zelfs de erfgoederen, na de dood, animistisch (versta: fijnstoffelijk) aangevoeld werden. WR 53v. leerde ons hoe grensoverschrijding, o.m. inzake bezit, aan immanente sanctie (de straf, in de overschrijding zelf ingebouwd (WR 93/94)) onderhevig gedacht en aangevoeld werd.

(2) De desacralisering van bezit (goederen, geld) zet aan tot de klassieke, 'humanistische' opvatting van bezit.

WR231

Wij zien dit, in Protagoras' gedrag, aan het werk.
"(...) **(i)** Na de gegeven les, indien men akkoord gaat, betaalt men

(onmiddellijk) de som, die ik voorwaarde stelde.

(ii) Gaat men niet akkoord, dan gaat men een heiligdom binnen, waar men, onder ede, verklaart welke waarde (juist) men hecht aan wat men geleerd heeft : die som dan betaalt men mij". (Platon, Protagoras, 326b).

Opm.-- Men ziet, hier, hoe de oude sacrale geldduiding, toch nog, doorleeft.

a. -- ***De Siciliaanse woordagonistiek (= retoriek).***

WR 11 (Soemerisch model); 144 (mythisch-Orfisch model); 215 (Zenonisch model) brachten ons, reeds, de kernidee 'agonistiek' (wedijver) bij. Wij gaan, nu, vaststellen hoe die oeroude idee, in de woordvaardigheid, ingevoerd wordt.

De Siciliër Koraks van Surakousai (tss. -500/-400) (Syracuse), nadat de demokratia, volksregering, in Akragas (= Agrigentum), rond - 460, ingang vond, geraakte verwikkeld in vele rechtsgedingen. N.a.v. Deze juridische ervaringen, heeft Koraks een beginvormige retoriek ontwikkeld. Zo b.v. Onderscheidde hij, in de gerechtelijke ('forensische') rede, drie delen (WR 17; 103).

a. to pro.oimion, ex.ordium, voorrede/ inleiding;
b. hoi agones (enk.: ho agon), controveriae, debatten;
c. ho epi.logos, per.oratio, slot(woord).

Men ziet dat de naam 'agon' (mv.: agones), reeds, de wedijver, ja, de vechtmentaliteit van de klassieke mens, eens dat het over **(i)** bezit en **(ii)** politieke macht gaat, verraadt. Demokratia, volksregering, behelst steeds min of meer - wat Herakleitos van Efesos (WR 225) heet - 'polemos' (lat.: bellum), gevecht, oorlog, en deze gedesacraliseerd, d.i. als het uitvechten van aardse mensen, zonder sacrale achtergrond.

Hoe ver de protosofistische 'agonistiek' van de b.v. Zenonische verwijderd is, blijkt uit wat volgt.

Als logische grond(slag) (WR 215v.) van de debatten zag Koraks 'to eikos', probabile, het waarschijnlijke (d.i. wat wel niet zeker (waar) is, maar minstens de schijn van waarheid bezit). Wat een advocaat, op het gerecht, naar voren brengt, is niet per se logisch waar. Het is - meestal - retorisch doelmatig. Meer niet. WR 209 leerde ons dat, in de analyse van het (gesproken) woord, de pragmatiek één der 'formele' (WR 200) objecten is. Hier primeert zij!

WR232

Opm.-- Men stelt het desacraliseringsproces vast, indien men WR 65/70 (archaïsch-sacrale welsprekendheid);154 (Palep. rhet.); 155 (ref1. rh.) vergelijkt met de Protagoreïsch-Sofistische welsprekendheidsleer. Of met de

leer en vooral de praxis van Koraks.

b.-- *De verhouding meester/ leerling.*

Koraks had o.m. ene Teisias van Surakousai als 'leerling'.

(1) Deze 'leerling' had, op zijn beurt, ook, 'leerlingen'. En nog geen kleine! Vooreerst, Gorgias van Leontinoi (-480/-375) - die, nevens Protagoras, doorgaat als de tweede grootste protosofist; -- dan - wie zo-even vernoemd is - Isokrates van Athene (-436/-338; WR 23); --- alsook Lusias van Athene (-440/-380). Zeer grote en klinkende namen, dus, in de geschiedenis van de klassieke paideia (= cultuur).

(2) Laat ons de verhouding "leraar (retor)/ leerling" bekijken.

(i).1.-- Koraks leert Teisias de vaardigheid "steeds, in de agon gelijk te halen". De voorwaarde - zoals bij Protagoras - geld, 'ereloon' heten. Te betalen, indien Teisias zijn eerste pleidooi wint, dit, als bewijs van de doeltreffendheid (WR 230), bruikbaarheid, - geleerder uitgedrukt: pragmatiek -- van Koraks' onderwijs.

(i).2. Doch Teisias pleit niet. Hij wordt, met name, zelf, onmiddellijk 'retor', (welsprekendheidsleraar), zoals zijn meester, Koraks. Ja, Teisias doet het nog schitterender dan zijn meester, en … betaalt, natuurlijk, niet!

(ii).1. -- Het komt tot een geding.

Teisias, met of zonder Eleatische redeneerkunde (logica: WR 222/216), zet zijn 'leraar' voor een dilemma, -- wat wij, nu nog, 'dilemma' (verlatijnst) heten. De structuur (logische syntaxis (WR 215v.)) komt hierop neer:

Stelling.-- Uw eis tot betaling is zonder grond (WR 212).

Betoog.

(1) ***Model***: ofwel lever ik, Teisias, het overtuigend bewijs van het feit dat ik U niets schuldig ben. In dat geval, ziet gij, Koraks, van uw eis, terecht, af.

(2) ***tegenmodel***: ofwel lever ik u, Koraks, niet het overtuigend bewijs: maar, dan, is het mijn eerste pleidooi, dat mislukt, -- wat bewijst dat uw onderwijs niet bruikbaar is. Dan ook ziet gij, Koraks, terecht van uw eis af. zoals afgesproken, omtrent mijn eerste pleidooi.

(ii).2. Koraks, ook niet zonder knepen, zegt daarop wat volgt.

Stelling. -- Mijn eis tot betaling is, wel degelijk, gegrond.

Betoog.

(1) ***Model***: ofwel levert gij, Teisias, niet het overtuigend bewijs van uw weigering, te betalen. Dan moet gij, natuurlijk, betalen.

(2) ***tegenmodel***: ofwel levert gij, Teisias, wel het overtuigend bewijs; -- in dat geval is uw eerste pleidooi, wel degelijk, doelmatig en geldt onze afspraak. Ook dan moet gij betalen.

Opm.-- De hetaireia, denkgenootschap, bij de Paleopythagoreeërs, zou zoiets nooit durven, zelfs maar, te denken hebben. Meer ja: wij bevinden ons onder gedesacraliseerden.

c.-- ***Het ontstaan van het 'trivium'.***

De paideia, vormingsstelsel, van de Protosofistiek omvatte drie basisvakken, 'technai', disciplinae, (vak)wetenschappen.

(1) grammatike techne, grammatica, spraakleer, die het woord en de taal inscherpte,

(2) dialektike techne, dialectica, redeneerleer, die het redeneren en het redetwisten aanleerde,

(3) rhetorike techne, retorica, welsprekendheidsleer, die de leer van

(a) de verstandhouding was,

(b) zo dat men, met alle mogelijke middelen (pragmatisch moment), de medemens - het publiek, in de agora, volksvergadering, -- de rechters en de hoorders, op het gerecht, -- de toehoorders, in de zaal of, liever, in open lucht, bij 'epideiktische' of pronkreden - beïnvloedt (WR 4), ziedaar de drieledige nominalistische of louter verbale 'retoriek'.

Opm.-- Onder 'nominalisme' verstaat men de mening, die iedere ken- en denkinhoud, die niet (zintuiglijk) aanschouwelijk is (WR 205: O. Külpe e.a.) loochent, zo dat enkel aanschouwelijke denkinhouden en louter woorden ('nomina', enk.: nomen, namen, naam) overschieten. Het Socratische 'begrip', de Platonische 'idee' (WR 30), ja, de Paleopythagoreïsche eenheid en haar veelvouden (WR 110) en, zelfs, de aristotelische 'morfe' (forma, vorm, d.i. aan de dingen immanente idee),-- dat alles lijkt de nominalist onbestaande, ja, fictie.

Doch, opgelet, juist deze nominalistische paideia - later 'trivium', drieledige methode, geheten - maakt de grondslag uit van - wat W. Jaeger heet - de 'formele' (versta: woordgebonden) vorming van het westen (Paideia, I: 397ff.).

Met de inbreng van de palepythagoreeërs (WR 100) of het quadrivium, vormen de nominalistische leervakken 'de zeven artes liberales' (vrije kunsten).

"Het Griekse systeem der hogere vorming, zoals de Protosofisten deze vorming hebben opgebouwd, beheerst, heden, de ganse beschaafde wereld".

Jaeger, Paideia, I: 400). -- Reden, waarom wij er zo uitvoerig - bij alle twee de inbrengen - bij stilstonden.

WR234

Inderdaad, in Alexandria, ontstaat de 'enkuklios paideia', algemene Vorming,

(1)a. Het filologisch gedeelte (grammatiek, dialectiek, retoriek) leerde het doorzien van het (lees- en schrijf- en spreek)-teken.-

(1)b. Het zakelijk gedeelte (aritmetiek, geometrie, muziek, astronomie) leerde het verstaan van het ideële in de zintuiglijke gegevens.

(2)a. Op die tweeledige basis bouwde de filosofie voort (die, zelf, hermeneutisch (commentaar van teksten; filologisch) en systematisch (inzicht in de zijnden zelf; zakelijk) was).

(2)b. Bij de denkende Kristenen (vooral sedert de H. Klemens van Alexandreia (+/- +175/+225)) volgde, daarop, de theologie (WR 73: bovennatuurlijke theologie), die, weerom, en filologisch (in Schriftexegese, hermeneutisch) en systematisch (zakelijk) was.

Bib. steekpr.:

-- *O. Willmann, Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke*, Kempten/ München, 1909, 48;

-- id., *Gesch.d.Id.,* I: 351/356 (*Der Nominalismus der Sophisten*); II (*Der Idealismus der Kirchenväter und der Realismus der Scholastiker*), 328f. (Die Scholastik: ook de Scholastiek nam dit vormingsschema van de enkuklios paideia over, maar geactualiseerd).

I.D. -- ***Het utili(tari)sme ('pragmatisme') der sofistiek.***

1. *G. Romeyer-Dherbey, Les sophistes,* 19 en 30, onderstreept het feit dat, voor Protagoras, het gegeven (het 'ding' of 'zijnde') niet door de term 'pragma'(= ding), maar door het woord 'chrèma', bruikbaar gegeven, aangeduid wordt. Protagoras mikt, dus, op het pragmatische of bruikbare, op de nuttigheidswaarde in de gegevens.

2. De 'waarheid' omtrent het gegeven wordt, eveneens, omschreven door de bruikbaarheid van die waarheid, die in de verschijnselen ligt.

Trasummachos van Chalkedon, leerling van Platon en van Isokrates (WR 232), een bekend Protosofist, zegt: "Ik kom ervoor uit dat wat rechtvaardig is, niets anders is dan wat, voor de sterkste, nuttig is". (*Platon, Republ.*, 1: 338c).

-- Wat door een ander sofist, polos, ook onderschreven wordt (WR 64). -- Die nuttigheidswaarde is basis van recht.

Kallikles, een ander sofist, beweert dat, in de politiek, allereerst, machtsverhoudingen aan het werk zijn. 'Retoriek', de macht van het woord, is, daarin, maar één factor van macht. -- Iedereen bezit het recht zijn (machts)begeerte uit te werken, door om het even welk middel (WR W. R.4).

WR235

Bibl. steekpr.: *S. IJsseling, Retoriek en filosofie*, Bilthoven, 1975, 14 (betreffende Polos en Kallikles, in *Platon's* dialoog *Gorgias* (ondertitel: *Over de retoriek*).

Actualiseringen.

1. *E. Grassi, Die Macht der Phantasie* (*Zur Geschichte des abendländischen Denkens*), Königstein/Ts., 1979.

Het boek behandelt de verhouding der Renaissancehumanisten tot wetenschap en filosofie. Steller onderstreept dat de Humanisten uitgingen van de noden van de mens, zowel stoffelijke als geestelijke, om de waarde van waarheid te meten. De zelfontplooiing van 'het leven' (de humanist) is de maat van de 'waarde' (bruikbaarheid) van een gegeven en de waarheid eromtrent. Daarvandaan - zegt Grassi - de indruk op de retoriek.

2. *Romeyer-Dherbey, Les sophistes*, 30/32, zet uiteen hoe Fr. Nietzsche (WR 123v.: libertarisme), blijkbaar, Protagoreïsch denkt.

De 'Uebermensch' 'schat' alle zijnden naar hun 'waarde', hun bruikbaarheid in dienst van de zelfontplooiing van het leven, het dionysisch-libertaire leven. "Nietzsche en Protagoras samen rangschikken is niet op willekeur gebaseerd, want het lijkt erop dat Nietzsche dit zelf suggereert". (O.c., 31).

Pragatismekritiek.

(1) G. Romeyer - Dherbey, o.c.,16, zegt dat vijand nummer één van Protagoras was de eleatische ontologie. WR 201/203, inderdaad, leerde ons dat Parmenides de eerste is, die het gegeven, het zijn(de), op zich, objectief, absoluut, denkt. Dit behelst dat het benaderd wordt, onafhankelijk van het subject (en o.m. zijn noden, zijn begeerte(n), zijn zelfontplooiing of wat ook). Het aanvaarden van een gegeven, dat op zich geldt, is voor de pragmatieker of utilist (nuttigheidsdenker) een vloek, natuurlijk.

a. - De 'waarheid' omtrent het gegeven is waardevol op zich en onze geest onderwerpt er zich aan.

b. Voor de utilitarist is de waarheid slechts waardevol, voor zover zij nuttig

is. In de grond onderwerpt men de waarheid aan het subject (zijn noden, zijn begeerten, zijn zelfontplooiing, enz.).

(2) S. IJsseling, o.c.,14, haalt aan dat Socrates (= Platon) - tegen Polos en Kallikles - aanvoert dat, in de politiek, weliswaar, in feite machtsverhoudingen spelen, maar dat dit een betreurenswaardig feit is,-- dat het zedelijk goede zou moeten heersen.

WR236

Macht, ja, geweld zijn niet volgens het geweten en stichten, dus, nooit wat zedelijk goed en rechtvaardig is. De staat en de politiek hebben als diepere zin gewetensvol leven - voor iedereen - mogelijk te maken en veilig te stellen. -- Opgemerkt zij dat Socrates, net zoals Parmenides (en de Paleopythagoreeërs), de objectieve, in geweten bindende gedragsregel als grondslag nemen.

***Opm.* – 1.--** Wij herinneren aan *W.B. Kristensen, Verz. bijdr. tot kennis der antieke godsd.,* 273: "Rechtvaardig - in de gewone zin van het woord - waren (de opperste godheden: Zeus, Fortuna (Rome), Varoena (India), Ahoera Jazda (Iran)) niet. Door hun handelwijze verloochenden zij de wetten, die zij toch voor de mensen hadden vastgesteld. En de Ouden waren zich van deze tegenstrijdigheid (WR 11 (harmonie der tegengestelden); 226v.), in het goddelijk wezen, bewust".

M.a.w.: de Antieke theologen waren, volstrekt niet, aan de rozerode naïefheid, waaraan meer dan één Verlicht geest of Katholiek theoloog lijdt, onderhevig. Een Herakleitos van Efesos ook niet.

Welnu, dezelfde ethische tegenstrijdigheid, die het wezen van het demonistisch polytheïsme uitmaakt, is vaststelbaar in het pragmatisme (utilisme) der Protosofistiek: de 'wetten' (waar de Sofisten het zoveel over hadden; WR 229 leerde ons dat zij ze graag zelf maakten) waren - voor het merendeel (niet alle) der Sofisten - vooral bruikbaar, vooraleer in geweten bindend te zijn. Dat is het demonische der sofistiek, de verlichting van het antieke Hellas.

M.a.w.: de meeste Sofisten waren geen haar beter - ethisch gesproken - dan de godheden die zij, soms zo rabiaat, bestreden; zij waren er de 'humanistische' actualisering van. Meer niet. En, daarbij, stonden zij nog model voor alle Westerse democratieën.

Opm.-- 2.-- *Fr. Nietzsche* is, wellicht, één van de zeldzame denkers, die zich van de innerlijke tegenstrijdigheid, vooral op ethisch gebied, der humanistische cultuur, eigen aan het Westen, sedert de Protosofistiek, bewust was.

In zijn *Zur Genealogie der Moral* (1687), 12, behandelt hij de fysiek, die naar de oorzaak (archè (WR 45)) zoekt, vergeleken met de pragmatiek, die naar de bruikbaarheid zoekt. Het gaat, in 12, over oorsprong en bruikbaarheid ('Zweck') van straf. Nietzsche legt er de na druk op dat "de oorzaak, die het ontstaan verklaart, en de uiteindelijke bruikbaarheid van een ding, d.i. de feitelijke aanwending ervan, binnen het raam van een systeem van doelstellingen, hemelsbreed uiteen liggen."

WR237

Hij preciseert:"Iets dat gegeven is, -- dat tot stand gekomen is, wordt, telkens weer, door een erboven uitreikende macht, met het oog op nieuwe bedoelingen, geduid, d.i. a.h.w. opnieuw in beslag genomen, tot nieuwe nuttigheidswaarde omgevormd en hergericht. (...). Alle bruikbaarheden zijn slechts het teken van het feit dat een machtswil ('wille zur Macht') zich heeft meester gemaakt van iets minder machtigs en er, vanuit eigen zienswijze ('von sich aus'), de betekenis van een bruikbaarheid ('Funktion') heeft 'opgeplakt'".

Anders - eenvoudiger - uitgedrukt: de fysieker, die de oorzaak (oorsprong) zoekt, is aan iets objectiefs, van hemzelf onafhankelijks, gebonden; de pragmaticus, echter, houdt - in eerste instantie - enkel met de eigen perspectief rekening.

Het is, dan ook, niet verwonderlijk dat G. Romeyer-Dherbey (WR 233) een duidelijke geestesverwantschap ziet tussen Protagoras en Nietzsche.

Bibl. steekpr.: *J. de Gaultier*, *De Kant à Nietzsche*, Paris, 1905 (een oud boek, maar dat Nietzsche, tenminste, niet 'romantiseert').

I.E. -- *De hedonistische esthetiek der sofisten.*

Wl. Tatarkiewicz, Gesch. d. Aesthetik, I (*Die Aesthetik der Antike*), Basel/ Stuttgart, 1979, 120/ 127 (*Die Aesthetik der Sophisten*), legt de nadruk op

1. de stellige (= positieve) methode, inzake schoonheid en kunst,
2. de culturologische kijk,
3. de hedonistische verklaring.

Het is niet verwonderlijk dat, in tegenstelling tot b.v. de Paleopythagoreeërs (WR 139vv.), de Protosofisten - volgens Alkidamas van Elaia (ll. van Gorgias) - in de kunstwerken "afbeeldingen van het werkelijke leven zagen, die, indien bekeken, genot, geen bruikbaarheid voor het praktische leven verschaffen".

Volgens Tatarkiewicz, o.c., 122, overheerste, daarbij, de systechie 'nuttig/ aangenaam. Niet enkel het kunstwerk, ook de schoonheid, zeer in

tegenstelling b.v. tot de Paleopythagoreeërs, wordt hedonistisch (genotskundig) geduid: ”schoon is wat - voor het gehoor en het gezicht - aangenaam is”. (*Platon, Hipp. mai.*,299a).

M.a.w.: alles wordt op zijn nuttigheidswaarde getoetst. Toch is het aangename ook ‘nuttig’. Pragmatisme en hedonisme liggen veel dichter bij elkaar dan, louter woordelijk, zou lijken.

WR238

II.-- *Protagoras’ criteriologie.*

De term ‘criteriologie’ betekent de analyse van de (bewijs)gronden (WR 212v.). Een andere, even recente benaming is epistemologie (WR 187). Men kan ook zeggen ‘grondslagenonderzoek’ (WR 3).

II.A. Sextos Empeirikos (Sextus Empiricus, Hupotup., 1: 216) zegt: “Protagoras houdt staande dat de mens het criterium van alle zijnden is,-- met name van het bestaan van de zijnden, die werkelijk bestaan, en van het niet-bestaan van de zijnden, die, in feite, onbestaande zijn. De term ‘metron’, mensura, ‘maat’ (WR 53, waar men de archaïsch-sacrale betekenis nog aantreft) - aldus steeds Sextos - betekent het kriterion, criterium, (letterlijk) schiftingsmodel. (...).

Gevolg: Protagoras stelt slechts het bestaan van ‘fainomena’, verschijnselen (beter: de zichtbare gegevens (WR 41)) voorop”. (*J.P. Dumont, Les sophistes*, 34).

Een laat-antiek steller, *Hermias*, in zijn *Kritiek der heidense denkers*, 9 (Dumont, o.c.,35), zegt het met een andere kriteriologische term, nl. ‘wezensbepaling (definitie; WR 96) en rechter (d.i. degene, die het werkelijkheidstype a.h.w. in een vonnis vastlegt) van de zijnden is de mens”.

Hiermee hebben wij de criteriologie of grondslagenonderzoek, Protagoras eigen. Men heet het wel met een Latijnse term ‘de homo-mensura-stelling’.

H.J. Blackham, Humanism, Harmondsworth (Eng.), 1968, 105, die, als aanvalsdriftig godloochenend humanist (WR 225), natuurlijk én de materialistisch-atomieker Demokritos van Abdera (WR 89); én de atheïzerend-humanist Protagoras zijn boek opdraagt, zegt:

“Het lijkt vaststaande dat Protagoras:

(1) een agnostieker (*opm.*: die beweert het niet te kunnen uitmaken),

(2) een positivist (WR 2; 190 (carnap)),

(3) een relativist (WR 235: is ‘relativist’ degene die niets ‘absoluuts’ aanvaardt) was.

Verder, een scherp analytische intelligentie met sterk praktische belangstellings-punten (WR 230: bezitsvorming; politieke machtsvorming), ook, tenslotte, de man, die het eerst het 'regnum hominis' (= het rijk van de mens) uitriep, was". Men kan geen scherper omlijnd beeld schetsen van de criteriologie van Protagoras. Tenminste indien men de term 'a.gnostieker' juist verstaat: de 'agnosticus' zegt zich niet te kunnen uitspreken over het al dan niet feitelijk bestaan van twee soorten gegevens.

WR239

A.-- "Protagoras (…) schrijft ergens: Betreffende de godheden, ben ik niet in staat te zeggen noch of zij bestaan noch van welke aard zij zijn. Immers, talrijk zijn de hindernissen, die ik ontmoet". (*Sextos Empeirikos, Contra Phys.*,1: 55).-- Dit betekent dat alle mantiek als kenbron of 'criterium' vervalt (WR 87/91: mirakelgeloof).

B.-- "Het is niet op één punt dat de cirkel (*opm.:* de zintuiglijk aanschouwelijke cirkel) de rechte (lijn) raakt". (Arist., Metaph., 3, 997b32).-- Aristoteles schrijft deze mening toe aan Protagoras.

De volle voorstelling van Protagoras is:

(i). een rein ideële werkelijkheid, zoals de theoretische meetkunde ze meent te kunnen behandelen, is nergens noch zintuiglijk gegeven noch in de verbeelding - in de vorm van een vaag - veralgemeend fantasma ('Gestalt'; WR 205) - waarneembaar;

(ii). Gevolg: feitelijk waarneembaar zijn slechts zintuiglijk aanschouwelijke cirkels b.v., die steeds, in meer dan één zintuiglijk waarneembaar punt, een rechte (lijn) raken. M.a.w.: Protagoras erkent wel 'meetkundige' figuren, maar slechts in haar zintuiglijk waarneembare en 'aanschouwelijke' modellen.

Besluit.

Al wat niet onmiddellijk zintuiglijk (innerlijk, b.v. in de verbeelding; uitwendig, b.v. met de waarnemingsorganen) waarneembaar is en, dus, (zintuiglijk) aanschouwelijk is, zoals b.v. de mantisch waargenomen werkelijkheden (godheden b.v.) of de ideële (in het zintuiglijk onaanschouwelijke bewustzijn waargenomen) werkelijkheden (geometrische gegevens b.v.), is, in Protagoras' ogen onbeslisbaar, niet uitmaakbaar, zonder criterium.-- Ziedaar het juist omlijnd agnostisch standpunt van Protagoras.

M.a.w.: de zin "de mens is het 'metron', het schiftings- of afbakeningsmiddel, van alle zijnden, betreffende hun al of niet gestaan of al of niet zo - zijn (zijnswijze)" moet herschreven worden door "de agnostische mens is de maat van alle zijnden". Dat is, na wat voorgaat, overduidelijk.

II.B -- De theoriavrije mens, dus, is de norm. Cfr WR 41 (doorheen het zichtbare het onzichtbare bereiken). -- Maar de vraag rijst: de enkeling of de groep? -- "Protagoras zei, terwijl hij verklaarde dat de mens de maat van alle zijnden is: "Zoals de zijnden mij verschijnen (zich tonen), zo zijn zij, voor mij. Zoals zij u verschijnen (zich tonen), zo zijn zij, voor u". (Platon, Kratulos, 385e).

M.a.w.: de enkeling is beslissend.

WR240

G. Romeyer-Dherbey, Les sophistes, 22/28 (*Le discours fort*), tracht waar te maken dat Protagoras, niettegenstaande deze individualistische criteriologie, toch iets universeels (niet in het object, maar in het waarnemend subject) bedoelt, wanneer hij zegt "de mens is de maat van alle zijnden".

Doch, daartoe, moet Romeyer-Dherbey beroep doen op de systechie 'zwakke bewering/ sterke bewering', ('logos hètton/ logos kreitton'),-- en wel in politisch-democratisch verband.

1. Wij zagen WR 228 dat alle mensen, dankzij Zeus, de gave (= zin) van het recht bezitten, in tegenstelling tot - men zou het bijna geactualiseerd zeggen - de 'vakidioot' (specialist). Welnu, - aldus Romeyer-Dherbey - in de democratische staatsvorm (WR 231), enkel en alleen, komt de allen gemeenschappelijke en gelijkwaardige zin voor recht aan bod.

2. Doordat juist een enkeling, d.m.v. verstandhouding en beïnvloeding (WR 4; 233), d.i. d.m.v. protosofistische retoriek, erin gelukt de singuliere mening, die, aanvankelijk, de zijne is, te doen delen door meer dan één andere, -- daardoor grijpt een soort 'universalisation' (veralgemening - WR 60: de inductieve idee van 'veralgemening', grondig verschillend van de 'democratisch-retorische) plaats. In Protagoreïsche taal: van zwak (louter individueel) wordt de mening sterk (meer dan individueel).

Besluit

(1) De agnostische mens, eerst individueel, dan, liefst, politisch-retorisch 'universeel'. -- Ziedaar 'de mens' als maat van alle zijnden. Ziedaar de theorialoze kriteriologie.

(2) Men begrijpt, dan ook, dat Romeyer-Dherbey, o.c.,16, er de nadruk op legt dat de parmenideïsche ontologie, die objectief 'zijn(de)' (WR 201) vooropstelt (= lemma), vijand nummer één is van Protagoreïsch 'denken'.

Opm.-- Een analoge duiding van 'retoriek' vindt men, b.v., ook in *Ch. Perelman, Retorica en argumentatie*, Baarn, 1979, 149: "Terwijl de retorica zich ten doel stelt sommige meningen boven andere te doen prevaleren ('gelden'),

die ermee concurreren, zoekt de filosofie, die, oorspronkelijk, ook de bijzondere wetenschappen (WR 54) omvatte, naar onpersoonlijke waarheden".

'Onpersoonlijk' - hier - in de zin van objectief, absoluut, onafhankelijk van (de grillen van) het subject. Niet in die zin dat wijsbegeerte en vakwetenschappen ons niet diep zouden aangaan (en, in die zin, 'persoonlijk' zouden 'raken').

WR241

Opm.-- De doordrukretoriek

Klemens van Alexendreia (WR 234), de Kerkvader, in zijn *Mengelingen*, 6:65, zegt: "De Grieken zeggen dat Protagoras de eerste was, die, tegenover ieder betoog, een tegenbetoog stelde. (WR 227).

De Stoieker *Seneca van Cordoba* (Spanje; +1/+55), *Brieven aan Lucilius*, 88:43, zegt: "Protagoras zegt dat, in iedere kwestie, men het voor en het tegen kan naar voren brengen, doordat men een gelijkwaardig betoog voorlegt".

Aristoteles, Retoriek, 2: 24/1402a 23, zegt:"Uit het zwakste argument - van twee argumenten - het sterkste smeden, -- dat is het. Uitgerekend daardoor werden de mensen woedend - zeer terecht - n.a.v. Protagoras' beroep. Immers, het fenomeen (dat wat zich (aan de zintuiglijke waarneming) toont; WR 239) is bedrieglijk, niet (per se) waar en slechts schijn. Geen enkel andere vakkundigheid gebruikt het, behalve de retoriek en de eristiek". Aristoteles bedoelt, blijkbaar, de (Proto)sofistische retoriek.

Stefanos van Buzantion, Aardrijkskundig Woordenboek, Abdera, zegt: "Protagoras, van wie Eudoxos vermeldt dat hij uit het zwakste argument het sterkste smeedde en dat hij zijn leerlingen leerde hetzelfde gegeven zowel te prijzen als af te keuren".

M.a.w.: één der aangewezenste middelen om van een zwakke mening een sterke te maken (ze te doen delen, ze te socialiseren, zoals men nu, onder sociologen zegt) is de 'concurrerende' - 'hinderlijke' - mening, d.m.v. 'dialectische' ('retorische', eristische) tegenredeneringen, te ondermijnen. De agonistiek (WR 11; 144; 215; -- 231), de krachtmetingsmentaliteit, die hierin aan het werk is, noopt tot doordruktechnieken … om te socialiseren. -- Daarin wordt Protagoras, heden ten dage, door alle doordruk-beoefenaars geactualiseerd.

II.C. -- *De agnostische mens, -- liefst gesocialiseerd.*

Ziedaar de norm. -- De vraag rijst: is het de gekwantificeerde (gesocialiseerde) of de gekwalificeerde mens?

A. "In de democatische gelijkwaardigheid weegt men de stemmen niet, men telt ze". (G. Romeyer-Dherbey, o.c., 25). Iedereen immers bezit een gelijkwaardige 'stem', meningsuiting. Het wordt, dan een kwestie van meerderheid tegen minderheid om door te drukken. Wat G. Romeyer-Dherbey, ibid., toegeeft.

B. Toch staat Protagoras niet een absolute gelijkwaardigheid van alle opinies en een volslagen identiteit van wijsheid, bij alle mensen, voor.

WR242

De 'beste' mensen, immers, weten zo te spreken dat dit spreken, vanwege hun medemensen, instemming uitlokt. Zodoende wordt het spreken van juist één enkeling 'sterke' rede (...)". (G. Romeyer-Dherbey, o.c., 27).

M.a.w.: zoals WR 240 ons reeds leerde: een politiek leider b.v. (of een gewiekst advocaat) 'polariseert' (het is de spreekwijze van Romeyer-Dherbey) rond zich zoveel mogelijk instemmers.

De kwantiteit is, tenslotte, zeer beslissend. De kwaliteit van de 'rede' is haar 'sterkte'. Haar sterkte is haar kwantiteit (aan instemmers).

Besluit.
(1) De kwantiteit speelt een zeer grote rol.
(2) De kwaliteit toont zich, tenslotte, vooral, in de kwantiteit (inzake instemmers).

Zou Jaeger, die (WR 229) het had over elitisme (keurfiguren), toch een zeker gelijk halen? Meer nog: om zoveel mogelijk instemmers te werven ('sterke rede') is, zelfs, vakkundigheid (WR 228: vakidioten; 240) zeer 'bruikbaar'. WR 234 leerde ons Protagoras' pragmatisme (utilitarisme).

Inderdaad: niet de vakkundigheid op zich, maar haar bruikbaarheid in het proces van de vorming van een sterke bewering, -- dat waardeert Protagoras. Alle studies, de hele paideia, waar hij zo groot op gaat, is 'chrèma', nuttig ding.

Overigens, in zijn verdedigingsrede, verzwijgt Romeyer-Dherbey de juiste, d.i. Protosofistische, betekenis van de term 'beste' (mensen). "Jaja, jongeman, (...) de dag, waarop gij met mij (= Protagoras) omgang hebt gehad, zult hij thuis komen als iemand die 'beltion', sluwer (opm.: Romeyer-Dherbey vertaalt door 'beter'), is geworden. De dagen daarop, zal het er evenzo aan toegaan. Met de dag zult gij - ononderbroken - vooruitgang boeken naar het sluwe toe". (*Platon, Protagoras* 318a).

J.-P. Dumont, Les sophistes, 30; 249, legt, daarin veel eerlijker dan

Romeyer-Dherbey, uit wat 'beltion' juist, in het protosofistische taalspel (WR 56), betekent: "Beter, -- in de zin van handiger, machtiger, geslepener". Dat had Romeyer-Dherbey er, eerlijkheidshalve, bij moeten zeggen.

Opm. –

(1) *W. Jaeger, Paideia*, I : 405, noteert: "Pas als de tijd der grote Attici (*opm.:* hij bedoelt o.m. Platon, Isokrates) voorbij is, beleeft de Ionische (*opm.:* Milezische; WR 54vv.) wetenschap - in Alexandrië - haar heropstanding". De Attische - door de Protosfistiek, met haar nadruk op bezitsvorming en politieke machtsvorming, sterk beïnvloede - mentaliteit benadrukt - aldus Jaeger - het trivium (WR 233) en wel zo dat de welbespraakte, redeneersterke, welsprekende 'mens' die "durch und durch tätig und politisch" (door en door actief en politisch) (ibid.) is, zelfs wanneer hij aan theoria, theorie, doet, opgevat in de macht van het instemmers wervende woord.

WR243

Daartegenover staat de milezische wetenschappelijkheid, die een 'Geist der reinen Theorie' (een mentaliteit gericht op zuivere theoria, resp. theorie) bezat en die zich allereerst in het quadrivium der Paleopythagoreeërs en de fysiek der Mileziërs uitleefde.

(2) Ook *J.-P. Vernant; Mythe et pensée*, II, 52s., benadrukt dit 'Attisch' - versta: Protosofistisch - aspect. Hij heeft het, daar, over Aristoteles' mechanica': "De theorie ervan is niet 'toegepaste wetenschap'. (...). Het denken ervan is niet 'technisch'. Onder oogpunt van vormgeving, woordenschat, denkkader, is de theorie, welke Aristoteles' Mechanica voordraagt, bevreemdend dicht bij de (proto)sofistiek.

De 'mechanè', toestel, wordt er omschreven als iets dat uitstaans heeft met sluwheid, bruikbaarheid, nl. voor zover een snuggere uitvinding toelaat u uit de slag te trekken, in een moeilijke situatie, in een 'aporia', zakstraatjessituatie; -- voor zover een toestel u toelaat voorsprong te behalen op een natuurkracht, die u zowel vijandig gezind als superieur is.

Dit gevecht tussen de 'techne' (opm.: hier, mechanische vakkundigheid) en de 'fusis' (WR 39) en de knepen, die de mechanische vakkundigheid de overwinning op de natuur(kracht) verzekeren, worden geduid naar het model van het woordbek-vechten, waarin de (Proto)sofist een moeilijk te pleiten zaak terecht waar te maken, tegen zijn tegenstander in".

M.a.w.: dankzij vakkundigheid doordrukkend sluw zijn.

Besluit.

De agnostische 'mens' (= menstype), -- met zoveel mogelijk instemmers

rond zich, -- dankzij doordrukkende geslepenheid. Ziedaar de homo-mensurastelling, wezenskern van het klassieke humanisme.

II.D.-- *De klassieke mens en de 'antilogia'*

"De 'god' ('theos') is 'dag/nacht', 'winter/zomer', 'oorlog/vrede', 'overvloed/ hongersnood' (...): hij slaat om in het tegendeel, -- net zoals het vuur, dat, met reukwerk vermengd, een benaming krijgt naar de geur, die het, volgens het soort reukwerk, uitwasemt". (Fr. 67). —

'God' staat voor het heelal. Herakleitos van Efesos (WR 225; 231), de inspirator van Protagoras, spreekt zo. Maar, zoals gezegd, er is een groot verschil tussen voorganger en navolger.

WR244

(a) Voor Herakleitos behoren b.v. winter en zomer tot éénzelfde god (versta: fusis, natuur), objectief. M.a.w.: het zijn zelf van b.v. het natuurlandschap (= fusis) is zo dat het, nu eens, winter is en, dan weer, zomer is. Cfr WR 201/203 (de absolute aard).

Het verschil tussen Herakleitos en Parmenides bestaat daarin dat de eerste tegenstrijdige kenmerken als gelijktijdig (m.a.w.: in aanleg) aanwezig denkt in hetzelfde gegeven, terwijl de tweede, Parmenides, die streng logisch denkt, deze spreekwijze verwerpt. M.a.w.: potentieel zijn winter en zomer gelijktijdig a.h.w. opgesloten in éénzelfde landschap; actueel wisselen zij af, in de 'stroom' (WR 226: panta rhei) van de seizoenwisselingen.

(b) Voor Protagoras geldt, allereerst, de subjectieve doorleving. "Gebeurt het niet dat eenzelfde windstoot de ene, onder ons, een koude rilling bezorgt en de andere niet? Gebeurt het niet dat eenzelfde windstoot door de ene, onder ons, waargenomen wordt als 'zacht briesje', terwijl de andere er 'iets geweldigs' in waarneemt? (...).

Wat gaan wij, na dergelijke waarnemingen, beweren omtrent die windstoot op zich? 'is' hij, nu, op zich, koud of niet-koud? Ofwel gaan wij Protagoras toegeven dat dezelfde windstoot, voor zover koud, er is in de waarneming van degene die erdoor rilt van de kou en, voor zover niet-koud, er is in de waarneming van degene die er niet door rilt van de kou?" (*Platon, Theaetetus*, 151e).

Welnu, dat is, in Protagoreïsche taal, antilogia, tegenstrijdig spreken. De ene zegt: 'Die windstoot is koud'. De andere zegt, van dezelfde windstoot: 'Die windstoot is niet koud'. Dat heetten de Antieken 'dialectiek'.

Besluit.

(1) Parmenides, ontoloog, denkt streng eenzinnig;

(2) Herakleitos, natuurdialectieker (lotsdialectieker) denkt schijnbaar 'tegenstrijdig' (contradictorisch);

(3) Protagoras, woorddialectieker, denkt, eveneens, schijnbaar 'tegenstrijdig'.

WR 160: duidingsschema; 199/201: identitieve ordeelsstructuur, leerden ons dat er een derde (noch eenzinnige noch tegenstrijdige (meerzinnige)) spreekwijze bestaat, de analogische: 'De windstoot (= volidentisch) 'is' (deelidentisch) nu eens koud, dan weer niet-koud!

WR245

II.E.-- ***De klassieke mens als fenomenist.***

'Fenomenisme' betekent de leer, die beweert dat - als kennend wezen - de mens slechts fenomenen (WR 243: subjectieve doorleving) bereikt, nooit de zijnden zelf.

a.-- Zowel Platon als Theofrastos van Eresas (Lesbos; -372/-288), Aristoteles' opvolger, beweren dat Protagoras volgende waarnemingsleer huldigde.

Structuuranalyse.

Ik zie een wit iets.

(i) Op zich (WR 201) is dat 'object' niet wit. Wel kan het een 'fainomenon' verschijnsel, fenomeen, stichten, dat ik b.v. als 'wit' waarneem en betitel. Reden : het object 'straalt uit' (WR 89, waar Demokritos van Abdere, die dezelfde mening huldigt, kort geschetst wordt). -

(ii) Het oog - ik, dus, als ziend wezen - 'straalt' eveneens 'uit', nl. het 'licht' van de blik. –

(iii) Indien beide uitstralingen elkander treffen, in het interval (de lucht van de tussenruimte), dan pas sticht dit samentreffen van beide - object en subject - het 'fainomenon', het fenomeen, dat zich aan het oog (en het ik) toont. Dit 'verschijnsel' werkt, dus, in beide richtingen:

(i) het sticht de witte kleur alsof deze van het object uitging;

(ii) het sticht de waarneming van dezelfde witte kleur, in het oog.

b.-- Aristoteles trekt, uit deze leer, de sensualistisch-actualistische conclusie.

Buiten de actuele waarneming (samentreffen van minstens twee uitstralingen) is er noch objecteigenschap noch subject-doorleving. Dat heet men 'actualisme'.

Dit is, des te meer, juist, aangezien, voor Herakleitos (WR 226: panta rhei) en voor Protagoras slechts bewegende, 'vloeiende' (geen vaste, onveranderlijke)

fenomenen zijn.

(ii) Buiten de zintuiglijke (WR 233: nominalisme; 239) aanschouwing (= waarneming) is er noch object eigenschap (het iets b.v. is, op zich, noch wit noch zwart noch gekleurd) noch subjectbelevenis. Dat heet men 'sensualisme' (WR 14). -- Zegt Aristoteles:"Noch warm noch koud, noch zoet, noch - algemeen - het zintuiglijk waarneembare (= aanschouwde) bestaan buiten de (actuele) zintuiglijke ervaring. (...).

Overigens: geen enkel wezen beschikt over zintuiglijke waarneming, tenzij op het ogenblik van het waarnemen zelf, in de act zelf van de aanschouwing". (*Ar., Metaph.*, H: 3/1046b 29). -- actualisme sensualisme, -- fenomenisme. Ziedaar de kennisleer (epistemologie; WR 187) van de eerste humanist.

WR246

III.-- *Het waarde - oordeel van Isokrates en Platon.*

De Protosofistiek bleef, op het eerste gezicht, een minderheid. Maar dan een minderheid met verstrekkende invloed. -- De reacties bleven, dan ook, niet uit.

III. A.-- *Isokrates van Athene* (-436/-338)

(i) Welsprekendheid is, voor deze authentieke 'sofistès', in de aloude zin van 'wijsheidsleraar'(= opvoeder),

1. geen bellettrie (louter om de esthetische waarde beoefende woord- en literatuurkunst),

2. geen levensvreemde bespiegeling (in het rein speculatieve verzeilde filosofie,

3. geen 'eristiek' (WR 9 (redeneerduel); 215 (agonistiek),

4. geen forensische of louter politieke overredingskunst. Desnoods bevat zij één of meer van deze ingrediënten.

(ii) Op die wijze zet Isokrates zich af, zowel tegen de Protosofistiek als tegen Platon. 'Filosofie' is, voor hem, algemene ontwikkeling. Daarom vat hij de filosofie ernstig op. Maar zij is slechts hulpwetenschap. Het ideaal van Isokrates is de degelijke Atheense staatsburger, welsprekend, met zo breed mogelijke informatie - achtergrond ('filo.sofia'), die zich, zowel privaat als publiek 'weet 'te redden' (pragmatisme, maar van hoger peil).

Besluit.-- Een herstichte, verbeterde sofistiek.

III.B. -- *Platon van Athene* (-427/-347)

(i) De Platon van de dialoog *Gorgias* is zeer kritisch ingesteld tegenover de Protosfistische retoriek: zij is slechts op 'doxa' louter mening (WR 184), gebaseerd.

(ii) In de dialoog *Faidros* sticht hij zijn opvatting van retoriek. 'Episteme' vakwetenschappelijke kennis (op waarheid gevestigd) is de slag.

A. Goedeckemeyer, Platon, München, 1922, 57/62 (*Rhetorik*) schetst ze als volgt:

a. welsprekendheid is taalgebruik,

b1. gedragen door 'eros' (begeestering, levenslust; WR 102), gericht op de ideeën, als idealen,

b2. gedragen door 'akribeia' (WR 113), filosofische nauwkeurigheid (die zich toont in het algemene 'eidos' (WR 30) en in de indeling),

c1. zo dat de ziel der gesprekspartners beïnvloed wordt,

c2. door liefst hogere waarden (WR 24).

Daarom was filosoferen-in-groepsverband (WR 20: Psychodrama), voor Platon, 'ware'(= gewetensvol-ideale) retoriek. Daartoe kocht hij, in -387/-386, een stukje grond, waarop hij de akademeia, zijn, filosofieschool, bouwde. Zonder deze infrastructuur was van 'ware retoriek' (versta: elkander, als 'hetairoi' (denkgenoten; W.R 91; 96; 98), vrienden-denkgenoten, ten goede, door verstandhouding, beïnvloeden (WR 4)) geen sprake.

WR247

IV.-- *Marktanalyse ('marketing') als actualisering der sofistiek.*

Bibl. steekpr.:

-- *R. Laufer/ C. Paradeise, Le prince bureaucrate*, Paris, 1982;

-- *L. Bellinger, La persuasion*, Paris, 1985, 36/40 (*Marketing et sophistique*);

-- *R.-G. Schwarzenberg, L'état-spectacle*, Paris, 1977;

-- *M. Le Seach,, L'état-marketing*, Paris, 1981.

(I) 'Marketing' (marktanalyse) is de methodische analyse van de afzetmogelijkheden van een product (zo dat de verkoopsvoorwaarden geoptimiseerd worden of, althans, behouden), -- waarbij publiciteit, 'public relations' (instandhouding van het contact), vooruitziende bedrijfsvoering een rol spelen.

(II) a. Wij zagen dat de zakenlui van het V-d'eeuwse Griekenland zich, door de Protosofisten, lieten onderrichten in de overredingskunde.

b. De leidende figuren en de politici van de XX-ste eeuw vertrouwen hun deskundigheid en vorming toe aan marktanalisten. -- Aldus Bellenger. -- Zoals de Socratiekers (Socrates, Platon, Aristoteles, -- de macrosocratiekers) de Sofistiek afwezen, zo ook klagen een aantal huidige denkers, inzake leidende kringen, van 'marketing-praktijken'.

Wezenlijk, voor de marktanalist, is de schijn (van het product), -- de beeldindruk ('imago') ervan. Zoals bovengenoemde stellers zeggen: de 'marketing man' - net als de Sofist - is een technicus van de verleiding (WR 23/29). Deze gaat van de schijn uit.

Bezorgd om de afzet, is hij - methodisch of, zelfs, ideologisch - uit op winstbejag (WR 70: economische retoriek; 230: macht v/h geld): ethische waarden (geweten) worden geminimiseerd of, zelfs, uitgeschakeld (economisme).

Het taalgebruik vertoont manipulering van de waarheid: door weglating (verzwijging van nadelen), door omkering (wat nadeel is, als voordeel presenteren), door verschuiving (men raakt wel eventjes het nadeel aan, maar benadrukt het voordeel).

Het taalgebruik is 'retorisch' d.m.v. gemeenplaatsen: slagzinnen, onveranderlijke zegswijzen (Wie dat koopt, koopt dat nog), verbloemingen e.d.m..

M.a.w.: niet de waarheid, niet het geweten, maar het overwicht op de markt is doorslaggevend. Aandacht wekken, belangstelling prikkelen, begeerte aanwakkeren, instemming uitlokkend - ziedaar de vierfasige retoriek van Protagoras. Zij is ook het grondschema van de markt, analist. En van allen die zijn methode toepassen!

WR248

2. Inleiding tot de stelselmatige retoriek (248/285).

Inleiding.

Situering van de retoriek in de 'algemene vorming' (enkuklios paideia).

1. *O. Wilmann, Gesch. d. Idealismus, II* (*Der Idealismus der Kirchenväter und der Realismus der Scholastik*), Braunschweig, 907-2, 328ff., zet uiteen hoe de antieke 'algemene vorming' ('enkuklios paideia' der Oudheid), Scholastisch gezien, een echte hermeneutiek (WR 11; 164) is.

(A) ***Waarneming*** (thema en probleem).

Het zintuiglijk ervarene ('fenomeen') is het uitgangspunt, het gegeven. Gevraagd is het te duiden.

(B) ***Duiding.***

1. Het trivium, dat grammatica, retorica en dialectica (redeneerkunde) omvat, is, allereerst het 'Verstehen', het begrijpen van geschreven, gesproken

(woord)tekens (WR 178). Dit duiden van tekens verloopt spraakkundig, retorisch en redeneerkundig.

2. Het quadrivium, dat arithmetika, geometria, - muziek en astronomia omvat, is, allereerst, het 'Verstehen', het vatten van 'die Sachen', zoals Willmann, letterlijk, zegt, de dingen zelf (en niet meer de tekens, die ernaar verwijzen). En wel de dingen zelf, geschouwd, doorgrond (WR 41: theoria), naar hun idee (de ken– en denk-inhoudelijke wezenheid). -- Pas daarna werd de jonge Scholasticus geconfronteerd met de filosofie of de theologie.

2. De jonge Scholasticus moest, blijkbaar, eerst een intellectuele en ethische catharsis, reiniging (WR 46vv.; 76), gelegen in die algemene vorming, doormaken, voordat hij het leerproces, dat de filosofie (en, desnoods, de theologie) vertegenwoordigt, aankon. Vgl. *O. Wilmann, Gesch.d* . Id., I: 303f.: catharsis (o.g.v. muziek) als voorwaarde tot alle leerprocessen.

Overal, heden ten dage, hoort men, toenemenderwijze, klachten rijzen betreffende de taalvaardigheid.

Anne Vallée, Expession écrite: zéro!,- in: *Sélection du Reader's Digest* (Zürich), 39 (1986): avril, 5/14, zegt: "Op de middelbare school beheerst een derde van de Franse jongeren zijn eigen taal niet meer. Volgens een verslag van de Algemene Inspectie kan van vier op de tien leerlingen worden gezegd dat zij "analfabeet" zijn wanneer zij de zesde klas binnenkomen. Aangezien zij niet in staat zijn om met begrip een eenvoudige en beknopte uiteenzetting te lezen of te schrijven van feiten die verband houden met hun dagelijks leven, beschikken zij niet over de nodige vaardigheden om zich op een minimumniveau in onze samenleving te kunnen integreren".

Zo'n stemmen gaan ook op in Duitsland en bij ons.

WR249

De verwaarlozing van de grammaticale, dialectische (= logische) en retorische vorming, die de kern van de traditionele taalvaardigheid uitmaakte, is, o.m., te wijten aan het Sturm-und-Drang-aspect van de Romantiek (met zijn genieverering en individualisme), aan het Positivisme (met zijn afkeer voor talige aspecten),-- ook aan wat men 'de Californische revolutie' zou kunnen heten, nl. het Hippiefenomeen en New Left (Nieuw Links, gauchisme), met hun tegencultuur en uiterst-linkse neigingen.

De uitweg is een actualisering van het antiek-middeneeuwse trivium. -- Dit des te meer daar de informatica van de rijzende jeugd een nauwkeurigheid (WR 113: akribeia) van het zo exact mogelijke type zal vergen. Men denke, ten onzent, aan Sidel (computerfirma), dat de elan-programmeertaal kocht.

Elan is

(i) een taal om de computer routinewerk te later uitvoeren en

(ii) een logisch gestructureerd denktype. Met taalslordigheid komt men hier niet ver.

2.1. Voorretoriek (preretoriek) (249/285).

H.I. Marrou, Histoire de l' éducation dans l'antiquité, Paris, 1948, 239, vermeldt dat de deuterosofistiek (WR 225) zgn. pro.gumnasmata, vooroefeningen, d.i. een elementaire retoriek, kende. Laten wij kortweg zeggen 'preretoriek'. Wij schetsen dit kort.

(1) Het eerste, dat een kind, resp. jongere van die tijd leerde, was een opgave-hermeneutiek of taakduiding.

Zo b.v. begon het leerprogramma met:

(i) een muthos, fabula, mythe, en

(ii) een diegema, narratio, verhaal.

Een tekst werd, nl., door de leerkracht verteld (= het gegeven). De leerling(e) moest daarvan een samenvattend verslag geven (= het gevraagde).

Men ziet dat wat b.v. ook de wiskundigen, van die tijd, deden, nl. de opgave, opgesplitst in gegeven (thema) en gevraagde (probleem), als richtlijn, norm, vooropstellen, ook door de taalvaardigheidsleraars gedaan werd. Een allereerste vereiste van taalvaardigheid (net zoals van wiskundig-wetenschappelijk of muzikaal denken (quadrivium)) is het nauws keurige vatten, duiden (opgavehermeneutiek), van het gegeven en het gevraagde (= opgave, taak). Zoniet valt men onder de spreuk van S. Augustinus van Tagaste (WR 119) 'Bene currunt, sed extra viam' (Zij lopen uitstekend, doch buiten de piste).

WR250

Opm.-- Van die antiek-middeleeuwse traditie leven twee, overigens, samenhangende themata, resp. methoden door:

(i) *P. Brunel/ C1. Pichois/ A. M. Rousseau, Qu'est–ce que la littérature comparée*?, Paris, 1983, 115/ 134 (*Thématique et thématologie*);

(ii) *P.R. Bize/ P. Goguelin/ R. Carpentier, Le penser efficace*,

1. (*Le fonctionnement mental*,- waarin '*les stapes opératoires de la problimation*'),

2. (*La problémation*), Paris, 1982.

Wij zullen dit koppel 'thematologie/ problematologie' nog duchtig nodig hebben.

Opm.-- Men herleze, nu, WR 199/201 (identitieve methode). Het gegeven, object van de thematologie, is het volidentische onderwerp van b.v. een opgave. Het gevraagde is het deelidentische aspect, dat onder ogen wordt genomen (object van de problematologie). Men kan, met de Middeneeuwse Scholastici, ook zeggen: het materieel object (thema) en het formeel object (probleem, aspect, waaronder men het thema bekijkt).

Dit komt terug in Aristoteles' onderscheid tussen:

(i) wezen(heid), 'substantie' (zelfstandigheid), het vol-identische gegeven (thema), en,

(ii) bijkomstigheden ('accidenten', deelgezichtspunten) „ het deel-identische gevraagde (zo b.v. de betrekking(en), de eigenschap(pen)). Beide samen heet Aristoteles de categorieën (praedicamenta), predikamenten (in Scholastisch Latijn).

(2) Het tweede, dat een Laatantiek leerling(e) werd bijgebracht, was een literatologie (= tekstkunde).

(a). Deze tekstkunde was tweeledig: zij gaf de stelregels samen met de oefen-modellen (les préceptes du genre et les modèles d'exercices). Zonder stelregels is een oefening blind (want zij kent de structuur van wat zij doet, niet). Zonder applicatieve - en, inzonderheid, toonbeeldige (exemplarische) modellen is een stelregel leeg. Men herleze, nu, WR 209/211: semiotiek, -- syntactiek is, zonder semantische duiding, leeg; semantiek is, zonder syntactische structuur blind.

De stelregels bieden de syntactiek (leeg); de modellen der uitwerking (vrl. de toonbeeldige) bieden de semantiek (blind). Wat is een, leerling(e) met het woord 'fabel' zonder er ooit een gehoord te hebben? (Leeg woord). Wat is hij/ zij zonder uitleg bij het woord 'fabel' (wat de fabel is)? (Blind beluisteren van een fabel).

(b). De antiek-middeneeuwse tekstkunde beantwoordt, binnen haar cultuurkader, aan onze tekstwetenschap.

WR251

De reden van deze inscherping van tekstsoorten en de eisen ervan ligt in de kennis op zich, maar, minstens evenveel, in de zorg om de goede verstandhouding tussen leerkracht en leerling(e). "De mensen komen niet tot misverstand, resp. conflict, tenzij doordat zij hetzij niet hetzij slecht gedefinieerd hebben". (*J. Fr. Marmontel* (1723/1799, *Eléments de littérature* (1787)).

Door nauwkeurig (akribeia) te weten wat mythe, verhaal, -- later: chreia

(chrie), gnomè (sententia, gezegde, spreuk), kataskeuè (confirmatio, bewijsvoering) en anaskeuè (refutatio, weerlegging van een bewijsvoering), koinos topos (locus communis, gemeenplaats, uiteenzettingsmiddel), zijn, kon de leerkracht nauwkeurig aanduiden wat soort tekstuitwerking hij/ zij bedoelde en kon de leerling(e) nauwkeurig, verstaan wat juist hij/ zij moest opstellen.

Ons huidig onderwijs, door de definities te verwaarlozen en de erbij passende modellen 'vrij' te laten, sticht een reeks misverstanden.

Behalve de zeven teksttypes, hierboven vermeld (het middelbaar onderwijs betreffend), kende de Deuterosofistiek (voor het hoger onderwijs): enkomion (laudatio, lof(rede) over de daden van iemand; gebeurlijk negatief: psogos (vituperatio, blaam (= kritiek)), sunkrisis (comparatio, vergelijking (parallel)), prosopopoiia (prosopoppeia, schildering van het uitzicht (voorkomen)) en èthopoiia (ethopoeia, schildering van het inwendige (karakter) van iemand (gebeurlijk van een dier)), ekfrasis (descriptio, beschrijving), thesis (propositum, propositio, stellingname, die men verdedigt), nomos (lex, wet(sbespreking)).

Het verband tussen opgavehermeneutiek en tekstkunde is duidelijk: de tekst (type ervan) is het antwoord op het gevraagde en de uitwerking ervan, zoals de opgave als taak opgaf. - Van taalvaardigheid gesproken.

A.I -- *Bibliografische steekproef.*

Die laatantieke traditie heeft zich, historisch evoluerend, doorgezet. Zo b.v. *Noël Delaplace, Leçons Françaises de littérature et de morale* (*avec préceptes du genre et des modèles d' exercices*), Bruxelles, 1844 „552pp..-- Het boek vervalt in twee delen.

I. -- *Proza:* verhalen, taferelen ('tableaux'), beschrijvingen, definities, fabels, allegorieën; -- godsdienstige moraal, lekenmoraal ('Philosophie pratique'); -- brieven; -- redevoeringen en oratorische fragmenten, redevoeringsinleidingen, redevoerings-besluiten (slotreden); -- wijsgerige of louter literaire dialogen; karaktertekeningen en portretten, parallellen (politiek, literair, ethisch).

WR252

II. *Poëzie:* dezelfde lijst, behalve brieven, doch eraan toegevoegd: lyrische fragmenten. -- Men beweert wel dat de retoriek niet geëvolueerd is, maar de vergelijking, objectief, van de laatantieke en de XIX-d'eeuwse lijst is toch duidelijk: smaak evolueert met de cultuurontwikkeling.

Kijken wij naar *Ch.-M. des Granges/ Mlle Magueloner, La composition*

Française (*Livre du maître*), Paris, 1930, dan stelt men, weerom, traditiegetrouwheid én evolutie vast: verhalen, beschrijvingen, portretten, brieven, 'moraal' (ethische opstellen), letterkundige analyse en kritiek. De overredende ('oratorische') teksten zijn achterwege gebleven. -

Een andere kijk biedt *J. Gob, Précis de littérature Française*, Bruxelles, 1947:

(i) inleidende begrippen (vakwetenschappelijke en, wijsgerige teksten/ esthetische teksten);

(ii) taalvaardigheid:
a. vinding, schikking, vormgeving (stilering);
b. poëzie;
c. steloefeningen (beschrijving, verhaal, verhandeling);

(iii) teksttypes (litéraire genres): de wezenlijk 'literaire' (versta: esthetische 'type' (beschrijvend, verhalend; lyrisch; dramatisch); de toevallig 'literaire' types (brief; didactische tekst; wetenschappelijke en wijsgerige tekst; geschiedkundige tekst; kritiek; didactische poëzie; welsprekende tekst); een opmerking over satire en pers.-- Weerom traditie én evolutie, tegelijk.

Rond +/- 1950 doet zich een ommekeer voor: *T.A. Van Dijk, Moderne literatuurtheorie* (*Een experimentele inleiding*), Amsterdam, 1971, is, daarvan een bewijs. J. Kristeva, R. Barthes, J. Derrida, Ph. Sollers, -- N. Chomsky, Max Bense, A.J. Greimas, R. Jakobson, C.S. Peirce, T. Todorov e.a., die taal en tekst in nieuwe benaderingen bekeken, stichten een nieuwe taalvaardigheidsleer (of 'retoriek'). 'Tekst' 'literariteit' 'stijl' 'metafoor' en 'metonymie, -- narratologie (verteltheorie) e.d.m. worden, plots, op nieuwe wijze actueel. Tekst- en literatuurwetenschap ontstaan, in de huidige zin.

Men denke aan *R. Wellek/ A. Warren, Theory of Literature*, New York, 1942-1 (Fr. vert.: *La theorie littéraire*, Paris, 1971).

Wat eeuwen en eeuwen - op betrekkelijk eenvoudige wijze - door de retoriek werd uiteengezet, wordt nu de prooi van (vaak hypergespecialiseerde, ja, geformaliseerde) theorieën (WR 103; 187/ 191).

WR253

A.II.-- *Vier voorretorische teksttypes.*

Wij staan kort (en in traditionele stijl) stil bij verslag, beschrijving, verhaal en verhandeling: zij zijn, immers, bij iedere rede, vooronderstelde gekend. Wie tot verstandhouding, die beïnvloedt (WR 4; 28v.), d.m.v. het woord (tekst), wil komen, moet, gebeurlijk, kunnen **(1)** verslaan, **(2)** beschrijven, **(3)** verhalen, **(4)** verhandelen.

(1).-- *Het verslag*

'Hupotuposis', korte schets, was een antiek-middeneeuwse oefening in tekstvorming. Nemen wij, *Marrou, Hist.d.l'ed.*, 239s., als model.

Parafrasis, hier in de zin van 'samenvattend verslag' van wat, onmiddellijk te voren, gehoord, gelezen werd, nl. een muyhos, fabel of mythe. De Papyrus Fayoum heeft ons nog een leerlingswerkje bewaard.

Gegeven: een mythe in versvorm;
Gevraagd: 'parafrasis', 'hupotuposis' (duidelijker term).
Tot daar de opgave.

Nu de tekst.

"Een zoon, die zijn vader vermoord had en 'die de wetgeving inzake vadermoord vreesde, vluchtte de woestijn in' (= versje uit het voorgelezene).

Terwijl hij, doorheen het gebergte, trok, werd hij, door een leeuw, achternagezeten. Met de leeuw op zijn hielen, klom hij in een boom. Hij zag, toen, een slang ('draak'), die in de richting van die boom snelde en er, mogelijkerwijs, in kon klimmen (...). Terwijl hij voor die slang vluchtte, viel hij.

(Gnomè, sententia, gezegde:) De booswicht ontsnapt aan de god niet : 'De godheid zal de booswicht voor het gerecht dagen'. Dit laatste zinnetje is, weerom, een door de leerling(e) onthouden versje, -- en wel van Menandros van Athene (-342/-291), een beroemd blijspeldichter. Wij zouden het, nu, een 'zedeles' heten.

Dit is de samenvattende idee of structuur van de muthos. Dit gezegde (spreuk, spreekwoord) is, immers, het regulatief model (syntactische structuur), waarvan het verhaaltje het applicatief model (semantische duiding; WR 209/211; 250) is.

Opm.-- Het gaat, hier, over het godsoordeel (WR 53: grensoverschrijding; 93: Dikè), welbekend bij de antieken.

Zonder het 'gezegde' (spreuk = structuur) is het verhaalt blind (een pure anekdote, zonder betekenis voor het leven). Zonder het verhaaltje is de 'zedenles' (beter: structuur) leeg.

Dat een mythe, ook nu nog, wijsgerige betekenis kan hebben, blijkt uit *M. Heidegger* (WR 29), *Sein und Zeit*, I, Tübingen, 1927; 1949-6, 191/196 (*De Cura- of Zorgfabel*),

WR254.1

Tweede voorbeeld van verslag.

Bibl. st.: -- *J. Broeckaert, Le guide*, 82s. (Les circonstances);
-- *O. Willmann,.- Abriss*, 9 (*Merkspruche der Rhetoriker*).

(1) *Veelduidigheid.*

'Veelduidig' is wat aan de regel 'één-veelduidig' gehoorzaamt (WR 180; 199/201; 250). De volle identiteit (= materieel object, thema) is één; de deelidentiteit (= analogie, -- formeel object, gezichtspunt, gevraagde) is veel. --

(2) *Veelduidigheidsschemata.*

Het komt er voor de opsteller op aan de veelduidigheidsidee bruikbaar te maken bij de tekstvorming. -- Er zijn, wat betreft een gebeuren (diachronisch gegeven), twee varianten van een duidingsschema in omloop.

A. J. Broeckaert, o.c., 82, leert ons het omstandighedenschema. -- Het Latijnse versje vat samen: Quis (wie), quid (wat), ubi (waar), per quos (met behulp van welke personen), quoties (hoeveel maal), cur (waardoor/waarom), quomodo (hoe), quando (wanneer).

O. Willmann, o.c., 9, geeft een variante: Quis (wie), quid (wat), ubi (waar), suibus auxiliis (met welke hulpmiddelen), cur (waardoor/ waarom), quomodo (hoe), quando (wanneer).

Geordend:

(i) actor(en), handelende personen (wezens) en handeling (wat, praxis);

(ii) hoe/ met - welke - hulpmiddelen/ met - medewerking - van - wie zijn de preciseringen van (i);

(iii) waar/ wanneer (hoeveel maal) is de situering in tijd en ruimte;

(iv) waardoor/ waarom is de verklaring (noodzakelijke en voldoende redenen om het gebeuren, de handeling, begrijpelijk te maken).

Besluit:

(a) thema (materieel object) is de praxis (handeling, gebeuren);

(b) gevraagd (formele objecten) zijn de aspecten, 'gemeenplaatsen', perspectieven, eigen aan het thema, 'omstandigheden' geheten.

B. *L. Rademaker/ H. Bergman, Sociologische stromingen,* Spectr./ Intermed., 1977, 148; 149. "De situatie, de betrokkenen, hun handelen en hun gedragsalternatieven worden door het verslag ('account') in een specifiek kader geplaatst! -- "Om een bepaalde instantie (= applicatief model) van 'telling the code' (het gebruiken en, meteen blootgeven van een geheim afspraaksysteem) als zodanig te herkennen, moet je weten wie het zei, wanneer, waar, tegen wie, - in welke omstandigheden, enz.".

M.a.w.: aangepast aan het huidig sociologisch onderzoek, keren de omstandigheden-gemeenplaatsen - geactualiseerd (WR 165) - steeds weer

terug. De 'eeuwigheidswaarde' (WR 4: philos. perennis) ervan blijkt overduidelijk. Wij gaan nu zien hoe de antieke Grieken het schema stichtten.

WR254.2

Tweede voorbeeld van verslag.

Marrou, o.c., 240. -- ***Het diegema, het verhaal.***

Na de muthos volgt een moeilijker oefening in samenvattend verslaan.

(1) ***De opgave.***

(a) ***Gegeven***: de leerkracht leest een gedicht, toneelfragment, gewoon verhaaltje voor.

(b) ***Gevraagd***: in een tiental lijnen (merk de (kwantificering op) een weergave neerschrijven, die

(i) zo nauwkeurig (akribeia; WR 251), objectief (WR 201) mogelijk**,**

(ii) zo helder mogelijk,

(iii) en foutloos (naar grammaticale normen) is,-- dit, naar volgend model:

a1. tijd,

a2. plaats;

b1. agens (handelend wezen),

b2. handeling (praxis),

b3. verloop ('wijze, waarop de handeling geschiedt'),

b4. verklaring ('oorzaak'). Men ziet dat wat wij, nu, praxeologie, beschrijving van een gebeuren, resp. een handelingen heten, hier, op elementair vlak ingeoefend werd.

Opm.-- Het gegeven kon mythisch, poëtisch, historisch zijn.

Wij halen een poëtisch model aan, nl. Odusseia, 10: 348/373. Odysseus bevindt zich in de woning van Kirkè (WR 106; 138). Hij vertelt: "De vier helpsters van Kirkè waren, ondertussen, in haar woning in de weer. (...). Zij waren de dochters van de bronnen, de wouden en de heilige, in zee uitmondende stromen (WR 80). De ene belegde de hoge zetels met mooi gekleurde dekens, -- de paarse bovenop, de linnen dekens eronder. Voor de zetels plaatste de tweede de prachtige zilveren tafels en zette er de gouden korven op. In een zilveren kruik goot de derde de lekkere, honigzoete wijn en zette, meteen, de gouden bekers gereed.

De vierde, echter, der helpsters bracht water aan. Onder een omvangrijke drievoet wakkerde zij een sterk vuur aan. Men zag het water heet worden. Nadat het, binnen het blinkende metaal, het kookpunt bereikt had, deed zij mij in het bad plaats nemen. Met het water uit de machtige drievoet bereidde zij een aangenaam mengsel en goot het over mijn kop en schouders, totdat zij de slopende afmatting uit mijn lijf verdreven had. Zij baadde mij en zalfde mij met olie, waarop zij, om mijn onderkledij, een prachtige mantel wierp. Toen

bracht zij mij naar de mooie, kunstvol met zilver beslagen zetel. Onder mijn voeten schoof zij het voetbankje.

In een prachtige gouden kan bracht één der helpsters water: boven een zilveren bekken besprenkelde zij, wassend, mijn handen. Voor mij schoof zij de tafel uit gepolijst hout. De hoge huishoudster kwam en zette brood op de tafel, dat zij, met vele gerechten, aanvulde: uit de voorraden deelde zij, zonder berekening, mee. Daarop nodigde zij mij tot het eetmaal uit (…)".

WR255

(2) ***Het verslag,***

(i) ***Inleiding.***

In deze tekst uit het epos, de Odusseia, laat Homeros (+/- -800) Odusseus aan het woord.

(ii) ***Midden -- (tijd en plaats)***

Tijdens Odusseus' verblijf in de woning van de tovenares Kirkè, (handeling) bereiden (handelende personen) nimfen, als helpsters en als huishoudster, Odusseus een ontvangst in regel. (Wijze/ verloop) Bij monde wan de held Odusseus staat de dichter er uitvoerig, bij stil. De ene nimf brengt de zetels in gereedheid, de andere de tafels, met de korven erop, de derde de wijn. De vierde verschaft de held een herstellend bad, waarna zij hem de ereplaats toewijst. Eén der nimfen wast hem de handen. De voorname huishoudster dekt de tafel. Het eetmaal kan beginners.

(iii) ***Slot.***

Dit alles geschiedt omdat Kirkè en de haren de hoge plichten van de gastvrijheid willen waar maken (verklaring/ oorzaak).

Besluit.

Men ziet dat men, structuurbeschrijvend (in zes gezichtspunten der praxeologie), op een tiental lijntjes, een nauwkeurig verslag van de Homerische epostekst kan maken. –

Opm.-- Laat één der zes integrerende bestanddelen weg, en er is een leemte, die de totaliteit (de Gestalt; WR 114) schendt. Let erop hoe tijd en plaats het gebeuren situeren en hoe de vier andere 'gemeenplaatsen' het typeren. Zonder de zes gezichtspunten is het verhaal (structuur) blind. Zonder het verhaal is de structuur leeg.

Actualisering.

Bibl. steekpr.:

-- *Y. Stalloni, Méthods de contraction et de synthèse de textes* (*Concours d'entrée des grandes écoles*), Paris, 1983, 2;

-- *J. Moreau, La contraction en la synthèse de textes*, Paris, 1977;'

-- *Ed. Marketing, Contraction et synthèse de textes à l' entrée des grandes écoles* (*Epreuves intégrales des concours*). Paris, 1983.

De 'contraction' (letterlijk: samentrekking, samenvatting) is, volgens Moreau, "de 'resumé' (samenvatting) van een tekst, d.i. niets anders dan de herleiding van de basistekst tot een derde, een vierde, een vijfde, enz., van zijn lengte.

De 'synthese' is een veeleenduidige 'samentrekking': meer dan één basisteksten, die hetzij identische of verwante hetzij, verscheidene onderwerpen behandelen, naar hun eenheid (inzake inhoud, schikking (= indeling, plan), vormgeving (= stilering)) samenvatten.

WR256

De Editions Marketing, o.c., 5/8, geven, volgend specimen.
H.E.C. 79 (Polytechnique).-- Duur: 3 uren.

Vat, in vierhonderd woorden, volgende tekst (van *Roger Caillois* (1913/1978), *L' ésprit des sectes*) samen.
Belicht, daarbij, de hoofdideeën en de gedachtegang ('1'articulation de la pensée') van de auteur.
Geef, op het einde van uw kopij, het aantal gebruikte woorden aan.

Opm. -- Men ziet dat de kwantificering ver doorgedreven is.

Ander voorbeeld.-- E.S.C.A. 79.-- Duur: 3 uren.
Vat volgende tekst in vierhonderd woorden samen.

De kandidaten moeten, op hun kopij, me schijven van vijftig regels (*opm.:* m.a.w.: alle vijftig lijnen), het aantal gebruikte woorden, in de rand, vermelden, juist tegenover de aan dat aantal beantwoordende regel. Het totaal wordt op het einde van de kopij vermeld.

Een overschrijding van tien procent is toegelaten. Boven de 440 woorden, echter, zal, bij iedere schijf van tien woorden, één punt afgetrokken worden. -- De verbeteraars houden met de uitvoering rekening. (O.c., 109/113).

Y. Stalloni, o.c.,7, preciseert: meestal is de puntenaftrekking één punt (op een totaal van twintig) voor iedere snede (= tekstgedeelte) van tien woorden boven de tolerantiedrempel. Indien 400 woorden gevraagd worden, dan is de marge 40 (d.i. tot 360 of 440 woorden). Vanaf 359 of 441 woorden verliest de kandidaat één punt; vanaf 349 of 451 twee punten,

Besluit.-- De toegangsexamens, voor de hogere instituten, in Frankrijk, gehoorzamen aan niet-malse voorwaarden. -- Stalloni raadt aan:

a1. eerst, ineens, de hele tekst te lezen (30 tot 40 minuten voor 4.000 woorden),

a2. daarna, de onderdelen (schikking, plan, schema) ervan samen te vatten,

b1. daarna, de paragrafen (tekstonderdelen met één idee) telkens samen te vatten, na lezing,

b2. de gedachtegang samen te vatten, telkens na de paragraaflezing

Wellicht zou ons onderwijs in taalvaardigheid er goed aan doen, zo vroeg mogelijk, het model van de antieke samenvatting in te scherpen. Later zijn de leerlingen er dan op gereed, deze recente vorm van (enkel- of meervoudige) samentrekking aan te kunnen. “Es übt sich früh, was ein Meister werden will”.

WR257

Kleinschalig model van meervoudige tekstsamentrekking (‘synthese’).

Bibl. st.: *Gilberts Niquet, Structurer sa pensée/ Structurer sa phrase*, Paris, 1978, 10/12. Niquet geeft een reeks teksten over tv; wij kiezen er een aantal uit.

(A)1. De tv loopt op te late avonden uit: vaak is zij medeverantwoordelijk voor onze morgenvermoeidheden.

(A)2. Geen vin wordt nog verroerd! Zich verplaatsen om iets anders te beleven of om medemensen te ontmoeten, uitgesloten! Men zit, vastgespijkerd, op het tv-scherm te gapen (…).

(A)3. De mens, als tv-kijker/ tv-kijkster, is aan een louter lijdelijke kennismaking met het heelal toe: langs de tv krijgt hij/ zij wel informatie toegeschoven, doch zelf licht hij / zij zich niet actief in.

(A)4. De tv-beelden dwarrelen, rukwinden gelijk, over het scherm (…). De wereld wordt tot een wervelstorm, een draaikolk. Als vallende bladeren worden de nieuwsberichten, eens doorgegeven, meegesleurd.

(A)5. Met het werkelijke loopt het puur ingebeelde ineen: Stendhal (= Henri Bayle, dit Stendhal (1783/1842), Frans romanschrijver) nevens George Pompidou (1911/1974; Frans president 1969/1974); (…) Don Juan (legendarische figuur; misschien ooit een Spaans edelman, Don, Juan Tenerio, die, gedurende de XVI-de e., in Sevilla leefde) wordt op Sylvie Vartan (huidige Franse actrice) verliefd (…). Het is cultureel gesproken, volop ‘Vlaamse Kermis’.

(A)6. Zeg mij hoe gij uw vrije tijd besteedt, en ik zal u zeggen tot welk cultuurtype gij behoort (aldus een socioloog). Op de tv-verwerking door het publiek toegepast, toont ons dit zinnetje dat o.m. de zondagse tv-programma's een mogelijke waardemeter van de tv-cultuurverspreiding bieden. Zij reiken van de Western, 's namiddags, tot de smartlapvertoning, 's avonds. Wat een teleurstellende middelmatigheid, gespreid over armzalige scenario's, teksten, bedoelingen, beelden van het tv-scherm! Alles herleidt zich tot het doden van de tijd. Resultaat: juist als de kijkdichtheid bijzonder groot is, stoot men op een massief verspreide, smakeloze middelmatigheid.

(A)7. Een tv-verslag ('reportage') komt nooit, in zijn volledigheid en zonder toelichting ('commentaar'), op het tv-scherm. De tv-verslaggever/ tv-verslaggeefster beperkt zijn/ haar beelden tot een smalle keuze en voegt er zijn/ haar eigen duiding aan toe.

Het is, dan ook, zonneklaar: de tv dringt ons haar zienswijze en haar waardeoordeel omtrent de gebeurtenissen op.

WR258

(B)1. Soms denkt men dat de tv - beelden rechtstreeks overkomen en lijdelijk verwerkt worden. De werkelijkheid is anders: het ene lid van een gezin wil sportuitzending, het andere wil film, nog een ander technologie of toneel. De mediagenieter is, tegelijk, mediaduider, ja, mediakritieker. Verre van ze steeds maar te doen verzuilen binnen een eigen perspectief, kan de tv, dan ook, de gezinsleden tot onderlinge discussie nopen.

(B)2. De bijval van uitzendingen over geneeskunde hoeft niet te verwonderen: zij gaan in op een nood bij de kijk(st)er, -- de nood aan ingelicht worden inzake geneeskunde. (...).

(B)3. De tv stelt de wereldletterkunde ter beschikking van het kijk(st)erspubliek. Iets dat, zonder de tv, nooit buiten een mini-kringetje van gegadigden zou geraakt zijn.

(B)4. Ik ben leraar in Franse letterkunde. Op zekere dag verrassen mijn leerlingen mij: zij waren in een redetwist gewikkeld over *Le Rouge et le Noir* (een roman, van *Stendhal*, verschenen in 1831). Ik was benieuwd (...): zij hadden, warempel, een film gezien.

's Avonds te voren - op basis van de roman in kwestie. Mijn boekhandelaar vertelde mij dat, behalve jongeren, ook anderen dit gedaan hadden. Meer nog: de verkoop van het boek was, sindsdien, gevoelig gestegen. Hetzelfde verschijnsel deed zich voor na *Germinal* (uit de reeks *Les Rougon-Maquart* (1885), over het mijnwerkersleven, van de naturalist *Emile Zola* (1840/ 1902).(...).

Gevraagd.

(1) Lezing (methode Stalloni; WR 256). De globale lezing verschaft u, wellicht, ;en beknopte titel die (A) en (B) samenvat.

(2)1. Geef een samenvatting (die de gedachtengang weergeeft).

(2)2. Ver. gelijk daarbij, (A)3 en (A)7; (A)3 en (B)1; (A)4 en (A)5; (B)1 en (B) 2,3,4.

(2)3. Zijn WR 180 (duidingsschema), WR 227 (dialectisch betoog), zelfs WR 215 (eristiek) toepasselijk?

(2)4. Is, na aandachtige lezing, volgens u, tv voor 'marketing '(WR 247) vatbaar?

(2)5. Kan men de teksten 'retorisch' heten? Nl. trachten zij u, d.m.v. verstandhouding, te beïnvloeden in één of andere richting?

(2)6. Is op (A) 6 het koppel 'regulatief en applicatief model' toepasselijk? (Vgl. WR 253).

(2)7. Is er ergens het praxeologisch schema (WR 254) toepasselijk?

WR259

(2).1. --De 'ekfrasis' (descriptio), beschrijving.

Was het verslag een teksttype, dat verkort (tot gekwantificeerde verkorting toe), de literatuurtypes, die nu volgen, zijn (eerder) verlengend, uitbreidend, ontwikkelend.

Het eerste type, dat wij schetsen, is de beschrijving

Bibl. st.:

-- *J. Broeckaert, S.J., Le guide du jeune littérateur*, I (*Eléments généraux et compositions secondaires*), Bruxelles/ Paris / Bois-le-Duc,1849 - 1; 1872-2, 179/219;--

-- *C. Lefèvre, S.J., La composition littéraire*, Bruxelles, 1936-3, 300/322 (*La description*);

-- *J. Gob, Précis d. litt. fr.* BXL. 1947, 151/154 (*La description*);

-- *E. Zola* (WR 258), *De la description*, in: *Le roman expérimental* (1880), in: *Oeuvres compl.* x, Cercle du livre précieux, 1968;

-- *Alain Robbe-Grillet* (1922/2008), *Temps et description, dans le récit d' aujourd'hui*, in: Pour un nouveau roman, in: Idées (Paris), No. 45;

-- *Ph. Hamon, Qu'est-ce qu'une description*?, in: *Poétique*, No. 12;

-- *J. Ricardou, L'ordre des choses ou une expérience de la description méthodique*, in: *Pratiques* (Metz), No. spécial, 75/84.

Definitie.

"De beschrijving is de woordelijke, (...), omstandige weergave van een zintuiglijk waarneembaar gegeven" (C. Lefèvre, o.c,. 300) "Een beschrijving heeft tot doel de medemens (hoorder, lezer) te doen waarnemen, d.m.v. de macht van het woord, een schouwspel ('spectacle'), dat steller heeft waargenomen of zich ingebeeld". Gob, o.c.,151).

Men ziet dat zintuiglijke waarneming ofwel feitelijk moet voorafgaan of mogelijk ('waarneembaar') zijn. Verder: dat de beschrijver die waarneming, gebeurlijk, in de medemens heroproept.

Ch.-M. Des Granges/ Mlle Maiguelone, La composition. fr., Paris, 1930, 799ss., zegt: "Men tracht d.m.v. woorden de indruk te suggereren, die een persoonlijk-directe waarneming of een landschapsschilderij zou geven! Hier wordt het suggestieve (WR 135v.) benadrukt, d.i. het in de medemens (ver)wekken van de eigen waarneming, ofschoon deze, allereerst, naar het waargenomene zelf gericht is.

Fenomenologisch (cfr E. Husserl): het 'ik' - d.m.v. zijn taal - doet het 'gij' (medemens) deelnemen aan eigen aandachtige gerichtheid ('intentionaliteit', op het waargenomene, **(1)** Ik, gij **(2)** intentionele gerichtheid die medegedeeld wordt, **(3)** op woordelijke wijze, -- ziedaar drie structuuraspecten.

WR260

Eén-éénduidig karakter.

De medemenselijke zijde (gebeurlijk in haar suggestieve graad) is, slechts, tweederangs. Beschrijven is, allereerst, weergeven van wat is (WR 201/20-3: op zich).

C.Ansotte, Traité pratique de rédaction et d' élocution, Dour, 1910, 61, duidt van die objectgebondenheid twee aspecten aan:

(a) De 'gestalt' (WR 114/119) wordt weergegeven "door de keuze der details ondergeschikt te maken aan de totaalindruk" m.a.w., aldus Ansotte, de totaliteit van het waargenomene geeft aan de beschrijving haar eenheid;

(b) De detailafwisseling geeft de rijkdom en verscheidenheid van het waargenomene weer: de deelindrukken (liefst oorspronkelijk en nieuw) "schilderen machtvol het waargenomene, kenmerken het, doen het zien". Dat is het veelheidsaspect, eigen aan de objectiviteit van de weergave.

Typologie.

J. Broeckaert, o.c.,180, onderscheidt twee types.

(1) De beschrijving van een verloop ('une action successive'; o.c.,180/190), -- wat steller een verhaal heet;

(2) De beschrijving van een gelijktijdig gegeven ('un tableau simultané', een tafereel. -- o.c., 211/219), -- wat hij het eigenlijke beschrijven heet. -- Binnen de eigenlijke beschrijving onderscheidt Broeckaert subtypes: "Landschappen, gebouwen, -- portretten, zeden, -- alles kan beschreven worden.

Vandaar benamingen als topografie (landschapsbeschrijving, -- natuur- en cultuurlandschap betreffend), prosopopoiie, uitzichtbeschrijving (portret, stricto sensu) en karakterbeschrijving, èthopoiia (karakterbeeld) (WR 251), 'ethopee' ook geheten. Deze twee laatste types worden geactualiseerd in de behavioristische en de geesteswetenschappelijke ('verstehende') beschrijving

Applicatieve modellen.

Kort gaan wij op sommige types in.

App. Mod. 1.-- Het simile of tweeledige beschrijving.

Bib st.:

-- *H. Morier, Dict d. poét. et de rhétor.*, Paris, 1981-3, 989/1005 (Similé).

-- *Homéros, Ilias*, 4:141vv., geeft ons een model.

Menelaos, de vorst van Sparta, wordt door een pijl (WR 33: Trojaanse oorlog) gekwetst. -- "Zoals een Meonisch of Karisch meisje het ivoor, dat als sieraad van de breidel (= bit) van de paarden zal dienen, met purper kleurt; -- het sierstuk ligt, ondertussen, in haar slaapkamer; vele ruiters zouden het graag meenemen, maar het ligt er als tooisel voor een vorst, zowel sieraad van het ros als pronkstuk van de ruiter.

WR261

Zo, Menelaos, werden uw welgevormde dijen, uw benen en uw mooie enkels, daaronder, met vlekken bloed gekleurd! -- Men ziet dat Homeros een vergelijking invoert om het oorlogsfeit te beschrijven: "zoals …, zo …". Zoals een (…) meisje het ivoor met purper kleurt, (…) Zo (…) werden (…) met vlekken bloed gekleurd". Men ziet: paars --- bloed; ivoor ---- dijen, benen, enkels. Maar de epische dichter is blijven haperen een het tafereel in vredestijd: "Het sierstuk ligt, ondertussen, in haar slaapkamer (…)". Dit is een tussenvoegsel. Maar het beschrijft.

Het simile-type van tekst ligt in wat Morier de bijectie heet tussen paars en bloed en tussen ivoor en dijen, benen, enkels. Het oorlogstafereel wordt in een vredestafereel afgebeeld, punt voor punt ('bi.jectie' of 'toevoeging'). Wat niet geldt voor het tussenvoegsel, dat, op zich geschilderd, niet bijectief, (niet

toegevoegd') beantwoordt aan het oorlogstafereel. Het simile of bijectief uitgewerkte vergelijking is, m.a.w., niet volledig uitgewerkt.

Op het tussenvoegsel na, is de beschrijving tweeledig:

(i) zij is direct (het oorlogstafereel);

(ii) zij is indirect (het vredestafereel, althans gedeeltelijk, als afbeelding van de directe beschrijving).

App. Mod. 2.-- De karakteristiek.

Bibl. St.: *O. Willmann, Abriss der Philosophie* (*Philosophische Propädeutik*), Wien, 1959, 34; 153f..

'Karakteriseren' betekent

(i) het wezenlijke van een gegeven beschrijven

(ii) zo dat het onwezenlijke weggelaten wordt. Men kan ook het Griekse woord 'tupos' invoeren 'typeren' (WR 255). Wij verwijzen naar de term 'hupo.tuposis'(WR 253), hypotypose, schets (hier: van het wezenlijke).

Met de karakteristiek benaderen wij, sterk, maar onuitgewerkt, de fenomenologische wezensbeschrijving ('eidetische' fenomenologie: het eidos (WR 30; 246)).

De strikte zintuiglijke waarneming (WR 259) wordt, hierbij, wel bewaard als 'empeiria' (WR 41: het zichtbare), maar zij wordt tegelijk overschreden, als 'theoria', doorgronding, inzicht (WR 41: het onzichtbare).

Willmann, o.c.,153f., beschrijft de structuur van de karakteristiek of wezensschets van b.v. een mens.

(1)1. Hoe ziet iemand eruit (uitzichtsbeschrijving, prosopopoiïa)?

(1)2. Wat is hij in de samenleving?

WR262

M.a.w.: het beroep, de stand (aldus Willmann). Wat weerom prosopopoiïa, uitzichtsbeschrijving (maar dan maatschappelijk verstaan), is.

Opm.-- Dit tweeledig uitwendig aspect verwijst naar de sciëntistiek als actualisering: de natuurwetenschapper gaat het uitzicht, het zicht- en tastbare, na en beschrijft het.

(2) Wie, wat voor 'mens' (karakter, ziel) is iemand? Willmann benadrukt, hierbij, verstand, wil, gemoed.

Opm.-- Dit aspect, dat de èthopoiïa, de karakter- of zielsbeschrijving, vertegenwoordigt, bedoelt het inwendige, achter het uitzicht. Het wordt

geactualiseerd in de geesteswetenschap (hermeneutiek als menswetenschap) die, doorheen het uitwendig waarneembare, de ziel, de innerlijkheid, beschrijft, -- dit, volgens de begrijpende ('verstehende') methode.

Willmann wijst erop dat men het typische, het karakteristieke, op twee manieren kan opvatten.

1. *De idealisering.*

Zo zegt Aristoteles, in zijn Poëtica, 15 "De 'goede' schilders geven het karakteristieke van de behandelde themata weer (*opm.*: het realistisch, één-éénduidig aspect). Doch, bij alle getrouwe weergave, beelden zij het schoner uit. Zo ook behoort de letterkundige, indien hij mensen weergeeft, die opvliegend, lichtzinnig zijn of andere karaktergebreken vertonen, zijn figuren te veredelen".

2. *Het naturalisme.*

Er is een 'realisme', dat 'de werkelijkheid' rauw, ja, verloederd weergeeft, omdat het de idealisering ergens als een vlucht uit de barre realiteit beschouwt. Het typische is, dan wat ellende uitmaakt (miserabilisme b.v.).

Appl. Mod. 1. -- Het samenvattend verslag.

(a) Indien, een leerling(e) bij de analyse van een muthos (WR 253), in wat wij, nu, 'zedeles' heten, de structuur (reg. mod.) onderkent, dan geeft hij/ zij het karakteristieke, de wezensschets, weer.

(b) Indien, bij de samenvatting van een gebeuren, iemand de zesledige structuur ervan beknopt beschrijft, dan beschrijft deze het typische, de karakteristiek, ervan.

De structuur beknopt beschrijven, -- dat is karakteriseren.

App. Mod. 2.-- ***De gedragsbeschrijving***.

Men neme b.v. *Homeros, Odusseia* 10: 210/219. De epische dichter wil beschrijven, beknopterwijze, hoe het gedrag der wilde dieren, door de 'toverheks' (WR 80v.; 106; 254) Kirke, als vrouwe der dieren (= een magische titel), bewerkt, eruit ziet.

WR263

In het dal, tussen de bergen in, vonden zij Kirkè's woning: zij bestond uit gepolijste stenen. Het punt was van verre zichtbaar.

In de omgeving bevonden zich bergwolven en leeuwen, die Kirkè, door het toedienen van zwart-magische drankjes, magisch had bewerkt. De dieren vielen, dan ook, de mannen niet wild aan. Integendeel: zij rezen op en schoven, met hun lange staarten, strelend langs hen heen. -- zoals de honden des

huizes rond hun heer kwispelstaarten, als hij van een gastmaal thuiskomt, altijd weer, immers, heeft hij, dan, lekkere beetjes bij zich, -- zo ook liepen, met hun zware klauwen, de wolven en de leeuwen, staartwuivend, om hen heen".

1. Het uitzicht, uitwendig gedrag, is hier beschreven, beknopt, met een trek (het kwispelstaartend vleien), maar, tegelijk schemert het innerlijke leven, van de dieren - juist doorheen het uitwendig gedrag - door. Men heeft, hier, prosopopee en ethopee ineen!

2. Weerom (WR 260v.):

(i) het werkelijke gebeuren wordt, directerwijze, afgebeeld (één - éénduidig beschreven) in het gedrag der wilds dieren;

(ii) dit wordt, op zijn beurt, afgebeeld, in de vergelijking met de honden - huisdieren, -- wat op indirecte weergave wijst. Het simile-procédé is een machtig beschrijfmiddel.

App. Mod. 3.-- De karakterisering van. Het landschap.

Bib. st.:

-- *Lewis Mumfordr Technics and Civilization*, New York, 1934;

-- *Jeremy Rifkin, Ted Howard, Entropy* (*A New World View*), New York, 1980.-- Het gaat over de middeneeuwse leefwereld.

(1) Het natuurlandschap was, hoofdzakelijk (overheersende trek, hoofdindruk), wouden, waarin mensen woonden.

(2) Het cultuurlandschap was navenant: het hout was, voor de invoering van de steenkool en de stoommachine, de overheersende industriële hulpbron ('energietype'). Dit, **(i)** als grondstof, **(ii)a.** als brandstof, **(ii)b.** als afgewerkt product (gebruiksvoorwerpen, handwerktuigen, toestellen (schepen, olie- en wijnpersen, drukpersen e.d.) waren, allemaal, van hout).-- woud en hout, - ziedaar de karakteristiek van de Middeneeuwse leefwereld. Volks uitgedrukt:"Het was al hout en bos dat de klok sloeg". Men ziet, weerom, het samenvattend ('inductief') karakter. Inderdaad: de summatieve inductie is de onderbouw van de wezens-schets.

App. Mod. 4.-- De karakterisering van een menstype.

Men kent de term 'fan' uit de popwereld. Het woord komt van 'fanaticus' begeesterd.

WR264

(1) ***Het uitzicht van de fan.***

Bib. st.: *Joepie* (Deurne), 392 (20.06.1981): 4/5.

Aan het woord Angela, één der meisjes van de zesledige Dolly Dots, die, in

Japan, overweldigende bijval oogstten.

a. "In één van Tokio's grootste discotheken zitten omtrent tweeduizend 'fans'. Wij komen binnen: allen zingen, volop, ons plaatje mee. Wij zitten een tijdje aan tafel: naar ik aanneem, hebben zo goed als alle 'fans' ons van dichterbij bekeken, met het eigenaardige dat zij u dan eventjes aanraken, -- om, daarna, glimlachend weg te lopen.

b. "**(i)** Bij ons (in het Westen) vragen de 'fans' een handtekening.
(ii) Daar, in Japan, raken zij u eventjes aan en lijken - daarmee - zielsgelukkig te zijn".

Men ziet: het popsterretje beschrijft, van buiten uit bekijkend, 'behavioristisch' (zou men zeggen), het fenomeen. Prospopee!

(2). De ziel van de fan.
Bib. st.: *Joepie* (Deurne), 409 (17.01.1982): 76/77.
Aan het woord Beedee, een lid van de vierledige groep Ramones.
(i) "Ik vind het prachtig iets aan een held te hebben. Een 'held' is iemand, waarin men gelooft, doch met wie men niet rechtstreeks moet omgaan (*opm.:* afstandelijke verering)".

(ii) "Zo was John Lennon, de Beatle, mijn laatste held. Ofschoon ik met zijn 'filosofie' (*opm.:* wereld- en levensbeschouwing) niet zonder meer instem, toch waardeer ik het echte in hem: hij was **a.** een man met eerlijke meningen, **b.** met een 'hart' - **c.** iemand, die iets wilde bereiken!
Hier wordt het fan - zijn, van binnenuit, door iemand, die het doorleeft, zelf beschreven. De journalist, die de woorden verslaat, neemt deel aan die doorleving.

Ter staving: Joepie (Deurne), 398 (01.11.1981), 66v., laat de zanger Feerkal Sharkey, uit de vijfledige Noordierse popgroep The Undertones, aan het woord: "Ik denk dat het in de wezensaard van de mens ligt om altijd maar iemand - een politicus, een zanger - op een voetstuk te willen zitten".

Deze uitspraak **(i)** bevestigt de wezenstrek, 'karakteristiek', van de 'fan' (heldenverering op afstand), **(ii)** maar verklaart (WR 254: oorzaak) hem. Wat geen beschrijven meer is, want verklaren overschrijdt het gegeven (het zichtbare fenomeen). Ethopee! Wie denkt hier niet aan idealisering, (WR 262)

App. Mod. 5.-- Het 'enkomion', laudatio, lof(rede).
Bib. st.: *H.I. Marrou, Hist. d. l' ed.*, 273/275.
Gegeven: een persoonlijkheid, levend of gestorven, mythisch of historisch.
Gevraagd: lovende karakteristiek,

De lofrede is een beschrijving, maar met de bedoeling een waardeoordeel te staven. -- Ziehier het antieke, Deuterosofistische schema.

(A)- ***De uitzichtsbeschrijving.***

Deze vervalt in twee delen.

(A)1. ***De uitwendige waarden***.

a. De 'eugeneia' (de edele afkomst. **b.** Het midden: **i.** geboortestad, **ii.** Volk, **iii.** Politiek regiem (b.v. democratie), **iv.** Ouders, familie. **c.** De persoonlijkheid: **i.** opvoeding, die genoten werd, **ii.** Vriendenkring, **iii.** Verworven faam ('roem'), **iv.** Publieke ambten, **v**. bezit, **vi.** Kinderen (aantal, schoonheid), **vii.** leuthanasia; rustige dood.

(A)2. *De lichamelijk-uitwendige waarden.*

a. gezondheid, **b.** lichaamskracht, **c.** schoonheid, **d.** 'euaisthèsia' sensitiviteit.

(B) *De zielsbeschrijving (karakterschets).*

Twee hoofdaspecten.

(B)1. *De levenshoudingen.*

a. wijsheid (= algemene vorming), **b.** zelfbeheersing, **c.** moed, **d.** zin voor recht, **e.** godsdienstzin, **f.** adel der ziel, **g.** grootmoedigheid (die niet aan kleinigheden blijft haperen).

(B)2. *De daaraan ontspringende gedragingen*.

a. De doelgerichtheid ervan:

i. altruïstische, belangeloze activiteiten,

ii. op het objectieve goed (en niet op het bruikbare (WR 236) of op het genot (WR 237)) afgestemde activiteiten,

iii. op het openbaar welzijn afgestemde activiteiten, iv. Niettegenstaande risico's en gevaren aan de dag gelegde activiteiten.

b. *De gesitueerdheid ervan* (de omstandigheden, waarin):

i. de zin voor het geschikte ogenblik, **ii.** Precedenten (voor het eerst verrichte daden), **iii.** Alleen verrichte activiteiten. **iv.** de anderen overtreffende activiteiten, **v.** met weinig medewerkers uitgevoerde activiteiten, **vi.** Voor zijn leeftijd ongewone activiteiten, **vii.** Tegen alle hoop in toch verrichte prestaties, **viii**. Niet zonder inspanning en lijden verrichte prestaties**, ix.** Snel en toch goed verrichte activiteiten.

Ziedaar meer dan dertig 'kefalaia', gezichtspunten, perspectieven, op iemands wezen. Men ziet dat prosopopee en ethopee – weerom -- samengaan. Men ziet dat de zielswaarden, hoe hoog ook aangeslagen, niet zonder de

analyse der bedoelingen (doelgerichtheidsanalyse) en vooral niet zonder de situatie, d.i. het geheel der omstandigheden, onderzocht worden. Een merkwaardige zin voor de totaliteit, waarin de mens zich situeert. Cfr. WR 255 (situeren, in tijd en ruimte).

WR266

App. Mod. 3.-- De schilderende hypotypose;
Bibl. steekpr.: *H. Morier, Dict. d. poét. de rhét.*, 520/531.

'Hupotuposis', schets, kan ook betekenen een dramatiserende schets. Morier zegt :*De hypotypose is een stijlfiguur (*opm.:* wijze van zeggen), waarbij men beschrijft. Het tafereel is dermate levendig, 'energisch' weergegeven en waargenomen dat het de aanblik biedt van de actuele aanwezigheid, het reliëf en de kleuren van de beschreven werkelijkheid". (o.c.,520).

Het Latijnse woord is o.m. evidentia, het onder de ogen schuiven. -- er te midden in situeren'. Een beroemd model is *M. Tullius Cicero* (-106/-43), in zijn *Vierde Catalinarische rede*.

"Mij dunkt: ik zie deze hoofdstad (Rome), het licht van de bewoonde wereld en de burcht van alle volkeren, plots, in één grote brand ineenstorten. Ik ontwaar, te midden van de dodenakker van ons vaderland, hopen staatsburgers in ellendige en onbegraven toestand. Voor mijn ogen rijst het tafereel van Cethegus en, meteen, iemand, die zich uitleeft, wanneer hij u uitmoordt!

Cicero ziet het gevaar van Catilina en zijn politieke fractie, die op ommekeer, ja, destructie van Rome aanstuurt. Om de uitwerking (de gevolgen) in te scherpen, duidelijk voor de ogen ('evidentia') te brengen, doet hij alsof hij, reeds, de tijdgenoot van de toekomst is. Daarin bootst hij, welt de zien(st)ers, na, die ook - hoewel 'mantisch' (onder ingeving; WR 88) - zo'n 'stijl' vertonen. Niet van op afstand; nee: te midden in het beschrevene zelf.

Een actualisering, die wereldberoemd is geworden, is het beroemde "I have a dream" (Ik doorleef een droom) van Martin Luther King (1929/1968).

Banaler, maar toch 'hypotypotisch' zegt de volksmens: "Ik zie mij al in die situatie". Of nog: "Ik zie u al gezakt". Het onder de ogen schuiven is een commonsensegegeven. de onmiddellijke aanwezigheid bij het beschrevene valt op. Het strikt retorisch karakter valt op.

De dramatiserende schets of hypotypose kan zeer kort zijn. *Le Lutrin* is een boertig epos van de hand van *Nicolas Boileau-Despréaux* (1636/1711). De sfeer van de 'vadsige koningen' schetst hij als volgt: "Quatre boeufs attelés, d'

un pas tranquille et lent // Promenaient, dans Paris, le monarque indolent". Zelfs de ossen worden vadsig.

Maar, in een roman, kan de dramatiserende hypotypose drie, vier bladzijden lang volgehouden worden. Maar steeds wordt de lezer er te midden in gesitueerd.

WR267

(2).2. -- ***De 'diëgesis' (diëgema, muthos), narratio, verhaal***.

Het tweede uiteenzettend teksttype is het verhaal.

Bibl. st.:

-- *J. Broeckaert, Le guide du J.litt.*, I, 180/190 (Description d' une action successive);

-- *C. Ansotte, Traité prat.,* 48/59 (De la narration);

-- *G.- A. Gasquy, La narration française*, Marseille, 1905;

-- *Ch.-M. Des Granges/ Melle Magualonne, La comp. fr.*, 794/799 (Un récit: *Gil Blas et le fripier*);

-- *R. Fayolle, La critique*, Paris, 1978, 213/216 (*L'analyse du récit*);

-- *Cl. Bremond, Le message narratif*, in: *Communications*, 4 (*Recherches sémiologiques*), Paris, 1964, 4/32;

-- *J.-M. Adam, Le récit*, Paris, 1984;

-- *Mieke Bal, Narratologig*, Paris, 1977;

-- *Rimmon-Kenan* (*Sholomith*), *Narrative Fictiony*, London / New York" 1933;

-- *J.- M. Adam, Le texte narratif*, Paris, 1984;

-- *P. Ricoeur, La narrativité*, Paris, 1980;

-- *G. Genette, Nouveau discours du récit*, Paris, 1983.

'Narratologie', verhaalleer, is de nieuwe term voor een oude zaak: *Aristoteles*, in zijn *Poëtika*, 1450a 2/3 en verder, heeft het over de kern van het drama (toneelspel), nl. de muthos, het verhaal (WR 253). De Deuterosofistiek heeft haar leer over het verhaal, zowel muthos als dègèma (WR 254). De narratologie is, vooral, op gang gekomen sinds *Vladimir Propp, Morfologija Skazki* (*Morfologie van het sprookje*), Leningrad, 1928. Zij is zeer formaliserend.

Definitie.

"De muthos, het verhaal, is de 'mimèsis', de weergave van een 'praxis', handeling". (*Aristoteles, Poët.,* 1450a 2/3). Het verhaal is 'sunthesis', gesloten weergave, van 'ta pragmata', de feiten: zo omschrijft Aristoteles, eveneens, in zijn Poët., ibidem. Poët., 1450b 23, noemt het verhaal een 'sustasis', structuurweergave, van de feiten zo dat deze een volledige en samenhangende handeling (gebeuren) uitmaken. Die handeling behoort een zekere omvang

('megethos') te hebben. M.a.w.: een zinnetje of twee maken geen eigenlijk verhaal uit!

Zo verstaan wij *J. Gob, Précis d. litt. Fr.*, 154/160 (*La narration*): "Een verhaal is de weergave van een reeks gebeurtenissen, die dermate samenhangen dat zij een geheel uitmaken, d.i. een enige en volledige handeling (gebeuren)". (o.c., 154). Deze wezensbepaling klinkt Aristotelisch.

C. Ansotte, Traité pr., 49, zegt: "Het verhaal is de uiteenzetting van een werkelijk gebeurd of ingebeeld feit, met alle belangwekkende omstandigheden, die ertoe behoren, vanaf zijn oorsprong tot zijn algehele afloop".

WR268

Wij noteren de term 'omstandigheden', voor zover 'belangwekkend': niet alle details behoren, zinnigerwijze, tot een verhaal: enkel die omstandigheden, die de belangstelling gaande houden. De spanning, die de belangstelling gaande houdt, lijkt samen te gaan met wat Ansotte, o.c., 49, zegt: "Niets moet laten voorzien wat moet gebeuren". M.a.w.: juist het feit dat de lezer, hoorder niet weet wat gaat volgen, 'boeit' hem.

T.A. van Dijk, Tekstwetenschap, 150/155 (*Narratieve structuren*), wijst erop dat het object, aan 'handeling' is, in de brede zin. De handelende wezens kunnen mensen, dieren, planten, levenloze dingen zijn: een aardbeving of een storm, b.v., die van de aardkorst of de luchtlagen uitgaan als 'handelende' subjecten, zijn een 'handeling' een gebeuren. Toestanden, voorwerpen (voor zover niet handelingwekkend) - aldus van Dijk - behoren niet, tenzij zijdelings, tot het verhaalsobject. Steller voert de term 'niet-redundant' (niet-overtollig, niet tegenstekend, want 'oud nieuws') in om aan te duiden dat wat volgt, onbekend, nieuw of, althans, als nieuw moet zijn, om de aandacht gaande te houden.

Ch.-M, des Granges, o.c. 795, zegt: "Het verhaal is de rechtstreekse uiteenzetting van een handeling ('action'), waarvan de verhaler/ verhaalster de getuige en, soms, de held (handelend subject) was". Deze definitie slaat, wezenlijk, op verhalen in de ik-vorm (en dan nog een ik, dat beweert of voorgeeft het gebeuren, zelf, beleefd te hebben). dit lijkt ons niet wezenlijk voor ieder verhaal.

Structuur.

(1) De structuur van het verhaal kwam, reeds WR 253 (de tweeledigheid 'regulatief' en 'applicatief' verhaalsmodel) en WR 254 (de praxeologische zesledige weergave), ter sprake. -- Deze twee benaderingen blijven, narratologisch, natuurlijk geldig. Maar zij behoren nauwkeuriger omschreven te worden.

(2) ***twee preciseringen.***

Het koppel 'voorteken' (= vt., acd)/ 'vervolg' (= vv, csq) en het koppel 'knoop/ ontknoping' maken de structuur van de handeling, het verhaalsgebeuren, uit.

(A*) Het koppel 'voorteken/ vervolg'*

Nemen wij een voorbeeld van Vl. Propp "Een vorst geeft een arend aan een held. Die arend voert de held naar een ander vorstendom weg". Het voorteken (vt = antecedent (= acd)) is

WR269

"Een vorst geeft een arend aan een held". Het vervolg (vv = consequens, qonsequent (= csq)) is "Die arend voert de held (…) weg". In een analoog Russisch sprookje ontdekt Propp volgende volgorde (sequentie): "Een oude man geeft een paard aan Soesjenko. Dit paard voert Soesjenko naar een ander vorstendom weg". In nog een analoog sprookje: "Een prinses geeft een ring aan Ivan. Aan die ring ontspringen jongelui, die Ivan naar een ander vorstendom wegvoeren".

Propp, door op de volgorde, vt/vv, te letten én meer dan één sprookje als verhaalstructuur, te vergelijken, ontdekt analogie

(1) niet-identisch zijn de namen van de actoren/ actrices (vorst, oude man, prinses;-- arend. paard, ring; -- held, Soesjenko, Ivan; enz.), alsook de kenmerken ervan.

(2) identisch zijn de handelingen (gebeurtenissen), die hij 'functies' heet.

Anders uitgedrukt:

(1). Bijkomstig is door wie de handeling verricht wordt (mens, dier, -buitennatuurlijke wezens, voorwerpen), -- Welke middelen de agentia (handelende wezens) aanwenden, bij het handelen (overreding, bedrog, geweld, magie, enz.),-- Met welke bedoeling (beschadiging, dienstbetoon, tijdverdrijf, enz.) zij optreden, in het gebeuren;

(2). Wezenlijk is wat een personage doet, -- welke rol (functie) aan agens speelt. (*Cl. Bremond, Le message narratif,* 6).

Besluit.

1. Het verband 'vt/vv' is wezenlijk een verband van handelingen, die een rol (functie) vervullen. Dat verband duiden wij aan met het koppel 'voorteken/ vervolg', 'voorteken' is al wat noodzakelijke en desnoods voldoende voorwaarde is voor het 'vervolg' dat er, op de ene of andere wijze, uit voortvloeit.

2. Wij gaan nog een stap verder dan Propp: het heeft zelfs geen belang (=

niet wezenlijk) welke rol een agens speelt, wat geschiedt: wezenlijk is dat een rol gespeeld wordt, dat iets geschiedt. M.a.w.: het pure verband 'vt/vv' is wezenlijk.

Wat verband juist tussen vt en vv bestaat, is bijkomstig. In het spannende verhaal is dat verband wel zo dat het vt de belangstelling prikkelt (door het verrassend aspect van het vv). als b.v., in een sprookje, men prinses, plots, in een edelsteen verandert of gewoon in het niets verzwindt, is dat voldoende: het vv verrast, gezien vanuit het vt. Meer is niet nodig.

WR270

3. Een andere verbetering die wij aan Propp's verhaaltheorie aanbrengen, is dat, eens dat het pure tijdverdrijfverhaal (zoals b.v. de meeste sprookjes dat zijn) overschreden wordt, het verband vt/vv wel kwalitatief belangrijk wordt: iemand, die een roman over een driehoeksverhouding leest én b.v. als Bijbels gelovige het huwelijk ernstig opneemt, hecht wel waarde aan de kwaliteit van het verband vt/vv:

"Miet was gehuwd (= vt). Zij wordt verliefd op een man, op haar werk (= vv)." voor de Bijbels gelovige is dat vv (op vt) een aanvang van 'zonde', terwijl, voor een ontwortelde, voor wie het huwelijk geseculariseerd is, dit vv slechts 'partnerverversing' heet. Het heeft, voor beide types van lezer, wel belang wat geschiedt, welke rol (functie) door het agens gespeeld wordt (om Propp's termen te gebruiken).

Anders gezegd:

(1) het zinnebeeld 'VT/VV' is een syntactisch fenomeen;

(2) door het in het werkelijke leven te situeren ('sitz im leben'), wordt dat syntactisch teken semantisch geduid (WR 209; 250; 253). Waardeoordelen b.v. duiken, bij semantiek, op.

(B) *Het koppel 'knoop/ ontknoping'.*

C. Ansotte, Traité pr., 49, vermeldt een tweede structuur.

(1) *De knoop.*

Deze vervalt, streng genomen, in twee tijden

(1)a. De 'ekthesis', expositio, inleiding (voorknoop) zet **a.** tijd en plaats (WR 254), d.i. situering,

b. personages, agentia (WR 254: handelende wezens),

c. beginomstandigheden (aanvangssituatie) van de handeling, uiteen (J. Broekaert, o.c.,189).

Ansotte, o.c., 50, zegt: de inleiding schenkt de lokale kleur ('la couleur locale'), d.i. de singulier-concrete gegevens (tijd/ plaats, karakters,

beginvoorwaarden).

(1)b. ***Opm.*** De inleiding is, zodoende, de voor- of aanvankelijke knoop, in die zin dat het globale voorteken (vt) erin aanwezig is. eens dat men de beginsituatie kent, beschikt men over het eerste vt; het eerste vv (vervolg) kan beginnen.

(2) De eigenlijke knoop, -- 'desis' (binding) of 'plokè' verwikkeling (intrige, in het Vlengels: 'plot'), heet Broeckaert, o.c.,184, 'une complication d'incidents' (een verwikkeling bestaande uit incidenten (onvoorziene voorvallen)).

Aristoteles heet 'knoop' dat gedeelte van het verhaal, vanaf het begin tot aan het gedeelte, dat het laatste is, waaraan de ommekeer ten goede of ten kwade ontspringt.

WR271

(2) ***De ontknoping.***

'Lusis' ontknoping, heet Aristoteles het verhaal vanaf de omslag (perirpe.pateia of metabasis) ten goede of ten kwade tot en met het slot. Ansotte spreekt van de afloop of het resultaat van het gebeuren „

Toepassing.

Dit abstracte (syntactische) schema, hierboven, krijgt leven dankzij de (semantische) duiding. Nemen wij een ballade van *Joseph von Eichendorff* (1788/1857), uit de Jüngere romantische Schule der Heidelberger. Deze zeer evenwichtige romanticus was, ooit, met Ludwig Uhland (1787/1862), uitzonderlijk populair bij het Duitse publiek.

De titel luidt: ***Die Lorelei***. 'Die (ook: der) Lei' is 'rots' en 'die Lure' is een nimf (vrouwelijke natuurgeest, elf). Dergelijke nimfen, die als verraderlijk mooie vrouwen optreden, gaan door als volteksters van 'een oordeel van God' (WR 253).

A.-- ***Inleiding. -- (Voorknoop)***

"Es ist schon spit. Es ist schon kalt.	Het is al laat. Het is al kil.

B.-- ***Knoop.***

Was reitest Du einsam durch den Wald?	Waarom rijdt Gij eenzaam door het woud?
Der Wald ist lang. Du bist allein.	Het woud is lang. Gij zijt alleen.
Du, schöne Braut, Ich führ' Dich heim!"	Gij, mooie bruid, Ik leid u huiswaarts.

-- “Grosz ist der Männer Trug und List. Groot is het bedrog en de list der mannen.

Vor Schmerz mein Herz gebrochen ist. Mijn hart is door de smart gebroken.

Wohl irrt des Waldhorn, her und hin. Wel dwaalt de woudhoorn heen en weer.

O flieh: Du weiszt nicht wer ich bin”. Vlucht toch: Gij west niet wie ik ben.

“So reich geschmückt ist Rosz und Weib. Zo rijk uitgedost is paard en vrouw.

So wunderschöm der junge Leib. Zo wondermooi het jonge lichaam.

C.- Ontknoping.

Jetzt kenn ‘ich dich: Gott !steh’ mir bei! Nu ken ik u: God sta me bij!

du bist die hexe lorelei!” Gij zijt de heks lorelei!

“Du kennst mich wohl: von hohem Stein Gij kent mij wel: van de hoge rots

Schaut still meim Schlosz, tief, in den Rhein. Kijkt stil mijn, slot, diep, in de Rijn.

Es ist schon spät. Es ist schon kalt. Het is al laat. Het is al kil.

kommst nimmermehr aus dieser Wald”. Gij geraakt nooit meer uit dit woud.

Opm. -- *F. Buytendijk, Zur Phänomenologie der Begegnung,* in: *O. FRöbe-Kapteyn*, Hrsg., Eranos-Jahrbuch, 1950 (*Mensch u. Ritus*), Zürich, 1951, 431/486, biedt ons een existentieel-fenomenologische beschrijving van wat men - in technische zin - een 'ontmoeting' (Begegnung, rencontre, encounter) heet, d.i. doorheen het uitzicht (WR 261vv.) met de medemens, op dieper vlak, van. ziel tot ziel, kennis maken.

Hier: de man beeldt zich, meewarig, in dat hij die mooie, schijnbaar weerloze vrouw behoort te redden, -- totdat (omslag), plots, blijkt, bij wat Aristoteles heet 'anagnorisis' (herkenning van de ware identiteit), dat hij zelf vlak voor zijn, door haar bewerkte ondergang staat. Het uitzicht, prosopon, is een mooie meid; de waarheid is een Lorelei, een vrouw die het noodlot voltrekt.

Toepassing.

1. Er zijn, natuurlijk, vele types van verhaal. Eén type halen wij er, steekproefmatig, uit: de anekdote. Er is meer dan één definitie. Steeds, echter, is het een verhaaltje, dat iets als 'singulier-concreet' typeert. Ook is er iets in dat boven het louter singulier-concrete uitgaande is.

2. Een applicatief model, dat, weerom, een echte ontmoeting, kennismaking op dieper vlak, beneden het 'uitzicht', letterlijk vertelt'.

Michaela Denis, Un léopard sur les genoux, Paris, 1956, 35s., vertelt hoe zij, o.m., als actrice, binnen een Hollywoodéquipe, de opnamen van De mijnen van koning Salomon (in Kenya) meemaakte.

A. *Voorknoop (ekthesis, expositio).*

Ik had een jongetje van negen jaar aangeworven om mijn grimeerkistje te dragen. De fooien, die ik hem gaf, brachten hem in een looncategorie, die hoger lag dan die van zijn vader. Ik vermoed dat hij aan mij zeer gehecht was.

B. *Knoop (desis).*

Omtrent een jaar later, toen wij op het punt stonden Nairobi te verlaten (...), kwam hij mij opzoeken. Ik bekeek hem: ik vermoedde dat hij iets wou zeggen. Ik dacht dat hij in geldnood zat en wilde hem, dan ook, wat geld geven. Hij weigerde. Het kopje gebogen, bleef hij voor mij staan, met een tranenwaas voor zijn donkere oogjes. -- "Leg eens uit" zei ik. -- "Gij moet mij als uw kind aannemen". -- "Maar uw vader en uw moeder", zei ik "zouden erg boos zijn, als zij hun zoon verliezen". -- Het negerjongetje gaf geen antwoord.

C. *Ontknoping (lusis).*

Ik nam hem bij de kin en zei: "ik zal uw tante zijn, de zuster van uw moeder". -- Zijn gezichtje klaarde op. Opgeruimd zei hij: "tot weerziens". Ik

heb hem zingend zien weglopen.

WR273

(2).3. -- *'Thesis', propositio, verhandeling.*

De 'thesis' ten tijde van de Deuterosofistiek, is de stelselmatige ontwikkeling van een abstract onderwerp.

Verwant, toententijde, daarmee, waren:

1. de chreia (chrie), waarover straks, en de gnome, sententia, uitspraak;

2. de kataskeue, confirmatio, verantwoording (betoog, bewijsvoering) en haar tegendeel, de anaskeue, refutatio, weerlegging;

3. het enkomion, lauditio, lofrede (WR 264v.) en zijn tegendeel, de psogos, vituperatio, blaamrede;

4. de sunkrisis, comparatio, vergelijking (parallel);

5. de prosopopoiia, de uitzichtsbeschrijving, en de ethopoiia, de zielsbeschrijving (WR. 261vv. en

6. de nomos, lex, wetgeving(sdiscussie).

Apart dient vernoemd de koinos topos, locus communist gemeenplaats (gezichtspunts-ontwikkeling), omdat dit een bestanddeel is van zo goed als alle teksten zonder meer.

Behalve het abstracte, eigen aan het thema en de problematiek, is de verhandeling de grondtekst, aanwezig in alle voorgaande teksttypes en, inzonderheid, in de zo-even opgesomde.

Bibl. steekpr.:

-- *O. Willmann, Abriss d.Phil.*, 9/13 (*die materien der logik, von der aufsatzlehre aus gesehen*); 47/48 (Chrie);

-- *O. P. Spandl, Methodik und Praxis der geistigeri Arbeit*, München, 166;

-- *E. Fleerackers, L. Geijsels, S.J., De verhandeling*, Antwerpen, 1965-12;

-- *G. Niquet, Structurer sa pensée/ Structurer sa phrase* (*Techniques d'expression orale et écrite*), Paris, 1978;

-- *S.P. Moss, Composition by Logic*, Belmont (Calif.), 1966;

-- *O. Pecqueur, Manuel pratique de dissertation française*, Namur, 1922-2;

-- *J. Bojin/ M. Dunand, Documents et exposés efficaces* (*Messages, structure du raisonne-ment, illustrations graphiques*), Paris, 1982;

-- *H. De Boer, red., Schriftelijk rapporteren* (*Een praktische handleiding bij het samen-stellen van rapporten, nota's, memoranda, scripties, dissertaties, zakelijke correspondentie en dgl.*), Utr./Antw., 1961;

-- *G. Beville, L'expression écrite, image de l' entreprise* (*Structure, style, présentation*), Paris, 1979;

-- *U. Eco, Hoe schrijf ik aan scriptie*, Amsterdam/Deurne, 1985 (een werk van de semiotieker).

Definitie.

De verhandeling is de beredeneerde ontwikkeling van een thema (*E. Fleerackers, De verhandeling*, Antw., 1944-5, 13). Pater Fleerakkers zegt dat de hele geest (verstand, gevoel) daarin aan het werk is.

WR274

Types verhandeling zijn o.m., aldus Fleerackers,

(i) De bespiegeling, d.i. een verhandeling, waarin de verbeelding (met haar abductief vermogen) overheerst;

(ii) De mijmering, waarin het gemoed sterk doorkomt, terwijl (iii) de rede(voering) het overhalen tot een beslissing centraal stelt.

De uitgave van 1965-12 b.v. definieert: "De verhandeling is de schone weergave van de bezinning op de werkelijkheid". (O.c.,7). Indien men de term 'schoon' wezenlijk acht, dan heeft men slechts met één type (soort) verhandeling te doen, nl. de bellettristische ('literaire') verhandeling.

De term 'bezinning' staat voor het didactische teksttype, dat van epiek (overwegend ver-halend), lyriek (overwegend en doorslaggevend, zelfs, gemoedsuiting) en dramatiek (toneel-spel) verschilt.

Typologie.

Behalve de reeds vernoemde kan men met O. Pecqueur, o.c,

(1) informele (o.c., 356/385: dissertations badines) verhandelingen onderscheiden: eigenliefde, droefenis en vreugde, b.v. zijn dan de thema's; de meeste schoolse oefeningen in verhandelen geven informele verhandelingen, d.i. pretentieloze, voorwetenschappelijke uiteenzettingen.

(2) De wetenschappelijke (o.c.,319/355), de ethisch-politische (o.c.,13/166), de letterkundige (o.c., 167/318) verhandelingen maken aanspraak op formele tekstvorming, d.i. een zo logisch gesloten mogelijke wijze van behandelen van het thema.

A.-- *Opgavehermeneutiek.*

Cfr WR 249v., -- *O. Willmann, Abriss*, 10, geeft ons het grondinzicht terzake.

De Scholastici (800/1450) onderscheidden 'quaestiones simplices de uno vocabulo' (enkelvoudige gevraagden over juist één term) en 'quaestiones coniunctae de propositione aliqua' (samengestelde gevraagden omtrent de ene of de andere uitspraak). Dit onderscheid blijft, tot op heden, zeer doorslaggevend.

A.1. -- *Eén-termige opgaven.*

B.v. 'Arbeid' 'Het spreekwoord' zijn termen, bestaande uit één enkel woord. Wie zoiets als opgave van verhandelen krijgt, staat, meteen, voor de uiterst brede waaier van mogelijke, duidingen en haar verantwoordingen.

Maar, zoals Willmann zegt, in al die gevallen is de eerste taak (deelgevraagde) de definitie. WR 96; -- 104 (begripsomvang en -inhoud); 238 (Protagoreïsche definitie) gaven ons, reeds, schetsmatig, een inzicht in wat definiëren, eigenlijk, is. WR 251 (Marmontel' s waarschuwing) leerde ons het zeer grote belang ervan.

WR275

Aneximenes van Militos (-588/-524) leerde ons dat het wezen bepalen is "zeggen wat iets 'is" De Paleopythagoreeër Archutas van Taras (= Archytas van Tarentum; -445/-395) liet ons voorbeelden na:

"Windstilte is **(i)** de luchtmassa **(ii)** in rusttoestand";

"Stille zee is **(i)** de golfbeweging **(ii)** die tot stilstand kwam".

Socrates van Athene (-470/-399) voerde de 'horismos' (definitio, 'afgrenzing) omschrijving) stelselmatig in. Platon van Athene (-427/-347) voerde de typologie (diairesis, divisio, indeling) in.

Applicatieve modellen.

(1) Arbeid is inspanning voor zover deze economische waarde sticht. Het spreekwoord is een gezegde dat bondig telkens weer vaststelbare situaties in een uitspraak samenvat.

(2) Platonische typologie (begripsindeling): er is lichamelijke en er is geestesarbeid (= twee types); er zijn spreekwoorden, die feiten vaststellen (Zo de vader, zo de zoon) en er zijn er, die waardeoordelen uitspreken (Safety first: veiligheid gaat voor alles) (= twee types).

Voor antepredicatieve (predicaatloze) ééntermige themata is, zoals Willmann, terecht, zegt, de definitie hoofdgezichtspunt (eerste gemeenplaats). De andere gezichtspunten. (applicatieve modellen (= voorbeelden), verklaringen, situeringen e.d.m.) zijn bijkomstige gemeenplaatsen. Zie verder.

A.2. -- *Veeltermige opgaven.*

B.v. 'Arbeid en vrije tijd', 'Arbeid, vrijheid en spel'. -- 'Spreekwoorden als volkswijsheid'. 'Spreekwoord en levenssituaties'-- al deze opgaven bestaan uit meer dan één term. De hermeneutiek van dit tweede antepredicatieve type let op de bindwoordjes als, 'en', 'als'.

Zo b.v. is het gevraagde betreffende 'Arbeid en vrije tijd' niet twee verhandelingen naeen, maar de verhouding tussen beide gegevens. Zo is het

gevraagde inzake 'Spreekwoorden als volkswijsheid' niet twee verhandelingen over elk van beide termen', maar de spreekwoorden geduid onder oogpunt van volkswijsheid (gezichtspunt; WR 200: formeel obj.).

B.1. -- *Eenzinsopgaven.*

Een zin bevat een predicaat. Hiermee bevinden wij ons in de predicatieve opgaven. Zo b.v. 'Arbeid, ofschoon inspanning, is toch bron van gezondheid'. 'Het spreekwoord bevat, vaak, beeldspraak'.

Hier is het gevraagde niet meer dan één verhandeling (over onderwerp en andere zinsdelen), maar het onderwerp voor zover ter sprake gebracht (= geduid) in het gezegde en de andere zinsdelen. Zo b.v. definieert men arbeid, inspanning en gezondheidsbron, waarna men de verhouding duidt.

WR276

Opm.-- Wij verwijzen, hierbij, naar WR 200v. (bodemstructuur).

B.2. – *Meerzinsopgaven*

Het predicatieve thema kan **(i)** een volzin (= voor- en nazin, 'protasis' en 'apodosis') of **(ii)** een veelvoud van zinnen (een tekst) zijn. -- Wij verwijzen naar WR 11 (tekstduiding); 20 (vergelijkende h.); 164vv. (algemene, vooral: traditieherm.).

Appl. model.

Gesteld: men geeft als thema volgend gedicht van *G. Gezelle* (1830/1899). -- "O schone roos -- die, buiten alle grenzen -- van lieflijkheid en toverlonken, lacht. -- Toch zijt gij broos -- en, zult, welhaast, verslenzen.-- Kom, sta en blijf mij in 't gedacht. -- Daar zult gij, vrij -- van duur en onbedorven, -- herspiegeld in 't geheugen, mij, voortaan, -- verheugen, -- zij -- uw stam, alreeds, gestorven en speelt de wind, verwentlend, in uw bläan, (April 1878?).

Wij verwijzen naar het fundament van alle teksthermeneutiek, WR 253/258 (het verslag). Wie niet kan samenvatten (summatieve inductie), kan niet karakteriseren (WR 261/265).

Gekarakteriseerd komt Gezelle's gedicht hierop neer:

(i) een tegenstelling tussen de uitzonderlijke esthetische pracht van een toevallig ontmoete (WR 272) roos (met de eeuwigheidsindruk die daarvan uitgaat), enerzijds en, anderzijds de nakende dood van de plant in kwestie. Cfr WR 11(harmonie der tegengestelden);

(ii) Gezelle's reactie op die ondergaande pracht: kom, sta en blijf mij in 't gedacht' (waar de dingen, ook de toevallige nooit ondergaan, dat is in het menselijk geheugen, onderdeel van de menselijke geest (WR 137vv.: verruimd bewustzijn) 153vv. (noölogisch aspect))). Pas nadat men deze samenvattende

karakteristiek doorgevoerd heeft als eerste gemeenplaats (= basisgezichtspunt), kan men het volle gevraagde (dat de rest van de gezichtspunten omvat) aan.

Stilistische opmerking.

Stilistiek is vormgeving, met retorische bedoeling (WR 5: 'lexis').

O. Willmann, Abriss, 106f., wijst erop dat verhandelingsthemata stijlfiguren kunnen bevatten.

1 Zo b.v. het oxumoron: 'De mystiek bevat een aspect dat men met de termen 'asofos sofia', insaniens sapientia, onwijze wijsheid, kan karakteriseren.

2. Ook b.v. de paradox: 'Gedeelde vreugde is verdubbelde vreugde' of 'Eén keer is geen keer'. Na analyse blijkt vlug dat deze twee stijlfiguren, het oxumorom en het paradox zeer zinnige zegswijzen zijn. Tracht zelf te 'vertalen' in niet met stijlfiguren beladen tekstsoort.

WR277

Logische opmerking.

Predicatieve thema's zijn onderhevig aan (wat de Scholastiek heette) het logisch of bereiksvierkant, dat de oude naam is voor ordestructuur (= distributieve str.).

Bibl. steekpr.: *G. Booij e.a., Lexicon van de taalwetenschap*, Utr./Antw.,1980 - 2,38 (bereik).

1. *Appl. model.*

'Zo de vader, zo de zoon' (// De appel valt niet ver van de boom). De hele vraag is niet of dat zinnetje waar is, maar wel of het steeds waar is. Er is b.v. een Frans spreekwoord dat zegt "A père avare, fils prodigue": de vrekkigheid van de ouders lokt, vaak, verspilzucht uit bij de kinderen. M.a.w.: het ene spreekwoord verbetert het anders, doordat beide slechts een deelwaarheid verwoorden.

2. *Logisch vertaald:*

(i) de kwantoren (kwant(ifika)oren) stammen uit het logisch vierkant: alle/ sommige wel/ sommige niet/ geen (= alle niet);

(ii) men spreekt, recentelijk, van universele kwantor (alle), van 'existentiële (beter: singuliere) kwantor (juist een), van particuliere kwantor (sommige), de meest frequente in menselijke zaken.

Deze laatste is hier toepasselijk: 'Voor sommige verhoudingen vader/ zoon (ouders/ kinderen) geldt dat de zoon het gedragstype van de vader overneemt'

(onder verstaan 'voor andere (sommige) niet'). Cfr WR 55: 57: 140 (alle mogelijke); 189. De logische draagwijdte (de werkelijkheden, waarop de zin slaat) of het bereik, is van doorslaggevend belang voor een nauwkeurige verhandeling (WR 249: akribeia). Het juiste bereik in de opgave is zeer belangrijk.

B.-- *verhandelingsgemeenplaatsen*

'Gemeenplaats' is steeds weerkerend gezichtspunt (perspectief, duidingshoek).

M. Roustan, La dissertation littéraire, Paris, s.d., één van de zeldzame werken over verhandelen dat aan de opgavehermeneutiek doorslaggevende betekenis hecht (o.c., 5/42; merkt, inzake problematiek (het gevraagde), op dat een verhandeling kan betekenen

(i) verslaan (verslag),

(ii) verklaren (de noodzakelijke en vol. doende voorwaarden aanduiden),

(iii) verdedigen en/of weerleggen. Maar veel verder gaat Roustan daar ook niet op in. Er is meer dan wat hij zegt. Wie daar veel meer zorg aan besteedt, is *S.P. Moss, Composition by Logic*, Belmont (California, USA), 1966. Wij gaan van dat werk uit.

Het gevraagde (en dus de uiteenzettingsstructuur) kon o.m. benaderd worden vanuit de ontologische tweeledigheid 'feitelijke zijnswijze' (Scholastisch 'existentie' feitelijk bestaan, en 'essentia' (wezen)).

WR278

Moss, o.c. 27/38, heeft het over 'what topics'. De voorbeelden maken duidelijk dat met het vragend voornaamwoord 'welk? / wat (voor)?' alles en niets gepreciseerd is.

(i) Welk feit werd te Genève, in 1553, vastgesteld, dat de publieke mening schokte? In 1553 deed Jean Calvin (Kalvijn) (1509/1564) Michel Servet (1511/1553), Spaans geneesheer en theoloog tot de brandstapel veroordelen. Het factische is het bereik van het vragend relativum.

(ii) Welk bewijs leverde Calvin voor het feit dat hij het recht had, in naam van 'Gods', M. Servet te doen verbranden? (Het wezen van het bewijs wordt gevraagd).

Welk onderscheid is er tussen de door Calvin bevolen brandstapel en de brandstapels waaraan de heksen, eeuwenlang, werden onderworpen? (de vergelijking is het gezichtspunt)

Aan wat schreef Calvin de volharding der 'heiligen' (uitverkorenen) toe? (de

verklaring (oorzaak) wordt gevraagd). -- M.a.w.: Moss beschouwt de what topic als een afzonderlijk gevraagde. Deze topiek (gemeenplaats) is te herleiden tot vele ander. Het substantief erbij bepaalt de aard ervan.

B I. - *Feitelijkheidsgemeenplaatsen*

Moss, o.c., 97/105 (fact statements) thematiseert - wat in wetenschappelijke middens heet - protocol-uitspraken. Hij verstaat daaronder ook kwantitatieve, statistische vaststellingen. Deze stellige of 'positieve' zijde van het gegeven omvat de juiste weergave van een zintuiglijk waarneembaar feit. B.v. een scheikundig proces (neem de nucleaire wolk van Tsjernobyl, in de Oekraïne, einde april 1986) of een historisch feit (neem de opkomst van de Popmuziek). De weergave - aldus Moss (en alle anderen) - moet **(i)** werkelijkheidsgetrouw ('objectief') en **(ii)** nauwkeurig zijn.

Het is duidelijk dat wij, daarmee, in de beschrijving (WR 259/266) terechtkomen, vooral inzake de één-éénduidigheid (WR. 260) ervan.

Besluit: Het gevraagde van een verhandeling kan gewoon een beschrijving zijn. Maar de beredeneerde vorm ervan, natuurlijk. -- Beschrijven van een diachronisch gebeuren is verhalen (WR 267/272). Verhandelend verhalen is formeel verhalen (WR 274; niet 'informeel'), -- beredeneerd.

De stellige zijde komt ook door in de waar- en/ of wanneer - vraag. Situeren kan hoofdgevraagde zijn (WR 254; 270 (ekthesis)). B.v. 'Waar juist/ wanneer juist wordt M. Servet op de brandstapel gedood? -- De nadruk ligt op situering, maar, meteen, wordt de feitelijkheid gethematiseerd. Dat gaat samen.

WR279

De stelligheid komt, ook, ter sprake in wat Moss, o.c.,144/148 (example statement), behandelt: de exemplificatie (voorbeeldgeving).

Men verduidelijkt een idee (begrip), resp. definitie (WR 274) d.m.v. een applicatief model (= voorbeeld). Dat is de illustratieve exemplificatie: men 'illustreert' wat men beweert (indien, nl., de lezer/ hoorder de illustratie bekend voorkomt).

Men bouwt een algemene bewering op d.m.v. vastgestelde feiten, die, alle, op eenzelfde model wijzen. Dat is de inductieve exemplificatie.

Bekend voorbeeld: de pragmatische geschiedschrijving van Polubios van megalopolis (-200/-125) 'pragmatisch', in zijn taalgebruik, betekent 'wat de 'praxeis' de feiten (vooral, bij hem, van politieke aard), weergeeft". (Let op het verschil met WR 209; 236, waar bruikbaarheid bedoeld wordt).

De nadruk op de feitelijkheid (is iets gebeurd?) wordt ook teruggevonden

(i) bij de romantici, althans de Duitse (men denke aan de 'positieve filosofie' van F.W. Schelling (1775/1854), en

(ii) bij de Franse positivisten (zo b.v. A. Comte (1798/1857)).

B.II. *Wezenheidsgemeenplaatsen.*

Opgemerkt zij dat men de stellige of feitelijke zijde niet kan weergeven zonder een minimaal wezensinzicht in wat feitelijk is. Stelligheid en wezenlijkheid zijn complementair.

Eerste type van wezenheidsbeschrijving.

(1) Moss, o.c., 137/143 (definition statements) bespreekt de wezensbepaling (WR 274v.; 261: karakteristiek).

Zo is daar *R. Kuehnl, Faschismus* (*Versuch einer Begriffsbestimmung*), in: *Blätter für deutsche und internationale Politik,* xiii (1968): de verhandeling is een begripsbepaling, maar formeel (beredeneerd).

(2) Moss, o.c., 39/46 (how topics), brengt de vraag 'hoe?' ter sprake. Men kan deze als een wezenheidsbeschrijving, van nauwkeuriger aard, beschouwen: 'Hoe ontdekte Louis Pasteur (1822/1895), de stichter van de microbiologie, het vaccineerbeginsel? -- Het gaat hier om een gebeuren (WR 251; 276vv. (verhaal). Niet zelden slaat het 'hoe?' op een proces. De verhandeling is dan een beredeneerde verloopsbeschrijving.

Tweede type men wezenheidsbeschrijving.

(1) Toepassing van de distributieve structuur. -- Moss, o.c., 57/70 (*contrast topics*), 71/81 (*comparison topics*) en 82/92 (*compare and contrast topics*), voert de distributieve vergelijking in: door te vergelijken ontdekt men **(i)** gelijkenissen en **(ii)** verschillen (contrasten). Men leert ze beide samen zien.

WR280

De grondslag daarvan is, natuurlijk, de analogie (WR 200). En wel de evenredige (proportionele) of metaforische.

(2) Toepassing van de collectieve structuur.

Moss, o.c.,7/26 (why topics), heeft het over de verklaring: 'waarom/ waardoor is Karl Marx bekritiseerbaar?' het verband, de samenhang, tussen de bekritiseerbaarheid en de noodzakelijke (afzonderlijk) en, gebeurlijk, voldoende (gezamenlijk) redenen ervan is het gevraagde. Dat is louter logisch.

Of ook, reëel: zie WR 254v.: de oorzaak van het gastvrij gedrag: het verband (samenhang) tussen gastvrij gedrag en de reden waarom ervan. -- De grondslag, hier, is de analogie, maar nu de attributieve of metonymische: tussen b.v. de betoonde gastvrijheid en de hoge waarde, die in de gast zich

toont, bestaat deelidentiteit: het ene wordt door het andere veroorzaakt (gemotiveerd). Verband (b.v. oorzakelijk verband) wordt ontdekt door beide termen te vergelijken (onder oogpunt van betrekkings-samenhang); collectieve vergelijking.

Applicatief model.

Gorgias van Leontinoi (-480/-375), de tweede grootste Protosofist, is bekend om zijn, *Enkomion Helenès*, Lofspraak op Helenè. Helenè, in de Ilias en de Odusseia (WR 33), is de vrouw van Menelaos (WR 260), maar zij word geschaakt door Paris (= Alexandros), de zoon van Priamos, vorst van Troje (WR 33), waar zij als diens wettige echtgenote.

Gorgias, die wil bewijzen dat men alles kan goedpraten, gaat uit van de noodzakelijke (en voldoende) redenen daarvan. Hij voert een polylemma (meervoud van lemmata) in: ofwel was Troje's lot reeds geprogrammeerd door het lot en de godheden, en, dan, ligt de schuld bij die lotsmachten; ofwel werd Helenè gewelddadig ontvoerd, en, dan, is zij Paris' slachtoffer (die de schuld draagt); ofwel werd zij door Paris woorden verleid (WR 21/29; vrl. 25), en, dan, "Atheners, wordt er u van bewust dat niets, op deze wereld, zo machtig werkt als het woord ('de schuld ligt, weerom, bij Paris).

Besluit: Helena is onschuldig m.b.t. tot het oorlogsconflict tussen Grieken (Achaiers) en Trojanen.

De hele verhandeling slaat op het verband tussen de oorzaak van Helena' s gedrag en haar (on)schuld, -- haar verantwoordelijkheidsgraad. De Factoren, die haar gedrag bepaalden, verontschuldigen haar (meteen een prachtig voorbeeld van antieke lotsanalyse (WR 153)).—Cf. WR 273 (enkomion).

WR281

.

Applicatief Model. -- ***Bibl. st.:*** *P. van Schilfgaarde, Aristoteles*, Den Haag, 1965, 10/12 (*De mysteriën van Samothrake*).

Op het eiland Samothrake bestonden, sinds onheuglijke tijden, mysteriën (WR 146), waarvan de Kabeiroi, Cabiri, de Kabi(e)ren, de godheden waren. Zij werden als twee (of drie) mannelijke (Axiokersos en diens zoon Kadmilos e.a.) en twee (of drie) vrouwelijke (Axiokersa on Axiëros e.a.) betekend.

Filippos II (-382/-336), koning van Macedonië, en diens vrouw, Olumpias (-375/-316), de ouders van Alexander de Grote (WR 35), waren ingewijden. "Op de als een altaar gebouwde grensstenen (in -325), aan de oevers van de Hufasis, een bijrivier van de Indus, die de oostgrens vormde van het wereldrijk, liet Alexander ander andere beitelen: "Aan Herakles en de Samothrakische Kabeiroi"! (O.c.,11). De mysteriën van Samothrake kregen, in de Hellenistisch-Romeinse tijd (WR 35) zeer grote aanhang: zo b.v.

begunstigden de Egyptische Ptolemeeën en de Romeinen deze mysteriën.

Men lette, nu, op van Schilfgaarde's redenering:

(1) van oudsher waren de Kabieren veroorzakers/ veroorzaaksters (WR 9) van

a. vruchtbaarheid, **b1.** zeevaartverkeer en **b2.** asielrecht.

(2) Alexander en zijn leermeester Aristoteles - aldus van Schilfgaarde -

a. scheppen elk, op zijn gebied, een nieuwe wereld (vruchtbaarheid),

b1. met nieuwe vormen van verkeer, op internationale schaal, -- economisch, politiek, wetenschappelijk (verkeer).

b2. Die nieuwe wereld biedt een ruim asiel (toevlucht) voor talloze ethische, religieuze, wijsgerige stromingen, waarin oude wijsheid, doorlopend, nieuwe vormen bevrucht (ad a). Cf. o.c., 11/12.

Men ziet hoe een hele cultuur, de Hellenistisch-Romeinse, gekarakteriseerd wordt (WR 263: Middeneeuwen) o.g.v. (distributieve) vergelijking: de analogie tussen de Kabi(e)rische religie, enerzijds, en, anderzijds, de wereld zoals de makers, Alexander en Aristoteles, hem schiepen, is, hier, de gemeenplaats (gezichtspunt). De distributieve vergelijking!

B.III.-- *Veelduidigheidsgemeenplaats.*

De veelduidigheid (WR 180; 227) wordt door Moss, o.c., 47/56 (combining: double thesis organization; triple thesis sentence organization) besproken als verhandelings-taak. Men kan, inderdaad, de lichtzijden (het voor of het pro) alleen of de schaduwzijden (het contra of tegen) alleen belichten. Men kan ook beide naeen analyseren (tweeledige kijk). Men beide naeen analyseren en een hoger standpunt innemen, waarvandaan men ze 'verzoent' (dialectiek).

WR282

.

Het appl. model bevindt zich WR 257v.: voor- en nadelen van de tv. Althans wat betreft het tweeledig model, zonder een 'verzoening' der beide standpunten.

Wat Moss niet lijkt te zien, is dat veelduidigheid niet noodzakelijk de vorm van licht- en schaduwzijde (voor- en nadeel) dient aan te nemen. Hij ziet enkel de axiologische (waarde-leerstellige) veelduidigheid. -- Er is, echter, ook de algemene of standpuntenveelduidigheid. Een voorbeeld daarvan staat WR 200 (Calypso, mythologisch, ethisch, erotisch, enz. geduid). Zie ook, daarmee in verband, WR 210.

A. *De dialoog.*

Bibl st: *C. Ansotter Traité prat.*, 101/103 (*Du dialogue*). Als definitie kan

gelden: de dialoog is het feit dat minstens één onderwerp ('thema') door minstens twee gesprekspartners, in de vorm van een gesprek ('onderhoud'), geduid wordt zo dat de gezichtspunten ('meningen, standpunten') m.b.t. het onderwerp tot hun recht komen.

De existentialistische denkers - zo Gabriel Marcel (1889/1973) of Jean-Paul Sartre (1905/1980) - hebben zich van het toneel bediend om 'standpunten' in de vorm van (wat Peirce zou heten) duid(st)ers, 'interpretanten', gedramatiseerd (WR 224) voor te dragen. - De dialogen van Platon van Athene (-427/-347) zijn onsterfelijke exemplaren van interpretantenontmoetingen (WR 272). Het zijn verhandelingen in gedramatiseerde vorm.

Appl. model.

Dat theater redenering, de beredeneerde ontwikkeling van een thema (WR 273: definitie v. verh.), kan zijn, bewijst volgend uittreksel uit Antigone (-441) van Sofokles van Kolonos (-496/-406).

1. 'Ekthesis' (inleidende toelichting; WR 270).

Antigone, Oidipous' dochter, heeft, tegen het verbod van Kreon, Thebe's vorst, in, haar broer Poluneikes een uitvaartliturgie bezorgd (om hem, zodoende, aan de godheden van de onderwereld (Hades; WR 66: Themisrecht) toe te wijden).

2. Dialoog.

Kreon: "Gij daar, met de ogen naar de aarde gericht, bekent gij of ontkent gij te hebben bedreven waarvan menu u beschuldigt?"

Antigone: "Ja, ik heb het gedaan. Daarvoor kom ik uit. Ik loochen volstrekt niets".

Kreon: "Antwoord mij, zonder omwegen en met korte woorden: wist gij of van het verbod, dat ik had uitgevaardigd?".

Antigone: "Ik was ervan op de hoogte. Hoe zou ik het niet geweten hebben, aangezien uw verbod openbaar was."

WR283

Kreon: "Desniettegenstaande hebt gij de wet getrotseerd?"

Antigone: "Inderdaad! Immers, niet Zeus heeft dit verbod uitgevaardigd. Ook niet Dike (WR 64; 66), de godin, die bij de onderaardse godheden thuishoort, -- godheden, die de mensheid het dodenrecht oplegden.

Uw 'geboden' zijn, voor mij niet machtvol genoeg om een sterveling er de ongeschreven, onuitwisbare wetten der godheden voor te doen overtreden, - niet van vandaag, -- ook niet van gisteren, -- neen: altijd gelden die wetten! Niemand weet dan ook sedert wanneer zij gelden.

Bijgevolg: ik wilde niet - uit louter vrees voor de mening van een man - vanwege de godheden een straf oplopen."

Besluit.

(1) Eerst de feitelijkheid (WR. 278) komt ter sprake (het feit der dodenliturgie; het feit van de wetskennis).

(2) Daarna de motivering (de tegenstelling tussen louter menselijk - aardse 'wetten' en zuiver goddelijke (ofschoon chthonische) wetten beheerst de redenering; vgl. met 280 (de noodzakelijke en voldoende redenen)), twee standpunten (duidingstypes) beheersen de dialoog.

Opm. -- De dialectische methode der Protosofistiek (WR 227), -- ja, eerder nog: de eristische methode van Zenon van Elea (WR 215; --9); -- de scholastische methode van. 'het sic (ja) et non (neen), die slechts de verheffing is op hoger vlak (WR 76), van beide voorgaande methoden - zij dateert van Petrus Abelardus (1079/1142) en S. Thomas van Aquino (1225/ 1274); -- de 'dialectische' 'methode van G.F.W. Hegel (1770/1831) en K. Marx (1818/1883; zie cursus Eerste Jaar: Logica), -- al deze methoden zijn slechts varianten van de veelduidigheidsgemeenplaats.

Opm.-- De methodebewuste verhandeling.

Neem een boek als *Ch. Bühler, M, Klein, Inleiding tot de humanistische psychologie*, Bilthoven, na 1972, dat drie methodische benaderingen van de psyché bespreekt (de behavioristische, de dieptepsychologische en de 'humanistisch-existentiële'), het staat of valt met de veelduidigheidsidee.

Of neem L. *Rademaker/ H. Bergman, red., Sociologische stromingen*, Spectrum/ Intermediair, 1977: positivistische, functioneel-analytische, conflictuologische, fenomenologiche, symbolisch-interactionistische, ethnomethodologischer systeemleer-stellige, ruiltheoretische, Marxistische, 'Kritisch-Rationalistische methoden komen u tegen. Weerom: veelduidigheidsge-meenplaats!

WR284

B. *De 'chreia' (chrie).*

Bibl. st.:

-- *H.I. Marrou, Hist.d.l' éd. ant.,* 241;
-- *O. Pecqueur, Man: prat.,* 12 (*La Chrie*);
-- *O. Willmann, Abriss, 9* (*Chrie*).

De 'chreia' (letterlijk: bruikbaar schema) betreft een anekdote (WR 272), toegeschreven aan een befaamd personage. Deze anekdote kan een daad of

een gezegde zijn. Of de twee. De tekstomvang, in het antieke middelbaar onderwijs, bedroeg 'een kleine bladzijde'. De structuur van die uit te werken tekst was achtledig. De paragrafen heetten 'kefalaia', capita, d.i. hoofdgezichtspunten of 'gemeenplaatsen' Deze waren, blijkbaar, veelduidigheidsgezichtspun-ten.

Volgens de tekst van R.I. Marrou, o.c., 241, geschiedde de uitwerking als volgt.

Gegeven. -- "Isokrates van Athene (-436/-338; WR 246) zei ooit: 'De wortelen van de opvoeding komen bitter over, maar haar vruchten hebben een aangename smaak".

Gevraagd. -- Tekstvorming volgens de achtledige chreia.

Uitwerking.

I.A. Karakteristiek van Isokrates (WR 261: structuur),--dit, als 'enkomion' (1ofspraak; WR 264v.: uitgewerkt model).

1.B. Karakteristiek van het gezegde (WR 276).

1.B.1. Parafrasis (WR 253) van het aforisme (= korte, contextloze uitspraak). Dit, in drie lijnen.

I.B.2.a. Kataskeuè (verantwoording; betoog; WR 251) van de parafrasis (die, blijkbaar, de mening of stelling van de leiding vertegenwoordigt).

I.B.2.b. Anaskeuè (weerlegging; WR 251), als contrast (WR 279), van het tegenmodel (WR 197), d.i. de mening, die Isokrates' gezegde tegenspreekt.

I.B.3.a. Sunkrisis (vergelijking „-- beter: illustrerende vergelijking; WR 251).

I.B.3.b. Anekdote (WR 272), d.i. een illustrerende exemplificatie (WR 279)

Marrou vermeldt, hier, Demosthenes van Athene (-384/-322), die - aldus een anekdote - vocht met een zwakke stem en een even zwakke voordracht; om toch een groot redenaar te worden leerde hij spreken met keien in de mond en tegen de bruisende zee in, op de kust. Hij werd de beroemdste Griekse redenaar.

Opm. -- Let op de analogie (WR 2821: bitter, wortels -- Demosthenische inoefening; aangename vruchten -- beroemde welsprekendheid.

II. Gezagsargumenten, ontleend aan de 'ouden' (b.v. Hesiodos van. Askra (WR 34; 39)). Hier steunt de verhandelende op wat anderen dan hij/ zij terzake zegden of deden.

Opm.-- De gnome (sententia, gezegde, spreuk; WR 251) heeft dezelfde structuur als de chreia, maar zonder het personage (Zie WR 275: spreekwoord).

WR285

De versie van Afthonios van Antiocheia (+ 270/ …).

Deze laatantieke retor gaat als volgt te werk.

A. *Inleiding.*

Lofwoord op de anekdote (daad/ gezegde).

B. *Midden.*

B.1. Parafrase (karakterisering van de anekdote).

B.2.a. Oorzaak, d.i. verklaring (WR 254; 264; 280 (a cause) - wat aan de verantwoording van de voorgestane mening beantwoordt.

B.2.b. Tegengestelde (a contrario), d.i. weerlegging v/h tegenmodel.

B.2.c. Gelijkenis (a simili) - blijkbaar vergelijkend illustreren.

B.2.d. Voorbeeld (ab exemplo), - het applicatief model.

B.2.e. Getuigenis (= gezagsargument: a testimonia).

*C. Slot***.**

"Ziedaar de degelijke idee van Isokrates van Athene intake opvoeding" is daar een voorbeeld van (a brevi epilogo).

Een mnemotechnische versie luidt als volgt :

A. *Inleiding*. -- Quis? (= quis egit / dixit? wie handelde /sprak zo?).

B. *midden*.

B.1. Quid? (= wat? Wat deed/ zei hij/zij? -- parafrase).

B.2.a. Cur? (cur res ita se habet? Waardoor/ Waarom is het zo?;-- verklaring).

B.2.b. Contra (= tegenmodel).

B.2.c. Simile (= gelijkenis; WR 260v.; 263).

B.2.d. Paradigmata (= voorbeelden).

B.2.e**.** Testes (= getuigen; nl. 'dicta et scripta', gesproken en/of geschreven gezagsargumenten).

C. Slot -- Adhortatio (= aansporing)

Marmontel (WR 251) zegt dat de chreia de duiding van een uitspraak of een merkwaardig fait was. Let erop 'duiding', Sedert een gedeelte van de Romantici de chreia misduidt als 'gebondenheid' (nl. van 'wilde' vrijheid), menen velen dat de chreia moet afgeschreven worden. En toch! Men kijke goed toe: de acht 'kefalaia', gezichtspunten, zijn duidingstypes. Achter dit schema gaat de veelduidigheid van een feit of een gezegde schuil.

1. Dit blijkt, vooreerst, uit het tegenmodel, d.i. de tegengestelde duiding, die steevast in het verhandelingsschema voorzien is (WR 283: eristisch, 'dialectisch-Protosofistisch'. Scholastisch, Hegeliaans-Marxistisch schema (methode)). Voor en tegen, lichtzijde en schaduwzijde, meer dan één partijdigheid, -- zij zijn in de Chreia uitdrukkelijk voorzien.

2 Dit blijkt, ten tweede, uit de louter methodologische veelduidigheid (WR. 283: methodische benadering), die, eveneens, uitdrukkelijk in het schema voorzien is:

(i) het gezagsargument (waardoor men leert anderen dan zichzelf te beluisteren);

(ii) de karakterisering, toegelicht door **a.** de verklaring, **b.** de gelijkenis, **c.** het paradigma (voorb.) en de andere gezichtspunten, bewijzen dit zonneklaar.

WR286

2.2. Retoriek, welsprekendheidsleer (286/304)

Inleiding. -- De eerste, die een 'retoriek' schreef, blijkt de vroege Protosofist *Anaximenes van Lampsakos* (-380/-320), met zijn *Peri rhètorikès*, te zijn geweest, -- iets voor Aristoteles' retoriek (die zich +/- -362/-361 situeert).

Bibl. steekpr.: behalve de werken, WR 1 aangehaald, kunnen nog vermeld:

-- *Umberto Eco, La structure absente* (*Introductiomi à la sémiotique*), Paris, 1972, 19 (*Rhétorique*); 154/166 (*Le message persuasif: la rhétorique*);

-- *O. Reboul, La rhétorique*, Paris, 1984;

-- *H. Elentsen, Moderne Rhetorik* (*Rede und Gespräch in der Wirtschaft und im öffentlichen Leben*), Heidelberg, 1963-2;

-- *H. Lausberg, Elements der literarischen Rhetorik*, München, 1967-3;

-- *G. Klaus, Die Macht des Wortes* (*Ein erkenntnistheoretisch-pragmatisches Traktat*), Berlin, 1969-4;

-- *Kopperschmidt, Algemeine Rhetorik* (*Einführung in die Theorie der persuasiven Kommunikation*), Stuttgart, 1973.

Het algemeen schema (gemeenplaatsen) van de traditionele retoriek werd WR 5/6 gegeven, -- als het lemma, de werkhypothese, van deze cursus. Wij werken dit schema, nu, wat nader uit.

B.I. -- *De tekstuologische retoriek*

Wij hebben, zo-even, in, de preretoriek, geleerd wat een tekst vormen is. Al de teksttypes - verslag, beschrijving, verhaal, verhandeling - komen in het beïnvloedend teksttype, dat de rede(voering) is, terug. - Retorisch zag de teksttheorie er als volgt uit.

B.I.A. *De vindingsleer (heuristiek).*

De vindingsleerstellige retoriek omvat, traditioneel, vijf rubrieken.

B.I.a.1. *De bewijstheorie.*

Isokrates van Athene (WR 246) gaf als taak van het overtuigend teksttype

(i) "zo spreken dat men het (logisch strenge) bewijs levert" of, bij gebrek daaraan,

(ii) "zo spreken dat men zijn stelling geloofwaardig maakt".

M.a.w.: al degenen, die, heden, de retoriek beperken tot het tweede type, nl. het overbrengen, door allerlei 'overredende' ('persuasieve') middelen, van een stelling (mening, thesis; WR 273), verminken de volle, echte retoriek. Niet enkel weerspreekt dit de grote retor Isokrates. Ook weerspreekt dit het feitelijk overredend spreken: geen redeneer zal een streng logisch bewijs verwaarlozen. Cf. WR 213/215 (ook vakwetenschappers gaan 'retorisch' te werk),

WR287

Drie types van redenering.
Aristoteles (en, met hem, Eco b.v.) onderscheidt

(1) ***De apodictische redenering***,
Eigen aan het deskundig, o.m. het wijsgerig, taalgebruik.
a. de vooropstellingen zijn
a1. de eerste (onto)logische beginselen (WR 197/199) : **(i)** wat (zo) is, is (zo); **(ii)** wat niet (zo) is, is niet (zo); **(iii)** iets kan niet tegelijk (zo) zijn en niet (zo) zijn;
a.2. de voorzinnen (premissen), die volstrekt zeker, bewezen of bewijsbaar zijn. Cfr. Aristoteles' logica.
b. de afleidingen (= nazinnen), die steeds de grondvorm van de sluitrede (= syllogisme) hebben, in de ene of andere vorm ervan, geven, als redeneerresultaat, apodictische (volstrekt zekere, onbetwistbare) besluiten.

Volgens Aristoteles is de gemeenschap der deskundigen ('wijsgeren; 'vakwetenschappers') de sociale groep, waar dergelijke zekerheden in omloop zijn. Zo komen zij, onderling, tot verstandhouding en beïnvloeden zij elkander. Wat een eerste type van retoriek is (WR 213/215 als bewijs),

(2) ***De dialectische redenering***
(in Aristoteles' topieken besproken).
a. de vooropstellingen zijn **a.1**. de eerste beginselen; **a.2**. de voorzinnen zijn waarschijnlijke, 'aannemelijke', 'redelijke' voorzinnen, zoals b.v. de gevestigde meningen (zo b.v. 'Het is plicht zijn vaderland te verdedigen').

b. de afleidingen, via sluitreden, in allerlei vormen, zijn, gebeurlijk„ onderling tegenstrijdig of tegengesteld. Men tracht het meest 'aannemelijk' besluit, al redenerend 'aan te tonen', -- zoals Isokrates zei: "geloofwaardig te maken".

De gemeenschap der deskundigen werkt met zulke 'hypothetischs' uitgangspunten en komt, zo, tot een tweede type van onderlinge verstandhouding en wederzijdse beïnv1oeding ('retoriek).

(3) ***De retorische redenering***

(in Aristoteles' Retoriek besproken).

a. de vooropstellingen zijn **a.1.** de eerste beginselen; **a.2.** de premissen zijn, net als in de dialectische redenering, 'aannemelijke', 'geloofwaardige' voorzinnen (zo b.v. 'De waarde van het dierenrijk, voor de mens, is onbetwistbaar').

b. de afleidingen, via syllogisme (zo b.v. het enthymeem of impliciet syllogisme), geven 'geloofwaardige' besluiten. (zo b.v. 'De dierenbescherming is een zinvol iets').

WR288

Het verstandhoudingsproces, met zijn onderlinge beïnvloeding, hier, vertoont, behalve streng logische (apodictische en 'dialectische') redenering, ook niet-streng logische redenering, -- zo b.v. het beroep op de waardevoelende zijde in de mens (WR 24: axiologie), zoals b.v. de gezagsinvloed, de invloed van het 'charisma' (sterk uitstralende persoonlijkheid), de begeerte (WR 28v.), enz..

1. Volgens Aristoteles is dit typisch voor het gemene verstand (common sense, zoals het 'gewone' volk dit vertoont).

2. Maar de protosofistiek (WR 230vv,) bouwde dit technisch-verfijnd ('gesofistikeerd') uit. Cfr. *L. Bellenger, La persuasion*, 12/17 (*Les premiers professionnels de la persuasion: les Sophistes*). Dit ontstond uit de Siciliaanse democratie (WR 231).

Dit geeft, dan, **(i)** het engere begrip 'retoriek' (dat Aristoteles hanteert) en **(ii)** het pejoratieve idee 'retoriek' (WR 246: Isokrates; Platon), tot op heden (WR 247: marketing).

Actualisering

"Heden neigen wij ertoe het kenmerk 'apodictisch' enkel toe te kennen aan sommige logische stelsels, die uit onbetwistbaar vooropgestelde axiomata afleidbaar zijn" (U. Eco, o.c., 155).

Deze sceptiserende (WR 182) bewering van Eco kunnen wij niet onderschrijven. Dat enkel sommigen (WR 277) semiotische stelsels (b.v. de logistiek en de geaxiomatiseerde wiskunde) volstrekte zekerheden bieden, is gewoon onwaar. Zou b.v. Umberto Eco, aan de Universiteit van Bologna, waar hij semiotiek doceert, eraan twijfelen dat, in de nacht van 25 op 26 april 1986, te Tsjernobyl, in de Sovjet-Unie, een kernramp zich voordeed? En toch komt hij tot die volstrekte zekerheid langs andere wegen dan de tekenleerstellige (logistisch-mathematische) methode!

Reeds *Cl. Buffier, S.J.,* voorloper van het commonsensism (de Schotse

Filosofie van het gemene verstand), in zijn *Traité des vérités premières* (1717) wees erop dat het voordeskundige verstand basiszekerheden bezit.

A. Farges, La crise de la certitude (*Etude des bases de la connaissance et de la croyance*), Paris, 1907, 22/27, geeft het Scholastische standpunt terzake

(a) er zijn zekere feiten (WR 278 (stellige zekerh.), zekere vooropstellingen (WR 201: absolute aard); 198), zekere afleidingen (WR 216;198v.)

(b) er zijn zekere getuigenissen (WR 284v.: gezagsargument). -- Iedere kriteriologie, die niet sceptisch is, aanvaardt dit.

WR289

B.I.a.2. *De sluitredeleer (syllogistiek),*

Wij verwijzen naar de logica (Cursus Eerste Jaar).

F. van Eemeren/ R. Grootendorst/ T. Kruiger, Argumentatietheorie, Utr./Antw., 1981-2, 9/16 (*Wat is argumentatie*?), zegt dat 'argumentatie' het verdedigen van standpunten" (WR 281vv.: veelduidigh.) is. - Als prototype van dit 'argumentatief taalgebruik' geldt de sluitrede.

Deze is een betogende (= argumenterende) tekst, die kan worden weergegeven als een redenering met **(1)** twee premissen (voorzinnen; vz1, vz2) d.i. de 'argumenten' en **(2)** één conclusie (nazin; nz), d.i. één 'mening', (o.c., 27).-- Dat is Aristotelisch erfgoed, natuurlijk, in een nieuw kleedje.

Stellers onderscheiden twee schikkingen:

(1) de vooruitwijzende, die **a.** de voorzinnen (argumenten, premissen) en **b.,** pas dan, de nazin (= stelling, mening) uitwerkt, en

(2) de terugwijzende, die **a.** de nazin (= besluit, stelling, mening) en **b.,** pas dan, de voorzinnen ('bewijzen') uitwerkt (o.c.,32).

Het drieledig schema van C.S.S. Peirce (1839/1914).

Bibl. st.: K.-*O. Appl, Einl., Charles Sanders Peirce, Schriften*, I (*Zur Entstehung des Pragatismus*), Frankf. a .M., 1967, 373/394 (*Deduktion, Induktion und Hypothese*).

Gegeven. -- Ik betreed een ruimte en zie daar een reeks zakken staan, waarin bonen. Op een tafel ligt een handgreep bonen. Zij zijn, bij analyse, 3/4 wit. --

Gevraagd. -- De syllogistische beredenering van die vaststelling, als men weet dat juist één zak geopend is.

I.-- *Abductie (= hypothese; regressieve reductie).*

Intuïtief leid ik af (besluit ik) dat de handgreep uitgerekend uit die éne zak komt.

-- Rg. (= Regel, regulatief model).-- Alle (WR 277) bonen, in deze zak, zijn 3/4 wit.

-- Rs. (= Resultaat, besluit).-- (Welnu) deze (WR 277) bonen, hier en nu, zijn 3/4 wit.

-- Tp. (=Toepassing, applicatief model).-- (Dus) deze (WR 277) bonen, hier en nu, komen uit die (éne geopende) zak.

Opm.--Vergelijkende meth..

II.-- ***Deductie (= progressieve reductie).***

Ik ga ervan uit dat alle bonen, in de bewuste zak, 3/4 wit zijn.

-- Rg.-- regulatief model. -- Alle bonen, in deze zak, zijn 3/4 wit.

-- Tp.-- applicatief model. -- Welnu, deze bonen, hier en nu, komen uit deze zak.

-- Rs.-- resultaat (= besluit). -- Dus deze bonen zijn 3/4 wit.

WR290

Opm.-- Het abductieve, 'gissende', 'radende' syllogisme is niet zeker: de op de tafel liggende handgreep kan daar gebracht zijn door iemand, die hem van buiten de ruimte der zakken meebracht (WR 107: speculatieve mogelijkheden), Het is, m.a.w., geen apodictisch bewijs.

Opm. --Normaal is het deductieve syllogisme apodictisch hier, nl., is het deel (particuliere verzameling: de handgreep) zoals het geheel (universele verzameling: de hole zak).-- Natuurlijk, aangezien het hier om een statistische redenering gaat, is het slechts de limiet (grenswaarde) der handgrepen uit de hele zak, die apodictische zekerheid geeft.

III.-- ***Inductie (= peirastische, toetsende, experimentele reductie).***

In de zo-even uitgewerkte deductie ligt de krachtidee van een mogelijk experiment: indien ik lukraak (randomisering; 'at random' = lukraak) en herhaaldelijk een handgreep uit dezelfde zak haal, dan bekom ik de experimentele (proefondervindelijke) toetsing (verificatie / falsificatie) van de veronderstelling. Dit is de steekproefmethode.

Tp (= applicatieve modellen). -- Deze bonen komen uit deze (éne geopende) zak (= lukrake, herhaalbare steekproef).

Rs (= besluit der deductie). -- Welnu, deze bonen zijn 3/4 wit.

Rg (= regulatief model). -- Dus alle bonen, uit deze zak, zijn 3/4 wit.

Opm.-- Er zijn twee types inductie (steekproefredeneringen).

De amplificatieve, 'extrapolerende', uitbreidbare inductie duurt tot wanneer men alle steekproeven heeft overgedaan. De zekerheid is voorlopig en niet apodictisch. Reden: er is tweedeling (complementering). Er zijn de reeds onderzochte (geanalyseerde) bonen. Maar er is de rest, de nog niet onderzochte bonen, het is dus steeds (speculatief) mogelijk dat deze niet aan het voorlopig vastgestelde steekproefmodel beantwoorden.

De summatieve, exhaustieve, definitieve (ook wel 'aristotelische') inductie is een feit, wanneer de laatste steekproef voltrokken is. Indien alle bonen op het percentage 'wit' getoetst zijn, dan is er apodictische zekerheid.

Cfr WR 263: wezensschets; -- 253/258: verslag (induceren is verslaan (van sommige naar alle; van alle afzonderlijk naar alle gezamenlijk) -276 (karakterisering). -- De summatieve inductie is de limiet van de amplificatieve inductie.

Typologie der syllogismen.

Het enthymeem.

'Enthumèma' is wat men in zijn geest heeft; -- wat impliciet, onuitgedrukt, is.

Appl. model: "Ik ben een mens. Dus feilbaar (WR 180)". Uitdrukkelijk: "Alle mensen zijn feilbaar. Welnu, ik ben een mens. Dus ik ben feilbaar.

WR291

"Is fecit, cui prodest"

Hij/ zij heeft de daad gesteld, die er voordeel bij heeft (ze te stellen). Seneca van Cordoba (+1/+65), Nero's wijsheidsleraar, schreef een Medea (Medeia), waarin die abductie voorkomt.

Zij is een schuldigverklaring, die zeer vaak door de gerechtelijke politie (denk aan de politiefilms, waarin Maigret e.a.) gepleegd wordt. Het is de anthymematische vorm van volgend syllogisme:

Degene, die uit de misdaad voordeel haalt, is er schuldig aan.
(Welnu, U bracht die misdeed voordeel).

Dus Gij zijt er schuldig aan.

Het is, natuurlijk, geen apodictische redenering. -- “Cogito; ergo sum” (Ik doorleef een bewuste activiteit, ‘denk’; dus ik besta). Deze beroemde redenering van de stichter van de modern. filosofie, René Descartes (1596/1650), is een enthymeem:

(Alle wezens, die zich bewust zijn (‘denken’), moeten eerst bestaan)
Welnu, ik, Descartes, ben mij bewust (‘denk’).

Dus ik besta.

Opm.-- Aristoteles heet ‘enthymeem’ niet enkel het syllogisme., waarvan een gedeelte verzwegen is, maar ook dat syllogisme, dat op geloofwaardige vooropstellingen steunt (WR 287), -- dus niet - apodictisch is.

Het epicheirema.

Dit is een sluitrede, waarvan iedere voorzin onmiddellijk gevolgd is door de verificatie ervan.

Zo M.T. *Cicero*’s redenering in zijn *Pro Milone*:

Alle onrechtmatig aanvallenden mogen, in geweten, gedood worden (wettige zelfverdediging). -- Dit wordt afgeleid uit zowel de natuurwet als uit de positieve (door de mensen ingestelde) wet (WR 282v.).

Welnu, Clodius was de onrechtmatige aanvaller van Milo. -- Dit wordt besloten uit **i.** zijn vorig leven (antecedenten), **ii,** de escorte (gewapende begeleiding), die hem vergezelde.

Dus Milo mocht Clodius, uit wettige zelfverdediging, in geweten, doden.

B.I.a.3. *De sofismenleer, resp. Paralogismenleer*

Een paralogisme is een onbewust voltrokken ongeldige redenering; een sofisme is een bewuste drogreden. -- Aristoteles, in zijn Sofistische weerleggingen, behandelt de schijnweerleggingen, die de Protosofisten zo graag pleegden, als ongeldige of schijnredeneringen.

Applicatief model. -- ‘Cum hoc; ergo propter hoc’: vervolg gaat met voorteken samen; dus voorteken is de oorzaak van vervolg (WR 268/270).

In homofiele middens stoot men opvallend op aids. Dus homofilie is de oorzaak van aids. -- Wat zeker geen apodictische redenering is.

WR292

Opm.-- Het onderscheid tussen gezamenlijk voldoende en afzonderlijk noodzakelijke voorwaarden ('voortekens') wordt, hierbij, niet gemaakt: homofilie is wel noodzakelijk, maar niet voldoende bij de veroorzaking.

Applicatief model.-- Het ideologisch taalgebruik.

Een ideologie, zoals b.v. het liberalisme of het communisme, bestaat uit **1.** apodictische, **2.** 'dialectische' (en dus voor tegenspraak en betwisting vatbare), extra-rationele (wat Aristoteles 'retorische' heet) en, ook, **3.** paralogische of, zelfs, sofismatische uitspraken, terwijl het geheel daarvan als een rationeel verantwoorde wereld- en levensbeschouwing voorgedragen wordt.

Beluister volgende redeneringen.

Verdediging van de 'vrije' wereld is plicht. Welnu, die 'vrije' wereld wordt door Libië bedreigd. Dus een tegenactie is plicht.

Broederlijke hulp aan 'socialistische' landen ('bondgenoten') is plicht. Welnu, onze 'socialistische' bondgenoot, Afghanistan, wordt bedreigd. Dus broederlijke hulp aan Afghanistan is plicht.

De retoriek wordt hierbij tot ideologiekritiek: zij onderzoekt de schijnredeneringen der ideologen.

Bibl. st.:

S. Breton, Théorie des idéologies, Paris, 1976;
M. Amiot e.a., Les idéologies dans le monde actuel, Paris, 1971;
L.J. Halle, The Ideological Imagination, Chicago, 1972;
K.O. Apel e.a., Hermeneutik und Ideologiekritik, Frankf.a.M. 1971,

B.I. a.4. ***De topieken- of gemeenplaatsenleer***.

"De antieken hechtten groot belang aan dit heuristisch gedeelte. (...). Zij beschikten over een heel arsenaal":

1. ***De definitie*** (WR 279; -- 274v.; met het geslacht (= universele verzameling) en de soort (= type; particuliere verzameling: WR 275 (typologie)) en de opsomming (WR 255: struc-tuurbeschrijving; de 'opsomming' is het vermelden van de integrerende bestanddelen van een geheel (collectieve structuur);

De gelijkenis en de tegenstelling (WR 279vv.).
De omstandigheden (WR 254.1v.; 284v.: chreia);

Het voorteken en het vervolg (WR 268/270; -- 254.2 (oorzaak); 264; 280 (why topics)). -- Aldus *A. Langlois, Le style*, 57.

Men kan ook buiten dit schema gaan, althans in schijn. Ziehier hoe *S. Freud, das Unbehagen in der Kultur*, Wien, 1929, een opsomming ('énumération') uitvoert, Hij ontwikkelt de idee 'lustbeginsel'.

WR293

In dat verband somt hij de bronnen (oorzaken, 'voortekens') én de types van lijden op: 'Het lijden bedreigt ons van drie kanten: in ons eigen lichaam, dat, gedoemd tot verval en uiteenvallen, niet klaar komt zonder de alarmsignalen, die de pijn en de angst zijn; vanwege de buitenwereld, die over onoverwinnelijke en onverbiddelijke krachten beschikt om zich op ons te werpen en te vernietigen; de derde bedreiging, tenslotte, komt uit onze betrekkingen met de andere menselijke wezens: het lijden, dat her uit voortspruit, komt wellicht nog pijnlijker over dan alle andere lijdensvormen (...)!

Deze drieledigheid 'lichaam/ medemens/ buitenwereld' bedoelt, klaarblijkelijk, een soort overzicht te geven van de grote dimensies van het lijden. -Vergelijk met b.v. 263 hierboven: karakterisering v/h landschap (natuur: cultuur als grote dimensies). Of vgl. WR 103: aanvang/ midden/ einde als integrerende bestanddelen van een totaliteit.

B. I. a. 5. ***De driftenleer (pathetiek).***

Thrasumachos van Chalkèdon (-450/ -380) (WR 64), Protosofist en retor, leerde het gemoed (van b.v. de rechters) bewerken (door de vormgeving (= stilering) en 'actie'(= optreden). Sedertdien is de driftenleer (de theorie der passies) en een gemoedstheorie een blijvend aspect van retoriek gebleven (WR 288: waardevoelende zijde).

Bibl. st.: Behalve de strikt retorische gemoedsleer (WR 20vv.) zij b.v. verwezen naar

Th. Ribot, La psychologie des sentiments, Paris, 1917-10 (dat nog steeds leerzaam blijft);

H. Albrecht, Ueber das Gemüt, Stuttgart, 1961;

S. Strasser, Das Gemüt (*Grundgedanken zu einer Phänomenologischen Philosophie und Theorie des menschlichen Gefühslebens*), Utr./Antw./Freiburg, 1956;

Verder: *J. Broeckaert, Le guide*, I, 258/282 (*Sentiment*);
C. Lefevre La comp. litt., 80/83 (*Les passions*).

J. Broeckaert, 260, omschrijft, somt op: "De bewondering stapelt glunderende overdrijvingen, vleiende vergelijkingen op. De bijtende ironie, het wrange verwijt, de meedogenloos bedreiging zijn geliefde uitingen van de haat en de wraaklust. De afgunst, die haar teleurstelling wil wreken, maar zich erover schaamt dit openlijk te doen, verdoezelt haar hekel met lofprijzing. De hoogmoed is uitdagend; de vrees smeekt om genade. Erkentelijkheid eert. Een weifelende gang, een gebroken spreken, afdwalen van de gedachtegang, neerslachtigheid, die in het spreken doorschemert, tekenen de smart. Levenslust huppelt, bruist, barst los, bekommert zich noch om hindernissen noch om toekomst, houdt noch met spelregels noch met tijdrekening, leeft zich in humor uit, vermijdt diepzinnige dingen, spreekt het gemoed aan

94

WR294

Minder opvallend en toch het gemoed rakend, minder onverwacht en toch expressiever is stille, gemoedrijke vreugde. Sombere en angstige droefgeestigheid geniet van het doorleven van onheilspellende denkbeelden, treurige herinneringen, duistere voorgevoelens. Stevige hoop toont zich echt in steevaste verwachtingen, in telkens weer opflakkerende wensen: zij kijkt vol vertrouwen naar de hemel op. Wanhoop - die, trouwens met niets te verantwoorden is - hult zich in onguur stilzwijgen, dat slechts onderbroken wordt om, tegen de natuur, haar verwensingen aan te slingeren: in haar rage vergaat zij van spijtigheid, roept zij het niets aan (Cérutty)".

Na deze opsomming, typisch voor de retoren, verwondert het ons niet dat pathetische effecten (inwerkingen) schering en inslag van retoriek zijn. "Aangezien het overredende taalgebruik het gemoed wil treffen, zoekt de overreder/ overreedstert bij het voorbereiden van de tekst, welke snaar, bij voorkeur, behoort aan het trillen te worden gebracht, bij het publiek: bewondering of verontwaardiging, geestdrift of haat, misprijzen of lach, vrees of hoop" (*A. Langlois, Le style*, 57).

Axiologische gemeenplaatsen.

Volgens Aristoteles behoort overredend taalgebruik

uitgaande van algemene ‘topoi’, loci, topieken (gemeenplaatsen

ideeën en de verwoording ervan vinden.

Gesteld: een politieker wil, in de ekklèsia (WR 65: agora), een maatregel doordrukken. Daartoe moet hij wat ‘goed’ is aanprijzen (de ‘goede’ maatregel). Welnu, gelukkig zijn is één type van ‘goed’. Maar zo is ook zin voor recht, zin voor maat, grootmoedigheid, enz., één type van ‘goed’.

Besluit: de algemene topiek ‘goed’ zet op weg om ideeën (en haar verwoordingen) te vinden (gelukt recht, maat, grootmoedigheid).

Anders gemeenplaatsen van pathetische aard zijn: het openbaar belang (politische retoriek), recht en wet (juridische ret.), eer (lofrede).

Men ziet dat, in deze gemeenplaatsen een waardenleer aanwezig is.

Men bekijke eens - buiten die klassieke domeinen - hoe op een markt de verkopenden ‘de waar aanprijzen’ door op het gevoel te speculeren.

WR295

Applicatief model.

Bibl. st.: *M. Starace, De l’intuition à la voyance*, Périgueux, 1981, 19s.. Schrijfster is, met haar leermeester in verzekeringsretoriek, op bezoek. Zij geeft

het gesprek (WR 282v.) weer:

de reeds verzekerde echtgenoten hebben, als standpunt, dat verder ingaan op het gesprek overbodig is;

de agent heeft, als standpunt, dat zij erbij winnen.

1. “Mag ik u vragen bij welke maatschappij gij u hebt laten verzekeren?” De agent stand, ondertussen, al in de keuken. -- “Door La Séquanaise, Mijnheer! “Goed zo!” aldus de agent. “Da’s een zeer degelijke maatschappij” -- “Oh! Zo!” liet de onthutste echtgenoot zich ontvallen. “Da’ s de eerste keer dat een mededinger mij zoiets zegt”. -- “De mensen zijn toch zo boosaardig en afgunstig. Al die maatschappijen zijn degelijk: zij werken, toch, onder staatswaarborg. Dus uw verzekering is goed”. Het echtpaar bekeek mekaar onthutst (...)”.

Tracht te karakteriseren (WR 276) op welk gevoel (en, meteen, op welke

waarde) de agent 'speculeert'

"Mag ik uw overeenkomst eens bekijken?" zette de inspecteur door. De bereidwillige vrouw haastte zich naar de lade van het buffet. Een grote omslag, met het contract erin, kwam tevoorschijn. Zij reikt het de inspecteur toe. Deze plooide het open en las "Vijfhonderdduizend F.F". (Wij schrijven 1961: de nieuwe Franse munt bestond nog niet),

"Kijk, mijnheer. Indien gij het bedrag stort, spaart gij de som van vijfhonderdduizend frank uit. Meer nog: indien u een misrekening, door een ongeval op de weg - haastig voegde hij eraan toe: 'Mocht zoiets u nooit overkomen!' wel, dan krijgt de weduwe een onmiddellijke storting van anderhalf miljoen.

Maar gij mijnheer, zijt toch veel meer waard dan dat, zeker!" Met grote klem sprak hij dit netje uit. Onze brave echtgenoot onthield vooral dat hij meer dan anderhalf miljoen (van die tijd) waard was. Gevleid als hij was, vroeg hij: "Zou ik dat soms kunnen vergroten?"-- "Maar dat spreekt toch vanzelf mijnheer.

Maar er is meer, nu wij toch zo ver zijn: gij kunt u, behalve bij La Sêquanaise, ook bij ons laten verzekeren. Dan geniet gij van twee contracten i.p.v. één". Daarop zette de inspecteur zich al, tussen de twee kinderen, op de hoek van de tafel en begon de naam van de man op het roze intekenblad neer te pennen. "Beroep?" zei hij (...)". Onnodig te zeggen dat de mensen aanvaardden.

Tracht te karakterkeren de gemeenplaatsen (waarde, gevoel) waarop ingewerkt wordt.

WR296

B.I.b. ***De schikkingsleer (harmologische retoriek)***

Het overredend taalgebruik west, na de 'heuresis' (inventio, vinding), over welks bewijzen het beschikt (en de vorm, waarin zij gegoten zijn), welke waarden het kan doen gelden. De 'diataxis' (= 'taxis', dispositio, schikking, onderlinge ordening) maakt het plan op.

Bibl. st .: *J.-P. Dumont, Les Sophistes* (*Fragments et témoignages*), Paris, 1961, 26; 40s., geeft ons een schema van Protagoras van Abdera (o.c., 26) en een ander schema, dat wij noteren:

Proöimion (exordium, inleiding),

midden: **2.a.** diègèsis (narratio., verhaal; WR 267), **2.b.1**, tekmèria (indicia, oratorische bewijsgronden; WR. 179), *2.b.2.* eikè (probabilia, aannemelijke gronden; WR 287),

epilogos (conclusio, peroratio, besluit).

De hoofdschikking.

W.R. 17 (Ptahhotep); 103 (Paleopythagoreïsche 'arithmos', (= structuur)); 231 (Koraks' schema) leerden ons de grondstructuur van alle schikkingen (WR 109: structurale schikking) : alle varianten van teksten vertonen, ergens, deze basisschikking. Zij is 'gemeenplaats'.

Het isokratetsche model.

Isokrates van Athene (WR 246) structureerde als volgt.

A. prooimion (exordium).

B. midden. -- **a.** Diègèsis (narratio). **b.1.** Pistosis (overreding aan de hand van 'peitho', d.i. aannemelijke argumenten). **b.2.** Agon (overreding d.m.v, apodictische gronden; WR 11; 144; 215; 231). **c.** Anakefalaiosis (recapitulatio, samenvattend overzicht)

C. Epilogos (pathètikon meros, pathetisch gedeelte).

Het klassieke model.

Symmetrie (wederzijds evenwicht) beheerst, in Paleopythagoreïsche geest, de schikking. de expositio, uiteenzetting, d.i. het middengedeelte, wordt, ervoor en erna, ingeleid en afgerond door drie gedeelten,

inleiding.

B.1. prothesis, propositio, stelling; WR 273; -- waarin het gegeven en het gevraagde (WR 249: opgave) vermeldworden, --- samen met diairesis, divisio, indeling ('plan').

B.2. diegesis, narratio, het verhaal, waarin de feiten verteld worden.

C. ekthesis, expositio, uiteenzetting (WR 270, waar de term verhaalkundig gebruikt wordt) d.i. de eigenlijke verhandeling of betoog, bewijsvoering.

D.1. elenchos, refutatio, weerlegging (WR 291: de weerlegging van het tegenmodel), cfr WR 199 (Parmenideïsch model).

D.2. anakefalaiosis, recapitulatio, samenvattend overzicht (indeling achteraf).

E. slot.

Opm.-- Voor alle retoren is dit slechts een ideaal oefenmodel, dat aangepast wordt.

WR297

De stelling. -- *S. Moss, Composition by Logic*,121/136 (opinion statement), 121, zegt: "Een vooruitgezette mening (…) is de stelling (thesis, propositio), die wij, doorheen de hele tekst, wensen waar te maken".

In het overredende taalgebruik is dit, natuurlijk, even waar als elders. Juist die stelling wordt, - in de inleiding, aangeraakt (aandachtvestiging, welwillendstemming). -in de 'stelling' verwoordt - in de indeling (opsomming 1) naar de hoofdtrekken, geschetst, - in het verhaal, naar de feitenzijde verteld, -- het betoog bewezen of aannemelijk gemaakt, -- in de weerlegging van haar tegenmodel, indirect bewezen, -- in de samenvatting (opsomming 2), herschetst,-- in de slotrede, gebeurlijk, gesitueerd of emotioneel behandeld.

Formele en opgavegetrouwe schikking.
Bibl. St.: *A. Barilari, Méthode pratique de dissertation*, 1, Paris, 1980, 68/127 (*La mise en ordre: le plan*).

Barilari onderscheidt twee types van schikking: het formele, dat gemeenplaats (en voorafgegeven) is (o.c.,69/75; 105/109), waaronder hij twee subtypes op de korrel neemt, het chronologisch (genetisch) schema, dat de ontwikkeling schetst (WR 3), en het dialectisch schema (WR 283), dat tegengestelde meningen, op hoger vlak, verzoent; het fundamentele (beter: opgavegetrouwe), dat zich rechtstreeks aan de opgave aanpast, zonder met gemeenplaatsen rekening te houden (o.c.,75).

Soms - zo zegt Barilari (o.c., 110) - wordt de schikking door de jury, die de opgave voorlegt, opgelegd. Zo b.v. wanneer thema en probleem als volgt klinken: "De kwalificering van het leven".

"Welke inhoud geeft gij aan dit begrip?" (WR 274; 279; 292: definitie) -- "Kan men een politiek van het gekwalificeerde leven voeren? (WR 275: veeltermige opgave ('politiek van het gekwal. Leven'); 275v.: éénzinsopgave)

"Welke zouden, volgens u, de voornaamste aspecten van zo' n politiek zijn?" (WR 292: opsomming).

Het is duidelijk dat, indien de opgave zo gesteld is, de tekstvormer daarvan de schikking afleest. Maar, zeer vlug, trouwens, indien hij met de retoriek voldoende vertrouwd is, zal hij, juist in die opgave, de gemeenplaatsen herkennen. Maar het is duidelijk, zoals Quintilianus zegt, dat te eenvormige en te algemene regels (gemeenplaatsen), gebeurlijk, moeten overtreden worden, al blijven zij, uiteraard bruikbaar (Institutio oratoria (+/- +95), een summa over opvoeding en taalvaardigheid). Een totaal 'vrije' schikking bestaat, in de grond, niet.

WR298

B.I.c. *De vormgevingsleer (stilistiek).*

Het pragmatisch (beïnvloedend) taalgebruik let op een derde aspect van de tekst, namelijk de 'lexis' (elocutio, zegging) of, nog, 'hermeneia' (interpretatio, vertolking).

Bibl. steekpr.:

H. Suhamy, Les figures de style, Paris, 1983-2 (de stijlfiguren zijn één, zeer voornaam stileringsfenomeen);

P. Barucco, Eléments de stylistique, Paris, 1979 (overzicht van de huidige, soms gesofistikeerde theorieën);

A. Langlois, Le style (*La chose et la manière, du xvii au xx siècle*), Frameries/ Bruxelles, 1925 (grote verzameling aanhalingen, soort bloemlezing);

J. Broeckaert, Jeune litt., 1, 115/150 (Du style);

C. Lefèvre, La comp. litt., 161/290 (Le style);

H. Triebel, Vom Stil des Rechts (*Beitrag zu einer Aesthetik des Rechts*), Heidelberg, 1947.

Definitie.

"De stijl (vormgeving) is de wijze, waarop men de gedachte door middel van de taal uitdrukt" (J. Broeckaert, o.c., 114).

De huidige stilistiek inspireert zich o.m. aan Bally (WR 21), Bruneau, Leo Spitzer. Suhamy, o.c., 12, definieert als volgt: "De stilistiek is de stelselmatige beschrijving van de middelen en de doelstellingen van de 'expressie' (vormgeving)! Deze abstracte definities zullen door de applicatieve modellen levend worden.

Applicatieve modellen.

Wij hebben er reeds ontmoet:

WR 260: simile (263); **(ii)** WR 266: schilderachtige hypotypose; **(iii)** WR 286: oxumoron; paradox; **(iv)** WR 282: dramatisering door middel van dialoog.

Al wat van de 'droge', louter samenvattende mededeling afwijkt, krijgt, in beginsel, stiliserende waarde. De pragmatische, signifische (WR 20) waarde neemt, door de vormgeving, toe.

Twee modellen. -- ***Bibl. st.:*** *R. Bruzina, Eidos*: Universality in the Image or in the Concept? In: *R. Bruzina/ B.Wilshire, Crosscurrents in Phenomenology*, The Hague/ Boston, 1978.

Ziehier twee vormgevingen van dezelfde idee (wat begrijpelijk maakt dat 'hermeneia' (duiding) 'stijl' betekenen kan).

De opperpriester deelt één van zijn zonen mee dat het nodig is hem naar de kerk (in Westelijk Afrika) te sturen. -- "Ik verlang dat één van mijn zonen deze mensen begeleidt, om, daar, mijn ogen te zijn. Indien er niets in is, kom den terug. Maar indien er wel iets is, breng mij mijn deel thuis. -- De wereld is als een masker, dat danst.

WR299

Indien gij die wereld wilt zien, blijf dan niet op één en dezelfde plaats staan. Mijn geest deelt mij mee dat degenen, die niet de vriend van de blanks mens zijn, vandaag, morgen zullen zeggen 'Hadden wij het maar geweten".

(Nu volgt dezelfde idee in een andere verwoording ('stijl').

"Ik zend u als mijn vertegenwoordiger onder deze mensen, -- uitgerekend om, indien deze nieuwe religie opkomt, zich doorzet, veilig te zijn. Men behoort, met zijn tijd, mee te gaan; zoniet blijft men achteraan hollen. Ik heb het vage vermoeden dat degenen, die, heden, niet tot verstandhouding komen met de blanken, zich, mettertijd, bitter hun gebrek aan vooruitzicht zullen beklagen". Uit: *Chinua Achebe* (Nigeriaans schrijver), *English and the African Writer*, in: Transition, 4 (1965), No. 18, 18/ 19, -- tekst, die handelt over twee stijlen in het Engels, voor zover het door Negro-Afrikanen geschreven/ gesproken wordt).

Het is duidelijk dat zowel spreker/ schrijver als hoorder/ lezer in de eerste en de tweede stijl verschillen: archaïsch, Negro-Afrikaans, modern-Westers, Negro-Afrikaans. Dezelfde idee vertolkt in niet-dezelfde taal (WR 180: duidingsconfiguratie; 200: materieel/ formeel object). De hermeneutiek is de sleutel van de stilistiek.

Letterkundige typologie.

De literaire genres zijn, juist onder oogpunt van stijl, onderscheidbaar. WR 15 (speels, artistiek, sacraal type van 'stijl'), -- 196v. (mythische en wijsgerige stijl) leerden het ons al.

WR 254.2 (Kirkè' s gastvrijheid), 260 (Menelaos' kwetsuur); 262 (Kirkè' s dieren) biedt ons epische stijl. WR 271 (Die Lorelei), 276 (O schone roos) biedt ons lyrische stijl. WR 282 (Antigonè-fragment) biedt dramatische stijl. -- Zo is er verslaande, beschrijvende, verhalende, verhandelende, oratorische (retorische, overredende). Zo is er, in de overredende stijl, substijl: politieke, juridische, academische stijl.

Vertaling

Traduttore traditore (Vertalen is verraden - zo luidt een Italiaans spreekwoord.

H. De Vos, Einl./Erl., Ernst Jünger (1895/1998). *Lob der Vokale und Sizilischer Brief an dem Mann im Mond*, Brüssel, s.d., 19f., geeft ons een sprekend voorbeeld. Het Latijnse vers "Nulla unda, tam profunda quam vis amoris furibunda". (Geen water is zo diep als de kracht der liefde (minne) waanzinnig is). Er is een berijmde Duitse vertaling: "Keine Quelle/ So tief und schnelle/ Als der Liebe/ Reissende Welle".

WR 300

Het stijlverschil kan men weergeven door te zeggen dat het Latijn het diepe, donker rustende water in de Romeinse regenput oproept en het Duitse de klare, vlietende golfjes van een wel in het Germaanse landschap. Hier spiegelt zich het water in een helle, bewogen, doorzichtige vorm; daar onthult het zijn donkere, ondoorgrondelijke natuur.

De stijlfiguren.

"Er bestaan zegswijzen en taalwendingen, die, aan de ideeën, een vorm geven, a.h.w. een 'schema', figura, configuratie, waardoor zij een schoonheid en een kracht krijgen, waardoor men ze van de kleurloze uitdrukking onderscheidt". (J. Broeckaert, o.c., 90). Boeckaert situeert de stijlfiguren de 'auxèsis', amplificatio, versterkte vormgeving (o.c.,76).

Er bestaan talloze stijlfiguren. Er is enorm veel over geredetwist. Tot op heden. Behalve het simile, de pittoreske hypotypose, het oxumoron,

de paradox, de dramatisering, staan wij, even, stil bij de tropen (tropologie).

Bibl. st.:

A. Mussche, Nederlandse poëtica, Brussel, 1948, 34/75 (Het beeld);

H. Morier, Dict. d. poét. et de rhét., 670/742 (Métaphore); 743/793 (*Métonymie*); 1102/ 1119 (*Synecdoque*).

Uitgangspunt.

Versterkte verwoording doordat men een minder versterkende uitdrukking vervangt door een meer versterkende,-- ziedaar, zo lijkt het, de kernidee. 'tropos', in het Grieks, betekent 'wending', -- in de tekstleer, zegswijze. De tropen zijn, de metafoor, de metonymie en de synecdoche.

Applicatief model.

Mussche, o.c., 414 haalt *C. Stutterheim, jr., Het begrip 'metafoor*; Amsterdam, 1941, aan. Men lette op de vervanging van de kleurloze uitdrukking door een - kleurrijke en, zelfs een nog kleurrijker zegswijze, dit, op identitieve basis (W.B. 199/201).

a. Kolonel A. vocht, in Atjeh, zo dapper als een leeuw. Kolonel A. was zo dapper als een leeuw. Vergelijking (distributief type, WR 279v.)

b. Kolonel A. vocht als een leeuw. Kolonel A. was als een leeuw. vergelijking = deelidentiteit

c. Kolonel A. was een leeuw. Kolonel A., de leeuw van Atjeh. Metafoor. Deze leeuw.

Men ziet dat de modeltheorie (WR 57) hier aan het werk is: men spreekt in termen van een gekend object (de leeuw) over een onbekend object (Kolonel A., waarover men informatie verschaft, in de tekst).

WR301

Zo was het ook met het simile b.v. (WR 260): Homeros spreekt, in termen van meisjes, die ivoor kleuren met paars (model = bekend gegeven), over Menelaos' bloed, dat lichaamsdelen kleurt (onbekend gegeven, waarover het model informatie verschaft). De informatieverschaffing is de versterkingsbasis.

Applicatief model: de metonymie. -- Men ga de versterking na.

a. Het eten van appels veroorzaakt mede, de gezondheid. Appels veroorzaken, mede, de gezondheid. (Vergelijking: collectief type, WR 260). (deelidentiteit)

b. Het eten van appels, -- dat is gezondheid, is gezond. Appels zijn gezondheid, gezond. Metonymie

Het gezonde eten. De gezonde appels. Metonymie.

De modeltheorie werkt, hier, niet door gelijkenis (= metafoor), maar o.g.v. samenhang (voorteken/ vervolg; WR 268v.),

Hier oorzakelijke samenhang. Het veroorzaakte (vervolg, gevolg), de gezondheid, wordt deelidentisch geacht (geïdentificeerd) met het veroorzakende (voorteken, oorzaak). Deze partiële identiteit laat toe in termen van vervolg (gevolg) over het voorteken (oorzaak) te spreken.

Meer nog: “Het eten van appels kan vervangen (geïdentificeerd) worden door “Appels”. Waarom? Omdat de appels het lijdend voorwerp zijn van het eten. Deze samenhang (collectieve of systeemstructuur) laat toe te spreken, in termen van het lijdend voorwerp, over de handeling van dat lijdend voorwerp (eten).

Besluit: hier zijn twee metonymieën.

Applicatief model: ***de synecdoche.***

Men ga de versterking na:

Appels zijn gezond.	Vergelijking =
Een appel is gezond.	deelidentiteit
De gezonde appels.	
Een gezonde appel.	(kwantitatieve vergelijking)

De modeltheorie werkt hier door kwantitatieve vergelijking: één appel is een steekproef (WR 290: inductie), één exemplaar, één singulier element, uit de verzameling der appels. Dit laat toe, in termen van één enkel exemplaar, te spreken over alle exemplaren (universele verzameling).

M.a.w.: in de metafoor ging het over de gemeenschappelijke eigenschap der elementen van een verzameling. In de synecdoche gaat het over het bereik (het kwantitatieve verband) (WR 277): men ken, in termen van juist één of sommige, over alle spreken (en omgekeerd).

Zo kan men ook, in termen van het deel ('een goeie ziel') over het geheel (mens) spreken.

WR302

B.II. -- De mnemotechnische retoriek (302)

Bibl. St.: Behalve WR6, zij verwezen naar *H.I. Marrou, Hist. d. l' éd.*, 275, (*la mnemotechnie*).

Marrou zegt dat, bij de Deuterosofisten, de memorisering, meestal, gesteund was op associatie van gezichtsbeelden. Toch was, in beginsel, de improvisering "het toppunt van oratorische vaardigheid".

Inderdaad: reeds Alkidamas van Elaia, leerling van Gorgias (WR 25; 280), stelde de volgende volgorde op: indien iemand over brede achtergrondinformatie beschikt (voorteken), dan bezit hij de macht van het improviseren (vervolg).

Zoals gezegd (WR 6), stelde Hippias van Elis, in seculariserende zin (WR 225vv.: desacralisering), de memoriseringsarbeid centraal.

Behalve deze drie momenten - visuele associatie, achtergrondinformatie, geheugen-sterkte kenden de archaïsch-sacrale retoren de godin mnemosune en de muzen.

Zie, daaromtrent, WR 79/84 (godsdiensthist. basis); 37/39; 42 (ontvoogding; ontolog. type); 63 (positief-wet. type); 66/74 (politiek type);124/130 (Paleopyth. model); 196v. (Parmenideïsch type). Alle geestesarbeid, net als alle andere arbeidsvormen, werden gedacht als begeleid door en geïnspireerd door muzische entiteiten. Zo ook de retorische arbeid,

vooral het geheugenwerk.

Het muzische geheugenwerk.

J.-P, Vernant, Mythe et pensée I, 80/107, schetst, als historisch-psycholoog, enkele aspecten ervan.

'Enthousiasmos', 'enthousiasis', 'geestdrift' - hetzij in de vervoerde hetzij in de nuchtere zin: men verwarre geestdrift, door een 'geest' gedreven, ingegeven, zijn, niet met vervoering ('trance') - was de psychologisch-bewuste ervaring, doorleving, van een uit de diepte opduikende informatieverschaffing, waarvan de begunstigde (dichter, vakwetenschapper, spreker) de tolk was (WR 68/70: naar het hermetisch of 'profetisch' (mantisch) toonbeeld werden alle archaïsch-sacrale tolken opgevat).

Maar er waren twee complementaire aspecten:

a. Het basisrepertorium, dat de opgaven (gegevens/ gevraagden) omvatte, samen met de gemeenplaatsen, die door overlevering ontstaan waren;

b. De keiharde scholing, o.l.v. de muzische entiteiten, samen met een aardse leerkracht.

Sommigen menen dat 'inspiratie' door muzen een passieve aangelegenheid is. Wat een vergissing: de archaïci wisten beter!

WR303

B. III. De signifische of taaldaadretoriek (303/)

Wij verwijzen naar WR 6; 20vv, (signifiek, de leer omtrent de (menselijke) uitdrukkingsmiddelen); 4 (gedragsbiologie: 24; 27vv.). Natuurlijk ook naar WR 208/211 (semiotiek: syntactiek, semantiek, vooral pragmatiek). Dat, wat het grondslagenonderzoek betreft.

G. Fauconnier, Algemene communicatietheorie, Utr./Antw.,1981, biedt ons een nieuwe kijk: men kan, inderdaad, de beïnvloedende verstandhouding (kern van alle retoriek) duiden onder oogpunt van communicatieproces. De gehele natuur krioelt van berichtmededeling: machinaal (denk aan de tv of de telefoon), plantaardig (de zonnebloem reageert op het licht, dat als 'boodschap' (informatieportie) ageert), dierlijk (de huiskat reageert op het bericht

(informatie, idee) vervat in de keukengeuren), vooral menselijk.

a. Sedert *Cl. Shannon/ W. Weaver, The Mathematical Theory of Communication*, Urbana (Illinois), 1959, b.v. beschikken wij over een tech(nolog)ische berichtgevingsleer (bron/ verzender; ontvanger/ bestemming codering/ decodering, enz. zijn de basistermen).

b. *M. van Schoor, Bestaanskomnunikasie*, Bloemfontein, 1977, geeft een humane, intersubjectieve berichtuitwisselingsleer (mededeler; medium (code, tekens); ontvanger; -- mededeling, boodschap, vertolking, -- zijn de basistermen, waarin over wederzijdse informatie gesproken wordt).

Besluit: deze tweevoudig gelaagde theorie inzake berichtoverdracht kan als achtergrondinformatie voor een geactualiseerde retoriek gelden. Cfr WR 165.

Het tweevoudig aspect.

Thrasummachos van Chalkedon (WR 64; 293) leerde de grondtrekken van de voordracht (declamatie), die hij aan de acteervaardigheid (technè hupokritikè, toneelspelkunst) ontleende.

H.I. Marrou, Hist.d.l' éd., 275, merkt op dat de agoge, actio, de taaldaad (beïnvloedings-akten) het zich voordoen, de spreeksnelheid, de stemregeling (WR Demosthenes), vooral het schragen van het woord door de mimiek (gebarenvaardigheid) betrof.

Doch er is de zielszijde (WR 261v.; 263vv) de acteervaardigheid was een 'ontmoeting' (WR 272) van ziel tot ziel. De Prosopopee (uitzichtsvertoon) dekt een ethopee (zielsinwerking; WR 135v. biedt ons daarvan een Paleopythagoreïsche duiding; cfr. P.-*C. Jagot, L' éducation de la parole* (*Comment convaincre, séduire et captiver par une élocution claire et assurée*?), St Jean de Braye (Fr.), 1975).

WR304

Opm.-- De ethische overreding.

"De antieken wilden dat de overredende, steeds, de eigen persoonlijkheid, de eigen zedelijke aard, als borg voor de waarachtigheid van zijn woord, inzette". (*A. Langlois, Le style*, 57). M.a.w.: degene die overreedt, is zelf een

'argument' ten voordele van wat hij voordraagt.

Wij verwijzen, vooreerst, naar WR 246v.: Langlois zegt 'de antieken' maar het bereik (WR 277) is verkeerd. Immers de uitdrukking suggereert 'alle' antieken, -- wat onjuist is, want een aantal Sofisten hadden zo goed als geen geweten. Dat gewetensvolle werd, juist, door de Grootsocratiekers (Platon, Aristoteles) onderstreept, alsook door Quintilianus. "Reeds Aristoteles merkt op dat **(1)** de juistheid van de stellingen van de taalgebruiker en **(2)** zijn eerlijkheid twee goede argumenten zijn". (*L. Bellenger, La persuasion*, 18).

De beïnvloeding door de ethische geaardheid van de medemens

Deze blijkt uit I. Kant (1724/1804), de hoofdfiguur van de Duitse Aufklärung, waar hij de stelling 'terug naar de natuur' van J.-J. Rousseau (1712/1778) duidt (WR veeltermige opg.; 284: chreia). De tekst is, meteen, een voorbeeld van de stijlfiguur, 'schème kat 'arsin kai thesin' (... niet ... maar).

"Rousseau wilde, in de grond, niet dat de mens naar de natuurtoestand zou terugkeren, maar wel dat hij, van op het cultuurpeil, waarop hij nu staat, ernaar zou terugblikken. Zijn vooropstelling was dat de mens van nature (zoals die 'natuur' geërfd wordt) goed is, doch op negatieve wijze. Met name: de mens is, uit zichzelf en opzettelijk, niet boosaardig; maar hij loopt wel het gevaar door boosaardige of onhandige leiders en toonbeeldige figuren aangestoken en bedorven te worden.

Aangezien nu, echter, hiertoe weerom goede mensen vereist zijn, die, op hun beurt, zelf opgevoed moeten worden en er, onder dezen, wel geen enkele is, die niet (aangeboren of verworven) verdorvenheid in zich draagt, blijft, daarmee, het probleem van de gewetensopvoeding onopgelost.

Reden: aan ons geslacht aangeboren boosaardige neiging wordt wel door de algemene menselijke rede afgekeurd, - gebeurlijk, ook aan banden gelegd, doch daarmee nog niet uitgeroeid". (*J. Pfeiffer, Hrsg., Kant-Brevier*, Hamburg, s.d., 339 (Nr 788)).

Kant is, blijkbaar, veel minder optimist dan Rousseau! Zie ook WR 261v. (karakteristiek); 263v, (ethopee); 285 (zielsbeschrijving).

WR305

Inhoudstafel.

Voorwoord. -- 1/6
Deel I.-- Historische inleiding tot de wijsgerige retoriek (7/247)

I.A.-- Het eerste cultuurhistorisch kader (7/8);-- Soemerië (9/15); Egypte (16/18); toemaatjes (19/21); Bijbel (22/29).

1.B.-- Het tweede cultuurhistorisch kader (30/36): Hellas.
De verhouding 'wijsbegeerte/ retoriek' (37/247).
Eerste steekproef: Thales v. Miletos (37/91); na Thales (91/97)
Tweede steekproef*:* het Paleopythagoreïsme (98/177).
Figuren en strekkingen (98/102);
het getalbegrip (103/130);
het zielsbegrip (animisme: 131/158);
het schoonheidsbegrip (= verhandelingsmodel: 159/177).
Derde steekproefje: Alkmaion van Kroton (178/181),-- Pythagoreeër.

Derde steekproef: het Xenofaneïsch en Eleatisch rationalisme (182/224).
Inl.: scepticisme en eigen wettelijk ik (182/185);
het Xenofaneïsch verlichte rationalisme (186/195);
de Eleatische logica van het zijn en het niet - zijn (Parmenides; 196/207);
de Zenonische fundationalismekritiek (208/224).

Vierde steekproef: Protagoras v. Abdera (humanistische Sofistiek). (225/245). --
Algemene beeldindruk (225/237). Protagoras' kriteriologie (238/245).-- Isokrates' en Platon's waardeoordeel (246). Marktanalyse (247).

Deel II.-- inleiding tot de stelselmatige retoriek (248/304)
Inleiding (248/249).
A. voorretoriek (249/285): opgavehermeneutiek en literatologie (249/252); -- vier teksttypes (verslag: 253/258); beschrijving (259/266); verhaal (267/27); --- verhandeling (273/285).
B. retoriek (286/304).
Tekstuologische r. (286/301): heuristiek (286/295); schikkings-leer (296/297); stilistiek (298/301). --
II. Mnemotechnische retoriek (302). —
III. Signifische retoriek (303/304)..

Deo trino Mariaeque gratias.